

Michael Herr,
JELENTÉSEK

"A LEGJOBB KÖNYV,
AMIT VALAHA OLVASTAM
A MODERN HÁBORÚK
VILÁGÁRÓL ÉS KATONÁIRÓL."

JOHN LE CARRÉ

GABO

Michael Herr,
JELENTÉSEK

GABO

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Michael Herr: Dispatches

Everyman's Library, Alfred A. Knopf, New York, 2009

First published in 1977 by Alfred A. Knopf, Inc.

First included in Everyman's Library, 2009

Portions of this book were originally published
in *New American Review*, no. 7, *Esquire* and *Rolling Stone*.

Fordította: Varró Attila

Szaklektor: Trautmann Balázs

Korrektor: Nógrády Péter

Borítóterv: Malum Stúdió | Szabó Vince

Tördelte: Gelányi Mariann

H64

Copyright © 1968, 1969, 1970, 1977 by Michael Herr

Chronology Copyright © 2009 by Michael Herr

All rights reserved.

Hungarian translation © Varró Attila, 2018

Hungarian edition © GABO Kiadó, 2018

A könyv bármely részletének közzétételéhez a kiadó előzetes
hozzájárulása szükséges.

Kiadja a GABO Könyvkiadó

www.gabo.hu

Felelős kiadó: Földes Tamás

Felelős szerkesztő: Roboz Gábor

ISBN 978-963-406-625-5

TARTALOM

Kronológia | 6

Belégzés | 35

A Pokol bekaphatja! | 102

Khe Sanh | 119

Világító lövedékek | 203

Bajtársak | 223

Kilégzés | 287

Köszönetnyilvánítás | 299

KRONOLÓGIA

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

- 1939
 1939 Chandler: *Hosszú álom / Örök álom*
 Hemingway: *A Kilimandzsáró hava*
 Steinbeck: *Érik a gyümölcs*
 Auden: *1939. szeptember 1.*
 A. J. Liebling első háborús tudósításai Európából a *The New Yorker*nek
- 1940
 Április 13-án megszületik a New York állambeli Syracuse-ban.
 1940 Koestler: *Sötétség délben / Napfogyatkozás*
 Hemingway: *Akiért a harang szól*
 McCullers: *Magányos vadász a szív*
 Guthrie: *Dust Bowl Ballads* (zenei album)
- 1941
 Louisville, Kentuckyban él (1943-ig).
 1941 Fitzgerald: *Az utolsó cézár*
 Schulberg: *What Makes Sammy Run?* (Mi hajta Sammyt?)
 Ransom: *The New Criticism* (Az új kritika)
 West: *Black Lamb and Grey Falcon* (Fekete Bárány és Szürke Sólyom)
- 1942
 1942 Camus: *Közöny / Az idegen*
 Berryman: *Poems* (Versek)
- 1943
 Visszatér Syracuse-ba, megszületik öccse, Steven.
 1943 Az Olaszországban élő Ezra Poundot távollétében hazaárulással vádolja meg az Egyesült Államok főállamügyésze, a Mussolini kormányának római rádióadóján elmondott Amerika-ellenes beszédekért.
- 1944
 1944 Bellow: *Dangling Man* (A levegőben lógó ember)
 Pyle: *Brave Men* (Bátrak)
 Maugham: *Borotvaélen*
 Eliot: *Négy kvartett* (1. kötet)
 Shapiro: *V-Letter and Other Poems* (V betű és más versek)
 Genet: *Our Lady of the Flowers* (Virágos Miasszonyunk)

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

- 1939 A spanyol polgárháború fasiszta győzelemmel zárul, Franco tábornok csapatai elfoglalják Madridot.
 Megkezdődik a II. világháború, miután Németország betör Lengyelországba szeptember 1-jén.
 Az Egyesült Államok bejelenti semlegességét.
- 1940 Németország megtámadja Norvégiát, Dániát, Hollandiát és a Benelux államokat.
 Hadjárat Franciaország ellen. Párizs bukása.
 Az angliai csata.
 A londoni légitámadások
 Franklin D. Rooseveltet harmadik elnöki terminusa; kijelenti, hogy Amerikának a „demokrácia fegyvertárává” kell válnia.
- 1941 Németország megtámadja a Szovjetuniót.
 Japán megszállja Francia Indokínát.
 A zsidókérdés „végső megoldása”.
 Japán megtámadja Pearl Harbort. Az USA belép a háborúba.
- 1942 A bataani csata.
 Megkezdődik a japán-amerikaiak internálása Kaliforniában.
 Szingapúr eleste.
 Amerika B-25-ösökkel bombázza Tokiót.
 A midwayi csata; guadalcanali ütközet.
 Sztálingrádi csata.
 Bemutatják a *Casablanca* című filmet.
 Az atombomba építését megcélzó Manhattan terv tudósai megkezdik a munkát Chicagóban.
- 1943 A Pentagon építése befejeződik.
 Leningrád ostroma véget ér.
 Dwight Eisenhower tábornok az európai szövetséges erők parancsnoka lesz.
- 1944 Monte Cassinó-i csata; anziói csata.
 A szövetségesek partra szállnak Franciaországban.
 A varsói felkelés.
 Párizs felszabadítása.
 Tengeri csata a Leyte-öbölben.
 Az ardenneki offenzíva.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

1945

1945 Orwell: *Allatfarm*
 Thurber: *The Thurber Carnival*
 Ernie Pyle tudósító halála Okinava közelében.

1946 Húga, Judith születése.

1946 Isherwood: *Isten veled, Berlin*
 Welty: *Delta Wedding* (Esküvő a delta vidékén)
 O'Neill: *Eljő a jéges*
 Bishop: *North & South* (Észak és Dél)
 Lowell: *Lord Weary's Castle* (Lord Weary vára)
 W. C. Williams: *Paterson*
 Hersey: *Hirosima* (A *The New Yorker* teljes száma, 1946 augusztus)

1947

1947 Camus: *A pestis*
 T. Williams: *A vágy villamosa*
 Lowry: *Vulkán alatt*
 Mann: *Doktor Faustus*
 Spillane: *Én, a bíró*

1948

1948 Mailer: *Meztelenek és holtak*
 Shaw: *Oroszlánkölykök*
 Faulkner: *Sírgyalázók*
 Pound: *Pisan Cantos* (Pisai Cantók)
 Merton: *Hétlépcsős heg*

1949

1949 Algren: *The Man with the Golden Arm*
 (Az aranykarú férfi)
 Bowles: *Oltalmazó ég*
 Orwell: *1984*
 Miller: *Az ügynök halála*

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

1945 A szovjet seregek elérik a koncentrációs táborokat Auschwitzban és Birkenauban.
 A burmai út megnyitása.
 Eddie Slovik közlegényt agyonlövik dezertálásért.
 Ivo Dzsima; 26 500 amerikai áldozat.
 Manila felszabadul.
 100 000 japán halott Tokió bombázása során.
 A szovjet csapatok elfoglalják Bécset.
 Okinava: 1300 amerikai halott, 40 000 sebesült; 66 000 japán halott.
 Szövetséges csapatok felszabadítják a buchenwaldi és a bergen-belseni tábor.
 Hitler öngyilkossága; a szovjetek felvonják a vörös zászlót Berlinben az Új Birodalmi Kancellárián.
 Wernher von Braun német tudós és csapata megadja magát az amerikai erőknek.
 Az európai háború vége.
 Hirosima, Nagaszaki.
 A fegyverletétel napja; a II. világháború vége.
 A Ho Si Minh által vezetett Viet Minh-csapatok beveszik Hanoit; kinyilvánítják függetlenségüket Vietnám déli részétől.
 Amerikai csapatok megszállják Dél-Koreát, a szovjet hadsereg pedig Észak-Koreát.
 Nürnbergben megkezdődnek a háborús bűnökkel kapcsolatos perek.
 1946 Megalapítják a Central Intelligence Groupot (Központi Hírszerző Csoport), a későbbi CIA-t.
 6000 vietnámi veszti életét Hai Phongnál a francia csapatokkal vívott ütközetekben.
 Kezdetét veszi az első indokínai háború a franciák ellen.

1947 A Truman-doktrína; Marshall-terv, a nemzetbiztonsági törvény.
 India és Pakisztán elnyeri függetlenségét Nagy-Britanniától.
 A „Hollywoodi Tízek” tagjait elítélik a „törvényhozás megsértéséért”, miután megtagadták az együttműködést az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottsággal. Egyesek börtönbe kerülnek, mindenki feketelistára.

1948 Gandhi meggyilkolása.
 Arab-izraeli háború.
 Kommunista felkelés Malajziában.
 Berlint blokád alá vonják a szovjetek, megnyitják az amerikai légi hidat.
 Truman legyőzi Dewey-t.

1949 A szovjetek sikeres atombomba-kísérletei.
 Megalakul a NATO.
 A Mao vezette kommunista erők elfoglalják Pekinget, létrejön a Kínai Népköztársaság.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

- 1950
 1950: Kerouac: *The Town and the City* (Kisváros, nagyváros)
 Hemingway: *A folyón át a fák közé*
 Ford tetralógiája, *Az utolsó angol úriember* (1924–8) megjelenik egy kötetben.
 Stevens: *The Auroras of Autumn* (Őszi hajnalok)
- 1951
 1951 Jones: *Most és mindörökké*
 Salinger: *Zabhegyező / Rozsban a fogó*
 Styron: *Feküdj le sötétben*
 Wouk: *Zendülés a Caine hadihajón*
 Moore: *Collected Poems* (Összegyűjtött versek)
- 1952
 1952 Ellison: *A láthatatlan*
 Hemingway: *Az öreg halász és a tenger*
 Malamud: *Östegettség*
- 1953–7 Elvégzi a syracuse-i Nottingham Gimnáziumot; iskola után apja belvárosi áruházának zenei részlegén dolgozik a rock and roll első éveiben.
 1953 Bellow: *Augie March kalandjai*
 Baldwin: *Go Tell It on the Mountain* (Eredj, mondd el a hegyen)
 Bradbury: *Fahrenheit 451*.
 Burroughs: *A narkós*
 Fleming: *Casino Royale*
 Uris: *Csatakiáltás / Meghalsz, tengerész!*
 Stevens: *Collected Poems* (Összegyűjtött versek)
 Roethke: *The Waking* (Az ébredés)
- 1954
 1954 K. Amis: *Szerencsés flótás*
 Huxley: *Az érzékelés kapui*
 Cummings: *Poems* (Versek)
 Turner: „Shake, Rattle and Roll”
 Hailey: „Rock Around the Clock”
- 1955
 1955 Nabokov: *Lolita*
 Greene: *A csendes amerikai*
 Gaddis: *The Recognitions* (Felismerések)
 Highsmith: *A tehetséges Mr. Ripley*
 Baldwin: *Notes of a Native Son* (Egy őslakos fiú jegyzetei)
 Jarrell: *Selected Poems* (Válogatott versek)
 Berry: „Maybellene”
 Larkin: *The Less Deceived* (A kevésbé becsapott)
 Parker-Phillips: „Mystery Train”
 Penniman: „Tutti Frutti”

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

- 1950 Az USA kifejleszti a hidrogénbombát.
 Joseph McCarthy szenátor Wheelingben a helyi republikánus nőegylet ünnepségén bejelenti, hogy az USA külügyminisztériumában 205 kommunista dolgozik.
 Megkezdődnek a Kefauver-bizottság televízióban közvetített meghallgatásai az amerikai szervezett bűnözésről.
 Kezdetét veszi a koreai háború; észak-koreai erők elfoglalják Szöült.
 Kína megszállja Tibetet.
 15 millió dolláros amerikai hadisereg (valamint katonai tanácsadók csapata) érkezik a francia haderő támogatására Vietnámba.
 1951 Harry Truman elnök felmenti Douglas MacArthur tábornokot a Koreában betöltött parancsnoki posztja alól.
- 1952 Az USA felrobbantja az első hidrogénbombát az Eniwetok-atollon.
 Dwight Eisenhowert megválasztják elnöknek.
- 1953 Sztálin halála.
 A Rosenberg házaspár kivégzése.
 Véget ér a koreai háború.
 A szovjetek bejelentik, hogy kifejlesztették a hidrogénbombát.
 A Kinsey-jelentés.
 A franciák beveszik Dien Bien Phut.
 Megjelenik a *Playboy* magazin.
- 1954 McCarthy-meghallgatások a televízióban.
 Beszédében Eisenhower elnök először beszél a dominóelvről; megalapítják a SEATO-t.
 Francia vereség Dien Bien Phunál; a Viet Minh irányítása alá vonja Észak-Vietnámot, lezárva ezzel az első indokínai háborút.
 Genfben kilenc nemzet tárgyal Vietnám felosztásáról a 17. szélességi fok mentén.
 Az USA nem támogatja a meg egyezést.
 Megkezdődik az algériai függetlenségi háború Franciaország ellen.
 Az amerikai szenátus megfeddi Joseph McCarthyt, aki ezzel elveszíti hatalmát.
 1955 A Pentagon bejelenti az interkontinentális ballisztikus rakéták kifejlesztését.
 Az első amerikai tanácsadók megérkeznek az újonnan létrejött Dél-Vietnámba;
 Ngo Dinh Diem köztársasággá nyilvánítja Vietnámot, és első elnöke lesz.
 Bemutatják a *Tábladzsungel* című filmet; Bill Hailey „Rock Around the Clock”-ja helyet kap a filmben, számos amerikai moziban botrányokat okozva.
 Erőszakos franciaellenes zavargások Algériában és Marokkóban.
 Emmett Till meggyilkolása Mississippiben.
 A *Gunsmoke* westernsorozat elindul a CBS-en.
 James Dean halála.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

1956

IRODALMI KONTEXTUS

1956 Osborne: *Dühöngő ifjúság*
 Ginsberg: *Üvöltés és más versek*
 Liebling: *The Sweet Science* (Édes tudomány)
 Mailer: *A fehér néger*
 Berryman: *Homage to Mistress Bradstreet*
 (Hódolat Bradstreet úrnőnek)
 Durden/Axton: „Heartbreak Hotel”
 Diddle: „Who Do You Love?”

1957–61 A Syracuse Egyetemre jár. Az egyetem alatt sokat utazik az országban és Mexikóban, közben alkalmi munkákat vállal. 1958 nyarán és kora őszén San Franciscóba utazik, így késve kezd az őszi szemesztert.

1957 Kerouac: *Úton*
 Jones: *Rohanva jöttek*
 Salter: *The Hunters* (A vadászok)
 Levi: *Ember ez?*
 Beckett: *A játszma vége*
 Párizsban: Ginsberg, Olovsky és Burroughs a Beat Hotelben

1958

1958 Achebe: *Széthulló világ*
 W. C. Williams: *Paterson IV. kötet*
 Agee: *On Film* (A filmről)

1959

1959 Burroughs: *Meztelen ebéd*
 Bellow: *Henderson, az esőkirály*
 Condon: *A mandzsúriai jelölt*
 Grass: *A bádogdob*
 Mailer: *Advertisements for Myself*
 (Önhirdetés)
 Roth: *Goodbye, Columbus* (Isten veled, Columbus)
 Southern: *The Magic Christian* (A bűvös keresztény)
 Kerouac: *Mexico City Blues*
 Lowell: *Life Studies* (Élet-tanulmányok)

1960 Osztálytársa, Joyce Carol Oates javasolja, kéri, majd kitartóan követeli, hogy vegyen részt a *Syracuse 10* nevű egyetemi irodalmi lapban, amit az író szabadiidejében szerkeszt. Novellákat és filmkritikákat ír.

1960 Pinter: *A gondnok*
 Mailer: *Superman Comes to the Supermarket*
 (Superman a szupermarketben) (Riport a Demokrata Kongresszusról Los Angelesből, az *Esquire* magazinban)
 Updike: *Nyülcipő*
The New American Poetry: Poems 1945–1960.
 (Az új amerikai költészet: 1945–1960 közötti versek)

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

1956 A franciák elhagyják Vietnámot; az USA megkezdi a dél-vietnámi erőik kiképzését.

Marokkó és Tunézia elnyeri függetlenségét Franciaországtól.

A magyar forradalom.

Szuezi válság.

Eisenhowert másodszor is megválasztják, Adlai Stevensont győzi le.

Elvis Presley fellép az Ed Sullivan Show-ban.

1957 Malajzia elnyeri függetlenségét Nagy-Britanniától.

Faubus kormányzó Arkansas-ban kihívja a Nemzeti Gárdát, hogy megakadályozzák, hogy fekete gyerekek iratkozzanak be egy Little Rock-i iskolába. Eisenhower elnök szövetségi csapatot küld, hogy érvényesítsék az alkotmányt.

Film: *Hid a Kwai folyón*. A szovjetek fellövik a szputnyikot.

Az indonéz elnök, Sukarno államosít több száz holland vállalkozást, és kiutasít 33 000 holland állampolgárt.

Kirobban a kommunista felkelés Dél-Vietnámban. Több száz tisztviselőt kivégeznek a partizánok.

1958 Tiltakozások a nukleáris fegyverek ellen.

Hruscsov lesz a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke.

Amerika-ellenes tüntetők megtámadják és leköpi Richard Nixon alelnököt Caracasban, Venezuelában.

5000 fős amerikai tengerészgyalogság állomásozik Bejrút partjainál, az Egyesült Államokat támogató kormány védelmében.

Az első Pan Am Boeing-707 járat, New York–Párizs.

1959 Kubai forradalom; Fidel Castro bevonul Havannába.

Alaszka az Egyesült Államok 49. állama; Hawaii az 50.

A Ho Si Minh ösvény megnyitása; Dale Buis őrnagy és Chester Ovnamd főtörzsőrmester Vietnám első amerikai halálos áldozatai, egy Bien Hoá-i támadás során esnek el. Kitér a második indokínai háború.

1960 A Mau Mau felkelés Kenyában véget ér. Algériai felkelés Franciaország ellen.

Négy fekete diák ülősztrájkot szervez egy greensborói Woolworth áruház éttermében, Észak-Karolinában, ahol pár hónappal később már a feketeiket is kiszolgálják.

Egy szovjet rakéta megsemmisít egy U2-es amerikai kémrepülő, Francis Gary Powers pilótát elfogják; az amerikai–szovjet csúcstalálkozót lefűjják.

Tucatnyi afrikai ország függetlenedik európai gyarmatosítójától.

Cassius Clay bokszoó aranyérmes lesz az első olimpián.

Richard Nixon és John F. Kennedy részt vesz az első televíziós elnöki vitán.

Kennedy megnyeri az elnökválasztást. Az USA 3500 katonát küld Dél-Vietnámba.

Hanoi megalapítja a Nemzeti Felszabadítási Frontot; a Diem-kormány vietkongnak nevezi őket.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

- 1961 Orthagyja az egyetemet, mielőtt lediplomázna (később megkapja a végzettséget, amikor elküldi a hiányzó kreditekhez szükséges dolgozatokat), és évekig Európában utazgat. Amíg Európában van, egy baloldali liberális New York-i lap, a *The New Leader* felkéri filmkritikusnak a *Syracuse* 10-ben megjelent írásai alapján.
- 1962 New Yorkba költözik, Greenwich Village-ben lakik, filmekről ír a *The New Leader*nek, hónapokig dolgozik a Hearst-lapoknak. Feleségül veszi Margo Cooper festő-illusztrátort.
- 1963–4 Orthagyja a *The New Leader*-t. Még mielőtt megkapná a behívóját, tartalékosnak jelentkezik az amerikai hadseregbe. Hat hónap aktív szolgálat. Alapképzés (Fort Dix, New Jersey) és irodai szolgálat Fort Devens, Massachusettsben. Visszatér New Yorkba, megpályázik egy megüresedett pozíciót az *Esquire*-nél. Az állást gyerekkori barátja, John Berendt kapja, de szoros kapcsolatot alakít ki Harold Hayes szerkesztővel. Alkalmanként szabadúszó munkát végez az *Esquire*-nek. Egy évig dolgozik a *Holiday Magazine*-nak, először segédszerkesztő, majd állandó munkatárs lesz.
- 1961 Heller: *A 22-es csapdája*
Percy: *The Moviegoer* (A mozibolond)
Yates: *A szabadság útjai*
Burroughs: *The Soft Machine* (A puha gép)
Ernest Hemingway öngyilkos lesz az idahói Ketchumben.
- 1962 Ballard: *Vízbe fült világ*
Baldwin: *Another Country* (Másik ország)
Roth: *Letting Go* (Sodródás)
Burgess: *Gépnarancs*
Jones: *A vékony vörös vonal*
Kesey: *Száll a kakukk fészke*
Nabokov: *Gyér világ*
Wilson: *Patriotic Gore* (Hazafias vérontás)
Albee: *Nem félünk a farkastól*
McLuhan: *A Gutenberg-galaxis*
Dylan: „Blowing in the Wind”
William Faulkner halála.
- 1963 Hawkes: *Second Skin* (Második bőr)
Le Carré: *A kém, aki bejött a hidegről*
Pynchon: *V?*
Rechey: *City of Night* (Éjjeli város)
Dylan: *The Freewheelin' Bob Dylan* (zenei album)
Kubrick/Southern: *Dr. Strangelove, avagy rájöttem, hogy nem kell félni a bombától, meg is lehet szeretni* (film)

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

- 1961 Az USA megszünteti a diplomáciai kapcsolatot Kubával. Szovjet kémhálózatot lepleznek le Angliában. A távozó Eisenhower elnök figyelmeztet a „hadiipari komplexum” növekvő hatalmára. Kennedy beiktatása az Egyesült Államok 35. elnökéként. Megalakul a Békéhadtest. A disznó-öbölbeli invázió kudarca. Az első „szabadság buszokon” fehér és fekete polgárjogi aktivisták távolsági buszokon utaztak együtt északról a szegregált délre. 400 amerikai törvényszéket küldenek Montgomerybe (Alabama) a védelmükre. Az elkövetkező hónapokban több száz aktivistát vernek meg, börtönöznek be. Felépül a berlini fal. Több száz algériait ölnek meg Párizsban. A Szovjetunió felrobbant egy 58 megatonnás hidrogénbombát. 18 000 katonai tanácsadót küldenek Vietnámba. További 400 szakember kíséri az országba érkező első helikoptereket. Johnson alelnök meglátogatja az országot, ahol Diemet „Ázsia Churchilljének” nevezi.
- 1962 Az algériai háború algériai függetlenséggel ér véget; a Francia Idegenlégió utolsó tagjai is távoznak. Marilyn Monroe halála. Kína–India-határháború. James Meredith a Mississippi Egyetem első fekete diákja lesz. Kubai rakétaválság; két hét után a szovjetek beleegyeznek, hogy kivonják a rakétáikat Kubából. Richard Nixon veszít a kaliforniai kormányzóválasztáson; azt mondja a sajtónak: „Most már nem lesz itt maguknak Nixon, hogy belerúghassanak.” A disznó-öbölbeli invázió 1100 foglyát cserélik 53 millió dolláros élelemért. Az amerikai légierő elkezd használni az Agent Orange nevű lombtalánító szert.
- 1963 George Wallace, Alabama kormányzója beiktatási beszédében ígéretet tesz: „Szegregáció most, szegregáció holnap, szegregáció örökké”; több ezer fekete tüntetőt tartóztatnak le Birminghamben, ahol kutyákkal és vízágyúkkal oszlatják fel a tömeget. Bemutadják a *Dr. Nót*, az első James Bond-filmet. Fidel Castro ellátogat Moszkvába. Saigonban Thich Quang Duc buddhista szerzetes felgyújtja magát, hogy tiltakozzon a Diem-kormány buddhistákat elnyomó tevékenysége ellen. Medgar Everst meggyilkolják Jacksonban (Mississippi). A Diem-hű vietnámi különleges erők buddhista pagodákat fosztogatnak országszerte, ezreket fognak el, százakat megölnék. Martin Luther King elmondja a „Van egy álmom”-beszédét a Lincoln-emlékműnél, több mint negyedmillió ember hallgatja. Négy fekete lány vesztí életét egy templomi robbantás során Birminghamben (Alabama). megszületik Malajzia. Novemberben Ngo Dinh Diemot meggyilkolják egy katonai puccs során a CIA irányításával. A puccs vezetője, Minh tábornok lesz az új elnök. John F. Kennedyt meggyilkolják Dallasban. Lyndon Johnson alelnök leteszi az elnöki esküt az elnöki különgép fedélzetén, útban Washington felé. A feltételezett merénylet, Lee Harvey Oswaldot élő televíziós adásban lövi le Jack Ruby a dallasi börtön alagsorában. Ap Bac-i csata; vietkong győzelem.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

1963–4 Segít létrehozni a kritikai rovatot, és Nathan Kallet néven film- és könyvkritikákat ír. Egy Spanyolországról szóló kölönszám felelőse lesz; V.S. Pritchettel, Camilo Jose Celával és Robert Gravesszel dolgozik. Rovatvezetői pozíciót ajánlanak neki, de elhagyja a csapatot, és rendszeresen írni kezd a magazinnak.

1965–6 Az első jelentős magazin-megjelenés a Fort Dixről, a *Holiday Magazine*-ban. Szabadúszó munka a *Holiday*-nek és más magazinoknak; írárok a Bleecker Streetről, drogokról az egyetemen, a Modern Művészetek Múzeumáról, Montrealról és az 1967-es világkiállításról, Mexico Cityről, Taxcóról, az Amazonasról, a Fülöpszigetekről (egy tudósítással a Rockefeller Alapítvány egyetemeket támogató programjáról), Guamról, Kiotóról, Tajpejről, Venezueláról és a bimbózó békemozgalmakról Amerikában.

IRODALMI KONTEXTUS

1964 Hemingway: *Vándorünnep*
 Bellow: *Herzog*
 Mailer: *Amerikai álom* (a regény sorozatban jelent meg az *Esquire* magazinban)
 Lowell: *Az Unió halottaiért*
 Berryman: *77 Dream Songs* (77 álmódal)
 Wolfe: *Tiny Mummies* (Apró múmiák), támadás a *The New Yorker* ellen, a *New York Magazine*-ban jelent meg)
 Lennon: *John Lennon saját szavaival*
 Dylan: *Another Side of Bob Dylan* (album)

1965 Capote: *Hidegvérrrel* (a *The New Yorker*-ben jelent meg)
 Halberstam: *The Making of a Quagmire* (Zúrzavart kelteni)
 Wolfe: *Kandírozott mandarinzelésznű dramvonal*
 Beatles: *Help; Rubber Soul* (zenei albumok)
 Rolling Stones: „Satisfaction”; *Out of Our Heads* (zenei album)
 Dylan: *Bringing It All Back Home; Highway 61 Revisited* (zenei albumok)
 T.S. Eliot halála.

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

1964 Az amerikai haditengerészet megkezdi rendszeres őrzőjáratait a Dél-kínai-tenger vietnámi partjainál.
 Khanh tábornok veszi át Minh tábornok helyét Dél-Vietnámban, egy erőszakmentes puccsot követően.
 Beatlemánia; 73 millióan nézik őket az Ed Sullivan Show-ban.
 Cassius Clay legyőzi Sonny Listont a nehézsúlyú világbajnoki címért folytatott küzdelemben; megváltoztatja a nevét Muhammad Alira.
 Malcom X „Golyók vagy szavazatok”-beszéde Detroitban.
 Három civil jogi aktivistát – két északi fehéret, Michael Schwernert és Andrew Goodman; és egy fekete férfit Mississippiből, James Chaney-t – meggyilkolnak Philadelphia közelében a helyi bűnüldözési szervek tagjai.
 Lyndon Johnson aláírja az 1964-es polgárjogi törvényt.
 Az amerikai katonák száma eléri a 21 000-et; 400 harci haláleset történik az évben.
 Faji zendülések Harlemben.
 Egy amerikai anyahajót állítólag megtámadnak a Tonkini-öbölben, ezért az amerikaiak rajtaütésszerűen megtámadják Észak-Vietnámot; a tonkini incidens szabad kezét ad Johnson elnöknek, hogy válaszcsepásokat mérjen az amerikai csapatok elleni támadásokért.
 A Berkley Szólásszabadság Mozgalom.
 Martin Luther King Nobel-békedíjat kap.
 A Kínai Népköztársaság felrobbant egy atombombát.
 Lyndon Johnson legyőzi a konzervatív republikánus Barry Goldwatert az elnökválasztáson.
 Négy hónapos bírósági tárgyalást követően Lenny Bruce-t négy hónap börtönre ítélik obscén előadásáért.
 1965 Johnson Nagy társadalom programja.
 A Mennydörgés hadművelet; légitámadás-sorozatok rendszeres bombázással Észak-Vietnámban.
 Fekete muszlimok meggyilkolják Malcolm X-et a harlemi Audubon Ballroomban.
 3500 amerikai tengerészgyalogos érkezik Vietnámba.
 Martin Luther King három békemenetet vezet Selmából Montgomerybe (Alabama).
 A Ku-Klux-Klan meggyilkol egy detroitai fehér nőt, aki menetelőket visz autóval.
 Széles körű tüntetések és éhségsztrájkok veszik kezdetüket a vietnámi háború ellen az ország több egyetemén. Az első behívóégetéseket a Berkeley-n tartják.
 Egy ausztrál gyalogsági zászlóalj érkezik Vietnámba.
 Johnson elfogadja a Medicare és Medicaid rendszert.
 A Watts-zavargások Los Angelesben.
 A Csillagfény hadművelet, az első jelentős amerikai földi hadművelet a háborúban: az amerikai tengerészgyalogosság elpusztítja a vietkong támaszpontját Quang Ngai tartományban.
 Egy héten belül New Yorkban és Washingtonban két amerikai hal meg, amikor felgyújtja magát a vietnámi háború elleni tiltakozásul.
 Ia Drang-völgyi csata; az amerikai seregek szembeszállnak az észak-vietnámi katonákkal a háború első jelentős összecsapásában.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

1966

IRODALMI KONTEXTUS

1966 Bulgakov: *A Mester és Margarita*
 McMurtry: *Az utolsó mozielőadás*
 Pynchon: *A 49-es tétel kiáltása*
 Garson: *MacBird*
 Rolling Stones: *Aftermath* (zenei album)
 Beatles: *Revolver* (zenei album)
 Dylan: *Blond on Blond* (zenei album)
 Zappa and The Mothers of Invention: *Freak Out!* (zenei album)
 Talese: *Frank Sinatra Has a Cold* (az *Esquire* magazinban)
 Sack: *M Company* (az *Esquire* magazinban)

1967

Indítványozza Harold Hayesnek, hogy az *Esquire* szponzorálja a tudósítói megbízását Vietnámban. Novemberben érkezik meg Saigonba. Első hadműveleti körútjai. Az ország minden részére eljut, kivéve a Deltában állomásozó negyedik hadtestet.

1967 Márquez: *Száz év magány*
 Roth: *Pedig milyen jó kislány volt*
 Stone: *A Hall of Mirrors* (Tükörterem)
 Conroy: *Stop-Time* (Állítsd meg az időt!)
 Salter: *A Sport and a Pastime* (Sport és időtöltés)
 McLuhan/Fiore: *Médiamasszázs*
 Beatles: *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* (zenei album)
 Zappa: *Absolutely Free* (zenei album)
 Morrison: *The Doors* (zenei album)
 Reed: *The Velvet Underground and Nico* (zenei album)
 Dylan: *John Wesley Harding* (zenei album)

1968

Miközben a negyedik hadtest felé utazik, megkezdődik a Tet-offenzíva (január 30.). Miután kijut Can Thóból, Sajgonon megy keresztül Hue és Khe Sanh felé. Októberig marad Vietnámban. Megjelenik az első vietnámi tudósítása, *A Pokol bekaphatja címmel az Esquire*-ben. Visszatér New Yorkba.

1968 Mailer: *Az éjszaka hadai* (a *Harper's*-ben jelenik meg)
 Wolfe: *Savpróba*
 Just: *To What End?* (Mi végre?)
 Exley: *A Fan's Notes* (Egy rajongó naplója)
 Didion: *Slouching Towards Bethlehem* (Csoszogás Betlehem felé)
 Dorn: *Gunslinger* (Pisztolyhős)
 Beatles: *White Album* (zenei album)
 Rolling Stones: *Beggar's Banquet* (zenei album)

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

1966 január az amerikai katonák száma 190 000-re nő; áprilisra 250 000-re. Buddhisták szembeállnak a vietnámi hadsereg katonáival Da Nangnál. Az A Shau-i csata; a vietkong és észak-vietnámi csapatok megtámadják a különleges erők egyik táborát. Három nap és hatalmas veszteségek után a vietnámiak elfoglalják a táborát. Legalább 100 000 ember vonul fel a Washington-emlékműnél, hogy tüntessen a háború ellen. Charles Whitman, korábbi tengerészgyalogos egy mesterlövészpuskával 13 embert öl meg egy toronyból a Texasi Egyetemen. Mao elindítja a kulturális forradalmat. A Fekete Párducok mozgalom megalapítása. Lenny Bruce halála. 1967 Cedar Falls hadművelet; a Vasháromszögben végzett akciók során az amerikai és dél-vietnámi csapatok egy kiterjedt alagútrendszert találnak. Muhammad Ali megtagadja a katonai szolgálatot, vallási okokra hivatkozva. Hatnapos háború; Izrael elfoglalja a Nyugati partot, a Gázai övezetet, a Sínai-félszigetet és a Gólán-fennsíkot. Kína hidrogénbomba-kísérletei. A „Szerelem Nyara”; monterey-i popfesztivál. Newark zavargás; 25 halott; zavargások Buffalóban, Detroitban (43 halott), Milwaukee-ban, Minneapolisban, Washingtonban. Che Guevarát meggyilkolják Bolíviában. Pentagon-menet. A Dak Tó-i csata. William Westmoreland tábornok, az amerikai hadtest vietnámi főparancsnoka kijelenti egy washingtoni látogatás során, hogy „látja a fényt az alagút végén”, és még több katonát kér. 1968 Az Egyesült Államok elveszíti 10 000. repülőjét Észak-Vietnámban. Khe Sanh ostroma megkezdődik. Észak-Korea elfoglalja az amerikai *Puebló*-t a vizein. A Tet-offenzíva: szervezett támadások minden nagyobb város és amerikai bázis ellen az országban. A vietkong megszállja az amerikai nagykövetséget Saigonban, és több órán át tartja. Hue ostroma (január 30. – február 28.). A Mý Lái-i mészárlás; amerikai katonák legyilkolnak 400-600 férfit, nőt és gyereket (titokban marad 1969 novemberéig). Robert Kennedy versenybe száll a demokrata elnökjelöltségért. Martin Luther King meggyilkolása. Tűzpárbaj a Fekete Párducok és az oaklandi rendőrség között. A Columbia Egyetemen a diáktüntetések elfoglalják az adminisztrációs épületeket, hetekre lezárják az egyetemet. A párizsi zavargások megbénítják Franciaországot. Johnson elnök bejelenti, hogy nem indul a következő választáson. Robert Kennedy meggyilkolása. Andy Warholt súlyosan megsebesíti Valerie Solanas, stúdiójának, a Factorynak egy korábbi tagja. Tiltakozások a demokraták chicagói elnökjelölő kongresszusán, és a rendőrségi megtorlások. Prágai tavasz. Richard Nixont megválasztják az Egyesült Államok elnökének.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

1969 Megírja az *Esquire*-nek azokat a szövegeket, amelyekből a *Khe Sanh* fejezet lesz a *Jelentésekben*, és a *Világító lövedékek* megjelenik a *The New American Review*-ban.

1969 Roth: *A Portnoy-kór*
Wurlitzer: *Nog*
Cheever: *Bullet Park* (Golyóraktár)
Berryman: *The Dream Songs* (Álomdalok)
Bishop: *The Complete Poems* (Összes versek)
Rolling Stones: *Let It Bleed* (zenei album)
Dylan: *Nashville Skyline* (zenei album)
Jack Kerouac halála.
Samuel Beckett irodalmi Nobel-díjat kap.

1970 A *Bajtársak* megjelenik az *Esquire*-ben. Elváll Margo Coopertől. Találkozik Valerie Elliottal, aki Candida Donadionak, az ügynökének dolgozik. Cape Codba költözik vele. Visszatér New Yorkba.

1970 Ondaatje: *Billy, a Kölyök*
Didion: *Play It As It Lays* (Szerepcserepek)
Brown: *Wounded Knee-nél temessétek el a szívem*
Young: *After the Goldrush* (zenei album)
Velvet Underground: *Loaded* (zenei album)
Mitchell: „Big Yellow Taxi”

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

1969 Száznegyvenhét év után megjelenik a *The Saturday Evening Post* utolsó száma. Szovjet és kínai erők tűzharcba kerülnek egy határ menti helyőrségnél. James Earl Ray bűnösnek vallja magát Martin Luther King meggyilkolásáért. Kambodzsa titkos bombázása kezdetét veszi, de nem sikerül megsemmisíteni a Ho Si Minh ösvényt.
Dwight Eisenhower halála.
A Harvard Egyetem épületeit több száz diák foglalja el, többségében a Diákok a Demokratikus Társadalomért mozgalom tagjai.
A „Bajok”: brit katonák érkeznek Észak-Írországra, hogy támogassák a Royal Ulster Constabularyt, a helyi rendőrséget.
A Weathermen, a Diákok a Demokratikus Társadalomért mozgalom radikális frakciója átveszi az irányítást.
Stonewall-lázadás Greenwich Village-ben; a melegjogi mozgalom kezdete.
Ho Si Minh halála.
Chappaquiddick.
Az Apollo-11 Holdra szállása.
A Manson család Tate- és LeBianca-gyilkosságai Los Angelesben.
Woodstocki fesztivál.
A „harag napjai”; a Weathermen és a nemzeti gárdisták ütközete Chicagóban. Több százezer jelennek meg a nemzeti moratóriumon a háború ellen Washingtonban. Két Fekete Párduc-aktivistát álmukban öl meg egy rajtaütésen a chicagói rendőrség. A Beatles feloszlik. Brian Jones halála.

1970 Jeffrey MacDonald, a különleges erők orvosa megöli a feleségét és két lányát Fort Braggben, Észak-Karolinában, majd azt állítja, drogos hippik tették. Felmentik a vád alól a Chicagói Heteket, amely szerint összeesküvést szöttek, hogy zavargásokat robbantsanak ki az 1968-as demokrata kongresszuson Chicagóban. Az amerikai hadsereg 14 tisztet vádol meg azzal, hogy visszatartottak információt a My Lai-i mészárlással kapcsolatban.
Lon Nol megbuktatja Sihanouk kambodzsai herceget.
A Papagájcsőr hadművelet: amerikai csapatok nyíltan bevonulnak Kambodzsába; létrejön a Khmer Köztársaság.
Egy háborúellenes tüntetésen Ohióban, a Kent Állami Egyetemen négy diákot megölnék, és kilencet megsebesítenek a nemzeti gárdisták.
Az amerikai szavazási korhatárt leviszik 18 évre.
Az Egyesült Államok kivon 40 000 katonát Vietnámból. Öt év után először telik el egy hét amerikai haláleset nélkül Vietnámban.
Jimi Hendrix halála; Janis Joplin halála.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

1971

1971 Doctorow: *Daniel könyve*
 Talese: *A keresztapa fia*

1972

1972 Fitzgerald: *Fire in the Lake* (Tűz a tóban)
 Halberstam: *The Best and the Brightest*
 (A legjobb és legfényesebb)
 Thompson: *Félelem és reszketés Las Vegasban*
 (a *Rolling Stone*-ban jelent meg)
 Rolling Stones: *Exile on Main Street* (zenei album)

1973

1973 Pynchon: *Súlyszivárvány*
 Roth: *The Great American Novel* (A nagy amerikai regény)
 McCarthy: *Isten gyermeke*
 Vidal: *Burr ezredes utolsó kalandja*
 Thompson: *Félelem és reszketés a kampányúton*
 (a *Rolling Stone*-ban)
 O'Brien: *If I Die In a Combat Zone*
 (Ha meghalok a csatatéren)

1974

1974 Le Carré: *Susztér, szabó, baka, kém*
 Wurlitzer: *Quake* (Rengés)
 Bernstein-Woodward: *Az elnök emberei*
 Foote: *The Civil War* (Polgárháború)

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

1971 Amerikai légi támogatással dél-vietnámi katonák megtámadják Laoszt. William Calley hadnagyot bűnösnek találják 22 ember halálával kapcsolatban a My Lai-i mészárlás során, életfogytiglanra ítélik; később kegyelmet kap. Charles Mansont és „családjának” tagjait halálra ítélik Kaliforniában; később az ítéletet életfogytiglanra enyhítik.

Félmillió ember jön Washingtonba, hogy tüntessen a háború ellen. Az Egyesült Államok kereskedelmi embargót rendel el Kínával szemben. A *New York Times*-ban megjelennek a vietnámi háborúról szóló „Pentagoni iratok”. Az Egyesült Államok visszaadja Japánnak az Okinava fölötti irányítást. A New York állambeli Attica börtönben lázadás tör ki, 42 halott. Az amerikai katonák száma Vietnámban visszaesik, 1966-ban voltak utoljára ennyien. A Fillmore East-klub bezár.

1972 „Véres vasárnap”: a brit hadsereg meggyilkol 13 fegyvertelen katolikus tüntetőt az észak-írországi Derryben.

Leég a dubaji brit nagykövetség.

Nixon Kínába látogat.

Az Egyesült Államok folytatja Észak-Vietnám bombázását.

Megkezdődik a Watergate-botrány.

Nixon bejelenti, hogy nem küldenek több besorozott katonát Vietnámba.

Jane Fonda Észak-Vietnámba látogat.

11 izraeli sportolót megölnek a müncheni olimpián a Fekete Szeptember nevű terrorista szervezet tagjai.

Richard Nixon elsőpró győzelmet arat George McGovern fölött az elnökválasztáson.

Az utolsó amerikai szárazföldi csapatok is elhagyják Vietnámot.

Jim Morrison halála.

1973 A légitámadások felfüggesztése Észak-Vietnám ellen.

Átadják a World Trade Centert Manhattan belvárosában.

Megkezdődnek a Watergate-meghallgatások, televíziós közvetítéssel.

1974 Hét korábbi fehér házbeli hivatalnok ellen emelnek vádat a Watergate-botránnal kapcsolatban.

Nixon bizalmatlansági meghallgatása kezdetét veszi; az elnököt a Legfelsőbb Bíróság utasítja, hogy adja ki az elnöki tanácskozások hangszalagjait.

Gerald Ford alelnök lesz a 38. elnök; azonnal kegyelmet ad Nixonnak minden bűncselekményben, amit esetleg elkövetett.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

- 1975 New Hampshire-be költözik.
- 1976 Visszatér New Yorkba, ismét Valerie Elliottal él. Miután találkozik egy vadzsrajána buddhista mesterrel, és meghallgatja a tanításait, tanulni és gyakorolni kezdi a dharmát. Publikálja a *Jelentések* komplett első fejezetét („*Dicső menet*” címmel) az *Esquire*-ben, és az utolsót („*Loon leszálló*”) a *Rolling Stone*-ban. Elmegy Los Angelesbe, hogy dolgozzon egy cím nélküli, soha le nem forgatott forgatókönyvön.
- 1977 A *Jelentések* megjelenése. Összeházasodik Valeria Elliottal.
- 1978 Megszületik lánya, Claudia. Francis Ford Coppola megkéri, hogy írja meg a narrátorszöveget régóta halogatott *Apokalipszis most* című filmjéhez. A következő év nagy részét San Franciscóban tölti, részt vesz a film különféle verzióinak vágói munkálataiban.

1975 Bellow: *Humboldt's Gift* (Humboldt ajándéka)
 Doctorow: *Ragtime*
 Gaddis: *J.R.*
 Salter: *Light Years* (Fényévek)
 Fussell: *The Great War and Modern Memory* (A Nagy Háború és a modern emlékezet)
 Wolfe (szerk.): *The New Journalism* (Az új újságírás)
 Dylan: *Blood on the Tracks; The Basement Tapes* (zenei albumok)
 Smith: *Horses* (zenei album)
 Young: *Tonight's the Night* (zenei album)

1976 Carver: *Befognád, ha szépen kérlek?*
 Reed: *Rock and Roll Heart* (zenei album)
 Dylan: *Desire* (zenei album)

1977 Caputo: *A Rumor of War* (Háborús szóbeszéd)
 Didion: *Imádságoskönyv*
 Chatwin: *In Patagonia* (Patagoniában)
 The Sex Pistols: *Never Mind the Bollocks* (zenei album)
 The Clash: *The Clash* (zenei album)

1978 O'Brien: *A katona legszebb álma*
 Kapuscinski: *A császár*

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

1975 Nelson Rockefellert kinevezik a CIA által elkövetett családiröszak-ügyek kivizsgálásának vezetésére.
 A Weather Underground nevű radikális aktivista szervezet bombát robbant az amerikai külügyminisztérium épületénél.
 John Mitchell, korábbi legfőbb ügyészt 30 hónap börtönre ítélik a Watergate-botrányban betöltött szerepéért.
 Megkezdődik a végső észak-vietnámi offenzíva a Vietnámi Köztársaság ellen.
 A Vörös Khmer mozgalom magához ragadja a hatalmat Kambodzsában; Pol Pot kikiáltja a Demokratikus Kambodzsai Köztársaságot; elfoglalják az amerikai *Mayaguez* kereskedelmi hajót, amely 38 amerikai halálát okozza. A Pol Pot-rezsim következő három évében a kambodzsai népesség negyede vész oda a „gyilkos mezők” néven hírhedtté vált Chocung Ek mezőn.
 Észak-Vietnám beveszi Saigont; Dél-Vietnám feltétel nélkül megadja magát, véget ér a háború. Az amerikaiak elhagyják Saigont; az utolsó két amerikai, aki itt hal meg, egy lezuhant helikopterben veszti életét az evakuálás során.
 Dél-Dakotában, a Pine Ridge rezervátumban egy tűzpárbaj során két FBI-ügynök veszti életét, ami a Wounded Knee-ostromhoz vezet.
 Jimmy Hoffa szakszervezeti vezető eltűnése.
 A kommunista Pathet Lao átveszi az irányítást Laoszban.
 1976 Mao Ce-tung halála.
 Jimmy Cartert megválasztják az Egyesült Államok elnökének.

1978 A szovjet–afgán háború kezdete (1988-ig tart).

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

- 1979 Két színpadi adaptáció a *Jelentésekből*; az egyiket a New York Public Theatre adja elő, zeneszerző: Liz Swados, a másikat Bill Bryden rendezi és a londoni Cottesloe társulat (National Theater) adja elő. (Ő egyik készítésében sem vesz részt.) Bemutatják az *Apokalipszis mostot*.
- 1980 A családjával Londonba költözik. Találkozik Stanley Kubrickkal, napi megbeszéléseket kezdenek egy meg nem nevezett háborús filmről.
- 1981 Miután rövid bevezetőt ír Guy Peellaert *Rock Dreams* című, általa mindig is csodált könyvének új kiadásához, barátságot köt a szerzővel, aki megkéri, hogy írjon egy szöveget készülő művéhez, amelyben 50 portrét készít a szórakoztatóiparban dolgozókkal, gengszterekkel, politikusokkal, sportolókkal, akiket a köztudat Las Vegasszal kapcsol össze. Elkezd dolgozni azon az íráson, amelyből a *The Big Room* című könyv lesz.
- 1982 Lánya, Catherine születése. Apja halála.

1979 Hasford: *The Short-Timers* (A rövid centisek)
 Le Carré: *Hajszs*
 Mailer: *A hóhér dala*
 Wolff: *The Duke of Deception* (Az átverés hercege)
 Wolfe: *Az igazak*
 Roth: *A szellem árnyékában*
 Webb: *Fields of Fire* (A tűz mezői)
 Didion: *The White Album* (A fehér album)
 Kundera: *A nevetés és felejtés könyve*
 Naipaul: *A nagy folyó kanyarulatában*
 Young: *Rust Never Sleeps* (zenei album)
 The Clash: „London Calling”

1980 Rushdie: *Az éjféli gyermekei*
 Schuyler: *The Morning of the Poem* (A vers reggele)

1981 Beckett: *Rosszul látom, rosszul mondom*
 Stone: *A Flag for Sunrise* (A hajnal zászlaja)
 Updike: *Nyúlбай*
 Burroughs: *A vörös éjszaka városai*
 Carver: *Miről beszélünk, amikor a szerelemtől beszélünk*

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

- 1979 Az Egyesült Államok és Kína teljes körű diplomáciai kapcsolatot létesít. Vietnámi és kambodzsai felkelők elfoglalják Phnompent; Pol Pot és a Vörös Khmer maradéka Thaiföldre menekül. Az iráni sah és családja elmenekül Iránból a forradalom után, Homcini ajatollah visszatér Teheránba 15 éves franciaországi száműzetéséből. Kína megtámadja Vietnámot; mindkét oldal súlyos veszteségeket szenved, a kínaiak visszavonulnak, súlyos pusztítást hagyva maguk mögött. Margaret Thatcher lesz Nagy-Britannia miniszterelnöke. Sandinisták veszik át a hatalmat Nicaraguában. Lord Luis Mountbattent meggyilkolja az IRA. Iráni túsdráma; radikális iszlámisták 90 túszt ejtenek, köztük 53 amerikai, amikor megrohamozzák a teheráni amerikai nagykövetséget. A sah iráni visszatérését követelik, hogy bíróság elé állítsák.
- 1980 Az Egyesült Államok felbontja a diplomáciai kapcsolatokat Iránnal; a Saskarom kommandó bevetése a nagykövetségi túsok kiszabadítására katasztrofális kudarcot vall. Ronald Reagan elsőprő fölénytel megnyeri az amerikai elnökválasztást. Egymillió halott után az iraki-iráni háború végét ér. John Lennont lelövi New Yorkban egy rajongó.
- 1981 Az Egyesült Államok és Irán egyezményét követően a túsok 14 hónap fogság után kiszabadulnak. Az első felismert AIDS-fertőzést diagnosztizálják Los Angelesben. Elfogadják Maya Lin indítványát egy washingtoni vietnámi háborús emlékmű megépítésére. Az izraeli légierő bombázza a Palesztinai Felszabadítási Szervezet központját Bejrútban, több száz civil halálát okozva. Sandra Day O'Connor lesz az első női bíró az amerikai Legfelsőbb Bíróságon.
- 1982 Falkland-szigeteki háború; Argentína megszállja a Falkland-szigetcsoporthoz tartozó britekhez tartozik. A libanoni keresztény milícia katonái több ezer palesztint mészárolnak le a menekülttáborokban. Felavatják Washingtonban a Vietnámi-emlékművet. 58 183 amerikai neve szerepel rajta, akik a háborúban vesztették életüket.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

- 1983 Elkezd Kubrickkal dolgozni Gustave Hasford *The Short-Timers* című Vietnám-regényének adaptációján. A rendező kérésére a forgatókönyv összefüggő prózai szöveg a szokásos formával ellentétben. (Kubrick utál forgatókönyvet olvasni.) Gyakori látogatások Párizsban a Guy Peellaerttel közös munka ügyében.
- 1984 1984 DeLillo: *Fehér zaj*
Mamet: *Glengarry Glen Ross*
McInerney: *Fények, nagyváros*
M. Amis: *Pénz*
Wolff: *The Barracks Thief* (A barakkok tolvaja)
- 1985 Befejezi a *The Big Room*ot és az időközben már *Acéllövedék* címet viselő Kubrick-forgatókönyvet. Megkezdődik a forgatás. Rövid ideig dolgozik Julien Temple rendezővel az *Abszolút kezdőkön* (nem tüntetik fel a stáblistán).
- 1986 *The Big Room*. (A nagyterem) *Acéllövedék*. Legjobb adaptált forgatókönyv Oscar-jelölés (*Az utolsó császár* nyeri meg).
- 1986 1986 Roth: *Ellenélet*
Stone: *Children of Light* (A fény gyermekei)
Le Carré: *Egy tökéletes kém*
Ford: *The Sportswriter* (A sportíró)
- 1987 Dolgozni kezd Walter Winchell, a *The Big Room*-ban is szereplő újságíró életéről szóló forgatókönyvén; az *Acéllövedék*-nél használt prózai formát alkalmazza. Bob Fosse-t kéri fel rendezőnek, aki elvállalja; amikor Fosse ugyanebben az évben meghal, a projekt szétesik. (A következő 12 évben több filmes projekten dolgozik. A legtöbb soha nem valósul meg, néhány esetben nem kerül fel a neve a stáblistára, máskor ő kéri neve eltávolítását.)
- 1987 Didion: *Miami*
Burroughs: *The Western Lands* (Nyugati földek)
Boyle: *World's End* (Világvége)
Oates: *Irgalmas ég*

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

1985 Reagan megkezd a második elnöki ciklusát. Mihail Gorbacsov lesz a Szovjetunió vezetője.

1986 A Challenger űrrepülőgép az indítás után megsemmisül, a fedélzetén tartózkodó mind a hét űrhajós életét veszti. Amerikai repülőgépek bombázzák Líbiát. A csernobili nukleáris katasztrófa. Az Irán-kontra botrány kirobbanása.

1987 Reagan elnök egy nyugat-berlini látogatás során felszólítja Gorbacsovot a berlini fal ledöntésére. Megkezdődik az első intifáda.

DÁTUM SZERZŐ ÉLETE

IRODALMI KONTEXTUS

- 1988
1988 Rushdie: *Sátáni versek*
DeLillo: *Libra*
Sheehan: *A Bright and Shining Lie* (Ragyogó hazugság)
Raymond Carver halála.
- 1989
1989 M. Amis: *London Fields*
Ishiguro: *Napok romjai*
Wolff: *This Boy's Life* (Ez a fiúk sorsa)
- 1990
Megjelenik a *Walter Winchell* című könyve.
1990 O'Brien: *The Things They Carried* (Amit magukkal vittek)
Pynchon: *Vineland*
Ellroy: *Szigorúan bizalmas*
- 1991
A családjával Cazenoviába, New York államba költözik.
1991 Begley: *Hazudni az életért*
- 1992
1992 Stone: *Outerbridge Reach*
Ondaatje: *Az angol beteg*
Updike: *Memories of the Ford Administration* (Emlékek Ford elnöksége idejéről)
Johnson: *Jesus' Son* (Jézus fia)
- 1993
1993 Roth: *A Shylock-hadművelet*
Sebald: *Kivándoroltak*
Oates: *Foxfire* (Kis tüzek)
Schuyler: *Collected Poems* (Összegyűjtött versek)
- 1994–5
Francis Coppolával dolgozik az *Úton* filmre adaptálásán. Nem lesz belőle film.
1994 Wolff: *In Pharaoh's Army* (A fáraó seregében)
O'Brien: *In the Lake of the Woods* (Az erdő tavában)
1995 Roth: *Sabbath színháza*
- 1996
1996 Mistry: *India, India*
Rushdie: *A Mór utolsó sóhaja*
Saunders: *CivilWarLand in Bad Decline* (A polgárháborús föld csúnya hanyatlása)
Swift: *Utolsó kívánság*
Oates: *We are the Mulvaney's* (Mi vagyunk Mulvaney-ék)
Didion: *The Last Thing He Wanted* (Az utolsó dolog, amit akart)

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

- 1988 A *USS Vincennes* amerikai hadihajó a Perzsa-öböl fölött légvédelmi rakétáival lelő egy iráni utasszállító repülőt, 290 halott.
George H. W. Busht megválasztják elnöknek.
Líbiai terroristák a skóciai Lockerbie fölött felrobbantják a Pan Am 103-as járatát, 270 utas veszt életét, többségében amerikaiak.
- 1989 Homeini ajatollah, az iráni vezető fatvát mond ki Salman Rushdie íróra, 3 millió dolláros vérdíjat tűz ki rá, és bátorít minden muszlimot, hogy öljék meg az író.
Rushdie bujkálni kényszerül.
Exxon Valdez olajkatasztrófa; 42 millió liter nyersolaj ömlött a tengerbe az alaszka-i Prince William-szorosnál.
A washingtoni Corcoran Gallery bezárja a Robert Mapplethorpe fotóit bemutató kiállítását, mert obszcénnek találja.
A berlini fal lebontása.
Bársonyos forradalom; a csehszlovák drámaíró, Václav Havel lesz az ország új elnöke.
A hidegháború vége.
- 1990 Huszonhét év után kiengedik Nelson Mandelát a dél-afrikai börtönből.
Kelet- és Nyugat-Németország egyesül.
- 1991 Első öbölháború; Sivatagi Vihar hadművelet.
A Szovjetunió felbomlása.
- 1992 Bill Clinton megnyeri az elnökválasztást.
Washington és Hanoi felveszik a diplomáciai kapcsolatot.
- 1993 A boszniai háború kezdete.
A World Trade Center-beli bombamerényletben 6 ember életét veszti, több mint 1000 megsebesül.
A wacói ostrom Texasban; a Dávidisták nevű vallási szekta ellen, 76 halott.
Clinton elnök „Ne kérdezz, ne beszélj!” javaslata a melegek ellen a katonaságnál.
Mogadishui csata Szomáliában, 19 amerikai, 500 szomáliai halott.
- 1994 Ruandai népirtás.
Richard Nixon halála.
- 1995 Oklahomai robbantás; 168 halott.
- 1996 Jordan, Montana: 81 napos küzdelem a Freeman-csoportosulás és az amerikai kormány között.
A Unabomber néven elhíresült Theodore Kaczynski letartóztatása; 1978 és 1995 között küldött levélbombákat, amelyek 3 ember halálát és 19 sérülését okozták.
Bill Clintont újra megválasztják.

DÁTUM	SZERZŐ ÉLETE	IRODALMI KONTEXTUS
1997	Coppolával dolgozik <i>Az esőcsinálón.</i>	1997 Pynchon: <i>Mason & Dixon</i> DeLillo: <i>Underworld</i> Roth: <i>Amerikai pasztorál</i> Salter: <i>Burning the Days</i> (Elégetett napok) William Burroughs halála.
1998	Elhárítja Kubrick ajánlatát, hogy „rázza gatyába” a <i>Tágra zárt</i> szemeket.	1998 Roth: <i>Kommunistához mentem feleségül</i> Stone: <i>Damascus Gate</i> (Damaszkuszi kapu) Gourevitch: <i>We Wish to Inform You That Tomorrow We Will Be Killed with Our Families</i> (Értesítünk, hogy holnap megölnek minket a családunkkal együtt)
1999	Kubrick megkéri, hogy írjon egy szöveget a <i>Vanity Fair</i> nek, ami a <i>Tágra zárt</i> <i>szemek</i> bemutatásakor jelenne meg. Mielőtt elutazna Angliába, Kubrick meghal. Elmegy a temetésére St. Albansba. Két cikket ír Kubrickról a <i>Vanity Fair</i> nek.	1999 Just: <i>A Dangerous Friend</i> (Veszélyes barát) Rushdie: <i>Talpa alatt a föld</i>
2000	A <i>Kubrick</i> megjelenik könyvként.	2000 Roth: <i>Szégycsont</i>
2001	Északra, a Catskill- hegységbe költözik.	

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

1998 Lewinsky-botrány; bizalmatlansági indítvány az elnök ellen.
Oszáma bin Ládén dzsihádot hirdet minden zsidó ellen.

1999 Columbine iskolai mészárlás (Colorado); két diák fegyverrel megöl 12 diákot, egy tanárt és saját magukat.

2000 Millenniumi ünnepségek világszerte.
Az Y2K-probléma.
Al-Káida-csüccstalálkozó Kuala Lumpurban.
George W. Bush nyeri meg az elnökválasztást egy szoros és vitatott választás során,
a floridai szavazatok újraszámolása után.
2001 A szeptember 11-ei terrortámadások 3000 ember halálát okozzák.

BELÉGZÉS

Volt egy Vietnám-térkép a saigoni lakásom falán, és éjjelente, ha későn értem vissza a városba, csak hevertem az ágyon és elnézegettem, amikor másra már nem futotta erőmből, csak hogy lerúgjam a bakan-csomat. Kész csoda volt az a térkép, főleg mert alig fedte a valóságot. Példának okáért valamikor az őskorban készült. Sok éve lógott már a szobában az előző bérlő után, aki francia lehetett, mert a térkép Párizsban készült. Kartonja megvetemedett a keretében, nem bírta a nyirkos saigoni hőséggel járó gyűrődést, amely könnyű fátlyat borított az ábrázolt országokra. Vietnám még a múltbéli régiók mozaikjából állt: Tonkin, Annam és Kokinkína, nyugatra, Laoszon és Kambodzsán túl pedig ott trónolt Sziám királysága. Régi darab, mondogattam a látogatóimnak, ez egy ősrégi térkép.

Ha a holt terek feltámadnának, és visszajárnának kísérteni, ahogyan a halottak teszik, újra rányomhatnák térképemre az ÉRVÉ-NYES pecsétet, és elégethetnék az összes többi, amelyet '64 óta használnak; de annyi szent, hogy erre nem vettem volna mérget. '67 végén jártunk, még a legalaposabb térképek sem mondtak sokat: mintha csak a vietnámiak arcából próbáltunk volna olvasni, márpedig ennyi erővel a szélből is olvashatnánk. Tudtuk, hogy a hírek többségét rugalmasan kell kezelni, minden egyes térszelet mást mesélt minden egyes embernek. És azt is tudtuk: itt évek óta nincs már ország, csak háború.

A Misszió folyton a vietkongról szövegelt, egységek támadtak és elbuktak és felbukkantak újra, egy hónap múlva, erejük teljében; nem volt ebben semmi kísérteties, mégis, amikor előrenyomultunk

a területén, általában véglegesnek vettük, még ha nem is sikerült megtartanunk, legalább rajta hagytuk a nyomainkat. Az első terepen töltött hetem végén találkoztam egy hírszerző tiszttel a 25. hadosztály főhadiszállásán Cu Chiben, aki megmutatta a térképén, majd egy helikopterről is, mit műveltek a Ho Bo erdővel, a semmivé lett Ho Bo erdővel, amelyet teljesen letaroltak a páncélozott buldózerek, vegyszerek és a hosszas felperzselés, elpusztítva több száz hektárnyi ültetvényt és erdőséget, ami csak útjukba akadt, „hogyan megfosszuk az ellenséget az értékes készletektől és fedezéktől”.

Lassan egy éve az volt a dolga, hogy beszámoljon erről a hadműveletről az embereknek: tudósítóknak, kongresszusi képviselőknek, filmsztároknak, cégvezetőknek, vezérkari tiszteknek a világ minden második hadseregéből, de mintha csak tegnap kezdte volna. Mintha ez tartaná frissen-fiatalon: lelkesedése láttán úgy tűnt, még az aszszonyoknak hazáért leveleiben is erről áradozik, lám, mi mindenre képes az ember, ha megvan hozzá a kellő szaktudás és felszerelés. És ha netán a hadműveletet követő hónapokban „számottevően” felerősödött az ellenséges tevékenység a C harci zóna nagy részén, megduplázva az amerikai veszteségeket, majd megnégyszerezve, ennek már trmagja sem maradt holmi kibaszott Ho Bo erdőben, az hétszentség...

1.

ÉJSZAKAI BEVETÉS, az eü-s a kezembe nyomott pár bogyót; a Dextrine-szájszag olyan, mintha egy rakás döglött kígyó rohadna egy dunsztosüvegben. Sosem éreztem szükségét a cuccnak: elég volt egy kis csatazaj vagy ami csak távolról tűnt csatazajnak, és máris úgy felpörögtem, hogy alig bírtam magammal. Amint meghallottam valamit a szorosra zárt, maroknyi körünkön kívül, szinte szó szerint kifeküdtem, bízva az égiekben, hogy nem csak én vettem észre. Elég

volt, ha ellőttek egy tárat pár kilométerre a sötétben, az Elefánt már is ott térdelt a mellkasomon, és a bakancsom mélyéről kapkodtam levegő után. Egyszer azt hittem, valami mozgó fényt látok a dzsungelben, és azon kaptam magam, hogy suttogni kezdek: „Még nem készültem fel erre, még nem vagyok kész rá.” Ekkor döntöttem úgy, hagyom a pitlibe, jobb dolgokat is csinálhatok éjjelente. Pedig nem olyan bevetéseken voltam, mint az éjjeli orvvadászok vagy a „lurpok”, azok a mélységi felderítő járőrök, akik heteken-hónapokon át, éjszakáról éjszakára vietkong táborok és mozgó észak-vietnámi hadoszlopok körül ólálkodtak. Túl közel éltem a csontjaimhoz, ennyire, el kellett fogadnom. Mindegy, a bogyókat eltettem inségesebb időkre; Saigonra és a szörnyű depressziókra, amelyeket rendre rám zúdított.

Ismertem egy „lurpot” a 4. hadosztálynál, aki marokszámra nyelte a bogyókat, nyugtatókat a tigrismintás zubbony bal zsebéből és pörgetőket a jobból; egyet ahhoz, hogy csapást vágjon magának, egyet ahhoz, hogy aztán nekivágjon. Azt mondta, fasza hűvösek lesznek tőlük a dolgok, és úgy látja a jó öreg dzsungelt éjjelente, mintha egy éjjellátón keresztül figyelne. – Tutira messzebbre látsz tőle – mondta.

A harmadik turnusát töltötte Vietnámban. 1965-ben az egyetlen túlélő maradt a szakaszában, amikor az 1. lovassági hadosztály két dandárját szétverték az Ia Drang-völgyben. 1966-ban visszajött a különleges erőkkkel, és egy rajtaütés reggelén órákat töltött a többiek hullái alatt, miközben a partizánok körbejártak késekkel, csupán a biztonság kedvéért. Levetkőztették a holttesteket, még a zöld sapkákat is elvették, majd nevetgélve továbbálltak. Ezek után a háború már semmit sem tudott nyújtani számára, kivéve a mélységi felderítést.

– Sehogy se sikerült visszazökkenni a Világba – mondta. Elmesélte, hogy miután tavaly hazament, egész nap a szobájában ült, és

időnként kidugott egy vadászpuskát az ablakon, követte vele az embereket és a kocsikat a ház előtt, amíg már nem érzett semmi mást, csupán a ravaszra tapadt ujjbegyét. – Keményen ráhoztam a frászt a családomra – mondta. Hát, még ideát is jó páran frászban voltak tőle.

– Nem, bocs, haver, nekem túl zakkant a fickó – mondta az egyik társa a csapatából. – Elég a szemébe nézned, virít belőle az egész kurva sztori.

– Csak csináld gyorsan – javasolta egy másik. – Hidd el, nagyon megbánod, ha rajtakap.

De úgy tűnt, nem lehet kifogni rajta, szerintem még álmában is nyitva tartotta a szemét, meg eleve féltem tőle. Mindössze egyetlen gyors pillantás jött össze, és az olyan volt, mintha az óceán fenekére néznék. Aranykarikát viselt a fülében és fejpántot a homlokán – valami terepmintás ejtőernyőből szakította le –, és mivel senki sem kívánta figyelmeztetni, hogy nyiratkozzon meg, a haja jócskán a válláig ért, eltakarva egy vaskos, bíborszínű sebhelyet. Még hugyozni sem ment legalább egy .45-ös vagy egy tör nélkül, és nyíltan nyomoréknak tartott, mert nem hordtam magamnál fegyvert.

– Még sosem láttál tudósítót? – kérdeztem tőle.

– Olyanok, mint a pap fasza – felelte. – De ne vedd sértésnek.

Aztán elmesélt egy történetet: pont olyan nyílegyenes és szívszorító volt, akár az összes háborús történet, amelyet valaha hallottam, mégis egy év kellett hozzá, hogy megértsem.

– Fent volt egy őrző a hegyekben. Egyetlen ember jött vissza. Meghalt, mielőtt elmondhatta volna, mi történt.

Vártam a folytatást, ezt a sztorit azonban nem olyan fából faragták: amikor megkérdeztem tőle, mi történt azután, csak rám sandított lesajnálóan; virított róla, hogy itt dögöljön meg, ha még egyszer időt pocskol egy ekkora baromra.

Az arcát már az éjszakai bevetés álcafestése fedte, kész rémlátomás volt, egészen más világ, mint azok a festett arcok, amelyeket egy héttel korábban San Franciscóban láttam, egyazon cirkusz ellenkező végén. Az elkövetkező órában arctalanul és némán fekszik majd a dzsungel mélyén, akár egy kidőlt fa, és Isten segítsen az ellenségén, ha nincsenek legalább szakasznyi túlerőben, mert kiváló gyilkos volt: az egyik élgárdistánk. Az osztag többi tagja odakint gyülekezett a sátor körül, amely pár méterrel távolabb állt a körlettől, saját „lurp”-szabvány latrinával és mirelit fejadagokkal, háromcsillagos háborús fogásokkal, ugyanolyan marhaszegyből, mint amit a luxus-éttermekben szolgálnak fel. A bokorugró bakák szinte szégyenlősen és széles ívben elkerülték ezt a sátrat, útban a saját táboruk felé vagy felől. Nem számított, milyen kérésre keményedtek a háborúban, még mindig szende szüzeknek tűntek a „lurp”-ökhöz képest. Miután összesereglett az osztag, egysoros vonalban levonultak a dombról a leszállóhely felé, át a tábor védvonalán, majd be a fák közé.

Soha többé nem beszéltem a fickóval, de egyszer még láttam. Amikor másnap reggel visszatértek, egy foglyot hozott magával, a szemén kendővel, a könyökénél szorosan hátrakötött kézzel. A lurpsátor határozottan tiltott zóna volt a kihallgatások alatt; de különben is, már a leszállóhelyen vártam a helikoptert, hogy jöjjön végre, és elvigyen onnan.

– HÉ, HONNAN jöttetek, fiúk, a USO-tól? Csak mert olyan frontszínházas fejtek van azzal a hosszú lobonccal. – Page lekapta a srácot, én lekapartam a szavait, Flynn meg röhögve közölte vele, hogy mi vagyunk a Rolling Stones. Már bő egy hónapja jártuk a frontot azon a nyáron. Az egyik dandár leszállóhelyén épp csak földet ért a helikopter, antennáján egy igazi róka farkokkal, amikor a parancsnok odalépett hozzánk a gutaütés határán.

- Emberek, nem szoktak tisztelegni az előjáróiknak?
- Nem vagyunk az emberei – mondta Page. – Tudósítók vagyunk.

Amint a parancsnok meghallotta ezt, legszívesebben helyben rögtönzött volna nekünk egy hadműveletet, mozgósítva az egész dandárt, és vágóhídra küldve néhány embert. Tovább kellett állnunk a következő kopterrel, különben a végén még nekilátott volna; leesett az állunk, mire nem képesek a fejések némi nyomdafestékkért. Page imádta gagyi szuvenírekkel gazdagítani a harctéri szerkóját, kendőkkel és gyöngyökkel, ráadásul angol volt a fickó, úgyhogy a bakák úgy bámultak rá, mintha most jött volna a Mars túlfeléről. Sean Flynn legalább olyan ördögien jóképű volt, mint a faterja, Errol, úgy harminc évvel ezelőtt a hét tengeren, de jobban hajazott Artaud-ra, frissen magához térve valami sötétség szíve tripből, színültig új infókkal, az input! Az input! Dőlt róla a hideg verejték, órákig egy helyben ült, és fészülgette a bajszát svájci bicskája fémfűrészével. Meg voltunk rakva füvel és kazikkal: a „Láttad az anyádat, bébi, az árnyékban állni” a Rolling Stonestól, egy Animals-válogatás, a „Furcsa napok” a Doorstól, a „Bíbor köd” Hendrixtől, a „Gyerünk mindenki, ráfeszíteni” az Archie Bell and the Drellstől. Időnként elkapunk egy helikoptert, amely berepített a földközeli pokolba, de akkortájt csendesen telt a háború: főleg leszállókon és táborokban csatagoltunk, lazulós bakák, arcok, sztorik között.

– Legjobb mozgásban lenni – tanácsolta az egyik. – Legyetek mozgásban, maradjatok talpon, értitek, haver?

Értettük. A „mozgó célpont” túlélési stratégia híve volt, igazi háborús gyerek; eltekintve a ritka alkalmaktól, amikor ott rekedtél valahol, a rendszer igyekezett mozgásban tartani, már ha úgy gondoltad, az a te műfajod. Az életben maradás szempontjából ez is volt olyan hasznos stratégia, akár a többi, figyelembe véve, hogy mit is keresel ott, és nem ártana közelről látnod: eleinte biztos ala-

pokon mózogtál, de egyre hegyesebb csúcs lett belőle, mert minél többet mozogtál, annál többet láttál, és minél többet láttál, annál nagyobb lett a kockázat azonkívül, hogy elpatkolsz vagy kripli leszel, és minél több kockázatot vállaltál ebből, annál több alkalommal kellett lemondanod a „túlélésről”. Akadtak köztünk, akik eszelős iramban cikáztak a fronton, amíg már azt sem tudták, mire fel ez a nagy rohanás: a felszínen mindenfelé tombolt a háború, de csupán elvétve, váratlanul jött össze egy rendes behatolás. Ameddig úgy váltogathattuk a helikoptereket, akár a taxikat, minimum komoly kimerültség, sokkal határos depresszió vagy tucatnyi elszívott ópiumpipa kellett ahhoz, hogy kívülről nyugodtnak tűnjünk, de odabent, a bőrünk alatt akkor is száguldoztunk, mintha kergetnének, ha-ha, *la vida loca*.

Ahogy teltek a hónapok búcsúm után a frontról, a sok száz helikopter, amelyeken szárnyra keltem, egyre szorosabb köteléket alkotott, mígnem egyetlen kollektív metakopter lett belőlük. Kevés ennél szexibb dolgot tudtam elképzelni: megmentő-pusztító, éltető-halálosztó, jobb kéz-bal kéz, kecses, hajlékony, cseles és emberi; forró fém, gépzsír, dzsungelnyrkos vászonhevederek, kihűlő és újramelegedő verejték, kazettás rock and roll az egyik fülemben, gépfegyvertűz a másikban, kerozin, hőség, életerő és halál, maga a nagy kaszás, aligha hívatlan vendég. A pilóták szerint a halottak, akiket magaddal cipeltél, örökre ott maradnak, veled tartanak. Akárcsak a harcosok, elképesztően babonások voltak, és életük minden részletének óriási feneket kerítettek; de az (jól tudtam) elviselhetetlenül igaz volt, hogy a halottak közelségétől az ember érzékenyebbé válik jelenlétük erejére és hosszan, túl hosszan visszhangzó utóhatására. Egyesek olyan kényesek lettek erre, hogy egyetlen pillantás leterítette őket, de még a csonthülye bakák is érezték, hogy valami furcsa és kivételes történik velük.

Helikopterek és helikopterekből kiugráló emberek, rajongó szívű emberek, akik még akkor is lélekszakadva rohantak a géphez, ha nyoma sem volt veszélynek. Helikopterek, ahogy nyílegyenesen emelkednek tenyérnyi dzsungeltisztásokról, városi háztetők felett imbolyognak, fejadagok és törtények kartondobozait okádják, holtak és sebesültek seregét nyelik el. Időnként annyi repkedett belőlük, hogy akár öt-hat helyen is leszállhattál egy nap, körülnéztél, körbefülettél, és már pattantál is a következőre. Akadtak város nagyságú állomások, harmincezer polgárral, egyszer meg utánpótlást vittünk egyetlen főnek. Jó ég tudja, milyen Lord Jim-féle Főnix-produkciókat pufogatott ott egymagában, nekem csak annyit mondott: – Semmit sem látott, érti, főnök? Itt se volt. – Megfordultam pár puccos-pohos, légkondicionált táborban, komfortos, kispolgári életképekkel, minden erőszak eltompítva, „biztos távolban”; jártam parancsnoknejekről elkeresztelt táborokban, Támpont Thelma, Támpont Betty Lou; voltam számozott hegytetőkön nyakig a szószban, ahol nem szívesen maradtam; ösvényeken, rizsföldeken, mocsarakban, bozontos lyukakban, bozótosokban, vermekben, falvakban, sőt városokban, ahol a talaj nem tudta beinni, ami a csatákban kiloccsant, és az ember gyorsan megtanult a lába elé nézni.

Megesett, hogy a helikopterem felért egy magaslatra, és a vidék előtttem, egészen a következő dombig, ott füstölgött szénfeketén és felszaggya; valami nyomban felfordult bennem, félúton szív és gyomor között. Ritkás, szürke füst telepedett a felperzselt rizsföldekre a légicsapások helyszínére, fehér foszforfüst ragyogott a fényben („Foszfor Péter megtanít, hol a Jóisten”), a napalm mélyfekete füstje: állítólag, ha egy napalm füstoszlop alján állsz, rögtön kiszippantja a levegőt a tüdődből. Egyszer átsuhantunk egy falucska felett, amelyet épp akkor bombáztak szét, és beugrott egy Wingy Manone-nóta egyik sora, alig pár évesen hallottam: „Állítsátok meg a háborút; ezek a csókák még kinyírják magukat.” Amint ereszkedni

kezdünk, lebegve belesüllyedtünk a lila füstködbe, tucatnyi kisgyerek rohant elő a ponyvák alól a landolás centruma felé, és a pilóta nevetve azt mondta: – Ez Vietnám, haver, öld és tömőd őket, öld és tömőd.

A dzsungel felett repülni szintisza élvezet volt, gyalogolni benne merő szenvedés. Sosém tudtam megszokni. Talán tényleg az, aminek lakói nevezték: Túlvilág – de legalábbis véresen komoly hely, sok dolgot vesztettem el a mélyén, és valószínűleg soha nem kapom vissza őket. („Ó, a dzsungel nem gáz: ha kiismered a csajt, a keblén fog hordozni, ha meg nem, egy órán belül lepattint. A pokolba.”) Egyszer a legsűrűbb vadonban egy tudósító azt mondta a körülötte áldogáló bakáknak: – A hétszázát, itt biztos csodás naplementét láttok! – azok meg majd összehugyozták magukat a röhögéstől. Pedig elég belerepülni egy forró trópusi naplementébe, és az ember attól fogva más szemmel néz a fényre. És akad olyan éjsötét hely, hogy elég öt percig kifelé repülni belőle, máris fekete-fehérre fakul a fejedben.

TALÁN NINCS annál hidegebb a világon, mint állni egy tisztás szélein a távozó helikoptert bámulva, amellyel jöttél; magadra maradtál a kétségekkel, ezúttal hova csöppentél: szar helyre, rossz helyre, vagy épp a legvégső helyre, és most aztán cseszheted.

Volt egy tábor Soc Trangnál, ahol azzal fogadtak a leszállóhelyen: – Ha sztorit keres, megütötte a főnyereményt, vörös riadónk van. – Még el sem halt a rotorzúgás a távolban, már tudtam, hogy bennem is az van.

– Megerősítették – mondta a táborparancsnok. – Egyértelműen heves vihar várható. Örülök, hogy látom. – Egy fiatal százados volt, nevetett, és egy halom történyhevederrel babrált, amelyeket egymáshoz fűztek, hogy gyorsabban tölthessék a géppuskákat, „megzsírozták”. Mindenki szorgoskodott, ládákat nyitogattak, gránátokat

dugdostak minden zsebbe, aknavetőket szereltek, tölténytárákat pakoltak, fvtárákat kattintottak olyan gépfegyverekre, amelyeneket még életemben nem láttam. Be volt drótozva a tábor összes őrhelye, mindenki mindenkivel, önmagával, majd miután besötétedett, csak rosszabb lett a helyzet. Feljött a hold, aljasan és teli képpel, mint valami züllött gyümölcs húsos és nedves példánya. Puha és sáfrány-párás, ha lentről nézed, de a homokzsákokon és dzsungelmélyen áthatító fénye pengeéles. Mindnyájan kentünk a szemünk alá a sereg éjszakai álcafestékéből, hogy elvágja a visszfények útját, és a borzalmakét, amelyekkel szembeesíthet. (Éjfél körül, csak hogy csináljak valamit, átosontam a tábor túloldalára, és megnéztem az utat, amely mérnöki pontossággal tartott a 4-es főúthoz, akár egy fagyos, sárga szalag, bele a semmibe, hát mozgott az egész, minden métere.) Volt némi heves vita arról, hogy kinek kedvez ennyi fény, a védőknek vagy a támadóknak, a katonák körben ültek szélesvásznú szemekkel és olyan felszegett állal, hogy golyókat köpködhettek volna, mozogtak és izegtek és fészkelődtek a terepruhákban. – Hülyeség lenne lazábbra venni a dolgot, a csárlik sosem lazítanak, épp mikor kényelembe helyezed magad, akkor csapnak le, és jól a szádba szarnak. – Reggelig ez volt az ábra, óránként egy csomaggal szívtam a cigiket, és nem történt semmi. Tíz perccel napfelkelte után már a leszállóhelyen szobroztam, szecs kavágóra várva.

Pár nappal később Sean Flynn-nel felmentünk egy nagy tüztámozgató bázishoz az Americal harcászati körzetben, ahol a másik véglethez volt szerencsénk, hála a Nemzeti Gárda-hétségének. A parancsnok olyan részeg volt, hogy beszélni se tudott, ha meg sikerült neki, ilyesmit sült ki belőle: – Ott vagyunk a spiccen, és kurvára nyugodt lehet, ha azok a *palikák* megpróbálnak *szórákázni* velünk, hát nem letolt gatyával fogadjuk őket! – A bázis fő feladata az volt, hogy véletlenszerű tüzérségi támadásokkal „zavarja és lefog-

ja” az ellenséges csapatokat, de az egyik tiszt elárulta, hogy e téren ők a sereghajtók kábé az egész országban: a zavarás és lefogás áldozatai többnyire felébresztett civilek, dél-koreai tengerészgyalogosok, esetleg amerikai őrjáratok voltak – a vietkong csak elvétve. (Az ezredes egyszer sem tudta helyesen kimondani a „tüzérség” szót. Az első bakinál csak elnéztünk egymás mellett Flynn-nel, a másodiknál már beleröhögünk a sörbe, de a fickó rögtön csatlakozott hozzánk, és lekörözött minket.) Sehol egy homokzsák, aknákra, mocskos fegyver, sehol egy baka azzal a „menők-vagyunk-te-meg-köcsög” tekintettel. A kifutónál Sean szóba hozta ezt az ügyeletesnek, mire az berágott: – Tényleg? Mégis mire keményítsünk be, baszod? Három hónapja nyomát se láttuk a vietkongnak!

– Neked legyen mondván – válaszolta Sean. – Van már valami hír a porolónkról?

Az is megesett, hogy minden leállt, nem repült semmi, és még az okát sem lehetett tudni. Egyszer így rekedtem ott valami „elveszett őrjárat” előőrsnél a Deltában, ahol az őrmester zsinórban zabálta a bocicsokit, és napi húsz órában countryzene szólt; nem sokára már azt hallottam alvás közben is (bár alvásnak nem nevezném), hogy „Fent a Wolverton hegyei közt” és „Magányosan, akár a medvék és denevérek a Miller-barlangban” és „Lángoló tűzgyűrűbe hulltam”, körülöttem meg csupa befeszült tanyasi bunkó volt, akik szintén alig aludtak, mert cseppet se bíztak a négyszáz helyi zsoldosukban, a gondosan válogatott őrszemekben vagy bárki másban, talán Babe Ruth és Johnny Cash kivételével; olyan régóta vártak már akcióra, hogy attól féltek, talán fel sem ismerik, ha végre rájuk szakad, és aztán „éget, éget, éget”... Végül, a negyedik napon leszállt egy helikopter, felsált és filmeket hozott magával, én pedig leléptem vele, olyan lelkesen várva Saigont, hogy két teljes napig nem is zuhantam össze.

Légimozgékonyság, na persze, de nem mész vele semmire. Biztonsággal tölt el, mindenhatónak érzed magad, pedig csak átverés, technológia. A mozgékonyság pusztán helyváltoztatást jelentett, életeket mentett vagy pusztított el (az enyémet megóvta, fene tudja, hányszor, tucatnyi alkalommal vagy soha); amire tényleg szükség lett volna, az a rugalmasság, méghozzá jóval nagyobb, mint amire a technológia képes, egyfajta nagyvonalú, spontán adottság kihasználni a meglepetések erejét – ennek viszont szűkében voltam. Rühelltem a meglepetéseket, állandó kontrollmániám azonban válaszút elé került: aki ragaszkodik hozzá, hogy mindig tudja, mi lesz a következő percben, azt gyorsan taccsra vágja a háború. Ugyanez a sors várt, ha mindenáron meg akartad szokni a dzsungelt, a kikészítő időjárást vagy a mindenbe beivódó idegenséget, amelyet sosem tudott kiszárítani a megvilágítás – egyre sűrűbb és sötétebb lett az elharapózó magányérzettől. Földhöz verhetted a segged, ha sikerült beilleszkedned; megért egy kört, de messze nem ért fel azzal, ha meg tudtad regulázni magad, lenyúlva saját tartalékaidhoz, sikerült kifejleszteni egy stabil háborús anyagcserét, lefékezni a szívverésed, amikor majd szétrepeszti a mellkasod, felpörögni, amikor minden ledermed, és nem érzel semmi mást az egész életedből, csak az évein átsűrítő entrópiát. Nem túl kecsegtető feltételek.

A talaj mindig játékban volt, mindig folyt a söprögetés. Alatta ők voltak az urak, felette mi. Miénk volt a levegő: bármikor felszállhattunk az égbe, de nem tudtunk eltűnni benne; bárhová elhúzzhattunk, de elbújni sehol sem tudtunk – nekik viszont olyan jól ment mindkettő, hogy néha képesek voltak egy időben csinálni őket, míg a mi varázsszesszőnk lekonyult. De mindegy is volt, mert valahol folyton állt a bál, egyre pörgött a rock, övök voltak az éjjelek, miénk a nappalok. Lehetett Vietnám legvédehetőbb zugában, akkor is tudtad, a biztonságod ideiglenes, bármikor bekövetkezhet a korai halál, a teljes vakság, a rút elvesztése lábaknak, karoknak és heréknek, bár-

mikor megjelenhetnek azok az életre szóló torzulások – és éktelen nagy kínálat volt belőlük – , bármikor lecsaphatnak rád a derült égből éppen úgy, akár az úgynevezett veszélyforrásokból, hisz annyi ilyen sztorit hallottál már, kész csoda volt, hogy maradt még valaki a szokványos golyózáporos, aknatüzes fronthalálra. Kellott hozzá pár hét, hogy leessen az a húszcentes: feltűnt, hogy mindenki fegyverrel mászkál, hogy bárki, bármikor a levegőbe repülhet, és akkor aztán kurvára nem számít, hogy véletlen volt vagy nem. Az utakat aláaknázták, az ösvényeken pokolgépek lapultak, táskabombák és repeszgránátok robbantak dzsipekben és mozikban, a vietkongnak minden táborban voltak vakondjai, cipőtisztító fiúk és mosónők és kukabúvárok, ők tisztították az angyalbört és égették a bakaszart, aztán a nap végén hazamentek, és szétaknavetőzték a körletedet. Saigon, Cholon és Danang minden zugából áradt a fenyegetés, úgy érezted, minden rád vetett pillantás egy besült orvlövés, a helikoptereink meg úgy potyognak az égből, mint holmi dagadt mérgezett galambok, napjában százával. Hamarosan már nem tudtam úgy felszállni egyre, hogy ne érezzem magam egy kibaszott, komplett hülyének.

Félelem és mozgás, félelem és mozdulatlanság; nem volt kitaposott csapás, még az sem volt világos, melyik rosszabb, a cselekvés vagy a várakozás. Egy csatát többen éltek túl, mint ahányan behaltak – de mindenkit megviselt a harcok közötti időszak, főleg, ha mindennap ki kellett menni és keresni egyet maguknak: gyalogosan pocsék volt, teherautókon és lánctalpasokban rettenetes, helikopterrel borzalmas, a legrosszabb az volt, hasítani a halálfélelem felé. Emlékszem, időnként félholt voltam a rettegéstől, kikészített, hogy mozognom kell megadott sebességgel, megadott pont felé. Már az is elég gyötrelmes volt, amikor „biztosítva” repültem tűztámogató bázisok és támaszpontok között: ha ültél már földről eltalált helikopteren, garantáltan kijárt egy mélységes, szűnni nem akaró rotor-

fóbia. Míg egy valódi támadás legalább hosszú cafatokban tépte ki belőled az energiát, szaftos volt, gyors és pezsdítő, addig a repülés felé maga volt az üresség, száraz, hideg és rezzenéstelen – émelye egy pillanatra sem szállt le rólad. Nem tehetél mást, csak lested a többieket magad körül, vajon annyira rémültek és tompák-e, mint te. Ha nem úgy tűnt, örültek tartottad őket, ha úgy tűnt, még szarabbul érezted magad.

Számtalanszor átestem ezen, de csak egyszer fordított vissza rögtön a félelem: amolyan klisébe illő, forró landolás volt, ahol a fák közül tüzeltek alig 300 méterről, gépfegyverek kaszálták a lapályt, és az emberek fejest ugrottak az iszapos vízbe, négykézláb tepertek a magas fű felé, ahol már nem lapított földhöz a rotor szele – túl sok értelme nem volt, de jobb a semminél. A helikopter felszállt, még mielőtt kiürült volna, így aztán az utolsó néhány kiugró hét métert zuhant a rizstábla széle és a helikopterajtóban ropogó géppuskák között. Amikor mind elértük a fedezék falát, és a százados létszámenőrzést tartott, csodálkozva láttuk, hogy kutya bajunk, kivéve egy fickót, akinek mindkét bokája kificamodott az ugrástól. Emlékszem, utána feküdtem a sárban, és már a piócák miatt aggódtam. Azt hiszem, bátran állítható, hogy nem voltam hajlandó szembenézni a valódi helyzettel.

– Haver, tényleg csak szarból válogathatsz – világosított fel egyszer egy tengerészgyalogos; valahogy úgy éreztem, arra céloz ezzel, hogy nincs előttünk alternatíva. Konkrétan néhány készétkonzervről mondta, a „vacsora” kapcsán, de fiatal korát tekintve kár lett volna a szemére hányni, hogy úgy érezte: egyetlen embert sem érdekel az egész világon, mit akar ő. Senki sem volt, akinek megköszönte volna az ételét, de azért hálás volt, hogy életben van még, és megeheti – hogy nem az a rohadék zabálta meg őt. Fél éve nem maradt benne semmi a fáradtságon és a fájdalmakon kívül, elég so-

kat vesztett, főleg bajtársakat, és túl sokat látott, de még lélegzett, be és ki, ami már önmagában némi választást jelent.

Neki is olyan arca volt, amiből legalább ezret láttam már több száz táborban és bázison: az összes fiatalságot kiszívták a szeméből, a színt kimosták a bőréből, a szája kihült fehér, és látszott rajta, hogy egyiket sem várja már vissza. Belevénült az életbe, eztán vénen élheti végig. Az a rengeteg arc! Néha olyanok voltak, mintha egy rock-koncerttel néznék farkasszemet, szemben a zenébe révült ábrázatokkal; vagy olyan diákok arca, akik túl sok mindent megtanultak, és biztos jóval komolyabbnak tünnének a koruknál, ha nem tudnám saját tapasztalatból, miféle percekből és órákból álltak össze életéveik. Mások voltak, mint akikről sugárzott, hogy egy nappal sem bírják tovább. (Milyen érzés lenne, ha egy tizenkilenc éves kölyök halál komolyan azt mondaná neked, túl öreg már ehhez a szarhoz?) Mások voltak, mint a holtak és sebesültek arcai: azok inkább tűntek felszabadultnak, mint legyőzöttnek. Ezek az arcok olyan fiúké voltak, akik mintha már az egész életüket leélték volna: alig pár lépésre állnak, de olyan távolságból néznek vissza, amelyet soha, de soha nem fogok megtenni, annyi szent. Beszélgettünk, időnként egy gépen repültünk; hosszú eltávra mentek, hullákat kísérték, hol az erőszak, hol a béke végső határára értek. Egyszer egy hazafelé tartó kölyökkel ültem a kopteren, a magasból még egyszer visszanézett a földre, ahol lehúzott egy évet, aztán a szemét is kisírta. Néha csak holtakkal repültem.

Egyszer felkapaszkodtam egy helikopterre, és tele volt velük. A műveleti kunyhóban gubbasztó fiú előre szólott, hogy lesz egy hulla a gépen, de kissé félretájékoztatták. – Milyen cefetül akar visszajutni Danangba? – kérdezte, mire azt feleltem: – Nagyon.

Amikor megláttam, mi a helyzet, elment a kedvem az egésztől, de kizárólag miattam tettek kerülőt és landoltak, úgyhogy el kel-

lett mennem a géppel, én kértem. Félttem, hogy finnyásnak néznek. (Emlékszem, az is eszembe jutott, hogy egy holttestekkel teli helikoptert kisebb eséllyel szednek le, mintha élők ülnének benne.) Még zsákokat se húztak rájuk. Az osztag egy teherautóban ült az egyik tűztámogató bázisnál a demilitarizált zónában, ahonnan Khe Sanh védelmét erősítették, amikor egy távirányítós aknára futottak, majd egy rakétát is kaptak. A tengerészgyalogosok mindig szűkében voltak valaminek, élelmiszernek, lőszernek, gyógyszernek, nem volt meglepő, hogy a hullazsákból is kifogytak. A testekre takarókat csavartak, néhányra sebtében rá is szíjazták, majd felpakolták őket a fedélzetre. Szorítottak nekem egy kis helyet az ajtónál az egyik hullá és a géppuskás között, aki falféren remegett a dühtől; először azt hittem, rám haragszik, sokáig rá se mertem nézni. Amikor már a levegőben jártunk, a szél átfújta a gépen, és belekapott a takarókba, az egyiket le is tépte mellettem, gyors, durva rántással felfedve a dermedt arcot. Még a szemét sem fogták le.

A géppuskás torkaszakadtából üvölteni kezdett: – Takarja le! Takarja le! – Talán azt hitte, azok a szemek rá merednek, de nem tehettem semmit. Párszor odanyúltam, sehogy se ment, végül csak sikerült. Rásimítottam a takarót, óvatosan felemeltem a fejet, és begyűrtem alá a szélét; utána el sem hittem, hogy sikerült végigcsinálnom. A géppuskás egész úton próbált rám mosolyogni, aztán amikor leszálltunk Dong Hában, megköszönte, és elviharzott eligazításra. A pilóták kipattantak a gépből, és hátra se nézve elballagtak, mintha életükben nem látták volna a gépüket. A maradék utat Danangig egy tábornoki repülőn tettem meg.

2.

TUDOD, HOGY van ez: akarod is látni, meg nem is. Emlékszem arra a furcsa érzésre kölyökkoromban, amikor a háborús fotókat bámultam a *Life* magazinban, amelyeken halottak voltak, sőt rengeteg halott, szorosan egymás mellett heverték egy réten vagy útszélien, sokszor egészen összeértek, mintha összebújtak volna. Még amikor egy pengéles és verőfényes képet néztem, valami akkor is homályban maradt, mintha valamiféle elnyomás átvizsgálta volna a képeket, cenzúrázva a lényeges közlendőket. Persze ettől még inkább jogos lett megszállott kíváncsiságom, olyan sokáig nézhettem a képeket, ameddig csak akartam; még nem volt birtokomban a nyelv, amellyel beszélni lehet róluk, de jól emlékszem a szégyenre – mintha az első pornóképeket bámulnám, a világ összes pornográfiáját. Mustrálhattam őket egészen lámpaoltásig, mégsem tudtam elfogadni a nyilvánvaló kapcsolatot egy leszakadt láb és torzó között, vagy a szüntelenül előforduló fura pózokat és pozíciókat (egyszer hallottam, amint „a becsapódás hatásának” tulajdonítják őket), azokat a túl gyorsan és brutálisan kifacsart, hihetetlen testeket, tagokat. Vagy a tömeges halál totális személytelenségét: a hullák bárhol és bármilyen módon heverhettek, ahogyan csak otthagyták őket, egy szögesdróton lógva vagy hanyagul egymásra dobálva, netán a fák tetején, holmi halálos légtornászmutatványban, *Ide süss, mit tudok*.

Úgy gondoltam, nyoma sincs efféle talányosságnak, amikor az ember saját szemével látja őket, valódi terepen az orra előtt; pedig akkor is hajlamos lesz ködösítésre, attól függően, milyen gyakran és milyen rohadtul szorul védelemre a látványtól, amelyért ötvenezer kilométert utazott. Egyszer láttam egy csapatot, szerteszét heverték a védvonalától egészen az erdőszélig, nagy részük a szögesdróten mentén, azután kisebb, de sűrűbb csomókban középtájt, végül szétszóródott hullákká ritkultak a fák közelében, az utolsó magányos

tetem félig a bokrok közé lógott. – Nem rossz, de kevés a pezsgőbontáshoz – jelentette ki a százados, majd néhány embere kiment, és valamennyit fejbe rúgta, egyenként mind a harminchetet. Azután meghallottam egy M16-ost, sorozatlövésre állítva falta a táraikat, egy másodperc tüzelés, három a tárazás, és már láttam is a fickót, ahogy csinálja. Minden kör olyan volt, akár egy szélvihar apró tölcse, a tetemek rángtak és remegtek. Amikor végzett, elsétált mellettünk vissza a bódéjához, én pedig tudtam, hogy semmit sem láttam még, amíg nem láttam azt az arcot. Tűzforró, tarka és eltorzult massa, mintha kifordították volna a bőrét, hol egy túl sötét, zöldes paca, hol egy lila zúzódásba csorgó, vörös patakok, közöttük szürkére sápadt, fehér foltok – úgy festett, mintha lecsapott volna rá egy szívroham. Szemei fennakadtak, az álla leesett, a nyelve félig kilógott – mégis mosolygott. Tisztára olyan képet vágott a csávó, mint aki éppen elsült. A százados nem örült, hogy szemtanúja voltam.

MUTATÓBA SEM akadt olyan nap, hogy valaki kérdőre ne vonjon, mit keresek én itt. Időnként egy agyasabb baka vagy másik tudóstó még azt is megkérdezte, *igazából* mit keresek itt – nem mintha őszintén felelhettem volna, bármit azon kívül, hogy „Bla-bla-bla, beszámolok a háborúról” vagy „Bla-bla-bla, könyvet írok”. Talán egyszerűbb is volt bemondásra elfogadnunk egymás történetét a nagy Miértől: a bakáét, akinek itt „kell” lennie, az ügynökökét és civilekét, akiket a céghűség hozott ide, az újságírókét, akiket a kíváncsiság és becsvágy hajtott. De valahol minden mitikus vágány összefutott, a legócskább John Wayne-pöcspolirtól a legeszemenőbb katona-költő mesevilágig, és azon a ponton, ebben mélyen hiszek, mindenki tudott mindent mindenkiről, és valamennyien vérbeli önkéntesek voltunk. Nem mintha híján lettünk volna a szokásos túlérrett rizsának: „Szívek és Elmék”, népek érdeke, dominóelv,

fenntartjuk a Dingdong egyensúlyát, féken tartjuk a Dudidú terjeszkedését; de gyakran elhangzott a másik végét is, valami kiskatona tejfeles szájából, vérkomoly ártatlansággal: – Mese habbal, pajtás. Jöttünk, irtani a sárgákat. Ennyi. – Ami egyáltalán nem volt igaz rám. Én nézni jöttem.

Mondhatnánk, hogy csak eljátszottunk egy figurát, hogy beleragadtunk a szerepbe, hogy mennyire ironikus volt: igazat akartam mondani a háborúról, és a háború hazugságot csinált belőlem – megint a régi nóta, már ha még sosem hallottál róla. Odamentem a faragatlan, de feddhetetlen hittől, hogy mindennel szembe lehet nézni: feddhetetlen volt, mert mindenütt őszintén követtem, és faragatlan, mert a háború még nem tanított meg rá, hogy mindenért felelős vagy, amit látsz, akárcsak azért, amit teszel. Csupán egy gond volt, hogy nem mindig tudtam pontosan, mit látok; később derült ki, akár évek múltán, hogy nagy része nem is jutott el az agyamig, megrekedt retinám raktárában. Idő és információ, rock and roll, maga az élet; nem a hírforrások fagytak be, hanem én.

Néha gőzöm sem volt, vajon egy összecsapás másodpercekig vagy óráig tartott, netán csak álmodtam vagy akármilyen. A háborúban nem úgy van, mint a többi élethelyzetben: nem igazán tudod, mit művelsz, csak *viselkedsz*, és utána bármilyen baromságot kitálalhatsz róla, hogy jó vagy rossz érzés volt, szeretted vagy utáltad, ezt tetted vagy azt, a helyes vagy a helytelen dolgot – attól még történt, ami történt.

Visszatérve könnyű volt előadni az élménybeszámolókon: „Haver, kurvára félttem!” vagy „Istenem, azt hittem, mindennek vége”, de csak sokkal később jöttem rá, valójában mennyire kellett volna félnem, vagy milyen egyértelmű, lezárt és befolyásolhatatlan az a „mindennek vége”. Nem voltam ostoba, csupán még éretlen, és

bizonyos kapcsolatok nehezen állnak össze, ha olyan helyről jössz, ahol mindenki folyton a háborún agyal.

– Ha eltalálnak – mondta egy szanitéc –, helikopterrel húsz perc alatt kivonunk a bázis kórházába.

– Ha súlyosan megsebesülsz – közölte egy egészségügyi tiszt –, tizenkét órán belül Japánba szállítunk.

– Ha kinyírnak – ígérte egy szakaszvezető dögész –, egy hét, és otthon is vagy.

„Az Idő nekem dolgozik”: ez volt az első sisakra írva, amelyet odaát viseltem. Alatta, kisebb betűkkel suttogva, inkább egy ima, mint kijelentés: „Igaz, kopasz”. Egy hátsó géppuskás dobta oda az egyik Chinookról, a rotorviharon keresztül üvöltve a fülembe legelső reggel a kontumi kifutón, pár órával a Dak Tó-i ütközet után: – Tartsd meg, egy csomó van belőlük! Sok szerencsét! – és már úton is volt. Olyan boldogan fogadtam a kobakot, hogy egy pillanatra sem gondoltam bele, honnan származott. A belsejében lévő izzadságfogó elnyűtt darabnak tűnt, ragadt a sötét zsírtól, mégis elevenebb volt, mint hajdani gazdája; amikor tíz perc múlva megszabadultam tőle, nem csak simán a betonon hagytam, elsurrantam tőle lopva és szégyenkezve, attól tartottam, még meglátnak, és utánam szólnak: – Hé, seggfej, itt hagytál valamit...

Azon az első reggelen, amikor ki akartam jutni a frontra, végigzavartak az egész ranglétrán, ezredes, majd őrnagy, majd százados, majd hadnagy, aki csak végigmért, és „friss hús”-nak nevezett, aztán javasolta, hogy keressék másik egységet, ahol megöletem magam. Fogalmam sem volt, mihez kezdjek, egyszerre olyan ideges lettem, hogy elnevettem magam. Azt mondtam neki, úgysem esik bajom, mire finoman és fenyegetően megveregette a vállam, és így szólt: – Tudja, ez nem olyan, mint a kurva filmekben. – Megint nevettem, és rávágtam, hogy tudom, de ő is vágta, hogy dehogy tudom.

Ha aznap bármi áthatolt volna azon a kezdeti ártatlanságon, talán az első géppel elhúzó. Minél messzebbre. Olyan volt, mintha egy csapat gutaütött között járkálnék, ezer ember egy hideg, esős leszállópályán, egy túl nagy adag valami után, amit én sosem fogok megismerni, ott, „ahol a folyó kiszélesedik”, mocsok és vér és szakadt zubbonyok, a tekintetekből egyenletes sugárban áradó, hiábavaló borzalom. Éppen lemaradtam a háború eddigi legnagyobb csatájáról, magamban piszkosul bántam, pedig csak körül kellett volna néznem – de mit tudtam én még akkor. Senkire sem bírtam egy pillantásnál többet vetni, nem akartam, hogy hallgatózáson kapjanak, szép kis haditudósító, lövésem se volt, mit tegyek vagy mondjak, de máris utáltam az egészet. Amikor elállt az eső, és a köpenyek lekerültek, olyan bűz támadt mindenfelől, amiről majdnem rosszul lettem: rohadás, mocsár, cserzett bőr, nyitott sírok, szemétegető – borzalmas, főleg, ha betévedsz egy Old Spice-felhőbe, hát az még tud rontani rajta. Piszkosul rám fért volna egy zug, ahol meghúzó magam, és elszívok egy cigit, választhatok egy arcot, amelyet ráhúzó a sajátomra, ahogyan a köpenyem eltakarta a valódi katonai terepruhát. Eddig csak egyszer viseltem, előző reggel, Saigonban; a feketepiacon szereztem be, vittem rögtön a szállodába, aztán kiöltöztem a tükör előtt, pofákat és pózokat vágtam, amit azóta durván megbántam. Nagyon csíptem a dolgot. Most pedig, nem messze tőlem egy férfi aludta álmát a földön, pokróccal az arcán és egy rádióval a karjában, hallottam Sam the Sham slágerét: „Édes kis Piroska, ne menj a tilosba, nem való kislánynak ez a sötét, vén vadon...”

Megfordultam, hogy eloldalogjak, és ott feszített előttem egy fickó. Nem állta el az utamat, de nem is állt félre. Egy kissé megbillett és pislogott egyet, rám nézett, aztán meg át rajtam, még sosem bámult így senki. Éreztem, ahogy egy hűvös, kövér verejtékcsepp

útnak indul a hátam közepén, akár egy pók, úgy tűnt, legalább egy óráig tart, míg célba ér. A fickó rágyújtott, aztán a cigi valahogy kifolyt a szájából a nyállal, halvány fingom sem volt, mi zajlik előttem. Szerencsét próbált egy másik szállal. Ezúttal tüzet adtam neki, egy villanásra képbe került, magához tért, de pőffentett párat, és ez a cigi is elúszott, a fickó hagyta a földre esni.

– Egy hétig köpni sem tudtam odafent – mondta –, most meg kurvára nem tudom abbahagyni.

Amikor a 173-asok búcsút vettek halottaiktól Dak To után, a hullák bakancsait alakzatba rendezték a földön. Régi ejtőernyős-hagyomány volt, de ettől sem tűnt kevésbé kísértetiesnek: egy egész századnyi bakancs meredezett üresen a porban, fogadva az áldásokat, mi alatt a szertartás valódi alanyai zsákban, felcédulázva hajóztak hazafelé, a Hősi Halottak Utazási Iroda jóvoltából. Aznap az emberek nagy része elfogadta ott, hogy a bakancsok komor szimbólumok, és mély imába merültek körülöttük. Mások távolabbra húzódva, morgorva tisztelettel figyeltek; akadtak, akik fényképeztek; páran pedig azt gondolták, egy rakás hervasztó baromság az egész. Csak annyit láttak a dologból, hogy ott áll egy sor tartalékba vehető surranó, és akkor sem izgatta volna őket holmi szentlélek, ha valamelyik bakancsot megtölti, és elsétál benne.

Dak To mindössze egy koncentrálnak nem igazán nevezhető csatározás harcálláspontját jelentette, amely egy nagyjából ötven kilométeres ívet hásított ki a domboldalakból északkelet–délnyugat irányban az apró bázistól és leszállópályától, november elejétől a hálaadás ünnepeig 1967-ben: az ütközet egyre nagyobb és híresebb lett, egyúttal egyre elszántabb és elszabadultabb. Októberben a különleges erők Dak To melletti kicsiny táborát heves akna- és rakétatűz érte, mire kiment pár osztag, volt pár összetűzés, majd néhány század szétforgácsolta a küzdelmet és szétszórta szilánkjait a dombokon, egy sor maroknyi,

elszigetelt tűzharcot eredményezve, amit utólag tudatos stratégiának neveztek; időközben a küzdelem egész zászlóaljokat szippantott magába, majd hadosztályokat, végül megerősített hadosztályokat. Pontosabban mi úgy tudtuk, hogy van egy megerősített hadosztályunk a harcban, a negyedik, és azt állítottuk, hogy nekik is van benne egy, habár sokan úgy vélték, hogy néhány könnyű, mozgékony ezred is bőven elég az észak-vietnámi ellenálláshoz, három hete ingáztak már fel-le a dombokon, mi meg csak erősködtünk, hogy felszorítottuk őket az 1338-ra, a 943-ra, a 875-re és a 876-ra, miközben az ellenkező oldal állításai jobbára kimondatlanul maradtak, és valószínűleg nem is volt szükség rájuk. Végül rendes befejezés helyett a csata egyszerűen semmivé lett. Az északiak összeszedték a cókmojkukat és a halottait, majd „nyomuk veszett” egyetlen éjszaka alatt, csak néhány hullát hagytak hátra, hogy a katonáinknak legyen mit rugdosniuk és leltárba venniük.

– Olyan, mint bemenni a japcsik ellen – így hívta az egyik kolyók. A legsúlyosabb összecsapás lett Vietnámban, a két évvel korábbi Ia Drang-völgyi csata óta, és azon ritka esetek egyike, amikor a földi tűzérési támadás olyan erős volt, hogy a sebesültszállító helikopterek le sem tudtak szállni. A sérültek órákon, sőt néha napokon át csak gyűltek és gyűltek, rengetegen meghaltak, akiket megmenthettek volna. Az utánpótlás sem jutott el a csapatokhoz, és a korai aggodalom, hogy elfogy az összes lőszer, hamarosan pánikba csapott át, majd tovább durvult a szörnyű valóságig. A mélypont az volt, amikor egy légideszant-zászlóalj megrohanta a 875-ös magaslatot, és csapdába estek egy hátulról jövő zárótűzben, noha a jelentések szerint ott nem lehettek észak-vietnámiak; mindhárom szakasz sarokba szorult, és elszakadt a csapatoktól a két napig tartó, heves golyózáporban. Később, amikor az egyik tudósító megkérdezett egy túlélő katonát, mi történt, azt a választ kapta: – Szerinted mi történt, baszod? Szarrá lőttek minket. – A tudósító buzgón körmölni kezdett, mire az ejtőernyős hoz-

zátette: – Írd inkább, hogy „apró szarrá”. Még akkor is ráztuk a fákrról a dögcédulákat, amikor kivontak onnan.

De hiába léptek le az északiak, a logisztika és a légi szállítás továbbra is gondot jelentett. Egy hatalmas csatát kellett szétbontani, darabról darabra, emberről emberre. Napok óta szünet nélkül esett, a szűkös Dak Tó-i szükségreptér túlterhelt és használhatatlan lett, a katonák nagyját le kellett fuvarozni Kontumba, egy nagyobb fel-szállópályához. Néhányan közülük olyan távoli zugokba kerültek, mint Pleiku, hetven kilométerrel délebbre, hogy ott szétválogassák és visszaszállítsák őket az egységeikhez, a II. hadtestbe. Az élők, a holtak és a félholtak közös Chinookokban repültek egymás hegyén-hátán, a bakák simán átgázoltak a folyosókon sorakozó, félig letakart hullákon egy ülőhelyért, kedélyesen eltréfálkozva maguk között, milyen hülyén néznek ki azok a nyominger, halott barmok.

A kontumi kifutópálya körül az emberek szellős csoportokban üldögéltek, katonák százai az egységeik szerint elrendezve, várták a helikoptereket, hogy elhúzzanak velük. Egy apró, homokzsákokkal körülvelt műveleti bódén és egy kórházszátrón kívül sehol nem akadt fedél az eső elől. Néhányan összebarkácsolták a többnyire hasznavehetetlen sátrakat a takaróikkal, jó páran a szabadban aludtak, sisakok és dobozok vánkosán, többségük azonban csak ült vagy állt a gépekre várva. Arcuk mélyen elrejtőzött a köpenyek kapucnija alatt, a rájuk nehezedő csendben csak szemük fehérje mozgott, olyan érzés volt közöttük járkálni, mintha ezernyi elszigetelt barlang meredne rám. Nagyjából húszpercenként földet ért egy helikopter, emberek hagyták el saját lábukon vagy hordágyakon, más emberek beszálltak a helyükre, majd a gép visszatolatott a kifutóra, és elrepült; akadt, amelyik Pleiku és a kórház felé, akadt, amelyik vissza Dak Tó környékére, az ott zajló feltakarításhoz. A Chinookok forgólapátjai ikercsikokat hastottak ki az esőből, minimum ötvenméteres körzetben mindent telefröcskölve, ferde sugárban. Elég volt arra gondolni, mi is van azokban a gépekben,

és máris megkeseredtek a vízcseppek, szikkadt moszatizúik lett. Nem volt kedvem megvárni, hogy az arcomra száradjanak.

A kifutóról egy dagadt, középkorú fickó üvöltözött néhány katonára felé, akik javában a betonra hugyoztak. A kapucnit épp annyira húzta hátra a sisakjáról, hogy kikandikáljanak a századoscsikjai, de az emberek ügyet sem vetettek rá. Megmarkolt valamit a köpenye alatt, majd előrántott egy .45-öst, a zuhéra szegezte és elsütötte; a lövés távoli, üres pukkanása úgy hangzott, mintha nedves homokban durrantott volna. A bakák végeztek, begombolták a sliccüket, és nevetgélve elstááltak, magára hagyva előjárójukat, aki rikácsolva próbálta eltakarítani velük a mocskot: ezernyi üres vagy félig teli konzervet, katonai újságok ázott csomóit, egy gazdátlan M16-ost, amelyet ráadásul – a százados szemében vétkes hanyagságról árulkodva – egy hideg esőtócsában hagyott valaki; pedig az egész szemétdomb magától is eltűnt volna, ha egy ideig még eltart az eső.

A földi összecsapások már majdnem huszonnég órája véget értek, de az emberek körében még mindig tartott a görcsös felelevenítése:

– Kemény kibaszás, amikor meghal a haverod, de gyorsan túllépsz rajta, ha élve ki akarsz jutni a sűrűjéből.

– Volt ott egy főtörzs, Isten a tanúm, a legnagyobb hügyagyú barom volt végig, de végig, apám. Csak úgy hívtuk, Főtörzs Örömet, mert folyton azt hajtogatta, „Fiúk... fiúk, sose kérnék tőletek olyasmit, amit nem tennék meg magam is örömet”, a címeres seggfej. Szóval kint szopunk az 1338-ason, és odajön hozzám, hogy „Szaladj már fel a gerincre, fiam, és jelents nekem!”, én meg, „Azt lesheti, uram”, erre felment ő maga, és itt rohadjak meg, hát nem telibe kapták a gecit. Beígérte, hogy beszél a fejemmel, amint visszaér, hát bocs, de nem jött össze.

– Itt ez a csávó [nem volt tényleg ott, csak egy szófordulat erejéig], totál szétrobbant alig három méterre mögöttünk. Esküszöm az égre, azt hittem, tíz különböző fickót látok, amikor hátranéztem...

– Ezt a sok szart, faszikáim, csak úgy dől belőletek! – mondta az egyik baka. A sisakján az állt: „Imádkozz háborúért”, a társa pedig, akit javában szóval tartott, sisakja szerint a „Szafaládé Sam” nevet viselte. – Még a bakancsodat is telefostad, Scudo, ne akard beadni, hogy nem voltál beszarva, meg ne próbáld, baszki, mert kurvára ott voltam én is, és összefostam magam! Rettegtem minden kurva percben, és nem vagyok szarabb senkinél!

– Most hova szarjak, kisbuzi – mondta Szafaládé. – Fostál, na és.

– Úgy van, baszod, fostam! Kurvára eltaláltad, fostam, mint állat! Nálad sötétebb barmot életemben nem basztam még, Scudo, de ennyire te sem lehetsz sötét! Még a faszom bőrnyakúak se olyan sötétek, bármennyit nyomják ezt a sódert, hogy egy tengerészgyalogos semmitől se fél, hát a fejemet rá, baszki... a nyakamat rá, hogy a bőrnyakúak is fosnak!

Megpróbált felállni, de összecuklott alatta a lába. A levegőbe kapott, önkéntelenül, mintha egy töltet elcsettent volna az agyában, majd amikor földet ért, magával rántott egy gúla M16-ost. Az éles csattanástól mindenki megrándult és félrehajolt, bámulták egymást, mintha azon tanakodnának, most akkor fedezékbe kell ugrani vagy nem.

– Hé, picinyem, vigyázz, hová lépsz! – szólt rá egy ejtőernyős, de inkább nevetve, mindenki nevetett, a legharsányabban Imádkozz Háborúért, olyan hévvel, hogy a nevetés hirtelen megtelt levegővel, és fejhangú kacajokra szakadt. Amikor a fickó felnézett a földről, az arca könnyben ázott.

– Mit lesel, faszfej? – mondta Szafaládénak. – Nem segítenél felállni, baszd meg?

Szafaládé Sam lenyúlt érte, és elkapta a csuklóit, szorosan megmarkolta, majd lassan húzni kezdte maga felé, mignem az arcuk mindössze pár centire került. Egy pillanatra úgy éreztem, mindjárt smárolni kezdenek. – Faszán nézel ki – mondta Imádkozz Hábo-

rúért. – Mmmm, Scudo, igazán faszán nézel ki. Tényleg nem úgy festesz, mint aki összefosta magát odafele. Inkább úgy, mint húszezer kilométernyi rázás út, haver.

TELJESEN IGAZ, amit mondanak: fura, mi ragad meg az ember fejében. Például az a fekete ejtőernyős a 101-eseknél, aki odasiklott mellém, és annyit mondott: – *Lenyűzött* ez a hely, haver, most már *simán* megy minden – azzal húzott is tovább, egyenesen a múltamba, és remélem, a jövőjébe, én meg csak tűnődtem hosszan, nem is azon, amit mondott (az napnál világosabb volt), inkább hogy honnan szerezte ezt a nyelvet. Egy hideg, esős napon Huében a dzsipünk befordult egy focistadionba, ahol több száz észak-vietnámi hulla sorakozott; láttam seregüket, még sincs akkora erejük az emlékezetemben, mint annak a kutyának és kacsának, akikkel egy jelentéktelen robbantás végzett Saigonban. Egyszer belebotlottam egy katonába, magányosan álldogált egy tenyérnyi tisztáson a dzsungel közepén, ahová a hugyozhatnék hajtott. Visszaköszönt, de erősen zavarta a jelenlétem. Elmondta, hogy a társai már torkig vannak a tétlen várakozással, így aztán kijött ide, hátha kívül belőle némi lövöldözés. Látni kellett volna, hogyan néztük egymást. Szélsébesen leléptem onnan, igazán nem akartam melő közben zavarni.

Az egész mintha ezer éve történt volna: még tisztán emlékszem az érzésekre, de rég elvesztettem őket. A görcsösen ragaszkodók nagy közös mantrája: Ha egyszer úgyis elengeded, miért ne lehetne most? Emlékdenyomatok, hangok és arcok, sztorik rostjai az idősilánkokra tapadva, minden olyan szorosan kapaszkodik az élményhez, hogy nem mozdul semmi, nem múlik semmi. – Az első levél, amit az öregemtől kaptam, tele volt azzal, milyen büszke rám, hogy itt vagyok, és teszem, ami a *kötelességem*, hát figyelj, a faszom se tudja... de jólesett. Baszod, az apámtól régen egy köszönésre sem

telt. Nyolc hónapja rohadok itt, és ha egyszer hazajutok, minden erőmre szükség lesz, hogy ki ne nyírjam azt a vén gecit...

Bárhová mentem, azzal fogadtak: – Hát, remélem, összejön egy sztori. – És bárhová mentem, összejött.

– Ó, nem olyan rossz ez. A legutóbbi kanyarom egész jól sikerült, nem volt annyi pöcsverés, meg hogy a saját parancsnokságod tesz keresztbe neked. Picsába, az utolsó három őráraton kibaszott *parancsba* kaptuk, hogy nem löhetünk vissza, amikor átmegyünk a falvakon, hát ilyen elcseszett lett ez a kurva háború. Bezzeg az *utolsó* turnust rendesen nyomtuk, szétkaptuk a bozótkerítést, leégettük a kunyhókat, felrobbantottuk a kutakat, és kiirtottuk az összes csirkét, disznót és tehenet az egész faluban. Most komolyan, ha nem löhetünk a sárgákra, mi a faszomat keresünk itt?

Akadnak újságírók, akik meséltek eseménytelen bevetésekről, nekem valahogy egy se jött össze. Még ha fel sem tudtunk szállni, akkor is ott volt a kifutó. Pont ugyanezek az újságírók faggatóztak folyton, hogy mi a nyavalyáról tudunk annyit szövegelni a bakákkal, hisz azok másról se beszélnek, mint kocsikról, fociról és bigékről. Csak épp mindegyikükben lapult egy sztori, és a háború kiszedte belőlük.

– Hullottunk, mint a legyek, a déliek nagyon begazoltak, és amikor a kopterek megjöttek értünk, kurvára nem volt hely mindenkinek. Ott visítotak a sárgák, jöttek oda, kapaszkodtak a talpba meg a lábunk szárába, végül fel se bírt szállni a gép. Úgyhogy azt mondtuk, basszák meg, menjenek csak a saját helikoptereikkel, és elkezdtek lelövéldözni őket. De még akkor is özönlöttek, ember, nagyon durva volt. A csórok simán azt hitték, hogy mindenfelől az északiak lövik őket, egyszerűen nem fért a fejükbe, hogy mi is...

Ez a sztori az A Shau-völgyben esett meg, évekkal az érkezésem előtt, szakállas sztori volt, de még mindig nőttek a szálai. Más sztorikat olyan frissen kaptam, hogy még sokkos állapotban tálalták ki őket; időnként hosszúak és bonyolultak voltak, olykor beleférték

néhány, sisakra írt vagy falba karistolt szóba, sőt néha nem is igazán történetek voltak, csak hangok és gesztusok, de annyi hévtől duzzadtak, hogy regényeket harsogtak túl, dőlt a bakákból a szó, akár a gépfegyverropogás, mintha attól félnének, nem érik meg a végét, vagy szinte félálomban hadarták, ártatlanul, keresetlenül és nyílegyenesen. – Nem nagy ügy, csak egy tyúkszaros tűzharc volt, kinyírtunk párat, kinyírtak párunkat. – Többnyire ezerszer hallott sztorikat kaptam, szerdzsók a szalagon, egy rakás csalóka duma, jócskán volt köztük a legaljából is, fickóktól, akik megrekedtek valahol a „kabdel, kabdel, hörrhörr!” szintjén. De néhanap becsúszott valami eredeti, sőt akár emelkedett, mint amikor egy szanitéc Khe Sanhnál közölte velem: – Ha nem a kurva bejövő lövések, akkor a kurva kimenők. Az egyetlen kurva különbség, hogy kit tesznek taccsra, márpedig az kurvára mindegy.

Lenyűgöző egyveleg volt: botcsinálta szentek és szárba szökkenő gyilkosok, gyanútlan alanyi költők és sunyi, sötét állatok garatban letapadt aggyal; és noha a végén már fejből vágtam, honnan indul és hová tart az összes történet, egyszer sem untattak, nem tudtak nem meglepni. Valójában mindegyik ugyanazt üzent: elgyötörtek és torkig vannak, a szívük szakad meg és rettegésben élnek. Vagy talán én voltam mindez, addigra már lőttek a nemes pózomnak: „riporter”. (– Biztosan nehéz lehet kívülállónak maradni – mondta a mellettem ülő a San Franciscóba tartó gépen, mire csak annyit mondtam: – Nem lehet.) Egy év se kellett, úgy rácsavarodtam a sztorikra, a képekre és a félelmekre, hogy már a halottak is mesélni kezdtek, hallottam őket egy távoli, de nem megközelíthetetlen helyről, ahol többé nem voltak eszmék, érzelmek, tények, se rendes nyelv, csak a póre információ. Bármilyen gyakran történt, akár ismertem, akár sosem láttam őket, mindegy, mit éreztem irántuk vagy a haláluk miatt, a sztori mindig ott lapult, és sosem változott, egyre csak arról szólt: „Képzeld magad a helyembe.”

EGYIK DÉLUTÁN fejsérülésnek hittem egy váratlan orrvérzést, és többé nem kellett azon rágódnom, vajon hogyan fogadnám, ha találat érne. Éppen egy irtáson vágunk át Tay Ninhtől északra, a kambodzsai határ irányába, amikor becsapódott egy akna úgy harminc méterre. Akkor még nem tudtam felmérni ezeket a távolságokat: több mint hat hete voltam Vietnámban, de azt hittem, az efféle újságírói részleteket utólag szedik össze, a túlélőknek fogalmuk sem lehet róla. Amikor a földre vetődtünk, az előttem álló kölyök az arcomba taposott. Nem éreztem a rúgást, a bakancs elkallódott valahol a földet éréssel járó irtózatosságot becsapódásban, de fájdalom hasított végig a szemem fölött. A kölyök hátranézett, és rögtön belekezdett valami agymenésbe: – Bocsánat, basszus, ezer bocs, haver, *bocsánat*. – Forró, szúrós szagú fémet éreztem a számban, azt hittem, az agyam sistereg a nyelvem hegyén, a kölyök meg előkötötte a kulcsát, tisztára be volt rezelve, sápadtan küzdött a sírással, a hangja remegett: – Basszus, kibaszott barom vagyok, kurva nagy gyökér, ugye jól van, minden oké – és egyszer csak rám tört az érzés, hogy ő tette, valahogy kicsinált. Nem hiszem, hogy bármit is mondtam, csupán kiszakadt belőlem egy hang, ma is tisztán emlékszem rá, valami éles bömbölés volt, belesűrítve a világ összes rettegése, mint azok a hangok a lángoló erdők felvételein, mint egy haldokló vénasszony utolsó hördülése. Összevissza hadonásztam a fejem körül, meg kellett találnom, éreznem kellett a kezemben. Úgy tűnt, nem dől belőle a vér, sem a koponyám tetején, sem a homlokomon, sem a szememből, a szememből! Kissé fellélegeztem, mire a fájdalom alakot öltött; azt hittem, leszakadt az orrom, vagy betört, vagy széthasadt, közben a kölyök még mindig magába volt zuhanva: – Ó, haver, tényleg bocsánat, basszus!

Húsz méterrel előttünk emberek rohanguk ész nélkül. Egy katona meghalt (később elmondták, ott szúrta el, hogy nyitott repeszmellénnyel menetelt: egy újabb fontos részlet, amelyet érde-

mes megjegyezni, és piszkosul nem leszarni), egy másik négykézláb okádott valami gonosz, rózsaszín trutyit, egy harmadik pedig, egészen közel hozzánk, egy fának támaszkodott, hátat fordítva a menetiránynak, szemét arra a hihetetlen dologra szegezve, ami a lábából maradt, mintha csak kitekerték volna alóla valahol térdnél, akár egy kerge madárijesztő rúdját. A fiú hol felnézett, hol vissza a lábra, minden körben pár másodperccel hosszabb ideig, majd abbahagyta egy percre, csak mosolygott a fejét csóválva, mignem elkomorult az arca, és meghalt.

Addigra megtaláltam az orromat, és rájöttem, mi történt, teljesen képbe kerültem, semmim se tört el, még a szemüvegem se. Elvettem a kölyök kulcsát, bevizeztem a kendőmet, lesikáltam vele az ajkamra és államra száradt vért. Végre leállt a bocsánatkérésekkel, arcáról elillant a sajnálat. Amikor visszaadtam a kulacsot, rám nevetett.

Ezt a sztorit sosem meséltem el senkinek, és soha többé nem mentem vissza ahhoz az alakulathoz.

3.

SAIGONBAN SZINTE mindig betépve bújtam ágyba, így aztán elkerültek az álmok, talán hála az égnek; tompán és mélyen aludtam, mindennek tudatában, hogy a legtöbbet kihozzam belőle, aztán felriadtam, képeim lámpa lecsapolva, kivéve a tegnapi, múlt heti emlékeket, számban a rémálmok utóíze, mintha csak egy köteg koszos, régi érmét rágszáltam volna alvás közben. Láttam jó néhány alvó bakát: virított REM-mozgásuk, mint tűzharc az éjszakában, biztosra veszem, hogy én is ilyen lehettem. Úgy tudom (megkérdeztem), ők sem emlékeztek az álmaikra a bevetések alatt, de eltávokon vagy a betegágyon rájuk szakadt folytonos, nyitott, véres és világos áradatak, mint annál a fickónál a pleikui kórházban, amikor egyszer ott

éjszakáztam. Hajnali három körül kezdte rá, félelmetes és felkavaró volt: mintha életemben először hallanék egy nyelvet, mégis minden szavát érteném, egyszerre hangos és elhaló, konok litánia: – *Ki az? Ki az? Ki van a másik szobában?* Egyetlen leárnýékolt lámpa világított az osztály végén álló íróasztalon, amelynél az ápolóval ültem. Csupán az első néhány ágyat láttam, olyan volt, mintha több ezer sorakozna belőlük a sötétség mélyén, de valójában csak húsz állt minden sorban. Miután a fickó párszor még elismételte a kérdést, hirtelen megváltozott a hangja, mint amikor felszökik a láz, és könnyörgő kisfiú lett belőle. Láttam, hogy cigaretták parázslanak fel a terem túlvégén, nyögések és morgások hallatszottak, sebesültek tértek magukhoz, vissza a kínokhoz, de az álmodó fickó átaludta az egészet... Ami a saját álmaimat illeti, odaát elvesztettem őket, bár tudhattam volna, hogy úgyis visszatérnek, bizonyos dolgok addig folynak, míg felszínre nem törnek. Egyszer eljön majd az éjjel, amikor heves, hajthatatlan áradatuk megindul, és végigvonul éjjelek hosszú során. Akkor majd mindenre emlékezem, és abban a homályos hitben ébredek, hogy talán életemben nem jártam azokon a helyeken.

SAIGON, *CAEARDE*, szar ügy, nincs más, csak pár cigi és némi alvás, aztán a késő délutáni ébredés a nyirkos párnán, hátam mögött az ágy üressége, ahogy az ablakhoz sétálok, hogy lenézzek a Tü Dóra. Vagy fel sem kelek, csak követem a mennyezeti ventilátor lomha forgását, a dekk után nyúlok, a Zippóm mellett hever, sárgás fűnyomok tisztásán. Volt olyan reggel, hogy ki sem nyílt a szemem, de már a számban lógott. Kedves Anya, megint betéptem.

Egyszer a hegyvidéken, ahol a *montagnard* öslakók egy karton Salemért fél kiló mesébe illő mariskát adnak, befűveztem valami gyalogos szakasszal a 4.-től. Az egyikük hónapokig dolgozott a pipáján, tele volt faragva és festve virágokkal, békejelekkel. Volt egy keszeg kis fickó a körben, végig fülig ért a szája, de meg se szólalt.

Előhúzott egy tömött műanyag zacskót a táskájából, és a kezembe nyomta. Tele volt valami szárított gyümölcsszerűséggel. Totál be voltam állva, és állati éhes voltam, kis híján benyúltam a zacskóba, de valahogy zavart a súlya. A többiek egymásra sandítottak: volt, aki vidáman, volt, aki feszengve vagy éppen mérgesen. Valaki azt mondta egyszer, Vietnámban sokkal több fül van, mint fej, csak hogy tudjam. Amikor visszaadtam a zacskót, a fickó még mindig vigyorgott, de levertnek tűnt, mint majom a mocsárban.

Saigonban és Danangban többnyire bandában füveztünk: itatónk populációja mindig népes és válogatott volt. Végtelen, eleven seregében nyüzsögtek a lurpok, kommandós fókák, felderítők, zöldsapkás bozótpatkányok, sokszoros csonkítók, kemény nőgyalázók, szemkilövők, özvegycsinálók, skalpvadászok, a klasszikus amerikai típusok; élenjárók, magányos farkasok és peremőrök, akiknek mint ha már a génkészletbe programozták volna a cuccot: már az első kóstólótól belebolondultak, és ezzel előre tisztában voltak. Betépvé úgy érezted, saját, védett zónában mozogsz, száz évig is járhatod a csatamezőket; egy kör annál az itatónál megér egy darabkát az egyensúlyodból.

Mind hallottunk arról a bakáról a hegyvidéken, aki „csinált magának egy saját sárgát”, az alkatrészek egyáltalán nem jelentettek gondot. Chu Laiban pár tengerészgyalogos mutatott nekem egy embert, és megesküdtek az égre, hogy látták, amikor leszúrt egy észak-vietnámit, aztán lenyalta a vért a bajonettéről. Volt egy híres sztori, egyszer valami újságíró megkérdezte egy helikopter géppuskását: – Hogyan tud lelőni nőket és gyerekeket? –, mire azt a választ kapta: – Könnyen, csak nem kell úgy eléjük célozni. – Hát, gyakran mondták, hogy humorral könnyebb elviselni, és tessék, még a vietkongnak is volt belőle. Egyszer egy törbe csalt amerikai csapat legyilkolása után a huncutok teleszórták a mezőt egy csomó fényképpel, rajta egy újabb halott amerikai fiú, hátára stencilezve

a nagy poén: „Megjött a röntgenlelete a-laborból, és azt hiszem, rájöttünk, mi a baja.”

Egy Chinookban ültem, és ez a fickó, szemben velem, lazán rám szegezte a töltött tizenhatosát, ha-ha, pont a szívemre. Mutogattam neki, hogy irányítsa már felfelé valahogy, mire elnevette magát. Mondott valamit a mellette ülő bakáknak, mire ők is nevetni kezdtek...

– Biztos azt mondta, „a seggfej szeretné, ha levenném róla a csúzit” – találgatott Dana. – Hát, tudod... néha eszembe jut, hogy az egyikük tényleg megcsinálja egyszer, előkapja a fegyverét, és badaratata, hoppá, lőttem magamnak egy tudósítót!

– Van egy százados a 7. tengerészgyalogságnál, aki kihirdette, hogy bármelyik embere háromnapos szabot kap, aki leszed neki egy haditudósítót – mondta Flynn. – Egy teljes hetet, ha Danát.

– Mekkora baromság – jelentette ki Dana. – Kurvára bírnak engem.

– Látod, ez igaz – mondta Sean. – Így van, kis köcsög, mert pont olyan vagy, mint ők.

Dana Stone most jött Danangból újabb felszerelésért, megint felzabálta az összes fényképezőjét a háború: vagy szervizben voltak, vagy már a süllyesztőben. Flynn egy éjszakával korábban tért vissza hat hét után a III. hadtest zöldsapkásaitól, de egy szót sem beszélt róla, mi történt odafent. „Lebegett”; csak ült a padlón a légkondi mellett, hátát a falnak vetve, és próbálta szemmel tartani a homlokáról lecsorduló verejtékcseppeket.

A Continental Szálló egyik szobájában dekkoltunk, a CBS operatőrénél, Keith Kaynél. Május elején jártunk, és az egész városban súlyos harcok dúltak, nagyban zajlott az offenzíva, haverok ugrottak be a sűrűjéből vagy vetették bele magukat legalább egy hete. Túloldalon, a Continental melléképületének farácsos verandáján indiaiak csoszogtak fel-alá alsógatyában, elcsigázva egy újabb kemény valutázós

napról. (A mecsetüket, a L'Amiral étterem mellett, Bank of Indiának hívták. Amikor a saigoni rendőrök, a „fehéregerek” razziát tartottak náluk, kétmilliónyi ropogós zöldhasút gyűjtöttek be.) Téherautók, dzsippek és ezernyi kerékpár nyüzsgött az utcákon, a sarkon egy elsorvadt lábú kislány kopogott ide-oda mankóin, szitakötőnél is sebesebben, hogy eladja a cigarettáit. Olyan arca volt, akár egy gyermek dakininek, szépségétől riadtan fordultak el azok, akik még meg akarták őrizni eltompult éleiket. Riválisai mindössze a csencselő utcakölykök voltak, a „digi-dugi képek”, a „Dinkydao-cigi” és a „dóláreládó” kóristái, sokféle piszkos ügy folyt a Tu Dón, terítéstől a kerítésig, akár a szennyvíz a katedrális és a kanális között. A Le Loi mögül nagy csapat újságíró bukkant elő, most jöttek az eligazításról, megvolt a napi kötelező híringyencirkusz, az Ótórai Kabaré, a bohóc-teadélután, a háborús adomák; a sarkon szétvált a sereg, mentek az irodáikba iktatni, mi meg csak lestük őket: beszívottak bámulták a beszívottakat.

Egy új tudósító köszönt be a szobába, most érkezett New Yorkból, rögtön elkezdte kérdezgetni Danát arról a sok műmájér baromságról, hogy mekkora a különféle repeszgránátok megsemmisítési sugara és a rakéták átütő ereje, mennyi az AK és a 16-os lőtávolsága, mit művelnek a kilőtt aknák a lombtetővel, rizsfölddel és aszfaltburkolattal. A harmincas évei végén járt, lelkesen feszített abban a dzsungelpokoljampizakójában, amelyen meggazdagodtak a Tu Do konfekciós szabói; bőven elég hajtókás, bevágott és foltzseb akadt rajtuk egy egész osztag utánpótlás-szállításához. Dana minden egyes válaszára két újabb kérdéssel állt elő, de érthető volt: a fickó még sosem járt kint a terepen, Dana meg szinte be se jött róla. A szájhagyomány útja jártasokról a járatlanokra; a zöldfülűek mindig egy halom kérdéssel állítottak be, frissen és éhesen, annak idején valaki nekem is válszolgatott; egyfajta áldott állapotnak számított, ha olyan helyzetben voltál, hogy tudtál válaszolni a kérdésekre, még ha csak annyit is, hogy

megválaszolhatatlanok. De ez a fickó másféle kérdéseket tett fel, és egyre jobban elkapta a gépszíj.

– És mondd csak, feldob? Apuskám, tutira feldobhatja az embert!

– Hú, el se hinnéd, mennyire – tódította Dana.

Tim Page nézett be. Egész nap kint volt az Y hídnál, fényképezte a harcokat, még egy kis CS-t is kapott a szemébe. Egyre csak dörzsölgette, szipáskolt és nyafogott.

– Nahát, te angol vagy – mondta az új fiú. – Most jártam ott. Mi az a CS?

– Az egy gáz, könnygáz – felelte Page –, gáááá.....ááááá! – És eljátszotta kicsiben, hogy szétkarmolja az arcát; bár nem használta a körmét, az ujjbegyek is vörös csíkokat hagytak. – Vak Lemon Page, mondta Flynn, és nevetett, mialatt Page szó nélkül lecserélte a lemezt, amit hallgattunk, valami Jimi Hendrixre: hosszas, feszes és összefüggő gitárszólók sorakoztak, úgy elkezdett reszketni tőlük, mintha őrjítő elektromos eksztázis áradt volna talpába a szőnyegből, végig a gerincén, egészen krémsajtágyának jó öreg örömközpontjáig, megrázva fejét, hogy még a haja is égnek állt tőle, „Megvolt már az Élmény?”

– Hogy néz ki, mikor tükön lőnek valakit? – kérdezte az új fiú, mintha ez lett volna a nagy csattanó, amely mindenkit izgatott; de ebben a szobában csak kínos izlésficamról árulkodott. Nyomban meg-savanyodott a szánk íze, Flynn úgy forgatta a szemét, mintha egy pillangó röptét kísérné a látómezőn túlra, Page sértetten szipogott, de közben mulattatta a dolog. Dana csak ült, és kibocsátotta magából a néma sugarokat, kattintgatta a pillanatképeket a szemével. – Hát, nem is tudom – felelte – olyan ragacos trutymó lesz a cuccból.

A brancs nevetésben tört ki, Danát kivéve, mert tényleg látott már ilyet, egyszerűen csak megmondta a frankót. Nem hallottam a következő kérdés elejét, és Dana szinte azonnal félbeszakította egy javaslattal: – Egy dolgot mondhatok, aminek tényleg hasznát veszed: húzzál vissza a szobádba, és gyakorold pár órát a hasra vetődést.

EGYSZER, DE csak és kizárólag egyszer, csodálatos élmény hajnalban a városközpont felé repülni egy Loach kishelikopterben, nézni a panorámát 300 méter magasan lebegő buborékjából. Azon a ponton és abban a percben ugyanazt láthatod, amit az emberek negyven éve, a Kelet Párizsát, Ázsia Ékkövét, a hosszú, nyitott sugárutakat, fákkal szegélyezve és árnyékolva, amelyek tágas parkokban érnek véget, precíz méretarányban, felette a reggelihez rakott tüzek millióiból és a szertefoszló kámforfüstből képződött finom burok, melegséggel borítva egész Saigont és a folyó fényes vénáit, boldogabb időket ígérve. Persze csak vetítés az egész, ez volt a baj a helikopterekkel, hogy aztán le kellett szállni a földre, a nyüzsgésbe, az utcákra – ha netán ráakadtál egy ékkőre odalent, jobban tetted, ha vigyáztál rá.

Fél nyolcra már elmúlt a kerékpáros káosz, a levegő olyan lett, mint Los Angelesé, csak csatornázás nélkül, a háborún belüli trükkös városi háború újabb napra újabb arcot kapott. A nyílt erőszak viszonylag ritka volt, annál sűrűbb a baljós hangulat, a kétségbeesés, az elfojtott harag, a tehetetlen, marcangoló bosszúvágy; vietnámiak ezrei, vállukon egy piramissal, amely öt évig sem húzza, saját szívükbe dugva az infúziós csöveit, nyálukat nyelve és levegőért kapkodva; fiatal amerikaiak, irodájuk mélyén unott kórusban sopánkodva, „ezekre az emberekre nem lehet semmit rábízni, ezekre az emberekre kurvára nem lehet semmit rábízni”. És a többiek, az övéik és a mieink, akik nem kértek a játékból, mind rosszul voltak tőle. Azon a decemberen a dél-vietnámi Munkaügyi Minisztérium bejelentette, hogy megoldották a menekültkérdést, ugyanis „minden menekült sikerrel beilleszkedett a gazdaságba”, de úgy tűnt, inkább a város legdurvább zugaiba, sikátorokba, sártengerekbe, parkoló kocsik alá illeszkedtek be. Kartondobozok cserélték hűtőszekrény- és légkonditartalmukat tíz kisgyerekre, az amerikaiak nagyja és a vietnámiak krémje inkább átment az utca túloldalára, hogy kikerülje a szeméthalmokat, amelyek egész családokat tápláltak. Pedig még

hónapok voltak a Tet-offenzíváig, a „nyakunkon a menekültekig”, az emberáradatig. Úgy hallottam, a Munkaügyi Minisztériumban minden vietnámi munkatársra kilenc amerikai tanácsadó jutott.

A Brodardban, a La Pagodában és a sarki pizzázóban a helyi vadmotorosok és vietnámi „diákok” egész nap együtt lógtak, zavaros érveket vagdostak egymás fejéhez üvöltözve, lejmolták az amerikaikat, ellopták a jattot az asztalokról, bújták a bibliapapíros Proustot, bőrkötéses Malraux-t, számárfüles Camus-t. Egyikük leszóltított párszor, de nem beszéltük egymás nyelvét, csak systergó párhuzamait sikerült megértenem Róma és Washington között, és hogy minden jel szerint azt hiszi, Poe francia író. Késő délután a vadmotorosok elporzottak a kávéházakból és tejbárokból, átdübörögve a Lam Son téren, hogy lenyúlják a szövetségeseket. Úgy csapták meg a Rolexet a csuklóról, ahogy egy sólyom csap le a pocokra: tárcák, tollak, fényképezőgépek, szemüvegek, jöhetett bármi; ha csak egy kicsit tovább tartott volna a háború, biztosan kifundálják, hogyan lopják le a lábadról a csizmát. Ritkán szálltak le a nyeregből, és sose néztek vissza. Egyszer egy katona az 1. hadosztályból épp a haverjait fotóztatva néhány bárbeli lánnyal a Vietnámi Nemzetgyűlés épülete előtt. Már az élességet is beállította, de mire lenyomta volna a gombot, a kamera már egy utcával arrébb járt, csórikám meg csak állt a motor huzatában, a torkán egy friss, piros csíkkal a letépett szíjtól, a képére fagyott tanácstalan csodálkozással, „pofám leszakad, baszki”, mire egy kiskölyök átrohant a téren, felrántott egy darab kartont a fickó ingénél, és eltűnt egy sarok mögött a Parkerjével. A fehéregerek pár lépésről nézték vihorászva, de még hálásabb közönségre talált a Continental teraszán, egy emberként kaptunk levegő után az asztaloknál; nem sokkal később beugrott egy sörre, és azt morogta: – Húzkod vissza a frontra, haver, ez a kurva Saigon kicsinál. – Ült ott egy nagy csapat civil mérnök, abból a fajtából, akik kajával dobálják egymást az étteremben, és az egyikük, valami

hájas öregfiú azt ajánlotta: – Ha egyszer elcsíped valamelyik kisnigrót, csípjed is meg jó erősen, apukám, azt nagyon rühellik.

Öt és hét között Saigon fátyolos bágyadságba süllyedt, a város energiái alkonyatra elapadtak, azután besötétedett, és mindent megbénított a szorongás. Az éjszakai Saigon eggyé vált az éjszakai Vietnámmal, az éjszaka volt a háború igazi médiuma, éjszakánként vált izgalmassá a falvakban a helyzet, a tévéstábok nem tudtak filmezni éjszaka, a Főnix éjszakai jómadár volt, fel-alá repkedett a főváros és a front között.

Saigon talán csak kellően beteg aggyal tűnt varázslatosnak, vagy talán kevéssel is be kellett érünk, engem ez a város mégis magával ragadott, és a veszély csak hozzáadott. A kínzó, kitartó rémület napjai már véget értek, de mindenki úgy érezte, bármikor visszatérhet a terror, súlyosan, akár 1963 és 1965 között, amikor szentestén érte bombatalálat a régi Brinks tiszti szállását, amikor levegőbe repítették a My Canh úszó éttermet, megvárták, míg újjáépítik a folyó egy másik szakaszán, aztán ott is felrobbantották, amikor lebombázták az első amerikai nagykövetséget, és végleg átformálták a háborút, kifordítva bensőségeit. A vietkongnak négy ismert utászszázlőalja rejtőzött a Saigon-Cholon régióban, rémisztő bombazsenik, gerilla-szupersztárok, jóformán tenniük sem kellett azért, hogy rettegést keltsenek. Üres mentőautók várakoztak éjjel-nappal az új követés előtt. Az örök tükrökkel és „ketyeréssel” nézték át a járművek alját minden egyes létesítmény kapujában, a tisztek lakóhelyei elé homokzsákok, ellenőrző pontok és szögesdrótok kerültek, sűrű szemű drótháló feszült ablakkereteinkre – időnként mégis bejutottak, a rettegés véletlenszerűen csapott le, de véresen valódi volt, még az állítólag bombabiztos helyek, amelyek biztonságát a korzikai maffia és a vietkong alkuja garantálta, is komoly aggodalomra adtak okot. Saigon, nem sokkal a Tet előtt: előbb tippelj, aztán találgass.

Akkoriban egy ádáz tigrislédi járta a saigoni éjszakát egy Hondán, és amerikai tiszteket lőtt agyon az utcán egy .45-össel. Azt hiszem, úgy egy tucatot ölt meg három hónap alatt: a helyi lapok szerint „álomszép” volt, de dunsztom sincs, honnan tudhatta volna bárki. A városi katonai rendészet parancsnoka azt állította, a tettes egy férfi, *ao dai*-viseletben, mivel a .45-ös „komoly jószág egy incifinci vietnámi nőnek”.

Saigon belvárosában valamennyi bozótharc még több száz kilométernyi távolságból is hatást gyakorolt az utcákra, afféle karmikus drótokon keresztül, amelyek annyira feszesek voltak, hogy ha kora reggel hozzáértél egyhez, egész nap, egész éjjel zengett. Soha nem történt olyan borzalmas esemény vidéken, amelyen ne lehetett volna enyhíteni a szókozmetika és a sajtóbratyí révén, némi nyomásgyakorlástól a legsúlyosabb számadatok is táncra perdültek a számítógépeken. Hol buzgó optimizmussal találkoztam, amelyet semmiféle erőszak nem tudott megrendíteni, hol önmagát napról napra felzabáló cinizmussal, amely éhesen és aljasul belemart mindenbe, legyen az barát vagy ellenség, nem számított. Ezek a fickók a halott vietnámiakat „hívőknek” hívták, az elveszett amerikai szakaszokat „monoklinak”, és úgy beszéltek egy ember megöléséről, mintha csak lenullázódott volna benne az életerő.

Úgy tűnt, nincs kisebb háborús ellentmondás ennél: ha meg akarsz szabadulni a legrosszabb fajta amerikai szégyenérzetedtől, hagynod kell a fenébe a saigoni pipereszappanos pofákat és a százféle parancsnokságot, akiknek csak a szolidaritásról jár a szájuk, és nem szárad vér a kezükön, inkább menj ki a dzsungelmocskos bakákhoz, akik gyilkosságokról fecsegnek, és tocsognak a vérben. Igaz volt, hogy a katonáink leszedték az öveket, táskákat és fegyvereket az ellenség hulláiról; Saigon távolról sem számított finnyás piacnak, ezek az áruk is beszivárogtak a többi luxuscikkkel, Rolexekkel, kame-

rákkal, tajvani kígyóbőr cipőkkel, festékszórós aktképekkel vietnámi lányokról lakkfényű, strandlabda didikkel, méretes faszobrokkal asztaldísznek, amelyek égnek álló középső ujjal fogadták az irodába lépőket. Saigonban semmit nem jelentett, mit mondanak az embernek, akkor meg pláne, amikor úgy tűnt, hisznek is benne. Térképek, ábrák, számok, vetített képek és szárnyaló álmok, helységnevek és hadműveletnevek, parancsnoknevek és fegyvernevek; emlékek, sejtések, találgatások, élmények (újak és régiek, kieszeltek és ellopottak); történelmek és szemléletek – mind mehetett a szemétkbe, az egész, el a fenébe. Ha háborús hírekre éheztem a fővárosban, akkor a frontról jött haveroktól kaphattam meg őket, vagy a saigoniak megtört, figyelő tekintetéből, netán a járdák repedéseiből olvastam, akár Trashman azokban a hippiképregényekben.

OLYAN VOLT Saigonban ülni, akár egy mérgező virág összezárt kelyhében, a történelem miazmája szétrohadt a gyökerekig, bármilyen mélyen akartál lenyúlni a múltba. Egyedül Saigon rendelkezett némi kronológiával, amelyet még egy magamfajta, messziről jött ember is követhetett. Hue és Danang inkább távoli, zárt közösségek voltak, némák és megingathatatlanok. A falvak, még a nagyobbak is, törékeny holmik, bármelyik cakumpakk eltűnhetett egyetlen délután alatt, a földeket pedig felszaggatták a hideg és halott humusz, vagy visszafoglalta a vietkong. De Saigon megmaradt nekünk, rakárnak és arénának, minden pórusából áradt a történelem, kiizzadta, mint a toxinokat, a Szart, Vizeletet és Rothadást. Aszfaltozott mocsár, forró, kásás szelek, amelyek nem üttek el semmit, vaskos hőszigetelés kipufogófüstből, penészpárából, szennyből, székletből és némi légkörből. Elég volt ötutányit sétálni ebben az egyvelegben, és máris kiüttött; úgy értem vissza a szállodába, mintha a fejem valami csokis alma lenne, csak rá kell koppintani a megfelelő pon-

ton, és szétmállik a kérge. Saigon, 1967 novembere: „Az állatok szerelemtől betegek.” A történelemnek nem sok esélye maradt, hogy önfeledten múlassa idejét.

Néha csak álltam ott a lábnyomomba szegeződve, seholy támpont, és semmi a képben, csak törtem a fejem: „Hova a faszba kerültem?”, valami természetellenes Kelet–Nyugat határsáv csapdájába, egy kaliforniai korridorba, mélyen Ázsiába vágva, égetve és parcellázva, bár miután megvettük magunknak, már nem is tudtuk, mire kellett. Amolyan axióma lett, hogy egy ideológiai teret védünk, azért vagyunk itt, hogy szabad választásuk legyen, elhoztuk nekik a tutit, ahogyan Sherman tábornok dicső georgiai menetelése a rabszolgaság végét, nyílegyenes vonalban, faltól falig, temérdek felszabadult őslakóval és felperzselt földdel. (A vietnámi fűrészmalmokban ötpercenként kellett pengét cserélni, mert annyi került fémünkbe a fáikba.) Olyan temérdek amerikai energia sűrűsödött az országba, amerikai és esszenciálisan kamaszkori, hogy ha bármi mást hajtott volna ricsajon, romboláson és szenvedésen kívül, ezer évig fényárba borítja Indokínát.

Misszió és emisszió: katonai kibocsátású és civil forrású, a két kar többet ártott egymásnak, mint a vietkongnak. Gépfegyverek, törkarok, ceruzakarok, fejbe-és-gyomorba karok, szívet-és-elméket karok, repkedő karok, kúszó-mászó karok, hírszerző karok, olyan trükkösek, akár Plastic Man karjai. Legalul a szarhányó baka, legfelül a vezérkari szentháromság: a kék szemű, hőscérlő Tábornok, a kriptaszökevény Nagykövet és az életteli, szívtelen CIA-tanácsadó. (Robert Komer, a „Hegesztő”, nagyfőnök a COORDS-nál, amelynek betűi mögött a Másik Háború lapult, szaktekintély a béketeremtésben, más szóval a háborúban. Ha William Blake jelentette volna neki, hogy angyalokat látott a fákon, Komer biztosan megpróbálja lebeszélni róla, ha pedig kudarcot vall, azonnal elrendel egy kiadós lombtalanítást.) Középen pedig

ott háborgott maga a Vietnámi Háború és a vietnámi nép, maguk sem épp ártatlan bámészkodók, nem lehet véletlen, hogy ilyen prímán egymásra találtunk. Ha a tejsiklók mérges kígyók lennének, tekinthetnénk a Misszióra és ezernyi karjára egy kosárnyi összegabalyodott tejsiklóként. Nagyjából annyira voltak ártatlanok, és pont annyi észük volt. És a nagyjuk, így vagy úgy, megkapta a maga elég-tételét. Szentül hitték, hogy még Isten is hálás lehet nekik.

Ártatlanság; a Saigonban vagy a hatalmas támaszpontokon állomásozó civilek számára a háború épp olyan valóságos volt, mintha tévén néznék a missouri Leonard Woodban vagy a texasi Andrewsban. Képzeletük és érzelmeik kudarcot vallottak, hála a kimerítő unalomnak, az elviselhetetlen egyedüllétnek és az iszonyú szorongásrohamoknak, hogy egy nap, talán már holnap, az egész olyan közel jön, mint még soha. És a félelem mélyén ott munkálkodott az a félig leplezett, félig kérkedő irigység az összes bakára, aki a frontron járt, és lőtt magának egy sárgát, másodkézből származó vérszomj lapult a sokezernyi íróasztal mögött, egy képzeletbeli élet, tele a képregényfüzetek rikító háborús kalandjaival, tükörben pózoló torokmetélők gyanús foltjai virítottak minden reggeli jelentésen, elkobzási bizonylaton, fizetési utalványon, orvosi jelentésen, körlevélen és szentbeszéden az egész rendszerben.

IMÁK A DELTÁBAN, imák a hegyvidéken, imák a tengerészgyalogosok bunkerében, a demilitarizált zóna „határvidékén”, és minden imához tartozott egy ellenima – nehéz volt megmondani, ki felé billen a mérleg. Dalatban a császár anyja rizst szórt a hajába, hogy a madarak körbeperegjék, és kicsipegessék belőle a szemeket, mialatt reggeli fohászat mondja. Saigon lambériás, légkondicionált templomaiban a főparancsnokság atyái rakétákat lőttek fel az édes, stramm Jézusnak, megáldották a lőszerraktárakat, a F-105-ös vadászbombázókat és tisztí klubokat. Mise után a világtörténelem

legjobban felfegyverzett katonái elrobogtak kifüstolni a paraszto-
kat, akiknek papjai megszentelt hamuvá égették magukat az utca-
sarkon. A sikátorok minden zugában apró buddhista csengettyű
szólt a békéért, a *hoa bien*; füstölőszag vegyült a legsűrűbb amerikai
utcabűzbe, a VKH tagjai családjukkal várták a buszokat, parázsló
imaszalagok köré gyűlve. A fegyveres erők rádiója ontotta magából
a lelki fröccsöket, egyszer a 9. hadosztály káplánja úgy kezdte prédikációját: „Ó, Istenem, taníts meg minket, hogyan fogadjunk be
téged átütő erővel ezekben a vészjósló időkben, hogy jobban szolgálhassunk az ellenségeiddel folytatott küzdelmünkben.” Szent
háború, sasorrú dzsihad, leszámolás két istenség között: az egyik
szorosan fogná a bokszosbőrt, amíg a falhoz szegezzük, a másik
rezzenéstelen tekintettel nézné a partvonalról, ahogy elvérzik tíz
generáció, ha annyi kellene hozzá, hogy a kerék forduljon egyet.

Körbe és körbe. Mialatt még folytak a lanyhuló összecsapások,
és leporolták a legutóbbi áldozatokat, a parancsnokság felírta Dak
Tót is a dicsőségtáblára; reflexmozdulatát a saigoni sajtó támogatta,
de a tudósítók közül egy sem, aki csak egyetlen percet is látott a harc-
cokból kar- vagy akár orrtávolságból. És ez az újabb hazaárulás csak
még több keserűséget adott az amúgy is rothadt katyvaszhoz; a 4.
hadosztály tábornoka csodálkozva meg is jegyezte a fülem hallatára,
hogy vajon mi is amerikaiak vagyunk-e, ebben a nagy, közös szósz-
ban. Azt mondtam neki, szerintem azok vagyunk. De még mennyire.

– *Hű, imádom, mikor a filmekben olyanokat mondanak: „Oké, Jim, hol akarod?”*

– *Igen, igen, az kurva klassz, egyáltalán nem akarom. Hé, basz-
ki... hol a faszbba akarod?*

Mítoszfogékony pillanat az *Apacserőd*-ben, amikor Henry Fonda
frissen érkezett ezredese közli John Wayne veterán tisztjével: – Lát-
tunk pár apacsot az erőd környékén. – Mire John Wayne annyit

mond: – Ha látták őket, uram, nem apacsok voltak. – Ám ez a szá-
zados megszállott, eszelősen merész és buta, mint a föld, egy West
Point-i pubi, súlyos sebbel a karrierjén és büszkeségén, akit kizavartak
egy arizonai foszfészekbe, egyetlen szerény vigasszal: hivatásos
katonaként kapott egy háborút, az egyetlen, amely még készleten
maradt. Így aztán elengedi a füle mellett John Wayne intelmét, majd
kinyíratja magát és a fél helyőrséget. Inkább háborús dráma, mint
western, pontos Nám-elmélet; Vietnám nem kalandfilm, sem holmi
Magilla Gerilla, ahol karikatúrafigurákat vernek laposra, csapnak
meg árammal, löknek kanyonba, gázolnak el gőzhengerrel, sütnék
ropogósra, törnek porcelándarabokra, azután mind felpattannak,
épen és újabb menetre készen: „Ma senki sem hal meg!”, na, ezt is
egy háborús filmben mondták.

1967 DECEMBERÉNEK első hetében közölték a fegyveres erők rá-
diójában: „A Pentagon ma kijelentette, hogy a koreai háborúhoz
képest Vietnámban gazdaságosabb háború lesz, már amennyiben
nem nyúlik hosszabbra a koreai konfliktusnál, azaz *valamikor* 1968
vége előtt befejeződik.”

Addigra Westmoreland már túl volt az őszi hazalátogatásán, ahol
parádés menetben kirimánkodott még negyedmillió főt, a „látom-a-
fényt-az-alagút-végén” kamu fedezetére; mialatt az emberek annyira
kihajoltak az ablakon a jó hírekre éhezve, hogy sokan átbillentek
a peremen, és azt mondták, tényleg, már ők is látják. (Tay Ninh
városának szélén egy fickónak az volt a dolga, hogy alagutakban
rohadjon, amíg „a tököm leszakad”; gránátokkal bombázza, gép-
fegyversorozatokkal pásztázza, könnygázzal árasza el őket, hason
csúszkáljon bennük, és kihozzon élő-t-holtat a kotorékból; kis híján
elmosolyodott, amikor először hallotta ezt a vezérkari frázist, és
csak annyit mondott: – Mi a faszt tud ez a barom az alagutakról?)

Pár hónappal korábban volt egy lelkes testületi kísérlet, hogy felpezsdítsék a „Karácsonyra Otthon Leszünk” szöbeszédet, de felsültek vele: a bakák konszenzusa túl erős volt a kérdésben, két szóból állt: „Egy lófaszt.” Ha egy parancsnok mindössze azt nyilatkozta, úgy véli, megfelelően alakulnak a dolgok, kimondottan borúlátónak érezte az ember. A többség ugyanezt felvillanyozva vagy félvállról adta elő: – Kifingottak, kifingott a Kong, a köcsög ellőtte az összes getyóját – fogadkozott nekem az egyikük; mire a szava Saigonba ért, már így festett a közleményben: „Álláspontunk szerint az ellenség lendülete megtört, nem képes többé felállítani, végrehajtani vagy fenntartani jelentős támadótevékenységet”, mire egy riporter a hátam mögött, magától a nagy *New York Timestól*, röhögve azt javasolta: – Anyádnak állítsd fel, díshuszár. – De kint a dzsumbujban, ahol a bakák hivatalos forrás híján mindössze egymástól szerezhettek információkat mindkét oldalon, inkább csak körülnéztek, mintha figyelnék őket, és odasercintették: – Nemt’om, a sárgák készülnek valamire. Sunyi, kis pöcsök azok, *kurva* sunyik. Vigyázzál!

Előző nyáron több ezer tengerészgyalogost dobtak át északon, a saigoni I. hadtest fölött, számos vegyes összetételű hullámban, azzal a jelszóval, „ne legyen több »de« a demilitarizált zónában”, az északiaknak azonban eszük ágában sem volt kirohanni rájuk – mondjuk elég nehéz elhinni, hogy bárki bízott ebben. A művelet sok száz végigszenvedett kilométert jelentett a száraz évszak perzselő nyári kánikulájában, hatkulacsos őrzőjáratokat, amelyek hol üres kézzel tértek vissza, hol lemészárolták őket a bozótból vagy néhány gyors és pontos aknavető-támadással, időnként egy másik tengerészgyalogos egységből. Szeptemberre „feltartóztatták” a csapatot Con Thiennél: tétlenül ültek, az észak-vietnámi tüzéség meg közben szétlőtte őket. Ezalatt a II. hadtestnél, a laoszi határ men-

tén, a pár héten át tartó, véletlenszerű összetűzések sora állóháborúvá élesedett Dak To környékén. A Saigon környékén állomásozó III. hadtest került a legnagyobb zűrzavarba: a vietkong nem kímélte őket, a hó végi helyzetjelentés megfogalmazása szerint „egy céltalan és félgőzzel folytatott szárazföldi támadássorozat” keretében Tay Ninhtől Loc Ningen át egészen Bu Dopig, számtalan határ menti összezőrdüléssel, amelyet a tudósítók inkább tartottak szándékosan visszafogottnak, mint „félgőzzel folytatottnak”: olyan szisztematikus és kiválóan összehangolt művelet volt, mintha éppen főpróbát tartanának egy komoly offenzíva előtt. A IV. hadtest maradt a szokásos pácban: homályos, elszigetelt harcban a Delta-vidéken, hamisítatlan gerilla-hadviselés sűrűjében, amely éppen annyi árulással járt, mint golyóval. A különleges erőktől kiszivárgott, aggasztó történetek szerint az A tábor odalent lassanként összeomlott saját súlyától, a lázongó zsoldosoktól és tripla fedeles trükköktől, míg végül néhány hatékony egységre bomlott.

Azon az őszön a Misszió másról sem papolt, csak a „szabályozásról”: szabályozták a fegyvereket, az információkat, az utánpótlást, a pszichopolitikai helyzetet, a népességet, a szinte természetfeletti inflációt, a területeket a Periféria-stratégia alapján. De amikor a szó elszállt, az egyetlen, ami megbízható maradt: saját érzéseink arról, mennyire elszabadult minden. Évre év jött, évszakra évszak, monszunra hőség, és a lehetőségek gyorsabban fogytak, mint a lövedékek egy géppuskahevederből; helyesnek és igazságosnak hívtuk, sőt eredményesnek és jóformán győzedelmesnek, pedig a háború csak ment a maga feje után. Tudtuk: amikor már valamennyi elképzelésünk a célokról és eszközökről kifordul, és hátat fordít nekünk, követve a csapat vérnyomát, egy szimpla „elnézést” nem lesz elég. Nincs annál kínosabb, mint amikor egy háborúban befuccsolnak a dolgok.

NEM AKADT két ember, aki egyetértett volna abban, mikor kezdődött – de honnan is lehetne tudni, mikor kezdődik a bomlás. A Misszió nagyokosai előszeretettel hivatkoztak az 1954-es évre; ha visszanyúltál a 2. világháborúig és a japán megszállásig, már történelmi látnoknak tűntél. A „realisták” szerint a háború 1961-ben indult számunkra, de a propagandasajtósok egyhangúlag ragaszkodtak 1965-höz, a tonkini határozat utórengéseivel, mintha a rengeteg gyilkolás előtte csak holmi csetepaté lett volna. Egyre megy, a szokásos eljárásokkal amúgy sem lehet felcímkézni a végzetet; azt is mondhattuk volna, hogy Vietnám a Könnyek Ösvénye mentén terült el, egy fordulóponton, ahol az út nagy ívű kanyarral visszatér, és védvonalat alkot; akár az előjenkiknek is tulajdoníthatnánk, akik a New England-i erdőket túl nyersnek és üresnek érezték saját kis békéjükhöz, így aztán benépesítették óvilági ördögeikkel. Talán a háború véget is ért számunkra Indokínában, amikor Alden Pyle hullája partra vetődött a Da Kaó-i híd alatt, tüdejében sárral, vagy talán már Dien Bien Phunál ránk dőlt az egész reterát. De az előbbi egy regényben esett meg, a második pedig (bár a valóság földjén) a franciákkal, így aztán Washington szemében akár Graham Greene is írhatta volna. Szikár történelem, újrairkált történelem, kapaszkodók nélküli történelem; hiába valamennyi könyv és cikk és fehér papír, hiába az összes szócséplés és sok ezer tekericsnyi film, alapkérdések maradtak válasz nélkül, vagy akár kimondatlanul. Keményen a tények talaján álltunk, de amikor megindult a talajcsuszamlás, egyetlen emberéletet sem mentett meg az a rengeteg okosság. Az információ túl sok energiát közvetített, túl forróra hevült; a tények-adatok kereszttüze alatt meglapult egy titkos történelem, és nem sokan akadtak, akik szívesen belerohantak volna érte a golyózáporba.

Egy szép napon 1963-ban Henry Cabot Lodge a saigoni állatkertben sétálgatott pár riporterrel, amikor egy tigris lehugyozta

a ketrecreácson keresztül. Lodge elsütött egy tréfát, valami olyasmit, hogy: „Akit egy tigris a vizeletével illet, sikerben gazdag esztendő elé tekint.” Pedig egy félreértett előjelnek bizony a fele sem tréfa.

Egyesek szerint 1963 túl régen volt; amikor még egyetlen kinyírt amerikai a dzsungelben eseményszámba ment, sötét és borzongató újdonságot jelentett. Akkoriban csak árnyék háború folyt, oltári nagy kaland; rendes katonák sehol, tanácsadók a fasorban sem, csak partizánok ügyködtek saját szakállukra a partizónák messzi ábrándvilágában, szabadon kiélve vágyaikat. Évekkel később a megmaradt bulihíénák meséi olyan kalandorokat idéztek, mint Gordon, Burton vagy Arábiai Lawrence, a kalandkrónikák piedesztálra emelt eszelőseit, akik kirohantak sátraikból, fűkunyhóikból, és az őslakókra vetették magukat, hevesen tüzelve az ölj-és-ölelj csapásain, végleg elveszve parancsnokaik elől. Voltak köztük elit diplomás szellemek, akik zötykölődtek és sarat dagasztottak dzsipjeikben vagy leharcolt Citroënekben, svéd M/45-össel a térdükön, piknik volt ez nekik, de szó szerint, végigjárták a kambodzsai határt, kínai ingek, szandálok, olcsó esernyők nyomában. Voltak néprajzos szellemek, akik csak a szellemükkel szerettek, és szenvedélyüket rátukmálták a helyiekre: utánózták őket, fekete pizsamákban kuporogtak, és vietnámi szavakat karattyoltak. Volt egy fickó, akinek saját „birtoka” lett egész Long An megye, vagy ott volt Nha Trang hercege, és még sok száz kényúr a maga falujában vagy talpalatnyi földjén, ahol épp az akciója folyt, mígnem megfordult a szél, és saját műveletébe fulladt. Voltak szellemfőistenek, mint Lou Conein, a „Fekete Luigi”, aki (állítólag) a vietkong, a déli kormány, a Misszió és a korzikai maffia határsávjában lavírozott, és maga a nagy Edward Landsdale, aki még '67-ben is kitartott: villája saigoni nevezetesség lett, rendre odagyült ötórai whiskyre a rajongó, másodgenerációs szellemek raja, ügyet sem vetve bálványukon a penészfoltokra. Voltak még nagyfőnök szellemek, akik időnként feltűntek egy kifutó vagy tisztás szélén fehér

öltönyben-nyakkendőben, és izzadtak, mint disznó a nyárson; voltak irodai szellemek, akik ültek a sápadt seggükön Dalatban és Qui Nhonban, vagy a farkukat verték valamelyik „Új Élet” Faluban; Air America-szellemek, akik csak fogták a puskákat, drogokat vagy bármit, ami halált okoz, és már repítették is; különleges erők szellemek, akik dühöngő szaktudással irtottak mindent, ami él és vietkong.

A történelem rideg malomkerekei, „ki nevet a végén” fogakkal, az okosabbak már akkor látták a vég kezdetét, amikor Lodge először megérkezett Saigonba, és elrekvirálta az aktuális CIA-főnök villáját, a történelmi pillanat még édesebbnek érződött annak tudatában, hogy a bájos lak korábban a Deuxième Bureau központja volt. Hivatalosan más lett a leányzó fekvése (túl sok embert öltek meg, hogy mást ne mondjunk), és a szellemromantika bomlásnak indult, akár a halott hús a csonton. Napnál világosabb lett, nekik bealkonyult. A háború továbblépett, immár a tűzerőbuzik vasmarkába került, akik egészben akarták lenyelni Vietnámot, pokolba minden finomkodással, így hát a szellemek mehetek a levesbe.

Sosem váltak olyan veszélyessé, mint szerették volna, és sosem jöttek rá, valójában milyen veszélyesek voltak. Kalandjaikból lett a háborúnk, azután a háború megrekedt az időben, olyan hosszú és annyira eltékozolt időt emésztve fel, hogy végül intézménnyé szilárdult – elvégre sosem volt hely számára, ahol lefolyhatott volna. Az irreguláris harcosok elillantak vagy beolvadtak a reguláris erőkhöz. 1967-re nem maradt utánuk semmi, csupán a belassult szellemreflexek, pár félszeg kalandor, akik túl sokáig tanyáztak az erőszak vérszegény szélén, összetört szívvel és repedező emlékezettel, közös magányban serénykedve egy titkosított világegyetemért. A 60-as évek legszánalmasabb veszteségeinek tűntek: az a temérdek ígéret a nemes tettekről az Új Határvidéken vagy elszállt, vagy csak egy álom halovány árnya lett, örök románc a halott vezérrel, akit ereje, erejük teljében ragadtak el tőlük; mindössze egyetlen kincsük

maradt, hogy nem bíznak senkiben, a vékony jégreteg a szivárványhártyájuk felett, a tolvajnyelv száradt-szikkadt aranyköpései: *határzár, népi konzultáció, fekete művelet* (zsargonhoz képest elég menő), *forradalmi átalakítás, fegyveres propaganda*. Megkérdeztem egyszer egy szellemet, mégis mit jelent ez, de csak somolygott. A klasszikus megfigyelés – lehallgatások, beszervezések – cirkuszi medve lett, megtört és lebutított, egy Hírszerzés-szörnyszülött, hús a húsunkból. És 1967 végén, mialatt a nyomorult még ott bujkált és leselkedett Vietnám-szerte, a Tet-offenzíva árnya már felettünk lebegett.

4.

NÉHA EGY éjjel a dzsungel összes hangja egyszerre némult el. Semmi szertefoszlás vagy elcsitulás, egyetlen pillanat alatt minden elhallgatott, mintha egy vészjelzést kapott volna az élet: madarak, denevérek, kígyók, majmok, rovarok mind vették az adást egy olyan frekvencián, amelyhez több ezer éves őserdőléttel kell rendelkezni; akinek pedig nem adatik meg, csak azon tűnődhet, mit *nem* hall éppen, riadtan kapkodva bármilyen nesz után, egyetlen információért. Más dzsungelokban is hallottam már ilyet, az Amazonasnál vagy a Fülöp-szigeteken, de azok „védett” vadonok voltak, nem kellett attól tartani, hogy mélyükön sok száz vietkong gerilla jön és megy, vonul és vár, éli az életét, kizárólag azért, hogy ártsen nekünk. Ez a tudat minden egyes kósza csendet azonnal légüres térbe zárt, amelyet rendre megtöltöttem lelkem vélt-valós némaságaival, sőt szinte a jövőbe hallás szintjére emelt. Úgy éreztem, lehetetlen dolgokat hallok: a nyirkos gyökerek lélegzetét, izzadó papáját, füledt bogárorgiát, parányi állatok szívverését.

Hosszú ideig kitartott ez az érzékenység: hol a dzsungel feltámadó fecsegése, csivitelése, visítozása végzett vele, hol valami ismer-

rős hang rántott ki belőle, helikopterrobaj a ponyvák felett vagy az a furcsán megnyugtató klick egy közeli tölténycamrából. A legijesztőbb, amit hallottam, egy PsziHad-egység hangszórójából bömbölő gyereksírás volt: még nappal is kegyetlen élménynek számított volna, hát még éjszaka, amikor a hangerőre és torzításra legalább két-három rétegnyi fedezék is rásegített, mindenkit ledermesztve egy végtelen pillanatra. És a rákövetkező üzenet fejhangú hisztériája sem oldott a görcsön, hipervietnámi hadova hasított a fülbe, akár egy jégcsákány, valami ilyesmi: „Déli srácok, haversrácok, ne hagyjátok, hogy a srácitok is így sírjanak, inkább a vietkongot irsátok!”

Időnként olyan kimerült voltam, hogy azt sem tudtam, hol járok, és úgy aludtam, ahogyan utoljára gyerekkoromban. Tudom, hogy sokan közülünk sosem ébredtek fel abból a mély alvásból: volt, aki mázlinak tartotta („gőze sem volt, mi végzett vele”), volt, aki kibaszásnak („bezzeg ha észnél lett volna...”), de ez csak akadémiai jellegű probléma, vagy még annál is meddőbb, ki kellett tárgyalni mindenki halálát, ezzel is babrálni, fordítgatni lehetett az esélyeken – az igazi alvás ritka kincset jelentett. (Találkoztam egy ranger felderítővel, aki szempillantás alatt elszundított, csak annyit mondott: „hunyak egyet”, elég volt becsukni a szemét, éjjel vagy nappal, ülve vagy fekve, és átaludt rádiólármát, 105-ös taracktüzet a sátor fölött, de amint megzörrent egy bokor hús méterre vagy leállt egy generátor, máris talpon termett.) Többnyire be kellett érünk a félálom mozgalmasabb felével: amikor azt hiszed, alszol, pedig csak várakozol. Éjjeli idegverejték, százféle felajzott tudatműködés, ingázás álom és valóság határán, egy tábori ágyra tűzve, idegen mennyezetre vagy a sátornyílásban szikrázó éjszakára tapadt szemekkel, kint a harci övezetben. Vagy amikor egy moszkítóháló alatt legmélyebb álmából felriad az ember, síkos verejtékmocsárban, levegő után kapkodva a 99 százalékos párában; egyetlen tiszta lélegzetvétel elég lenne, hogy elfújja minden szorongását és testének

állott iszapszagát. De nem jut más, mint ami van: nyirkos légrögök, amelyek elkorhasztják az étvágyat, kicsípi a szemeket, és olyan ízt adnak a ciginek, mintha hízott sáskákat sodortak volna össze, hogy élve elszívják őket, nedves-ropogósan. Voltak a dzsungelben olyan részek, ahol mindig égnie kellett egy ciginek a számban, akkor is, ha bele sem szívtam, különben egész szűnyograjok akadtak volna a torkomon. Víz alatti rohamok, mocsárláz és kéretlen, hirtelen súlycsökkenés, bélperzselő és gyomorforgató malária – napi huszonhárom órát is alhatsz tőlük, anélkül, hogy egy percet is pihenél, csak hallgatsz a transz dallamait, amelyek állítólag a végzetes agyfaszt kísérik. (– Aztán szedjed a piruládat, pajti – tanácsolta egy felcser Can Thóban. – A nagy narancssárgát heti egyszer, a kis fehéret mindennap, és egyetlen napot se hagyj ki. Olyan macerák vannak mifelénk, amiktől egy ilyen nagydarab fickó egy hét alatt kipurcan.) Időnként végképp elegendő lett a tortúrákból, és visszahúztam a légkondis Danangba vagy Saigonba. Időnként pedig csak azért nem estem pánikba, mert még arra sem maradt erőm.

Mindennap emberek haltak bele egyetlen apró hibába, amely felett elsiklott a figyelmük. Tegyük fel, túl fáradtak voltak, és nem csatolták össze a repeszmellényt; túl fáradtak, hogy kitisztítsák a puskájukat; túl fáradtak, hogy eltakarják a gyufalángot; túl fáradtak, hogy ügyeljenek arra a félcentis biztonsági szegélyre, amely ott futott minden út szélén a háború földjén; vagy egyszerűen olyan fáradtak, hogy szartak az egészre, és beledöglöttek az elgyötörtségbe. Nemegyszer úgy tűnt, lassan az egész háborúból kifogy a szufia: eposzi méretet öltött az erőtlenség, a gépezet félgözzel és fásultan zakatolt, már csak a tavalyi harci kedv olajos üledéke fűtötte. Egész hadosztályok üzemeltek rémálommódban, bizarr mozdulatokat végezve, amelyeknek már közülük sem volt a forrásukhoz. Egyszer majdnem öt perce beszélgettem egy őrmesterrel, aki éppen akkor érkezett vissza osztagával egy hosszú őrjáratról, mire észrevet-

tem a kába-tompa hártját a szemén és a tekervényes, elvont logikát a mondataiban, valami lidércnyomás bugyrából. Az egyik tiszt klub pultját támasztotta, tágra nyílt szemmel és teli korsó sörrel, de mintha csak egy fejében zajló lázalomtársalgásban felelgetett volna. A hideg is kirázott tőle – a Tet-offenzíva második napján jártunk, a bázisunkat többé-kevésbé körülzárták, az egyetlen biztonságosnak nevezhető kiút tele volt vietnámiak hulláival, alig jutottak el hozzánk a hírek, plusz én is meglehetősen kimerült és idegbeteg voltam –, és pár pillanatra azt képzeltem, egy halottal diskurálok. Amikor később elmeséltem neki, csak annyit mondott nevetve: – Rá se ránts, baszki. Folyton ezt csinálom.

EGYIK ÉJJEL felriadtam egy kilométerekre zajló tűzharc hangjaira, egy „csetepaté” zajára a védvonalon túl, a távolság hangtompítóján át inkább olyan volt, mint amikor cowboyosdit játszottunk gyerekfejjel, csupa KSSSSS, KSSSSS, mert már akkor is tudtuk, hogy hülyeség a BENG-BENG, és a hitelesség jót tett a játéknak; nos, ez se volt más, csak jobban kicsúszott a kézből, túl szaftos lett, és csak pár nagypályás bírt vele. Szigorú és végérvényes szabályok szerint zajlott, nem volt vita, ki kit talált el és kinek kell meghálnia; szart sem ért a „Nem ér!”, és nem volt szívszorítóbb a „Miért pont én?” kérdésnél a Föld kerekén.

A „Sok szerencsét!” Vietnámban reflexszerűen jött, akár a csuklás; még Tengerszem, a harmadik körös lurp sem felejtette el odavetni nekem aznap éjjel, amikor dolgára indult. Szárazon és távolian hangzott; tudtam, ügyet sem vetett mázlira-pechre, talán csodáltam is szenvtelenségét. Úgy tűnt, mintha az emberek kényszeresen hajtogatnák, még ha pont az ellenkezőjét is kívánták, mondjuk, hogy „dögölj meg, geci”. Többnyire csak egy halott nyelv lakatlan frázisa volt, olykor akár ötször is előkerült egyetlen mondatban, vessző gyanánt, olykor az élével feléd adták át, kicsengett belőle

a meggyőződés, hogy nincs menekvés, röviden: szar ügy, *sin loi*, szívtál, sok sikert. Olykor azonban annyi érzés és gyengédség szorult bele, hogy megrepedt tőle a maszkunk, kiderült, mekkora szeretet lakozik ott, ahol a háború az úr. Én is mindennap, megszállottan kívántam sok szerencsét: sajtós haveroknak, akik bevetésre mentek, bakáknak, akikkel tüztámogató bázisokon és kifutóknál találkoztam, a sebesülteknek, a halottaknak és az összes utamba akadó vietnáminak, mert úgy átbasztuk őket és átbaszták egymást – sőt elvéve, de annál szenvedélyesebben önmagamnak, és komolyan is gondoltam, bármilyen üresen csengett. Olyan volt, mintha egy tűzoltót óvnánk a kimelegedéstől, mintha azt mondanánk: – Hát, remélem, nem nyírnak ki, nem sérülsz meg és nem látsz olyat, amibe beleörülsz. – Elvégezhetjük az összes rituális mozdulatot, zsebre vághattuk a talizmánunkat, felvehettük a varázssapkát, csókolgathattuk a hüvelykujjunkat, amíg simább nem lett a patakmedrek kavicsánál, a Kifürkészhetetlen Kíméletlen örökké lesett ránk odakint: vagy megúsztuk, vagy nem, könyörtelen belátása szerint. Mindössze egyvalamit mondhattunk, ami nem hangzott reménytelenül bénán: – Aki ma bekapja, holnap már nem fogja – márpedig pont ez volt az, amit senki sem akart hallani.

Amikor már elég idő eltelt, és lecsillapult medrében az emlékezés, maga a név is imává változott, amelynek egyetlen szavába végtelen könyörgést és hálát kódoltak, akár az összes mantrába: Vietnám, Vietnám, Vietnám, mondogassuk, amíg a szó elveszti minden terhet a kinnak és gyönyörnek, az iszonyatnak és büntudatnak, a nosztalgának. Akkor és ott mindenki csak túl akart esni rajta, a létezés forgott kockán: a lövészárkokban, szent igaz, nincsenek ateisták. Még a keserű, kifecamodott hit is jobb a semmilyennél; ott volt az a fekete bőrnyakú, aki Con Thien pusztító aknatüzében állítólag azt mondta: „Ne majrézz, öreg, Isten majdcsak kitalál valamit.”

Válts hitet, hiszen kinn a világ végén tényleg csak a te dolgod, miben hiszel. Akadtak, akik Batman-cuccokat hordtak, egyszer egy egész osztagnyi fétisimádóval futottam össze, áradt belőlük a sötétség szelleme. Akadtak, akik pikk ászt tűztek a sisakjukra, relikviákat gyűjtöttek a megölt ellenségtől, egyfajta hatalomszerző rítusként; hurcolták magukkal mindenhova az otthonról hozott, kétkilós bibliákat, keresztek, Szent Kristóf-medálokat, mezuzatokokat, hajfürtöket, barátnőbugyikat, pillanatfotókat családról, asszonyról, kutyáról, marháról, járgányról, fényképeket Kennedyről, Lyndon Johnsonról, Martin Luther Kingről, Huey Newtonról, a pápáról, Che Guevaráról, a Beatlesről és Hendrixről, mintha valami rakománykultusz buggyant hívei lennének. Az egyik baka például egy szikkadt zabsütivel szolgálta végig az idejét, becsomagolva egy réteg ezüstpapírba, egy réteg fóliába és három pár zokniba. Szénné szívatták miatta („Amint elalszol, megzabáljuk a kurva sütidet!”), de a felesége készítette és küldte utána légipostán, szóval nem viccből őrizte.

Gyakran láttam a bevetéseken egész rajokat a bűvös bakájuk köré húzódni, aki hitük szerint biztonságban átjut és átjuttat bárkit a közelében bármilyen harcmezőn – már amíg nem szerelt le vagy szakadt cafatokra, akkor a csapat átruházta valaki másra a bűbájt. Ha egy golyó a sisakodat súrolta, besült aknára léptél vagy egy gránát átgurult a lábad között, és a fűbe gunnyadt, máris mágikus lettél. Ha volt bármilyen természetfeletti képességed, mondjuk megérezted a vietkong vagy a veszély szagát, ahogy a nyomkeresők a közelgő vihart; ha sötétben is láttál, mint a macskák, vagy élesebb füled volt a hiúzénál, varázserővel bírtál; bármi rossz történt veled, az egész egység nekikeseredett. Találkoztam egyszer egy légi deszantossal, aki egyik délután épp „baszta a rezet” a sátrában, békésen szunyókált az egyik priccsen a harminc közül, amikor egy aknagránát csapódott mellé, széthasította a sátrat és szilánkokra törte az összes ágyat, kivé-

ve az övét; a fickó még mindig be volt pörögve tőle, villámgyorsnak, magabiztosnak és mázlistának érezte magát. A Katona Imájának két verziója létezett: a Hivatalos változat, a Hadügy laminált kártyáin, és az Átdolgozott Hiteles változat, amely leírhatatlan volt, mivel káosza áthágta a nyelv határait: sikolyok, sirámok, fogadalmak, fenyegetések, zokogás, szent szavak kántálása, amíg a torok kitikkad és felreped, amíg az ember át nem harapja a gallérját, fegyverszíját vagy akár a dögcédulája láncát.

Akadtak vallásos élmények minden fajtából, jófélék és rosszfélek egyaránt: sok ember talált emberségre a háborúban, sok rátalált, de nem bírt egy testben élni vele – az érzelmeiket keményre edzették a harcok, a „ki nem szarja le” hozzáállás. Sokan inkább visszavonultak a karcos irónia, cinizmus és közöny fedezékébe, sokan a témérdek erőszak láttán felesküdték rá, mert csak az öléstől érezték, hogy élnek. És sok ember egyszerűen meghibbant, követték a fekete fényű nyilat a kanyaron túlra, és birtokba vették a rájuk váró tébolyt, gondját viselve tizenhét, huszonöt vagy akár ötven évig. Minden ütközetben szabad kezet kaptak az esztelenségre: olyankor mindenki átbillent a határon legalább egyszer, és a kutya se vette észre – néha még az se lógott ki a sorból, aki a csata után úgy maradt.

Egyik délután Khe Sanhban egy tengerészgyalogos kinyitott egy latrinát, mire kinyírta egy ajtóra szerelt gránát. A parancsnokság megpróbálta rákenni valami észak-vietnámi behatolóra, de a bakákat nem lehetett hülyére venni. – Naná, majd pont beásnak a sárgák idáig, hogy bombát dugjanak egy rőryibe. Valaki becsavarodott a században, ennyi. – Persze ebből is vándorlegenda lett a demilitarizált zónán innen és túl, hallatán az emberek röhögtek, a fejüket csóválták vagy sokatmondóan összenéztek, de megdöbbenést sehol sem keltett. A seregben teljesen másként beszéltek a lelki sebekről, mint a testiekről: bármelyik baka órákig tudott mesélni arról, mennyire örült az osztag összes többi tagja, és mindenki ismert

legalább egy embert, aki begolyózott a golyózáporban, megőrült egy őrzáron, a táborban gyúrta le a téboly, elborult egy hosszú eltávon, vagy a hazatérése után mentek el nála hazulról. Az örület szerves része volt a szolgálatnak, a katonák legfeljebb abban bízhattak, hogy nem a közelükben csap le, mondjuk abból a fajtából, amikor valaki beleürít egy egész tárat az első szembejövőbe, vagy gránátot szerel a budiajtóra. Ilyesmik jelentették a *valódi* tébolyt a háborúban, az enyhébb esetek benne voltak az alapsomagban, például a rezzenéstelen, üveges tekintet vagy az akaratlan vigyorgás, kincstári cuccnak számítottak, akár az esőköpeny, az M16-os vagy bármilyen haditáp. Ha valaki azt akarta, hogy tényleg hangyásnak tartsák, kurva tökösnak kellett lennie: – Üvölsz, mintha nyúznának, de egész áldott nap!

Voltak, akik földig akartak rombolni mindent, pokolra küldeni országot-várost-növényt-állatot. Olyan Vietnámba vágytak, amely elfér egy Buick hamutartójában, az a vicc járta: – Egy tuti megoldás van: hajóra pakoljuk az összes szövetséges sárgát, kiküldjük őket a Dél-kínai-tengerre, utána laposra bombázzuk az egész országot, végül elsüllyesztjük a hajókat is. – Pontosan tudták, és nem is csak páran, hogy ezt az országot nem lehet legyőzni, csak elpusztítani, lélegzet-visszafojtott igyekezettel kapaszkodtak ebbe, nincs kegyelem, elvetették a fertőzés magvait, a sárgalázét, amely igazi dögvésszé nőtte ki magát, végezve minden családból egy emberrel, minden faluból egy családdal, minden megyéből egy faluval, mígnem millió áldozatot szedett, és több millióan váltak földönfutóvá és elveszetté, hogy elmeneküljenek tőle.

Egyszer, a saigoni Rex tiszti szálló tetején belebotlottam egy tűzharcnál is hevesebb jelenetbe, legalább ötszáz tiszt szorult a pulthoz, szélvészfényként kavargó számlaözönben, fényesen sugárzó arccal tárgyalták a háborút, úgy vedeltek, mintha másnap mennének a frontra, talán akadt is közöttük olyan. A többi már ott volt,

a saigoni harcmezőn: ha valaki eltöltött egy évet a sűrűjében, mégsem hibbant bele, az legalább olyan oroszslánszívűnek számított, mintha elfoglalt volna egy géppuskafélszket pusztá kézzel, mert hát azt szájjal nem lehet. Épp megnéztünk egy filmet (Steve McQueen kőkemény bosszúhadjáratát a *Nevada Smith*ben, a végén ellova-golt, tisztára égve, ugyanakkor kiürülten és megvénülve, mintha az erőszak meglopta volna minden erőtől a gyógyuláshoz); valami élőkoncert következett, Tito és a Csinibabák, „Szájj-szájj-fel-fel-magasra-a-csutiszép-lékhajómba”, egy filippínó banda, akikhez még a frontszínház is csak póznával nyúlt volna, üresen kongó tempó, morbid rock and roll, akár a zsíros verejtékszag a fülledt levegőben.

Szóval tetőbár a Rexen, az epicentrum, a fickók úgy festenek, mintha farkasok nevelték volna őket, ha ott helyben meghalának, az állkapcsuk még fél órán át feszülne. Egyszer csak megkérdelem: – Galamb vagy héja vagy, haver? – meg hogy: – Itt harcolnál inkább velük vagy Pasadénában? – *Talán Pasadénában még esélyünk is lenne*, jut rögtön eszembe, de ki nem mondanám, főleg itt, ahol mind tudják, hogy tudom, soha nem szagoltak még puskaport, és ettől egy lehelettel sértődékenyebbek. Aznap este végighallgattam egy ezredest, aki flottul helyre tette a háborút a fehérjefogyasztás alapján. Mi magas proteintartalmú, húsevő vadászok vagyunk, míg az ellenség csak rizst és férges halfejeket zabál, szóval egykettőre lebunkózzuk őket a karajunk erejével; most mégis mit mondhattam volna azon kívül, hogy: – Ezredes, elment a maradék esze? – Olyan volt, mintha belecsöppentem volna Tapsi Hapsi üregébe, ahol Dodónak jutott az összes szöveg. Csak egyszer szóltam be valakinek, és magam is megdöbbsentem rajta: a Tét idején egy doki azzal kérkedett, hogy egyetlen vietnámi sebesültet se engedett be az osztályára. – Jézus Mária – fakadtam ki –, magának nem kellett letennie a hippokratészi esküt? – Készen állt a válasszal. – Hogyne – mondta –, Amerikában. – Mindenfelé a végítélet üdvöskéi, csúcsmodern

csodákkal; vegyi anyagok, lézerek, gázok és szuperszonikus gatyába rázók, ami csak a csöveken kifért; és persze a szívük legmélyén ott lapult az Atom aduásza, örvendezve emlegették, hogy még mindig megvan talonban, „valahol itt a vadonban”. Egyszer beszéltem egy ezredessel, aki úgy akarta rövidebbre fogni a háborút, hogy piranhákat dobát az északi rizsföldek vizébe. Ha már a halaknál járunk, méretes sügérsg volt – de a fickó ábrándos szeméből csak úgy sütött a meghalál.

– JÖJJÖN – MONDTA EGY százados –, elvisszük indiánosdit játszani. – Hosszú libasorban hagytuk el Song Bét, legalább százan: karabélyok, nehéz automaták, aknavetők és hordozható egylövéses rakétavetők, rádiók, felcserek; aztán szétváltunk legyező alakban, hét kilométer szélesen, minden osztagban egy csapat specialistával. Egy harci helikopter fedezett minket, fejünk felett lebegve, amíg el nem értünk pár alacsony dombig; akkor két újabb kopter érkezett, és jól megszórták a lankákat, mialatt biztonságban átvágtunk közöttük. Pompázatos hadművelet volt. Egész délelőtt játszottunk, aztán valaki az élen lőtt valamit – „egy felderítőt”, gondolták, de gőzük se volt róla. Még azt sem tudták biztosra, vajon szövetséges vagy ellenséges törzsből való, nem árulta el egy jel a nyílveesszőin, mivel a tegeze üres volt, akárcsak a zsebei és mindkét keze. A százados egész visszaút alatt ezen töprengett, de miután a táborba értünk, csak annyit írt a jelentésébe: „Megöltünk egy vietkongot”; jobb lesz így az egységnek, állapította meg, bár neki sem jött rosszul.

A „Felkutatás és Megsemmisítés” inkább gestaltnak tűnt, mint stratégiának, egyenesen és friss melegen a főparancsnokság pszichéjéből. Több volt, mint sima „Gyaloglás és Lövöldözés”, akciót a kimenetel felől kellett elnevezni: előbb szépen átnézték a végeredményt, hogy összejött-e egy szalonképes summa, mivel a fejesek nem igazán voltak vevők a civil áldozatokra. A vietkongnak volt egy

gyanúsán hasonló taktikája, azt „Találj-és-Gyilkolj”-nak hívták. De bárhonnán néztük, csupán arról szólt, hogy keressük őket, ahogy keresnek minket, ahogy keressük őket; amolyan matrjoskaháború volt, egye kisebb és kisebb eredménnyel.

Sokan úgy tartották, akkor cseszték el a fejesek az egészet, amikor épp olyan könnyű lett lőni, mint nem lőni. Az I. és a II. hadtestben „döntésszabadság” vonatkozott a harci helikopterekre, amennyiben a célpontok nem próbáltak menekülni, a Deltában viszont akkor, ha elmenekültek vagy „kitértek” – mindkét eset komoly dilemma, mégis melyiket tennénk? – Légi sport – így nevezte az egyik pilóta, és lelkesen el is magyarázta. – Nincs is kafább annál, mint amikor fent ülök hatszáz méteren, akár egy isten, odapörkölök a lengővel, szórom a golyókat, és nézem, ahogy a rizsföldhöz szegeznek a sok kis gecit, tényleg isteni, aztán egy forduló, és jöhetnek a bivalyok.

– Otthon magam készítettem a történeimet a vadászathoz – mesélte egy szakaszvezető. – Én, az édesapám és a fivéreim nagyjából százat csináltunk évente összesen. Esküszöm az égre, sosem láttam még ilyet.

De ki látott? Nem volt ahhoz fogható, mint amikor elcsíptünk egy csapatot a nyílt mezőn, szoros csoportban, közibük vágtunk, éteri tombolás, tébolyult tékozlás, Godzillára nem zúdult még ekkora tűzerő. Saját kis szótára lett a sortüzeknek: „szolid durranás”, „szondázás”, „szelektálás”, „konstruktív sorozat”, de én sosem fedeztem fel köztük különbséget, egyforma megszállott dühkitörés volt mind egy szálíg, „Egyperces” lövéssorozat hatvan percen át. Mr. Kong ellenben könyvet írhatott volna a tűzvezetésről, simán beleeresztettek egy tárat bárminek a kellős közepébe, ahová mi legalább ötvenet ellőttünk, egyetlen találat nélkül. Néha akkora tüzet zúdítottunk az ellenségre, hogy azt sem lehetett megmondani, viszszalónek-e egyáltalán. Ha igen, a fülnk és fejünk azonnal megtelt a dörgéssel, míg nem már úgy éreztük, a gyomrunkkal halljuk. Egy

angol újságíró ismerősöm felvett egy egész kazettányit az egyik brutális sortűzből, azt mesélte, buknak rá az amerikai csajok.

Olykor papírvékornak éreztem magam, és nem akartam belekerülni semmibe, mégis úgy zúdult rám, mintha az utolsó előtti lélegzetem lenne. Olykor a kalandvágy és a rettenet másféle egyensúlyba állt be: bármit megadtam volna egy akcióért, de sehol nem történt semmi, legfeljebb egy tűzhangya berepült az orrlyukamba, ágyékgombát kaptam, vagy egész éjjel éberen hevertem a reggelt várva, hogy végre felkelhessek, és talpon várakozzak. De mindegy, mi történt: háborús tudósításnak számított minden, már maga a témaválasztás köteteket mesélt; ráadásul Vietnámban az erőszakhajászat sosem maradt hosszabb ideig eredménytelen, egyszer csak lecsapott a balhé, és szöröstül-böröstül bekapott.

Hol „Sistergös Mennydörgös”-nek becézték, hol „Nagy Tűzgolyónak”. A Találat. Becsapott, és máris randiztál az anyafölddel, csókoltad, faltad, dugtad, felszántottad egész testeddel, olyan közel bújtál hozzá, mintha máris benne vagy belőle lennél, nicsak, ki szállt el két centivel a fejed fölött? Túrd és kúrd, ha egyszer talajt fogtál. Tűz alatt lenni kijáratot jelentett az agyadból és a testedből; a tér, amelyet fél perce még ott láttál alany és tárgy között, eltűnt a semmiben, elmosta egy sebes adrenalinzuhatag. Lenyűgöző és elképesztő élményt jelentett, még olyanok szerint is, akik kőkemény sportokat űztek: azt mondták, soha nem éreztek hasonlót, a váratlan becsapódás rakétalöketét, a magadra nyitott adrenalinvészcsapot, ahogy felgyűlik és szétárad, mígnem elveszel sodrában, szemernyi félelem nélkül, készen a fulladásos halál víztiszta orgazmusára, lazán, akár a futóhomok. Kivéve persze, amikor összefosod magad vagy torkod szakadtából üvöltesz vagy imádkozol vagy mindenestől legyűr a százcstartornás pánik, szósalátát szórva szerteszt, kívül-belül. Talán lehetetlen szeretni és gyűlölni a háborút egyazon tizedmásodpercben, de olykor a két érzelm olyan sebesen váltogatta

egymást, hogy összeolvadtak egyetlen optikai varázskorongba, úgy felpörgetve az embert, hogy szinte szó szerint elszállt a háborútól, vagy ahogy néhány sisakon láttam, a „Harci Trip”-től. Lejönni egy ilyen szerről, csúnyán megviselt bárkit.

December elején tértem vissza az első bevetésemről a tengerészgyalogosokkal. Órákig feküdtem összehúzódva egy béna bunkerben, amely még nálam is gyorsabban esett szét, hallgattam, mi folyik odakint, a nyögést és vonyítást és az egyhangúan ismétlődő *vumm-vumm-vumm* és *di-di-dit*, hallgattam egy zokogó-öklendező kölyköt, aki valahogy kitörte a hüvelykujját, és arra gondoltam, „Te jó ég, ez egy kibaszott *loapon* van!”. Aztán véget ért a zárótűz, de még állt a bál: amíg a leszállózónánál vártam a helikoptert, Phu Baiba becsapódott az utolsó gránát, egyenesen egy nagy halom hullazsákba, és olyan mocskot csinált, amit senki sem akart feltakarítani, amolyan „igazi rókamókát”. Éjfél után vergődtem vissza Saigonba, Tan Son Nhutól egy nyitott dzsipben zötykölődve, orvlövészről rettegő váposok között, és a szállóban egy csomag levél fogadott. Kicsuktam a terepruhámat a folyosóra, talán még ki is zártam. Az I. hadtest dögcédulái, májak, lépek, agyak, feketés-kékre dagadt hüvelykujjak kavarogtak előttem, egymást kergették a zuhanyfülke falán, ahol fél óráig álltam, ott virítottak a lepedőn, de nem félttem tőlük, kikacagtam őket, ugyan mit árthatnának nekem? Megtöltöttem egy vizes poharat Armagnackal, tekertem egy spanglit, majd nekiláttam a postámnak. Az egyik levélből megtudtam, hogy egy régi barátom öngyilkos lett New Yorkban. Miután eloltottam a villanyt, és ágyba bújtam, sokáig hevertem azon tűnődve, hogy nézett ki. Altatóval ölte meg magát, de bármilyen elszántan próbáltam magam elé képzelni, egyre csak vért és csontszilánkokat láttam, nem elhunyt barátomat. Végül sikerült áttörnöm a falon egy pillanatra, és megláttam, de addigra már nem tudtam semmit kezdeni vele, csak betettem a többi kartoték közé, és álomba merültem.

HIÁBA SZEDETT ízekre és gyalult földbe egy heves támadás, hiába láttam-hallottam eszelős dolgokat és veszett sok mindenem oda a robbanásokban, a háború egyfajta otthont teremtett nekem, egy saját, személyes teret. Olyan érzés volt rátalálni, mint amikor valami ezoterikus zenét hallgat az ember: eleinte semmit nem mond neki a repetitív dallam, de aztán beleolvad a lélegzete, hangszerré válik benne, és máris több mint zene, inkább élmény. „Az-élet-egy-film”, „a-háború-egy-(háborús)-film”, „a-háború-az-élet”; a folyamat teljes kört ír le, már ha végig akarunk menni rajta, íve jól követhető, de éjsötét és kőkemény, és semmivel sem könnyebb attól, ha tudtad, hogy szándékosan tetted meg rajta az első lépést, magadtól és – többé-kevésbé – magadnál. Akadtak néhányan, akik az első lépések után visszafordultak, észhez tértek; hol szörnyen, hol szemernyi sem bánták az egészet. Akadtak szép számmal, akik továbbmentek a csapáson, és lerobbantak róla. És akadtak, rengetegen, akik messzebb mentek rajta a kelletténél, majd ledőltek, rémálomba zuhantak tele szenvedéssel és dühvel, várták a szabadulást, a békét, bármilyen békét, ami többet jelent a háború hiányánál. És elvétve ugyan, de akadtak, akik addig a pontig meneteltek, ahol visszájára fordult az elvárt sorrend, egy csodás görbületbe, ahol előbb jött az utazás, és csak utána az indulás.

HIÁBA VOLT a tested biztonságban, a problémák attól még tovább fenyegettek. Mindig ott lapult az ijesztő lehetőség, hogy az információk utáni kutatás olyan kimerítővé válik, hogy maga a kimerültség válik információvá. A túlterheltség komoly veszélyt jelentett, nem olyan nyilvánvalót, mint egy gránátszilánk, vagy olyan durvát, mint egy hétszáz méteres ugrás, talán nem ölt meg, nem zúzott szét, de elgörbíthette az antennádat vagy csúnyán a pofádra ejthetett. Az információ fokozatai a rettegés fokai voltak, ami egyszer kijutott

hozzád, sosem bújt vissza, nem lehetett egy pislogással megszabadulni tőle, vagy visszapörgetni a filmet, kitörölve a tudatból. Hány ilyen szinten akart az ember tényleg átvergődni, milyen magasságban van az a csúc, ahol kifulladás, és onnantól felbontatlanul küldi vissza az üzeneteit?

Tudósítani a háborúról igazi önátverés volt; kimentél a terepre valami anyagért, és egészen más anyagot kaptál helyette, kimeredt tőle a szemed, beléd fagyott a véred, kiszáradt a szád, de annyira, hogy egy egész korty elillant benne, mielőtt lenyelhetted volna, a leheleted meg savanyúbb lett, mint a hullabűz. Időnként az iszonyat úgy megbokrosodott, hogy meg kellett állnod, nézni a pörgést. Ugyan kit izgat a vietkong, amikor a *fák* is megölhettek, az elefántfügyilkos magasságba nőtt, és a talaj a talpad alatt dúskált a rosszindulatban, mély víz volt az egész magaslat. Sőt mi több, figyelembe véve, hogy hol jártál és mi történt ott másokkal, már a félelem lehetőségéért is hálás lehettél.

Szóval az ember sokat megtudott a félelemről, de nehéz volt megmondani, mit tudott meg a bátorságról. Hányszor kellett elrohanni egy gépfegyver előtt, mielőtt a merszből félsz lett? Mi van azokkal a dolgokkal, amelyekhez nem kellett bátorság, de gyávának tartották, aki nem tette meg őket? Az adott helyzetben nehéz volt eldönteni, könnyen bakot lőhettél menet közben, például hülye fejjel azt hitted, hogy végignézni valamit mindössze nyitott szemmel. Amit az emberek bátorságnak neveztek, gyakran nem volt több a pillanat hevében elszabadult, differenciálatlan energiánál, elképesztő rohamokba kergető elmezavárnál; aki túlélte egy menetet, később eldönthette, vajon tényleg vakmerő volt, vagy csak magával ragadta az élet, netán az eksztázis. Egyesekben volt elég kurázsiz kiszállni: megtagadták a harcot, inkább nekiveselkedtek a rendszertől kapott büntetésnek, vagy csak egyszerűen megléptek. Előfordult ilyesmi

a tudósítók között is, jó néhány haverom a sajtósoknál egy-két beverés után hátat fordított a frontnak. Néha azt gondoltam, ők a legjózanabb és legkomolyabb emberek az egész bagázsban, bár az igazat megvallva, ezt sosem mondtam ki, egészen az utolsó hetekig.

– SZÓVAL OTT volt ez a sárga, és épp meg akartuk nyúzni – (mesélte egy baka) –, úgy értem, már ki volt nyílfanva, erre a hadnagy odajött azzal, hogy „Hé, seggfej, most érkezett egy riporter a Művelési Központból, azt akarod, hogy lássa? Legyen már eszed, baszki, mindennek megvan a maga ideje.”

– Bánhatja, hogy nem múlt héten volt itt – (mesélte egy másik baka, frissen befutva egy eseménytelen őráratról) –, annyi sárgát nyírtunk ki, hogy már nem is volt vicces.

Tényleg el lehetett jutni a végpontig lidérces álmok, kísértetek nélkül? Nem, lehetetlen, teljesen kizárt, tudom, hogy nem én voltam az egyetlen. De hol vannak most ezek az emberek? (Hol vagyok én most?) Olyan közel kerültem hozzájuk, hogy kis híján eggyé váltunk, aztán meg olyan messze menekültem tőlük, amennyire csak a bolygó határai hagyták. Az undor még halvány árnyéka sem volt az érzésnek, amely elfogott tőlük: foglyokat hajítottak ki a helikopterből, fákhoz kötözve, kutyákkal tépték szét az ellenséget. A brutalitás üres szó volt a számban, mielőtt megismertem őket. De a hányinger csak az egyik szín volt ebben a mandalában a jószívűség és a szánság mellett, ott ragyogott a teljes paletta. Azt hiszem, akik azt mondogatták, hogy csak a vietnámi népnek jár a könnyeikből, soha és senkiért nem hullattak még könnyet, ha nem jutott legalább pár csepp ezeknek a férfiaknak és fiúknak, félbeszakadt, derékba tört életükkel.

Persze kapcsolatunk szoros volt, mondhatnám testközeli: ők voltak a fegyvereim, helyettem öltek, én pedig hagytam nekik. Sosem engedtem, hogy az én gödrömet ássák vagy cipeljék a terhem, pedig

mindig akadt egy önként jelentkező; de a gyilkolást megtehették értem, mialatt én néztem – talán értük, talán nem. Fedeztük egymást, olajozottan ment a kölcsönös segítségnyújtás, egészen addig az éjszakáig, amikor a sztori szaros végén találtam magam Can Tho kifutóján, egy homokzsák barikád mögött, egy .30-as kaliberű automatával biztosítottam egy négyfős deszant visszajutását. Egy utolsó háborús történet.

A Tet-offenzíva első éjjelén a különleges erők C táborában voltunk a Deltában, legjobb tudomásunk szerint teljesen körülvéve, és rossz híreken kívül nem számíthattunk semmire: Hue császárvárosából, Danangból, Qui Nhonból, Khe Sanhból, Ban Me Thuotból, sőt Saigonból, amely a bejövő infók szerint „elveszett”, az északiak kezére került Cholon, Tan Son Nhut lángokban állt, mi meg ültünk Alamóban, az utolsó erődben, és golyóstoll helyett golyószórót markoltam.

Reggelre egy tucat vietnámi hevert a mezőn, amelyet tűz alatt tartottunk. Kiment egy teherautó, hogy elszállítsa őket. Villámgyorsan történt az egész, pont, ahogy mondani szokták, már akiknek volt részük ilyesmiben valaha: békésen üldögléltünk és füvezünk, hallgattuk a holdújévi tűzijáték dörrenéseit a távolban, aztán egyszer csak közeledni kezdtek, és rögtön leszálltunk a földre, percek alatt eltelt az egész éjjel, és csak bámultam a lábam körül heverő üres társakat a fedezék mögött, bőszen bizonygatva magamnak, hogy úgysem fogom soha megtudni, mi történt közben. Azt éreztem, hogy életemben nem voltam még ennyire kifacsart, újjászületett és feldobott.

Több ezer ember halt meg azon az éjszakán Vietnámban, tizenkettő ott a mezőn, száz az út mentén a tábor és Can Tho kórháza között, ahol másnap kidolgoztam a belem, nem golyóstollal vagy golyószóróval, hanem kisegítő szanitécként, nulla gyakorlattal és begyulladva. Amikor aznap este visszaértünk a táborba, letéptem

magamról a terepruhát, és elhajítottam. Az elkövetkező hat évben láttam mindenkit: akiket tényleg láttam és akiket csak képzeltem, az övéiket és a mieinket, kedves barátokat és vadidegeneket, mozdatlan alakokat, ahogy járják a jó öreg haláltáncot. Éveken át azon rágódtam, mi történik az emberrel, ha addig kerget egy vágyálmot, mígnem átéli a valóságban, de aztán képtelen megbirkózni az él-ménnyel. Végül már azt éreztem, én is csak haláltáncot járok.

Kívülről úgy tűnik, az örültek csak hiszik, hogy hangokat hallanak, de belülről nyilván tényleg hallják őket. (Ki örült? Mi az örület?) Egyik éjjel felbukkant bennem egy álom, akár egy srapel, amelynek évekig tartott előbújni a húsból: egy mezőn jártam, amelyet elborítottak a holtak. Egy barátom is velem tartott, sőt több volt, mint barát, inkább útmutató, rám parancsolt, hogy nézzem meg őket közelről. Bőrüket belepte a por, véres sebeiket mintha vastag ecsettel kenték volna rájuk, néhányat a nadrágjából is kilóttak, pont úgy festettek, mint akkor, azon a napon, Can Thóban a teherautó platóján, mondtam is rögtön: – De hát már láttam őket. – A barátom egy szót sem szólt, csak a földre mutatott, mire ismét lehajoltam, egyenként belenéztem a fakó arcokba. New York-ra, 1975-re ébredtem másnap reggel, és csak nevettem, nevettem.

A POKOL BEKAPHATJA!

A TET-OFFENZÍVA első heteiben már kora délután kezdetét vette a kijárási tilalom, és szigorúan betartatták. 2:30-ra Saigon úgy nézett ki, mint *Az utolsó part* atomhalálfilm fináléja, egy elhagyatott város, hosszú útjaiból sugárzott a visszautasítás, papírok kavargtak a szélben, feltűnő kupacokban hevert a széklet, mindenféle száradt virágok és a holdujévkor elpuffantott petárdák dobozai. Saigon még elevenen is iszonyú lehangoló volt, de az offenzíva alatt olyan rideg lett, hogy különös módon szinte vérpezsdítően hatott. A főutcat szegélyező fákat mintha villámcsapás sújtotta volna, szokatlan, kellemetlen hideg járta át a várost, bizarr vakszerencseként falai között, ahol folyton kizökkent az idő. Annyi mocskok gyűlt össze valamenyi utcáján és sikátorában, hogy lakói már pestisjárványtól rettegtek; és ha akadt valaha város, amely már ránézésre ragályt árasztott, pestist provokált, az Saigon volt a szükségállapot alatt. Amerikai civilek, mérnökök és építőmunkások, akik olyan nagy kanok lehettek itt, mint Kansasben soha, fegyveres csapatokba tömörültek, M3-as géppisztolyokkal és svéd M/45-ösökkel rohangáltak, soha nem volt még náluk baljóslatúbb külsejű, idegbeteg lincstömeg. Ott nyüzsgöttek már reggel tízkor a Continental teraszán, várták, hogy kinyisson a bár, még cigire gyűjtani sem tudtak az első féldeci előtt. A Tu Do utcán kavargó embersereg úgy festett, mint a maskarás kavalkádok Ensor vásznain, több romlottság sűrűsödött a levegőbe, mint ami

a helyi kormánytisztviselőktől kitelt. Este hét után, amikor a kijárási tilalom teljes körű lett, beleértve az amerikai lakosságot is, már csak a „fehéregerek” és a katonai rendészek dzsipjei járták az utcákat, meg az a néhány kiskölyök, akik a szeméthalmokon zsinatoltak, és újságpapír sárkányokat eregettek a dermesztő szélben.

A VÁROS kollektív idegösszeomlástól szenvedett, ráncosodott, a komoly összeadások nyomása és heve, mígnem minden egyes amerikai vendég kóstolót kapott belőle. Vietnám sötét szuterén lett tele halálos holmikkal, a vietkong ott lapult mindenhol és egyszerre, akár a tumorpókhálók a testben, és ahelyett, hogy apró adagokban vesztettük volna el a háborút évek alatt, alig egy hét alatt belebuktunk. Attól kezdve olyanok lettünk, mint az a népszerű figura a bakamitológiában, aki meghalt, de ahhoz is hülye volt, hogy fekvé maradjon. Testet öltöttek legsötétebb félelmeink a sárgakórtól: láttuk, ahogyan ezrével pusztulnak az országban, de cseppet se vesztenek erejükből, pláne nincsenek „kifulladás”, ahogy a Misszió állította róluk a negyedik napon. Gyorsan, nagy áron visszafoglaltuk a területeinket, totális pánikban és már-már fokozhatatlan kegyetlenséggel. Gépezetünk megsemmisítő erejű volt. Igazi örökmozgó. Bármire képes volt, csak a megállásra nem. Ahogyan egy amerikai őrnagy mondta, meghódítva a történelemteremtés csúcsát: – El kellett pusztítanunk Ben Trét, hogy megmentsük. – Így került vissza az ország nagy része irányításunk alá, legalábbis mi annak hívtuk, mialatt lényegében továbbra is a vietkong és a néphadsereg kezén volt, egészen addig a napig, míg hírmondó sem maradt belőlünk.

A Misszió vezetősége pedig kézenfogva átsétált Tükörországba. Tábornokunk szekere lángokban állt, a fickó felhőkben nyelte a füstöt, mégis okáda magából a diadal és győzelem tündérmeséit, míg végül néhány amerikai fejcsillapította, és átvette tőle a szót. Az egyik brit tudósító szerint a Misszió álláspontja olyan volt, mint-

ha a Titanic kapitánya bejelentené: – Riadalomra semmi ok, csak megálltunk néhány percre egy adag jégért.

Mire sikerült visszajutnom Saigonba a támadás negyedik napján, a vidékről befutott információk már egységes képet mutattak, még hozzá roppant riasztót, még a szóbeszéddek szála nélkül is: például számos, nyilvánvalóan amerikai „féhérberről”, akik a Kong oldalán harcoltak, vagy a Huében zajló többezres északi kivégzésekről és a város környéki mezőkbe túrt sekély sírokról – utóbb mindkét hír igaznak bizonyult. A Tet a tudósítókat is jócskán falhoz állította, nem annyira, mint a katonákat és a vietnámiakat, de így is közelebb hozzá, mint valaha szándékukban állt volna. Később rájöttem: noha a mai napig nem nőtt be a fejem lágya, a valódi fiatalság elszivárgott belőlem abban a három napban, mialatt megtettem a Can Tho és Saigon közötti száz kilométeres utat. A fővárosban barátaim fejvesztett csapata fogadott, egyesek hazamentek, mások napokig az ágyat nyomták a mélységes depresszió súlyától. Velem pont az ellenkezője történt, pörögtem, mint egy hiperventilátor, három órát tudtam aludni éjjelente. Az egyik haver a *Times*tól azt mesélte, még a rémálmainál is jobban rühelli az ébredés pillanatát, amikor kezdenie kell velük valamit. Egy veterán újságíró, aki a 30-as évek óta járta a frontokat, egy ideg csak hallgatta zsémbes nyavalygásainkat a sok szörnyűségről, majd kifakadt: – Bírlak titeket, srácok, oltári fazonok vagytok. Mégis mi a faszt hittetek, hova jöttök? – Azt hittük, már átléptünk azon a törésponton, amelyen túl minden háború pont olyan, akár az összes többi: ha tudjuk, milyen kemény jövő vár még ránk, az talán segített volna. Pár nappal később megnyitották a légi utakat, és átrepültünk Huébe.

ÚTBAN BEFELE, hatvanadmagammal szorongtam egyetlen két-és-fél-tonnásban: egy nyolc teherautóból álló konvoj indult Phu Bai-ból, nagyjából háromszáz fős váltást szállítva az áldozatok helyébe,

akik elesetek az első összetűzésekben a Parfüm-folyótól délre. Napok óta heves, sötét vihar tombolt, az út sártengerre ázott a kocsik kerékei alatt. Iszonyú hideg volt a platón, levelek ezrein hajtottunk keresztül, amelyeket vagy a vihar szele szaggatott le a fákról, vagy saját, egész úton dörgő ágyútűzünk. A házak nagy része romokban hevert, és nem akadt egy sem, amelyet ne lyuggattak volna szét a gránátzilánkok. Menekültek százai vonultak az útszélen, sokan közülük sebesülten. A gyerekek nevettek és kiabáltak, az öregek arcán ott ült az a szórtan beletörődés a szenvedésbe, amely általában zavarba hozta az amerikaiakat, és gyakran közönynek vélték. De a fiatal nők és férfiak többnyire leplezetlen megvetéssel néztek minket, miközben elrúgták csemetéiket a teherautók elől.

Ültünk azokban a kocsikban, és próbáltuk megkönnyíteni egymás dolgát, vigyorogtunk a pocskék időn és a kényelmetlenségen, megosztottunk az első ijedtségen, és örültünk, hogy nem az élen hajtunk vagy a sereghajtok vagyunk. Számtalanszor eltalálták a járműveket, bőven akadt már visszafordított konvoj. A házak, amelyek mellett csigalassan elgurultunk, kiváló rejtékhelyet nyújtottak az orvlövészeknek, és egy B40-es rakétavető könnyűszerrel tömegsírt csinált volna az egész emberrakományból. Az összes baka fűtyörészett, de véletlenül sem ugyanazt a dallamot, úgy hangzott, mintha valami focicsapat lennénk az öltözőben egy meccs előtt, amelyhez senkinek sincs kedve. Vagyis majdnem senkinek. Volt ott egy fekete bőrnyakú, Pittsbullnak hívták, egy gengszterbandát vezetett Pittsburghben, és égett a vágytól, hogy egy utcai csetepatéből is kivegye részét félévi dzsungelharc után, végre megmutathatná a sárga suttyóknak, mire képes a flashteron. (A fickó igazi kincsnek bizonyult Huében, saját szememmel láttam, ahogy legalább száz .30-as kaliberű golyót ürít bele egyenesen egy hasadékba a falon, nevetve: – Bátraké a szerencse, testvér! – Úgy tűnt, ő volt az egyetlen a Delta században, aki még nem sérült meg.) És volt egy tenge-

részgyalogos újságíró, Dale Dye őrmester, aki csak ült szórtanul, egy hosszú, sárga virág bólogatott a sisakjára tűzve, mintha csak céltábla lenne. Végül fejét csóválva annyit mondott: – Hát igen, igen, a kis csárlik kurvára összekapták magukat, ez tényleg *randa* lesz – de fülíg ért a szája. Ugyanezt a vigyort láttam egy héttel később, amikor egy orvlövész golyója öt centire a fejétől meszet pattintott, hát ilyenek is csak egy baka tud örülni.

Mindenki más arcán a kocsiban ott virított az a megszállott „irány-a-vadnyugat” kifejezés, amely azt tükrözte, teljesen rendjén van, hogy a legkeményebb csatába tartanak, ahol mindenből feleannyival kell boldogulniuk, ahol olyan hideg lesz, mint Vietnámban még soha. Sisakjukra és repeszmellényükre régebbi hadműveletek és barátnők nevét írták, vagy saját harci nevüket (Félszben Élsz, Miki-maki, Bosszúvágó V., Mázlis Moe), vágyálmukat (Vesztésre Született, Balhéra Született, Ölni Született, Halni Született), legfrissebb jelszavukat (A Pokol bekaphatja, Az idő nekem dolgozik, Randim van Istennel). Az egyik kölyök odakiáltott: – Hé, haver, akarsz egy jó sztorit? Tessék, ezt írd meg: fent voltam a 881-esen májusban, ott ballagok a hegygerincen, akár egy filmsztár, egyszer csak előugrik egy sliccelt, egyenesen nekem, a kibaszott AK-47-esét teljesen belém nyomja, de annyira táva marad a szája, hogy milyen *lazán* fogadom a dolgot, hogy beleeresztettem az egész tárat, mielőtt még megköszönhette volna. Szitává löttem. – Húsz kilométerrel később már a feketén fortyogó égbolt ellenére is tisztán láttuk a folyó túloldalán gomolygó füstöt, egyenesen Hue fellegvárából.

A híd leeresztve várt a csatorna felett, amely elválasztotta An Cu faluját és a császárváros déli negyedét, amelyet előző éjjel a vietkong letarolt; a túlsó parton húzódó arcvonal környéke nem tűnt túl biztonságosnak, így hát a faluban táboroztunk le éjszakára. Teljesen elhagyatott volt, behúzódtunk az üres kunyhókba, hálósákot terítettünk az üvegszilánkokra és a törött téglákra. Alkonyatkor, ahogy

hosszú sorban ülve a csatorna partján a vacsoránkat kanalaztuk, két tengerészgyalogosági helikopter ereszkedett le, és löni kezdett minket, lángoló nyomjelzőkkel árasztva el a partot; mindenki fedezékbe rohant, inkább meghökkenve, mint megrémülve. – Tovább kéne menned, faszkalap, odébb van a kibaszott ellenség! – kiáltotta utánuk az egyik baka, majd felállította M60-as gépfegyverét, ha netán mégis visszajönnének. – Eszem megáll, hogy még *ilyenekkel* is szívatnak – morogta. Járőröket küldtek ki, őrszemeket állítottak, majd elvonultunk aludni a kunyhókba. Valami fura okból aznap éjjel még ágyútüzet sem kaptunk.

Reggel átkeltünk a csatornán egy négykerék-meghajtású kisterautón, majd addig kutyaagoltunk, amíg elértük az első halottakat a sok száz meggyilkolt civil közül, akikkel az elkövetkező hetekben találkoztunk: egy vénember görnyedt szalmakalapja fölé, mellette egy biciklizés közben elgázolt kislány hevert, felemelt karral, mintha csak ránk ripakodna. Legalább egy hete feküdtek ott – most először hálát adtunk a hideg időért.

A Parfüm-folyó déli partján egy hosszú, bűbájos park húzódik végig, amely elválasztja Hue legszebb sugárútját, a Le Loit a folyótól. Az ember szívesen kiülne oda egy napsütéses délután, nézné a vízen vonuló *sampanok*at vagy a Le Loin bicajozó fruskákat a hivatalnokvillák és a francia stílusú egyetemi épületek között. A villák nagy részét földig rombolták, az egyetem maradandó károkat szenvedett. Az út közepén a német misszió néhány mentőautója állt kiéve, a Cercle Sportif falait golyónyomok és srapnelsebek csúfították. Az esőzés zöldbe borított mindent, vastag, tejfehér ködgúnyát húzott a városra. A park közepén négy kövér, penészszerű halott hevert egy karcsú, díszes ketrec körül, amelyben egy öklömnyi majom kuporgott remegve. Az egyik tudósító átlépett a hullák felett, és bedugott neki pár gyümölcsöt a rácson. (Néhány nappal később visszatértem a helyszínre: a hullák eltűntek, a kismajommal együtt.

Akkoriban annyi volt a menekült és olyan kevés az étel, hogy valaki bizonyára megsütötte.) A 2/5-ös tengerészgyalogosok már biztosították a déli part közepét szinte teljes hosszában, és éppen átfésülték a nyugati részt, megtisztítva az ellenségtől a fontosabb csatornákat. A parancsnokság még nem adott utasítást, hogy a csapatok megtámadják-e a felleget, de mindenki biztos volt a döntésükben. Ültünk és magunkba szívtuk a rettegést, a folyó felett terjengő füstoszlopokat nézve: időnként kaptunk egy orvlövészsorozatot, felugattak valahol az .50-es gépfegyverek, a haditengerészet partra szállító bárkáit gránátokkal lötték a várfalokról. Az egyik tengerészgyalogos mellettem kijelentette, hogy szégyen-nyalázat, mi történik ezekkel a szerencsétlen emberekkel és szépséges házakkal, pedig még Shell-kútjuk is van. Nézte a fekete napalmfelhőket és a romokat a falnál: – Úgy néz ki, a császárvárosnak *kaput* – mondta.

AZ AMERIKAI laktanya udvara tele volt esőtócsákkal, a dzsipek és teherautók vászonteteje meghajlott a víz súlya alatt. A huéi csata ötödik napján jártunk, és senki sem értette, miért nem csapott le az ÉVH vagy a vietkong már első éjjel a táborra. Aznap éjjel csupán egy hatalmas fehér gúnár nézett be hozzánk, szárnyai mostanra elnehezdedtek a tócsák tetejére gyűlt olajtól. Valahányszor egy jármű befordult a táborba, dühös szárnyverdeséssel és rikácsolással fogadta, de többé ki sem tette az udvarról a lábát, és tudomásom szerint megúsza a serpenyőt is.

Nagyjából kétszázan aludtunk a két kis teremben, amely eredetileg a laktanya kantineként szolgált. A katonák rühellték, hogy ennyi égből pottyant tengerészgyalogost kell elszállásolniuk, attól pedig egyenesen a falra másztak, hogy mindenféle tudósítók lőfőrálnak körülöttük, csak arra várva, hogy a csata átvonuljon a folyó északi oldalára, a fellegetvárba. Az ember örülhetett, ha talált magának annyi helyet a padlón, ahová lefekhetett, málzija volt, ha egy

priccs is akadt valahol, az pedig egyenesen égi szerencsének számított, ha az ágy megállt a lábán. Az épen maradt ablakok egész éjjel zörögtek a folyón túli légicsapásoktól, és az alattuk ázott aknavetőállás szakadatlanul tüzelt. Hajnali három körül befutottak a tengerészgyalogos járőrök. Átcsörtettek a termen, nem igazán néztek a lábuk elé. Bekapcsolták a rádiót, és üvöltözni kezdtek egymásnak a helyiség két végéből. – Most tényleg, emberek, lehetnének kissé figyelmesebbek – mondta egy brit újságíró, a javaslatát akkora röhögés fogadta, hogy az utolsó alvók is felriadtak rá.

Egyik reggel tűz ütött ki a laktanyával szemben működő hadifogolytáborban. Láttuk a gomolygó, fekete füstöt a falak tetején húzódó szögesdrót fölött, és hallottuk a gépfegyversorozatok. A tábor tele volt foglyul ejtett néphadsereg- és vietkongkatonákkal vagy egyéb partizángyanús elemekkel; az örök szerint ők kezdték a tűzharcot, hogy fedezzenek egy szökést. A VKH és néhány amerikai vakon lövöldözött a lángok közé, az eltalált emberek helyben szénné égtek. Egy civil halott hevert kint az utcán, alig egy sarokra a táborunktól, és a folyóparti parkot hullák borították. Hideg volt, a nap egy pillanatra sem bújt elő, és az állandó eső még a perzselő napsütésnél is ocsmányabb dolgokat művelt a tetemekkel. Akkor jöttem rá, hogy az egyetlen hullá, amelyre képtelen leszek ránézni, az lesz, amelyet sosem kell látnom.

A BORÚS, hideg idő tíz napon át tartott, nyirkos komorság lapult valamennyi anyagunk hátterében, amelyeket a fellegvárból magunkkal vittünk. Azt a kevéske napfényt elnyelték a sűrű porfelhő szemcséi, amelyet a keleti fal felől hordott szét a szél, megtelepedett körülöttünk, míg nem a szűrőjén át láttunk mindent, akár a legszokatlanabb nézőpontokból: egy gyors pillantás szapora törpejárásból vagy teljesen kiefeküdve, miközben fülünkbe szaggat mindenfelől a romokba csapódó srapnelek ropogása. A sűrűn kavargó por miatt

a csípős lőporszag még órákkal az összecsapások után is a levegőben lógott, megfejelve az északiakra kilőtt könnygázzal, amelyet visszafújt állásainkba a szél. Ebben a nagy kavalkádban egyetlen tisztességes lélegzetet sem lehetett venni, és persze ott volt még az a másik szag is: a friss kötörmelékhalmokból áradt, minden egyes légicsapás után, rátapadt a nyálkahártyára az orrunkban, beleitta magát a trepruháink szövetébe; még hetekkel később és városokkal távolabb is ott lapult a szobában, ha éjjel felriadtunk. Az ÉVH katonái olyan mélyen beásták magukat a falak közé, hogy a légítámadásoknak méterről méterre kellett kihámozniuk őket, napalmbombáik alig száz méterre potyogtak az állásainktól. A fal legmagasabb pontjáról, ahol nemrég még egy torony állt, tisztán láttam a fellegvár árkan túl fűrgén mozgó észak-vietnámi egységeket, ahogy átmásznak a szemközti fal romjain. Olyan közel voltak, hogy még az arcukat is kivehettem. Egy puska dörrent pár méterrel jobbra, és az egyik rohanó figura megrándult, majd összerogyott. Egy bőrnyakú meszterlövész kihajolt a fedezékéből, és rám vigyorgott.

A fellegvárban kavargó füst- és köd- és porfelhőben csak némi jóindulattal nevezhattuk napnyugtának a nappal és éjszaka közé ékelődött órát, de a többség nagyjából ekkor bontotta ki a fejadagját. Alig pár méterre ültünk a leghevesebb harcoktól, mindössze egy vietnámi háztömbnyire, mégis egyre-másra bukkantak fel a helyiek, mosolyogva, vállvonogatva, útban otthonaik felé. A tengerészgyalogosok rájuk szegezett fegyverrel próbálták elzavarni őket, olyasmiket üvöltöztek: – Di-di-di, szerencsétlen faszkalapok, húzzatok már innen a picsába! – a menekültek meg mosolyogva hajlongtak, és elpucoltak valamelyik szétlőtt utcába. Egyszer egy kisfiú odament a C század egy csapat katonájához, hangosan kacagott és furcsán ingatta a fejét. Ádáz tekintete mindent elárult, de a bakák többségében fel sem merült, hogy egy kisgyerek is megőrülhet; mire rájöttek, a fiú már tíz körömmel az arcuknak ugrott, a zubbonyait

szaggatta és a frászt hozta mindenkire, mígnem egy fekete fickó elkapta hátulról, és lefogta a karját. – Tűnj innen, öcskös, mielőtt valamelyik anyaszomorító beléd durrant – mondta, és átvitte a srácot a szanitéceknek.

A legszörnyűbb napokon senki sem számított rá, hogy élve megússza. A kétségbeesés annyira eluralkodott az egész zászlóaljon, hogy még az öreg katonák, a két előző háború veteránjai sem láttak ilyen mélypontot. Amikor a halálzási nyilvántartó emberei kivették a személyes tárgyakat a megölt tengerészgyalogosok zsebéből és csomagjából, előfordult, hogy napok óta kibontatlan hazai leveleket találtak.

Pakoltuk a sebesülteket egy féltonnás teherautó platójára, és az egyik fiatal katona egyfolytában zokogott a hordágyon. Az őrmester szorosan markolta mindkét kezét, a fiú meg csak azt mondogatta: – Picsába, őrmí, ezt nem úszom meg, picsába, ugye elpatkolok? – Dehogypatkolsz el, az ég áldjon meg – mondta az őrmester. – De igen, őrmí, tuti meghalok. – Crowley – csattant fel az őrmester –, ez csak egy karcolás. Fogd már be végre a pofád. Egyfolytában rinyálsz, amióta betettük a lábunkat ebbe a kibaszott városba. – De az őrmester tévedett. A fiút a torkán lőtték meg, olyankor bármi megeshet. A toroksebek nagyon aljasak, mindenki rettegett tőlük.

Piszok szerencsénk volt a légi összeköttetéssel. A zászlóaljközpontban kifogtunk egy helikoptert, amely elvitt minket egy tucat halott tengerészgyalogos társaságában a Phu Bai bázisra, és három percet sem töltöttünk ott, máris felszállhattunk egy Danangba tartó C-130-asra. A leszállópályánál stoppolva rögtön kifogtunk egy PsziHad-tisztet, aki úgy megsajnál, hogy elvitt egyenesen a sajtóközpontig. Amint beléptünk a kapun, észrevettük, hogy felszerelték a hálót, és nagyban tart a napi röpimeccs a feliratkozott tengerészgyalogosok között.

– Ti meg hol a pokolban jártatok? – kérdezte az egyik. Tényleg elég szarul néztünk ki.

Az étterem jéghideg volt a légkonditól. Leültem egy asztalhoz, és rendeltem egy hamburgert felesel az egyik parasztlánytól, aki felszolgált az asztaloknál. Néhány órát üldögéltem ott, kértem még négy hamburgert és legalább egy tucat féldecit. Lehetetlen volt, egyszerűen lehetetlen volt, hogy tényleg ott jártam, ahol jártam, és most itt ülök, méghozzá egyazon délutánon. Az egyik tudósító, aki ott volt velem Huében, egy szomszédos asztalnál könyökölt, szintén tökegyedül; egymásra néztünk, megcsóváltuk a fejünket, és elnevetünk magunkat. Felmentem a szobámba, lehúztam a bakancsomat és a terepruhát, aztán beálltam a zuhany alá. Pizkosul forró volt a víz, egy pillanatra azt hittem, eszemet vesztem tőle, aztán sokáig ültem a betonpadlón, megborotválkoztam, újra és újra leszappanoztam magamat. Felöltöztem, és visszamentem az étterembe. A hálót már leszedték, az egyik tengerészgyalogos rám köszönt és megkérdezte, tudom-e, milyen filmet vetítenek este. Rendeltem egy marhasültet és még egy sor felest. Amikor végeztem, a másik tudósító még mindig ott ült, egyedül. Ágyba bújtam, és elszívtam egy spanglit. Reggel visszamegyek, ez világos volt, de mégis miért volt világos? A holmit már bepakoltam, minden készen várt a hajnal ötös ébredésre. Elnyomtam a cigit, és álomba remegtem magam.

A HÉT végére a fellegvár fala nagyjából egy tengerészgyalogos életébe került méterenként, egynegyedük helyben, a harcmezőn halt meg. Az 1/5-ösök, akiket attól kezdve Fellegvár Zászlóaljnak hívtak, részt vettek az összes kemény ütközetben, ahol csak a tengerészgyalogság megfordult az elmúlt fél évben, még ugyanezekkel az ÉVH-csapatokkal is harcoltak pár héttel korábban a Hai Vanh-hágó és Phu Loc között – mostanra három századában is jóformán csak szakasznyi ember maradt. Valamennyien tudták, mi-

lyen rosszul állnak, a városi harc újdonságából már csak egy gonosz tréfa maradt, mindenki sebesülésre pályázott.

Éjjel a harcállásponton a zászlóalj irányító őrnagy a térképei felett gubbasztott, és üres tekintettel bámulta a fellegrvár trapézát. Akár egy normandiai tanyán is játszódhatott volna a jelenet, gyertyák pislácoltak az asztalon, vörösboros palackok sorakoztak a megviselt polcokon, a falakból hűvösség áradt, gazdagon díszített, súlyos fesület meredt a magas plafon felé. Az őrnagy már ötödik napja nem aludt, és ez volt az ötödik éjszaka, amikor mindenkit biztosított róla, hogy holnapra összejön a dolog, bevesszük az utolsó várfalszakaszt is, bőven elég tengerészgyalogosa van hozzá. Egyik segédje, egy musztángmasszív főhadnagy villantott egy kemény, gúnyos vigyort a főnök háta mögött, egy olyan „készüljünk a legrosszabbra” vigyort, mintha csak azt mondta volna: – Az őrnagy oltári baromságot beszél, mindketten tudjuk.

Néha egy század teljesen elszakadt a csapattól, és a tengerészgyalogosoknak órákig tartott, hogy kijuttassák a sebesülteiket. Emlékszem egy fejsérülést szenvedett bőrnyakú srácra, akinek nagy nehezen sikerült eljutnia a zászlóalj harcálláspontjához, miután a dzsipje lefulladt. Kiugrott a kocsiból, és tolni kezdte; tisztában volt vele, hogy másként nem ússza meg. A sebesülteket szállító teherautók és tankok többségének végig kellett mennie egy hosszú, egyenes úton, mindenféle fedezék nélkül, hamarosan mindenki Rakéta sugárútnak becézte. A tengerészgyalogság összes tankját legalább egyszer eltalálták útközben. John Olson híres *Life*-fotójánál semmi sem mutatta meg magasztosabban Hue leglényegét: a Delta század sebesülteit egy harckocsi tetején hevernek. Néha, útban a szanitécállomáshoz, a súlyosabb sérültek színe rosszra fordult, a halál sápadt, harciaszürke hírnöke elindult a mellkas felől, és megtelepedett az arcukon. Volt egy tengerészgyalogos, akit pont nyakon lőttek, és egész úton befelé az összes eü-s a mellkasát masz-

szírozta. Mire az állomáshoz értek, már olyan rosszul volt, hogy a felcser hátrasorolta, és átment azokhoz, akiknél még segíthetett; amikor betették a srácot a zöld hullazsákba, klinikailag talán még életben volt. A dokinak sosem kellett eddig ilyen döntést hoznia, és nem is tudott mit kezdeni vele. Két turnus között kiállt a sátor elé szívni egy kis friss levegőt, de odakint sem volt jobb. Halomban álltak a hullák, és mindig akadt pár bémézkodó déli baka, akiket lenyűgözött a halál, mint minden vietnámit. Persze nem volt jobb dolguk, sem lövésük arról, hogyan esik kíváncsiságuk a bőrnyakúaknak; elég volt egy félmosoly a halottakra, máris kitört valami ronda balhé. Az elesetteket adminisztráló katonák nyakig ültek a munkában, folyton hajszolták őket, és könnyen felkapták a vizet: dühösen tépkedték a zacskókat a holttestekről, bajonettel vagdoszták le a ruháikat, tömködték a tagokat a zöld zsákokba. Az egyik halott tengerészgyalogos már olyan merev volt, hogy sehogy sem tudták zsákba dugni. – Picsába – sopánkodott az egyik baka –, mekkora patája van a köcsögnek, baszki, hogy lehet ekkora patája – de végül sikerült a lábakat is begyömöszölnie. Ezen az állomáson láttam a legfiatalabbnak tűnő bőrnyakút életében: egy hatalmas gránátszilánk állt a térdébe, és fogalma sem volt, mihez kezdenek most vele, meg ezzel a sérüléssel. Egy hordágyon hevert, mialatt a felcser elmagyarázta neki, hogy hamarosan átviszik helikopterrel a Phu Bai kórházba, azután felteszik egy Danangba tartó gépre, majd hazarepül az Államokba, mert ezzel végérvényesen leszerelik. A fiú először biztosra vette, hogy a doki csak ugratja, majd kezdett hinni neki, végül rájött, hogy nem csalás, nem ámtás, tényleg kijut innen, onnantól le sem hervadt a mosoly kölyökképéről, és óriási könnycseppek csorogtak a fülébe.

Ettől a ponttól kezdve magaménak éreztem szinte mindegyik áldozatot, fel tudtam idézni összes beszélgetésünket órákkal, akár napokkal korábbról, és ekkor léptem a távozás mezejére, pontosab-

ban a sebesültszállító helikopterére egy hadnaggyal, akit vérfoltos kötések borítottak. Találat érte mindkét lábán, mindkét karján, a fején és mellkasán, a fülét és szemét alvadt vér borította, de azért megkérte a gépen ülő fényképészt, hogy kapja már le, mert szívesen küldene egy képet az asszonynak.

A huéi ütközet már a vége felé járt. Az első légilovasságiak még tisztogatták a fellegrvár északnyugati sarkát, a 101-esek elfoglalták a néphadsereg korábbi utánpótlásútját. (Öt nap alatt annyi embert vesztek, mint a bőrnayakúak három hét alatt.) A dél-vietnámi tengerészgyalogság és a VKH 1. hadteste lassanként a falhoz szorították a megmaradt védőket. Letépték az észak-vietnámi zászlót, amely régóta lobogott a déli falon, és felhúzták helyette a csilagos-sávost. Két nappal később a Hoc Bao, a vietnámi rangerek átúzdultak a Császári Palota falain, de már egyetlen kommunistát sem találtak, eltekintve néhány hullától a várakokban, mivel az északiak a legtöbb halottjukat elföldelték. Amikor az ÉVH megérkezett Huébe, még fogadásokon feszítettek, amelyeket a városiak a tiszteletükre adtak. Mielőtt távoztak, minden ehett magukkal vittek az árok növényzetéből. Vietnám egyetlen elbűvölő településének hetven százaléka romba dőlt, és bármennyire is vigasztalannak tűnt a városkép látványa, a városképben kószáló figuráké még inkább az volt.

Két hivatalos ünnepséget is rendeztek az észak-vietnámiak kiűzésének tiszteletére, mindkettőt zászlófelvonás keretében. A Parfüm-folyó déli partján álló táborokból összetereltek kétszáz embert, akik mogorván és némán álltak az esőben, bámulták a Vietnámi Köztársaság égbe kúszó lobogóját. Ám félúton elszakadt a madzag, és az emberek között pánik tört ki, mert azt hitték, a vietkong lövi őket. (A saigoni újsághírekben szó sem volt esőről, madzagbklövésről, és a többezres tömeg lelkesen éljenzett.) A másik ünnepségen annyira veszélyesnek tartották a résztvevők a fellegrvárat, hogy mire

a zászló végre útjára indult, már csak egy maroknyi vietnámi baka nézte.

TRONG ÖRNAGY fel-alá pattogott a dzsip ülésén, mialatt áthajtottunk a Hue utcáin szétszóródott törmelékek között. Arca teljesen kifejezéstelen maradt az otthonuk ledőlt gerendái és üszkös téglái között botladozó vietnámi lakosság láttán, sötét szemüveg mögé bújtatott tekintetéből semmilyen érzést nem lehetett kiolvasni. Nem úgy festett, mint egy győztes vezér, aprón és tehetetlenül kuporgott az ülésen, attól tartottam, bármelyik pillanatban kirepülhet a kocsiból. Egy Dang nevű őrmester volt a sofőrje, a leg-hatalmasabb vietnámi, akit valaha láttam, ráadásul az angol nyelv terén is jócskán felülmúlta főnökét. A dzsip néha megakadt egy nagyobb törmelékhalomban, olyankor Dang bocsánatkérő mosollyal fordult hátra hozzánk. A Császári Palota felé tartottunk.

Egy hónappal korábban a palota földjét még észak-vietnámi holttestek tucatjai és a háromhetes ostrom kiégett maradványai borították. Volt némi vonakodás az épület bombázását illetően, de a közelben becsapódó bombák is épp elég kárt okoztak, sőt az aknatűzből is kijutott a falaknak. A hatalmas bronzurnák helyreállíthatatlanul behorpadtak, és a trónterem tetején hasadt résen át beúduló eső tönkretette a két kis trónszéket, amelyeken az ősi annami uralkodók ültek. A nagycsarnokban (amely csupán a vietnámiakhoz képest számított nagynak) a falak felső részéről csúnyán lepattogzott a vörös lakkréteg, és sűrű por borított mindent. A főkapu csúcsa beomlott, a kertben úgy hevertek a vén *cay-dai* fák letört ágai, akár a szétégett, óriási rovarok, vékonyan, törekenyen és élettelenül. Akkoriban városszerte rebesgették, hogy a palota egy csapat egyetemista önkéntes kezére került, akik Hue ostromától felbátorodva hanyatt-homlok rohantak csatlakozni az észak-vietnámiakhoz. (Egy másik szóbeszéd, miszerint legalább ötezer „sekély sír” rejtőzik

a város körül az ÉVH kivégzettjeinek hulláival, időközben igaznak bizonyult.)

De amint bevették a falakat, és megnyílt előttük a palota, az ostromlókat nem fogadta senki, csupán a holtak. A várak vizében bukdácsolnak, és elleptek minden bejáratot. Miután a tengerészgyalogosok beköltöztek, a szeméthegek üres konzervdobozokkal és sárfoltos katonai újságpapírokkal lettek gazdagabbak. Egy dagadt bőrnyakút lefotóztak, ahogy belehugyozik egy oszladozó észak-vietnámi katona tátott szájába.

– Nem jó – mondta Trong őrnagy –, nem jó, kemény harc volt itt, nagyon rossz.

Szóba elegyedtem Dang őrmesterrel a palotáról és a császári házról. Amikor legutoljára megakadtunk, közvetlenül a csapóhíd lábánál, megkérdeztem tőle, hogy hívják az utolsó császárt, aki jelenleg a trónon ül. Mosolyogva vállat vont, nem annyira tudatlanságból, inkább totális közönnyel.

– Trong őrnagy most a császár – jelentette ki, majd a gázra lépve behajtott a palota udvarára.

KHE SANH

1.

A LEGSÜRÜBB tüzérségi támadások idején Khe Sanhban, 1968 télutóján, az egyik fiatal tengerészgyalogos épp letöltötte vietnámi szolgálatát. Tizenhárom dzsungelhónapjából öt a Khe Sanh-i támaszponton telt a 26. tengerészgyalogos-ezrednél, akiket fokról fokra teljes létszámmal növeltek és megerősítettek az elmúlt év során. A srác még emlékezett arra az időre, amikor a 26-osok áldották szerencséjüket, hogy ilyen prima helyre kerültek; bajtársai egyfajta jutalomként emlegették a beszélgetések során, mindazért a kinszenvedésért, amelyen az alakulatuk átment. A szóban forgó tengerészgyalogos esetében ez a jutalom egy rajtaütésért járt, tavaly ősszel a Cam Lo és Con Thien közötti úton, amely során egységének 40 százaléka odaveszett, neki pedig repeszek fúródtak a karjába és a mellkasába. (Ő, ez a kölyök tudna mesélni, mennyi szarságon átment már ebben a háborúban.) Akkoriban Con Thien neve közhírt volt az egész seregben, jóval azelőtt, hogy Khe Sanh helyőrség méretűre duzzadt és a parancsnokság szeme fénye lett belőle, jóval azelőtt, hogy egyetlen lövedék a védvonalakon belülre csapódott, végezve barátaival vagy elorozva álmát. Emlékezett rá, mennyit hülyéskedtek a patakban a magaslat lábánál, amikor a fő beszédtemát a dombokat borító vadon zöldjének fél tucat árnyalata jelentette, amikor a bajtársaival még emberhez illő életet élhetett, napfényben, a talajszint felett, nem pedig állatok módjára rettegtek, szinte

félőrülten, és inkább hasfogót szedtek, csak ne kelljen kimenniük a nyílt terepen álló latrinákhoz. Mindezek után, szolgálata utolsó ébresztőjén bátran elmondhatta magáról, hogy végigcsinálta az egészet, és tisztességgel kitett magáért.

Nyakigláb, szőke kölyök volt Michiganból, alig húszéves, bár a Khe Sanh-i tengerészgyalogosok korát nehéz volt megsaccolni, mert a fiatalság elsőként illant el arcukról. A szemek jelentették a kulcsot: mivel szüntelenül elgyötörten pislogtak, betépve bámultak vagy üresen meredtek, nem sok közülük volt a többi arckifejezéshez; és a szemekbe nézve úgy tűnt, mindenki a végkimerülés peremén vagy az elmebaj szélén áll. (És az emberi kor legvégső határán. Ha az ember szemügyre veszi egy polgárháborús szakasz ősrégi fotóját, és letakar rajta mindent, kivéve a szemeket, eltűnik az összes különbség ötven és tizenöt éves között.) Ez a tengerészgyalogos kölyök folyton vigyorgott. Olyasféle vigyora volt, amelyet csupán apró lépés választ el egy fejhangú kacajtól, noha a srác tekintetében nyoma sem volt vidámságnak, sem szégyennek vagy idegességnek. Kissé flúgosnak tűnt, de főként titokzatosnak, mivel a huszonöt év alatti tengerészgyalogosok nagy része előszeretettel fordult a misztikum felé az I. hadosztályban töltött első hónapok után. Vigyora olyan volt azon a fiatal, jellegtelen arcon, mintha valami ősi bölcsesség táplálta volna, azt üzent: „Szívesen elmondom, mitől babszörnyek ennyire, de abba beleőrülsz.”

Felkarjára a MARLENE nevet varratta, sisakján a JUDY név virított, el is magyarázta: – Ja, hát Judy mindent tud Marlene-ről. Nem gáz, nincs belőle balhé. – A repeszmellénye hátára egyszer felírta: „Bizony a halál árnyékának völgyében járok, és nem félek a gonosztól, mert én vagyok a legkeményebb rohadék abban a kurva völgyben”, de később megpróbálta lesikálni (kevés sikerrel), mivel az összes baromarc a demilitarizált zónában ezzel a felirattal mászkált, legalábbis nekem ezt mesélte. És vigyorgott hozzá.

A szolgálata utolsó napján is fülig ért a szája. A cuccai glédában álltak, papírai rendben, málhazsákja megtömve, már csak a hazaindulási ceremónia utolsó körei voltak hátra: a hátba veregetések és valagszipkedések, heccelődés az Öreggel (– Ugyan már, fiam, hiányozni fog neked ez a hely! – Naná, uram, de mennyire!), lelkes címcserék és kínos csendekből felbőffenő furcsa, töredékes tábori emlékek. Maradt még pár spanglija egy nejlonzacskóba csavarva (egyet sem szívott el belőlük, mert a legtöbb Khe Sanh-i bőrnyakúhoz hasonlóan folyton ellenséges rohamra számított, és nem akart betépve szembenézni vele), örökölt hagyta legjobb cimborájának, pontosabban a legjobb életben lévő cimborájának. Legrégibb barátja januárban darabokra robbant, aznap, amikor a lőszerraktárt találat érte. Régóta törte a fejét, hogy vajon Főtörzs, a század géppuskása mit szól a füvezéshez. Három háborúval a háta mögött Főtörzs valószínűleg le sem szarta; egyébként köztudott volt, hogy a fickó sem ártatlan kisangyal. A kölyök benézett még a bunkerébe, mindenki elkészönt tőle, egyszerre semmi dolga nem maradt a dél-előttre, csak ki-be mászkált és leste a felhőket, kétpercenként kijelentette, hogy ideje kitisztulnia az égnek, hogy a repülő tízkor leszállhasson érte. Délre, amikor már a sok isten-veled és vigyázz-magadra és dugj-meg-párat-helyettem órákkal hosszabbra nyúlt a kelleténél, a nap végre áttört a párafüggönyön. A srác felkapta a málhazsákját és a télaktáskáját, majd elindult a leszállópályához, a kifutó mentén húzódo keskeny, mély lövészárók felé.

Khe Sanh ritka szar helynek számított akkoriban, de a leszállópályája egyenesen a világ legszarabb helye volt. A tízes kört jelentette a bázis céltábláján: pontos, jól kiszámítható célpontot a környező hegyoldalokban felállított tarackok és rakétavetőők számára, valamint az orosz és kínai nehézsorozatúknak, amelyek a CoRoc-hágón sorakoztak, 11 kilométerre, a laoszi határon. Semmi véletlenszerű nem volt az ágyúzásokban, és senki sem kért belőlük. Ha jó irány-

ból fújt a szél, tisztán lehetett hallani az ÉVH nehézgéppuskáinak ropogását a völgyből, valahányszor egy repülőgép megközelítette a leszállópályát; majd pár másodperccel a landolás előtt a tüzéségi támadás is beindult. A távozásra várók nem sok lehetőségből válogathattak, azon kívül, hogy összekuporodnak az árkokban és megpróbálnak minél kisebbre zsugorodni – akik pedig megérkeztek a gépeken, gyakorlatilag semmit sem tehettek, semmit az égvilágon.

Mindig rohadt egy-két repülőroncs a leszállópályán vagy valahol félretolva, néha pedig olyan súlyos találat érte a kifutót, hogy órákra le kellett zárni, mialatt a Scabee-alakulatok vagy a 11. műszaki zászlóalj emberei meg nem tisztították. A helyzet olyan rosszra, sőt kiszámíthatóan rosszra fordult, hogy a légierő már nem is küldte a bázisra kedvenc C-130-as teherszállítóit, maradtak a kisebb és jobban manőverező C-123-asoknál. Amikor csak lehetőség nyílt rá, a szállítmányokat inkább ejtőernyőkhöz erősített raklapokon dobták le 500 méterről, a csinos kék-sárga paplanok pazar látványosságot jelentettek a védvonalak mentén. Az utasok miatt azonban, jobb híján, le kellett szállni a földre: nagy részük erősítésként érkezett, ritkább esetben eltáv előtti vagy utáni katonák voltak, különféle specialisták, kósza fejések (a vezérkar magas rangú tagjai többnyire saját eszközeikkel oldották meg a Khe Sanh-i látogatásokat), és persze számtalan tudósító. Míg a tehergépnyi utas egy emberként izzadt, szorongott és vágtatott gondolatban kismilliószor a lövészárkokhoz, arra várva, hogy végre lenyíljon a rakodórampa, addig a tengerészgyalogosok és újságírók, nagyjából tíztől ötven főig, az árkok mélyén lapultak, véresre harapdálták kiszáradt ajkukat; majd egyazon röpke pillanatban mindkét fél futásnak eredt, összeütköztek, félrelökték egymást, és hanyatt-homlok helyet cseréltek. Ha a zárótűz különösen heves volt, az arcok rikító pánikba torzulnak, a szemek tágra nyíltak, akár a tűzvészben rekedt lovak szemei. Minden összeolvadt egyetlen áttetsző homályba, amely csak a kellős

közepén volt értelmezhető, mint valami sikkos-kavargó karneváli művészforó: fókuszában egy arcköze, egy fehér szikrákat hányó repeszdarab, egy gazdátlan holmi, amely valahogy a levegőben maradt, egy füstgomoly; közben pedig kerülgettem a súlyos hevederekkel küszködő legénységet, átugrottam felderítőkutyaikon és szanaszét dobált hullaszakadatokon, amelyek folyton a kifutónál heverték, állandó légyfelhőben. Az emberek még akkor is tülekedtek ki és be, amikor a repülő lassan megfordult, és elgurult a kifutó elejére, hogy nekilásson a legnagyobb sebességű felszállásnak, amelyre a géptől telik. Ha a fedélzeten ültél, az első lendület maga volt a szintisza gyönyör, gubbasztottál a többiekkel, arcodon üres, kimerült vigyor, vastagon állt rajtad a képtelen, vörös por, a szétmállott laterit bőrödre tapadt pikkelyei, miközben elárasztanak a félelem édes utórezgése, és összerándulsz a biztonság röpke görcsétől. Nem volt csodásabb érzés a világon, mint kirepülni Khe Sanhból.

Utolsó reggelén a fiatal tengerészgyalogos lestoppolt egy dzsipet a körleténél, a kifutótól alig ötven méterre tette le. Mialatt átgyalogolt a betonsávhoz, meghallotta a közeledő C-123-as zúgását, és mást már nem is hallott. Olyan volt, mint egy harminc méter magasán lévő plafon, ijesztő sebességgel zuhant rá. A közeledő hajtóművek hangján kívül minden elnémult. Ha lett volna valami más is, mondjuk egy lövedék hangja, talán rá se ránt az egészre, de abban a csendben még saját lépteit a porban is rémisztő zajt csaptak. Később azt mesélte, ez állította meg. Ledobta a zsákját, és körülnézett. Figyelte a szállítógépet, az érte jött angyalt, ahogy földet ér a kifutón, majd futásnak eredt, átszökellve néhány elhagyott homokzsákon az út szélén. Hasra vágódott, és hallgatta, ahogy a gép rakományt cserél, majd távozik; addig hegyezte a fülét, amíg már nem volt mit hallgatnia. Egyetlen lövés sem dörrent.

A bunkerben csodálkozva fogadták a visszatérését, de nem mondtak semmit. Bárki lekészhet egy gépet. Főtörzs vállon veregette,

és több szerencsét kívánt neki a következő úthoz. Még aznap délután átvitte egy dzsip a katonai sátorhoz, amely érthetetlenül közel volt a leszállópályához; de a srác sehogy sem tudta rávenni magát, hogy átmenjen a sátrat szegélyező homokzsákok előtt.

– Ne bénázzál már, baszki – mondta Főtörzs, amikor a fiú visszaért az egységhez. De most már alaposabban megnézte magának.

– Hát – mondta a fiú –, hát...

Másnap reggel két cimborája is elkíserte a kifutó szélére, és megvárták, míg elbújjik az árokban. (Jó utat – mondta Főtörzs. – És ez parancs.) Visszatérve jelentették, hogy most már biztosan elhúzott. Egy órával később ismét megjelent az úton, vigyorogva. Még akkor is ott volt, amikor először elhagytam Khe Sanht; azóta valószínűleg kijutott, de persze csak a jó ég tudja.

Előfordulnak efféle fura dolgok a kanyar végén, „kiscenti-szindrómának” hívják. Azoknak a katonáknak az agyában, akik valódi háborúban húznak le egy évet, minden turnus idő előtt ér véget. Bármilyen kitelhet egy olyan bakától, akinek már csak pár hete van hátra. Van, aki mázlimániás lesz, rosszómen-szakértő, baljós előjelek látnoka. Ha van némi képzelőereje vagy elég frontélménye, naponta ezerszer előre látja a saját halálát, de mindig marad belőlük készen a nagy lépésre, a Távozásra.

De ennél nagyobb baj volt a tengerészgyalogos kölyökkel, és Főtörzs tudta is, mi az. Ebben a háborúban úgy hívták: „akut környezeti stressz”, bár a cikornyás szókapcsolatoktól hemzsező vietnámi szakzsargonon többnyire lehetetlen volt kiigazodni. Szívesebben mondták az otthoniaknak, hogy a fiuk akut környezeti stressztől szenved, mint hogy harctéri sokkot kapott, mivel a szülők épp anynyira nem tudtak volna megbirkózni a harctéri sokk tényével, mint azzal, hogy miként ment keresztül a fiuk öt hónap alatt Khe Sanh poklában.

Maradjunk annyiban, hogy felmondta a lába a szolgálatot. Márpedig akkor az orvosokra tartozik az ügy, és az a főtörzssőrmester dolga volt, hogy megfelelő kezekbe kerüljön. De amikor vissza-indultam Saigonba, a kölyök még mindig ott tanyázott, lezseren üldögélt a málhazsákján, és vigyorogva mondogatta: – Haver, ha egyszer hazajutok, sínen leszek.

2.

A II. HADTEST feletti magaslatot, amely a laoszi határ mentén egészen a demilitarizált zónáig húzódott, az amerikaiak ritkán nevezték simán „fennsíknak”. Merő katonai célszerűségből szívesebben találtak friss kifejezéseket a komoly múltban és nagy igazságokban bővelkedő Vietnámba; ez a politika már az ország kettészakadásával elkezdődött, majd azzal folytatódott – logikus módon –, hogy Dél-Vietnámot négy, jól elkülöníthető stratégiai hadtestre tagolták. Ez is egyike volt a háború szülte kényszereknek: noha a tagolás jócskán semmibe vette a nyilvánvaló földrajzi határokat, kiválóan alkalmas volt a világos kommunikációra, legalábbis a Misszió munkatársai és mindazok számára, akik a hírneves Katonai Segítségnyújtás Parancsnoksága, az amerikai haderők vietnámi főparancsnoksága százféle osztályán dolgoztak. Földrajzi tekintetben például a vietnámi Delta egyetlen összefüggő síkság, amelyet a Saigon folyó határol – ám a katonai térképeken és észlényekben véget ért a III. és IV. hadtestet elválasztó vonalnál. Hivatalosan a vietnámi Fennsík a II. hadtesthez tartozott, így aztán megszakadt a Chu Lai kikötőváros magasságában húzott egyenesnél – onnantól a demilitarizált zónáig már az I. hadtest vidékén jártunk. Valamennyi terepjelentés, minden szinten, úgy hangzott, mint valami anatómiai leírás, a hozzá tartozó nyelvi kozmetikával, amely ez esetben inkább rontott a szép-

ségen. Mivel a háborús újságírás nagyrészt ezen a nyelven zajlott, vagy olyan látásmódból fakadt, amelyet ezek a kifejezések formáltak, legalább olyan lehetetlen volt képet kapni Vietnám vidékeiről az újságcikkek alapján, mint megérezni illatait a nyomdafestékben. Márpedig az a hosszan elnyúló Fennsík nem ért véget egy csapásra egy hadtesthatárnál, hanem felkanyargott egészen Észak-Vietnám szívéig, amelyet a haditengerészet pilótái egyszerűen „Hónaljnak” hívtak; ott összekapcsolódott a csodálatos nevű Annami Kordillérák hegyláncszemeivel, amely azután több mint 2500 kilométeren át húzódott a Hónaljtól Pleikuig, átszelve az egész északi régiót, a demilitarizált zónát, A Shau (északi) védőbástyájának völgyét, és a lejtőt, amely nemrég még a Khe Sanh-i tengerészgyalogos-bázis otthona volt. Mivel ez a Fennsík egy igen sajátos országon húzódott végig, amely igen sajátos érzelmeket ébresztett, konokul ragaszkodtam hozzá, hogy konkrét keretében értelmezem Khe Sanht, nem csupán holmi obskúrus történelmi lábjegyzetként, amely röviden megemlékezik egy szomorú vidékről és a számtalan változatról, ahogy az amerikaiak kivették részüket a földjén zajló háborúból.

Ugyanis a vietnámi Fennsík kísérteties vidék, elviselhetetlenül és elképzelhetetlenül kísérteties. Hegygerincek szeszélyes füzéréből áll, göcsörtös völgyekből, őserdős szorosokból és váratlan magaslatokból, ahol a *montagnard* bennszülöttek falvai sűrűsödnek, ritkulnak, majd eltűnnek, ahogy a vidék emelkedni kezd. A törzsi hagyományaik szerint élő hegylakók a vietnámi népesség legprimitívebb és legrejtélyesebb csoportját jelentik, márpedig ez a népesség eleve óriási talányt jelentett az amerikaiaknak, még a nyugatosított szegmenseiben is. Szigorú értelemben véve a *montagnardok* nem vietnámiak, és semmiképp sem *dél*-vietnámiak, inkább egyfajta feljavított, félig felvilágosult annami őslakosság, akik többnyire csupaszon és tűnődő csendben kuporognak falvaikban. A vietnámiak és a hegylakók javarészt kölcsönös lenézéssel kezelték egymást; noha

számos *montagnard* szolgált zsoldosként az amerikai különleges erőknél, ez az ősrégi faji viszálykodás inkább gátolta a szövetségesek erőfeszítéseit. Az amerikaiak többsége nomádoknak tartotta őket, pedig folytonos vándorlásaik inkább a háború, mintsem holmi néplélek következményei voltak. Napalmmal égettük szét ültetvényeiket, földdel tettük egyenlővé falvaikat, majd csodálatl adóztunk nyughatatlan szellemüknek. Meztelenségük, festett testrészeik, keményfejűségük, az idegenek előtt tanúsított néma higgadságuk, szelíd barbárságuk és feltűnő-lenyűgöző csúfságuk különös kombinációjától az amerikaiak, akiket összehozott velük a kényszerű sors, egy idő után feszengeni kezdtek. Tökéletesen illett hozzájuk, sőt mintha nekik rendelték volna, hogy a Fennsíkon éljenek, az őserdők háromszintű lombozata alatt, ahol váratlan, konok ködök ejtették kétségbe a betolakodókat, ahol a nappali hőség és az éjjeli hideg folyamatosan és fokozatosan az ember idegeire ment, ahol a síri csendet csak egy fűjtató bivaly vagy dörgő rotor törte meg; az általam ismert egyetlen zaj, amelyik képes egyszerre éles és tompa lenni. A puritánok meggyőződése, miszerint a Természet vala az Sátánnak bölcsője, akár innen is származhatott volna – ahol még a leghűsebb, legfrissebb hegytetőn is érezni lehetett a dzsungel bűzét, és mindazt a feszültséget születés és rothadás között, amely valamennyi dzsungelből árad. A Fennsík igazi rémmesevilág volt, amely az amerikaiak számára a háború talán legaljasabb meglepetéseit tartogatta. Az Ia Drang-völgy csatája 1965 végén jelentette az elsőt és legszörnyűbbet a sorban. Ekkor bukkant fel az Észak-vietnámi Hadsereg a maga teljes valójában Délben, és akik akkoriban arrafelé jártak, sosem felejtik el a borzalmakat – vagy épp a mai napig nem szabadulnak attól a magabiztos önáltatástól, amellyel egész zászlóaljak masíroztak be Vietnámba, háborúba taszítva Amerikát. Jó pár tudósító, jó néhány katona túl a második, harmadik turnuson, azóta is önkéntelenül megremeg a feltörő emlékektől: rögtön-

zött állások, amelyeket az utolsó emberig tartanak, mielőtt elsöprik őket; amerikaiak és északiak egymás halálos ölelésébe dermedve, tágra nyílt szemmel, vicsorgó szájjal, idegen húsba vájt fogakkal; sorra lelövöldözött helikopterek (mentőcsapatra mentőcsapatra mentőcsapat...); az ÉVH-transzportok, tele az első AK-47-es gépkarabélyokkal, az első RPG-7 rakétavetőkkal, a több száz alumínium sírkeresztrel. Nem, akik mindezt látták, sosem szerettek beszélni róla, még a legkeményebbek sem. Legkiválóbb hadosztályunk, az 1. légilovasság nagyrészt elvérzett azon az őszön Ia Drangban: habár a hivatalos jelentések háromszáz halotról szóltak, egyszer sem találkoztam olyan katonával, aki megjárta azt a harcot (beleértve a tiszteket is), és ne mondott volna legalább háromszor-négyszer nagyobb számot.

Egyes vélemények szerint az Egyesült Államok azért lépett be a vietnámi háborúba, persze túl az elkötelezettségen és érdekeken, mert mindenki úgy vélte, sima ügy lesz. De Ia Drang után ez a kezdeti arrogancia egyre jobban leolvadt a főparancsnokság képéről, bár jócskán maradt belőle hírmondónak. Ia Drang után nem volt több klasszikus gerillaháború, legfeljebb néha a Deltában; majd az öreg Giap tábornok stratégiája, hogy a Fennsíkról tűz alatt tartva Dél-Vietnámot kettévágja az országot, komoly, sőt rémes fenyegetéssé vált egyre több befolyásos amerikai szemében.

Ó, az a magaslat! Minden ádáz és tébolyító kísértetiességgel! Amikor a borzalmas Dak Tó-i ütközet véget ért a 875-ös hegy tetején, a közleményeink szerint négyezer ellenséges katona esett el; vérbeli mészárszék volt, sok embert vesztettünk, de vitán felül újabb amerikai győzelmet könyvelhettünk el. Amikor azonban a csapatok elérték a dombtetőt, négy észak-vietnámit találtak. Négyet. Persze sokkal több halott lehetett, több százzal több, de a hullák, akiket rugdosni, számolni, fényképezni és elkaparni lehetett, összesen né-

gyen voltak. Hova tűnt a többi, ezredes? És hogyan, és miért? Kísérteties. Akárcsak minden odafent, még háború sem kellett hozzá. Egy olyan helyen voltunk, ahová nem tartoztunk; ahol mindenért fizetni kellett, amit csak megláttunk, és gyakran olyasmiért is, amit elnéztünk; egy olyan helyen, ahol nem játszottak kitalálósdit, egyszerűen megölték, aki rossz helyre tévedt. A városnevektől fagyos fuvallat hasított csontjainkba: Kontum, Dak Mat Lop, Dak Roman Peng, Pli Klang, Buon Blech, Pleiku, Pleime, Plei Vi Drin. Már attól kiakadtunk, ha átmentünk az egyik ilyen városon, vagy letáboroztunk valahol felette a semmiben; valahányszor elképzeltem magam holtan, mindig fent ténferegtem egy efféle magaslaton. Hegyeik látványától térdre rogyott bármelyik West Point-i tábornok, az éghez fohászkodva: – Édes Istenem, csak *egyszer* hadd legyen úgy, ahogy mi akarjuk. Megvan hozzá az erőnk, diktáljuk végre mi a feltételeket! – Még a lovasság sem volt képes átrendezni ezt a rendíthetetlen Fennsík-ábrázatot, minden hősiessége, stílusa és mozgékonyága ellenére. Kinyírtak egy halom kommunistát, de semmit sem értek vele, mert a halott kommunisták száma *semmit sem* jelentett az égvilágon.

Sean Flynn fényképész és a vietnámi háború szakértő ínyence mesélte, hogy egyszer ott állt egy tűzbázis kilátópontján egy zászlóaljparancsnok társaságában. Éppen alkonyodott, a vérfagyasztó ködfelhők megtöltötték a völgyteknőt, elnyelve a maradék fényt is. Az ezredes sokáig hunyorgott a messzeségbe, majd nagyon lassan végighúzta kezét a dzsungel vonala mentén, végig a dombháton és hegygerinceken, egészen Kambodzsáig (a Menedékig!). – Flynn – suttogetta. – Valahol odakint... ott a néphadsereg egész első hadosztálya!

Édes istenem, *csak egyszer!*

3.

VALAHOL ODAKINT, de még a Khe Sanh-i támaszpont tüzérségi lőtávolságán belül, nagyjából harminc kilométeres körzetben, egy napi járásra, ott várakozott „támadóállásban”, rejtve, némán és baljóslatúan öt teljes észak-vietnámi hadosztály. Ez volt a sanyarú helyzet 1967 utolsó heteiben.

Valahol délnyugatra helyezkedett el az ÉVH 304-es hadosztálya. Kelet felé (valahol) a 320-asok voltak. A 325C csatarendbe állt valami ismeretlen hadrendben, északnyugatra tőlünk, és a 324B (az „ellenséges hadosztály”-mániások legnagyobb mómusa) valamerre északkeletre állomásozott. Volt még rajtuk kívül egy ismeretlen hadosztály a laoszi határ túloldalán, ahol a nehéztüzérséget olyan mélyen beásták a hegyoldalakba, hogy még a B-52-es bombázók sem tudtak kárt tenni bennük. Az egész terület, tele fedezékkel, hegygerincekkel, gyilkos lejtőkkel és szurdokokkal, minden, de minden háromszintes lombsátor és sűrű monszunköd leple alatt. És valahol Odakint egész hadosztályok lapultak.

A tengerészgyalogság hírszerzése (számtalan nyomot láttam befelé a táborba, de kifelé egy sem vezetett), nagyrészt az egyre szaporodó légi felderítések eredményeire támaszkodva, tavasz óta aggodalommal figyelte és böszén elemezte az északi csapatösszevonásokat. Khe Sanh mindig is a legfőbb beszivárgási útvonalak törszomszédságában helyezkedett el, a Misszió kifejezésével élve „meglovagolta” őket. Ez a keskeny, de masszív fennsík, amely meredéken kiugrott a Laosz és Vietnám között húzódó előhegységéből, igen értékes területnek számított a háború kezdete óta. Az ÉVH utánpótlási útvonalait húsz éve még a Viet Minh használta. Khe Sanh eredeti értékét az amerikaiak számára már azon le lehetett mérni, hogy a körülötte szüntelenül zajló behatolások ellenére is sikerült megtartanunk, még hozzá egyetlen különleges erők

A-osztaggal: alig tucatnyi amerikai és 400 bennszülött katona védte, vietnámiak és *montagnardok* vegyesen. Amikor a különleges erők birtokba vették 1962-ben, nyomban építettek maguknak egy barakkot, melléképületeket, klubot és védőfalat a bunkerek fölé, amelyek még a franciák után maradtak. A behatoló egységek pedig egyszerűen kikerülték a bázis központi állásait néhány kilométerrel. A zöldsapkások rendszeres őrzőjáratokat végeztek a környéken, különös elővigyázatossággal. Mivel szinte állandóan beszivárgó észak-vietnámiak vették körül, Khe Sanh nem épp a legnyugalmasabb állomáshelynek számított Vietnámban, ám ritkán került sor váratlan rajtaütésre vagy alkalmi aknavető-támadásra, amelyek valamennyi A-osztag számára rutineseménynek számítottak a fronton. Hogyha a néphadsereg taktikailag létfontosságúnak, vagy akár csak jelentősnek ítélte volna Khe Sanht, egykettőre elfoglalják. Ha pedig mi tartjuk fontosabbnak holmi jelképes előretolt helyőrségnél – mégse folyhattak azok a beszivárgások mindenféle határőrizet nélkül –, bármikor komoly támaszponttá bővíthettük volna. Senki sem ért nálunk jobban a bázisépítéshez.

1966 kora tavaszán a rutinőrzőjáratokat végző különleges erők jelentései szerint számottevően megnövekedett az ellenséges jelenlét Khe Sanh közvetlen közelében, így aztán egy tengerészgyalogos-zászlóaljat vezényeltek oda a zöldsapkások megerősítésére. Egy évvel később, április-május táján, néhány nagyobb, de átlagos „Kutasd fel – pusztítsd el” művelet során a tengerészgyalogosok harcba keveredtek számos zászlóalj méretű ÉVH-csapattal az északi és déli 881-es hegyek tetején; mindkét oldal súlyos veszteségeket szenvedett. Az összetűzésekből hamarosan a tavasz legvéresebb csatája bontakozott ki. A börtnyakúak végül bevették a hegyeket, majd pár héttel később elhagyták őket: az egységeket, amelyek megtarthatták volna az állásokat (honnan is lehetne jobban figyelemmel kísérni az ellenséges beszivárgásokat, mint egy 881 méteres

magaslatról?), inkább visszavezényelték Khe Sanhba, ahol a 26. tengerészgyalogos-ezred 1. és 3. zászlóalja váltogatta egymást, fokozva a nyomást a néphadsereg egységein, abban a reményben, hogy ha nem is sikerül elijeszteni őket a szektorból, legalább kiszámíthatóvá válnak a csapatmozgásaik. A 26-os egy vegyes ezred volt, amelyet az 5. tengerészgyalogos-hadosztály taktikai zónájában hoztak létre: papíron ezzel a számjelöléssel szerepelt még azután is, hogy az ezred irányítása a 3. tengerészgyalogos hadosztály hatáskörébe került, amely Dong Hában állomásozott a demilitarizált zóna közelében.

Nyárra nyilvánvalóvá vált, hogy az északi és déli 881-es csatája csak viszonylag kis részét mozgósította a területen sejtett ellenséges csapatoknak. Az őráratokat megerősítették (időközben a legveszélyesebb melók közé kerültek az egész 1. hadtestben), majd újabb egységeket dobtak át a 26-osoktól az időközben Khe Sanh Harci Támaszpontnak elkeresztelt bázisra. A haditengerészet műszaki srácái kialakítottak egy 600 méter hosszú leszállópályát. Felhúztak egy kocsmát és egy légkondis tiszt klubot, az ezredparancsnokság pedig felállította Taktikai Parancsnoki Központját a legnagyobb, elhagyatott francia bunkerben. Khe Sanh azonban továbbra is csak a tengerészgyalogság mérsékelt fontosságú belügyét jelentette. Néhány öregfiú az újságírók között homályosan tudott valamit a bázisról és a falucskáról, mintegy ezer hegylakóval, négy kilométerre délre. November végére az ezred elérte teljes létszámát, sőt megerősítették (hatezer tengerészgyalogossal, nem számolva a 9. ezredből átvezényelt egységeket), hozzácsapva 600 dél-vietnámi rangert, két Seabee-osztagot, egy helikopterszázadot és egy kisebb különleges erők-csoportot – a bőrnyakúak ekkor kezdték „kiszivárogtatni” azt a felettébb meghökkentő állítást, miszerint a támaszpont felépítése vonzotta a területre ilyen hihetetlenül nagy számban az ellenséges erőket.

EKKORIBAN KEZDETT felbukkanni Jules Roy *A Dien Bien Phu-i csata* című könyvének tenyérnyi, vörös papírfedeles kiadása mindeütt, ahol a haditudósítók páran összegyűltek. Messziről ki lehetett szűrni csoportjaikat a Continental teraszának bárjában, a L'Amiral vagy az Aterbea étteremben, a 8. földi kiszolgálók légi bázisán Tan Son Nhutban, a tengerészgyalogsághoz tartozó Danangi Sajtóközpontban és a JUSPAO propagandahivatal tágas eligazítótermében Saigonban, ahol a sereg szóvivője mindennap 16:45-kor megtartotta a napi összefoglalót; kedélyesen csak „Ötórai Kabarének” neveztük ezt az orwelli csürcsavarást a legfrissebb eseményekről, már ahogyan a Misszió látta őket (többnyire igen keményvonalasan). Mások inkább Bernard Fall Dien Bien Phu-könyvéből, a *Szűkös hely a Pokolból* tájékozódtak (már ha sikerült hozzájutniuk), amelyet alaposabb műnek tartottak, többet írt a stratégiáról, erősebbnek bizonyult szakmai téren, és nyoma sem volt benne azoknak a vezérkari szóbeszédnek, amelyek olyan drámaivá tették Roy beszámolóját. Amint a tengerészgyalogság közleményeiben először említést tettek Khe Sanhról Danangban és Dong Hában, rögtön előkerült Dien Bien Phu neve, mintha csak valami kínos kísértet leselkedne a sarokból rossz hírekre. A tengerészgyalogság sajtóösszekötői bárminemű összehasonlítást a hajdani francia katasztrófával nem csupán bosszantónak, de egyenesen becsmérlőnek érezték. Többségük azzal sem foglalkozott, hogy a kérdésekre válaszoljon, a maradék pedig alkalmatlan volt rá. De minél inkább felhúzták az orrukat, az újságírók annál buzgóbban dörgölték alá a hasonlatot. Egy ideig kifejezetten úgy tűnt, semmi sem történt akkoriban a fronton, ami izgalmasabbnak és vészjóslóbbnak tűnt volna Dien Bien Phu árnyánál. Az pedig kétségtelen volt, hogy a Khe Sanh-párhuzamok csábításának nem lehetett ellenállni.

Először is, a támadók és védők aránya nagyjából megegyezett, nyolc az egyhez. A terület kísértetiesen hasonló volt, bár a Khe

Sanh-i tábor alig öt négyzetkilométer volt a védvonalon belül, szemben Dien Bien Phu szélesen elterülő legyezőjével. Az időjárási körülmények megegyeztek, a monszun a támadók malmára hajtotta a vizet, mivel az amerikai légi támogatást a minimumra csökkentette. Khe Sanht addigra bekerítették, akárcsak annak idején Dien Bien Phut, és ahogyan az első támadások 1954 márciusában a Viet Minh lövészárkaiból indultak, az ÉVH első dolga is az volt, hogy mindenfelé árkokat ásson, amelyek hamarosan majdnem száz méterre megközelítették a tengerészgyalogosok drótakadályait. Dien Bien Phu zseniális terve Vo Nguyen Giap tábornok agyában született meg; az amerikai hírszerzéstől kiszivárgó pletykák szerint a Khe Sanh-i hadműveletet is maga a nagy Giap irányította, valamelyik helyőrségből a demilitarizált zónán túl. Figyelembe véve, hogy a tengerészgyalogos tisztek többségének lövése sem volt arról, mit keresünk egyáltalán Khe Sanhban, Dien Bien Phu állandó fel-emlegetése kifejezetten az idegeikre ment. Pedig 1967-ben a „mi oldalunkon a mérlegen”, ahogy a tájékoztatókon hívták, jelentős különbségek voltak.

A Khe Sanh-i támaszpont egy enyhe emelkedőre épült a Fennsíkon, ami lelassította volna a földi támadást, és egy leheletnyivel előnyösebb szöveget kínált a tengerészgyalogosok lövéseinek. Ráadásul a katonák komoly légi utánpótlásban bízhattak, vagy mondjuk inkább, reménykedhettek. Ezt a nagyközönség számára az 1. légi lovassági hadosztály és a 101-es légi deszant jelentette, de valójában legalább negyedmillió embert érintett, beleértve a demilitarizált zóna tűztámogató bázisainak állományát, a saigoni (és washingtoni) stratégiákat, de mindenekelőtt a pilótákat és hajózókat a különböző légitámaszpontokon, egészen Udornig, Guamig és Okinaváig; márpedig ezek az emberek szinte az összes energiájukat és figyelmüket a Khe Sanh-i küldetéseknek szentelték. A légi támogatáson múlt minden, ez biztosította Khe Sahn-i reményeink alapkövét, és tud-

tuk, hogy amint a monszun távozik, gyerekjáték lesz leszórni tízezer tonnányi bombát és napalmot a támaszpont környékére, gond nélkül biztosíthatjuk az utánpótlás-ellátást, fedezhetjük a tengerészgyalogosokat, és bármikor erősítést küldhetünk nekik.

Komoly vigasz volt ez a mérhetetlen ütőerő, pontosság és elegánsan kivitelezett hatékonyság. Sokat jelentett a Khe Sanh-i tengerészgyalogosok ezreinek, a főparancsnokságnak, a tudósítóknak, akik pár napot a bázison tölthettek, valamint a Pentagon bürokratáinak. Mindannyian nyugodtabban alhattunk: Vendel tizedes és Westmoreland tábornok, én és az elnök, a tengerészet szanitécei és a szülők, akiknek fiai a drótakadályok mögött rohadtak. Pusztán csak annyi okunk volt az aggodalomra, hogy Khe Sanht teljesen bekerítette az ellenség, és többszörös túlerőben voltak, valamint, hogy az összes földi kivonási útvonal, beleértve a létfontosságú 9-es utat, maradéktalanul a néphadsereg ellenőrzése alá került, és az esős évszaktól is hátravolt még legalább hat hét.

KERINGETT A FRONTON egy vicc, így szólt: – Mi a különbség a tengerészgyalogosok és a kiscserkészek között? – A kiscserkészek felnőttek vezetik. – Baromi jó! – bólogattak a bőrnyakúak, és bírták is a tréfát, amíg nem valami kívülállótól hallották, a „másodlagos fontosságú haderőtől”, mondjuk a szárazföldiektől vagy a légierőtől. Nekik csak addig feküdt a poén, amíg lapult benne némi titkos testvériség. És micsoda testvériség! Ha az I. hadtest esetében a háború a szakterületek szerinti felosztásról szólt a tudósítók között, az nem abból fakadt, hogy eredendően másféle háborút vívtak, hanem abból, hogy a háborút szinte kizárólag a tengerészgyalogosok vívta, amelynek egyéni sajátosságait az újságírók többsége tűrhetetlennek, sőt törvénytelennek tartotta. (Volt egy hét a háborúban, mindössze egyetlen, amikor a Szárazföldi Erők számarányosan több katonát vesztek a tengerészgyalogoságnál, és a szóvivőik alig

tudták leplezni büszkeségüket, szinte örömmámban úsztak.) A régi tengerészgyalogos-vétkek új verzióinak fényében nem sokat számított, hogy tucatjával szolgáltak köztük kiváló, kitűnő tiszték. Valami mindig rosszul sült el valahol, valahogyan. Mindig ott lebegett egy homályos, megmagyarázhatatlan balsejtelem, és a kudarc mindig mérhető volt a legelemibb mértékegységgel – a halott tengerészgyalogossal. Hála a közhiedelemnek, miszerint egy árva bőrnyakú felér tíz ferdeszeművel, mindössze egyetlen rajt küldtek egy ÉVH-szakasz ellen, egy szakaszt egy század ellen, és így tovább, mígnem egész zászlóaljak találták magukat a túlerő szorításában. Ez a hit sosem halt meg, ellentétben a bakákkal: ezért lett sokak szemében a tengerészgyalogság a legkiválóbb tömegpusztító eszköz, amely amerikai fiatalokat irt. Számtalan történet keringett lemeszárolt rajokról (megcsonkított hulláik olyan dühöt ébresztettek bajtársaikban, hogy „bosszúörjáratokra” mentek, amelyek gyakorta hasonló eredménnyel végződtek), századok vesztették el állományuk háromnegyedét, tengerészgyalogosok lőttek szét tengerészgyalogosokat, tűzérési támadások és légicsapások sújtottak saját állásokat, mindezek rutin „Keresd meg – pusztítsd el” küldetések során. Napnál is világosabb volt: ha elég gyakran köztük vagyok, előbb-utóbb én is ráfaragok.

A bakák számára is világos volt minden: a téboly, a keserűség, a borzalom, a végzet. Lazán vették, sőt mi több: kiélvezték. Nem volt sokkal örültebb, mint a háború egésze, és megvolt a maga kifacsart logikája. – Baszd meg a szarva közt a TégYét! – így szólt a bakák jelszava, felírták sisakra, repeszmellényre, hogy a tisztjeik is lássák (az egyik kölyök a vállára is rátetováltatta). Néha csak rám néztek, és hangtalanul, hosszan nevetni kezdtek, nevettek magukon és rajtam, hogy velük tartok, pedig kurvára nem kényszerít senki. És tényleg, mi lehetett volna mulatságosabb ennél, tekintve, hogy mi mindent tanulhatott egy tizenhét éves fiú egy hónapnyi őrzárát

során a zónában. Humora a félelem legfeketebb bugyrának fenekéről buggyant fel, halálosan mulatságos volt. A srácok még egy dalt is írtak, „Levél egy halott tengerészgyalogos édesanyjának” címmel, valahogy úgy szólt: – Nagy a baj, nagy a baj, a fia ma elesett, szarja le néni, egy bakával kevesebb... – Sok mindenben szilajabbak és sok mindenben szelídebbek lettek, a közös titok kegyetlenebbé és sötétebbé tette őket, de legalább annyiszor meg is szépítette. Sem a kor, sem a tapasztalat, sem a nevelés nem mutathatta meg nekik ilyen precízen, hol lakik a valódi erőszak.

És gyilkosok lettek. Még szép; ugyan mi mást vártunk volna tőlük? Beléjük ivódott, belakta egész lényüket, hatalmas erőt ajándékozott nekik, az áldozatok erejét, színiültig töltötte lelküket a Halál és Béke kettős megszállottságával, és helyre tette őket, hogy többé soha, de soha ne vegyék félvállról a Világ Legsörnyűbb Terhét. Ha csak ennyire rájött az ember, többé nem akadt olyan alakulat, ahol jobban érezte volna magát (már amennyire a haditudósítás származékos-élvezetes munkája egyáltalán engedte ezt). Ráadásul ezek a szerencsétlenek Vietnám-szerre híresek voltak. Ha lenyomtam velük pár hetet odafent, aztán csatlakoztam mondjuk egy sima gyalogsági csapathoz, a 4. vagy a 25. hadosztályban, rögtön ezzel indítottunk:

– Merre járt? Rég láttuk.

– Fent voltam az Egyeseknél.

– A tengerészgyalogosoknál?

– Igen, ők vannak ott.

– Hát, mit ne mondjak, mázlija volt! Tengerészgyalogosok. Azt a kurva.

– KHE SANH a védelmünk nyugati bástyája – jelentette ki a hadsereg-főparancsnok.

– Ki mondá ezt néked? – kérdezték az Igazság Angyalai.

– Hogyhogy... hát mindenki!

Egyetlen tengerészgyalogos sem nevezte védőbástyának, még azok a tisztek sem, akik hittek a stratégiai fontosságában, mint ahogy egyetlen tengerészgyalogos sem hívta „ostromnak” azt, ami 73 napon át zajlott odafent. Ezek csak az MACV önáltatásai voltak, legfeljebb elkapta tőlük a sajtó; a bőrnyakú srácok inkább frászt kaptak tőlük. Ameddig a 26-osok kívül tartották a harcokat a dróton (a Khe Sanh falujában lévő helyőrséget kiürítették, a települést földig bombázták, de a katonák továbbra is rendszeresen járőröztek a védvonalakon kívül, és a közeli hegytetőkön tanyáztak), ameddig a repülők biztosították az utánpótlást, nem kerülhetett sor ostromra. A tengerészgyalogságot bekeríthetik, de nem ostromolhatják meg soha. Mindegy, minek nevezte az ember, mire beindult a Tet-offenzíva, alig egy héttel Khe Sanh első ágyúzását követően nyilvánvalóvá vált: mindkét oldal olyan mértékű elkötelezettséggel áll a helyzethez, hogy az összecsapás elkerülhetetlen. Senkit sem ismertem, aki kételkedett volna ebben: legvalószínűbbnek egy maszszív szárazföldi támadást tartottak, amely bizonyára borzasztó és lenyűgöző lesz.

A főparancsnokság olyannyira eltúlozta a támaszpont stratégiai jelentőségét, hogy Westmoreland tábornok egyenesen kijelentette: a Tet-offenzíva pusztán a Második Fázisa volt Giap zseniális hadvezetési tervének: az Első Fázist az őszi összetűzések jelentették Loc Ninh és Dak To környékén, a Harmadik Fázis pedig (a tábornok szóhasználatával a „zárókö”) maga Khe Sanh lesz. Aligha hihető, hogy bárki akadt volna a seregnél, akár a Tet legnagyobb zűrzavarában, aki ki meri jelenteni egy ilyen mamutméretű (és talán mindent eldöntő) támadássorozatról, hogy csupán elterelő hadműveletnek számít az elhanyagolható jelentőségű Khe Sanh elfoglalásához – pedig így történt, megvan papíron, feketén-fehéren.

Időközben Khe Sanht szárnyra kapta a hírnév, bekerült azon kevés vietnámi helységek táborába, amelyek neve megragadt az ame-

rikai közvéleményben: „ostrom”-ot, „bekerített tengerészgyalogosok”-at és „hősies védekezés”-t jelentett. Az újságolvasók könnyen megjegyezhatték, áradt belőle a Dicsőség, a Háború és a Nemes Halál. Világosan érthető volt. Minőségi anyag. Nem nehéz elképzelni a riadalmat, amelyet a főparancsnokságon keltett. Lyndon Johnson köntörfalazás nélkül kimondta, nem akar még egy „nyavalyás *Dinbinfüt*”, majd a hadviselés történetében példátlan döntést hozott. Összehívta a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságát, és aláíratott velük egy nyilatkozatot, a „közvélemény megnyugtatósára”, amelyben az állt: Khe Sanht minden körülmények között megvédi az ellenségtől. (Látszik, hogy a *Coriolanus* sosem volt kötelező olvasmány a West Pointon: a frontszolgálatos altisztek, de még a megúszósabb bakák is úgy érezték, foltot ejtett mundérjukon az elnök húzása, szakmai szégyennek tartották.) Talán sikerül megvédeni Khe Sanht, talán nem: az Elnöknek mindenesetre tarsolyban van a nyilatkozata, pecséttel-aláírással. Ha a támaszpont megmarad, bátran mosolyoghat a győzelmi képeken – ha pedig elesik, az nem az ő sara.

Sokkal inkább, mint bármelyik amerikai katona Vietnámban, Khe Sanh védői túsok voltak: nagyjából 8000 ember szorult sarokba a Csendes-óceán mindkét partjáról, akik nem a Művelti Központ ezredparancsnokától kapták az utasításait, nem Cushman tábornoktól Danangban, sőt nem is Westmoreland főparancsnoktól, hanem egy ismeretlen forrástól, amelyet egyik hírszerző ismerősöm rendszeresen „Belvárosnak” nevezett. Kénytelenek voltak ülni és várni, márpedig a bőrnyakúak jobban irtóztak a defenzívától, mint ördög a szenteltvíztől. Beásni magukat egy fedezékbe afféle puhány dolognak tűnt: egy lyukból harcolni rosszabb, mint térden állva. (A tengerészgyalogság – jelentette ki Cushman tábornok – nem szokott földet túrni.) A tűzérségi támadások elleni védőállások nagyrészt elkészültek, vagy jelentősen megerősítették

őket, amint rákezdett a nehéztüzérség; majd a Tet-offenzíva jelentős mennyiségű légi utánpótlást vont el Khe Sanhtól, és a támaszpont még inkább elszigetelődött. Az új állásokat kutyaftában építették, és olyan rendszertelenül, hogy a homokzsákok kacskaringós vonala szinte érzéki benyomást keltett a bakákban: ahogy végigkígyózott a köd- és porfelhőkön átszűrődő fényben, ívei egyre lágyabbnak tűntek a távolságtól. Ha elviszik onnan az összes homokzsákot és szögesdrótot, Khe Sanh úgy festett volna, mint bármelyik völgymenti nyomornegyed Kolumbiában, ahol az aljasság lényegi tényező, és olyan tapintható a kétségbeesés, hogy az ember még napokkal távozása után is színlitig tele van mások helyett a szégyennel, mind azért a nyomorúságért, amelynek szemtanúja lett. Khe Sanhban a bunkerek nagy része mezei odú volt, kezdetleges védőtetővel; alig hittem a szememnek, hogy amerikaiak ilyen körülmények között élnek – háború ide vagy oda. A védőállások viccnek is rosszak voltak, mindenfelé érezni lehetett a züllés savanykás bűzét, amely egész Vietnámban elkísérte a bőrnyakúakat. Ha még saját halottaikról sem hallottak Con Thienben, alig három hónappal korábban, hogyan várhattuk volna el tőlük, hogy bármit is tudjanak Dien Bien Phu áldozatairól?

EGYELŐRE EGYETLEN lövedék sem csapódott a védvonalon belülre. A bázist körülvevő őserdei lejtők még nem voltak felégetve és teljeszórva a világító lövedékek ernyőivel, amelyek úgy néztek ki, mint a csecsemők halotti leplei. A zöld hatféle árnyalata, baszki, rohadt szép látvány. Nem heverték mindenfelé szétszaggyatott, véráztatta terepruhák a kórházi sátor előtt, és a drótkadályokon sem lógtak hajnalra lelőtt bakák. Mindez még rémes gyanú se volt, amikor Khe Sanh már régen és örökre elvesztette stratégiai jelentőségét. Nem lehet pontosan megállapítani, mikor következett be, sem kiokoskodni valódi okát. Csak annyi volt biztos, hogy Khe Sanhból mánia lett,

hazug vágýtárgy a főparancsnokság szívében. Még azt sem lehetett megállapítani, honnan hová tart ez a megszállottság. Vajon a legmocskosabb lövészárók epicentrumából indult, és kifelé terjedt, át az I. hadtesten egészen Saigonig és még tovább (magával húzva védvonalát), egészen a Pentagon legtávolabbi szegletéig? Vagy ugyanazokban a hadügyi irodákban látott napvilágot, ahol a hatévnnyi kudarc megposhasztotta a légkört, ahol az optimizmus hiú reményekből támadt, egyre csak támadt, sőt támadott, lerohanta Saigont, ahol bebálázták és északra szállították, hogy a sorkatonák kapjanak valami ürügyet a rájuk váró szörnyűségekre. Az ígélet, nagy vonalakban, igen kecsegtető volt: Diadal! Egy látomás negyvenezer tengerészgyalogosról, kint a terepen, ahogy saját szájízük szerint vívják a harcokat, végre férfiként küzdenek, az utolsó emberig. Olyan csata lesz ebből, ahol a látványos fináléban ezrével halnak a támadók, ipari mennyiségben hullanak, és ha már eleget megöltünk, talán elvonulnak. Egy ilyen ígélet dicsőfényében a vereségnek még az árnyéka sem bukkanhat fel, ahogy annak a halvány sejtelve sem, hogy a Tet után Khe Sanh esetleg katonai tévedésnek, akár abszurdumnak bizonyulhat. Amint a helyére került, Khe Sanh olyan lett, akár az a korsó Wallace Stevens versében: teret hódított mindenütt.

az elbőv

4.

HA KAPÁSBÓL eszembe jut, mondjuk meglátom a nevét valahol vagy megkérdezik, milyen volt, egy lapos, borús barna síkságot látok, ahogy egyenletesen fut a messzeségbe, majd félúton a látóhatárhoz őserdővel borított hegyoldalak színeibe és formáiba ütközik. Életem legfurcsább, legizgalmasabb délibábját jelentette bámulni azokat a hegyeket, közben a rengeteg halálra és rejtelmre gondolni a mélyükön. Újra magam előtt látom mindazt, amit tudtommal va-

lóban láttam: a bázist a földről, ahol álltam, a nyüzsgő embersereget, a kifutóról felszálló helikoptereket és a felettünk húzódó hegyeket. Ugyanakkor valami mást is látok: a tábornokot, a csapatainkat, sőt magamat, a csúcsok kedvező magaslatáról. Ez a kettős látás akkoriban is rám jött időnként. Fejemben egyre visszhangzottak egy dal vérfagyasztó sorai, amelyet alig pár nappal korábban hallottunk. „Mágikus misztikus kaland / vár rád és messze repít” ígérte a Beatles, „itt jön érted, ne félj / ha-láli helyre repít.” Ez a dal Khe Sanhról szólt, tudtuk már akkor is, és máig így érzem. A bunkerben az egyik baka borzalmas dolgokat motyogott álmában, gonosz kis kacajokkal fűszerezte, majd némaságba süllyedt, a legmélyebb álmok alá, azután újrakezdte a műsort – és ennél rémisztőbb csatornát elképzelni sem tudtam hozzá. Inkább felkeltem és kimentem; bárhol jobb volt, mint abban a bunkerben, álltam a sötétben, és cigiztem, jelek után kutattam a hegyoldalon, és reméltem, semmi sem jön, mert a picsába is, mi jöhetne még további rettegésen kívül? Hajnali három óra, vérembe beleszívároga a borzalom, megtelepszik benne, és szívesen fogadják. A Föld középpontjából szaggatott rengéshullám árad, minden reszket tőle, felszalad kezemen-lábamon, beleremeg a fejem, de senki sem riad fel rá a priccseken. Mi „Ívfénynek” hívtuk, ők Mennydörgésnek, egy percet sem pihent éjjelente. A bombákat 6000 méternél oldották ki, majd a repülők visszatértek Udornba és Guamba. A hajnal kora délelőttig tartott, az alkony délután négykor kezdődött. Mindent füsttüllön át láttam, minden lánokban állt, mindenfelé. Khe Sanhnál nem számít, mennyire torzít az emlékezés: minden kép, minden hang füstből és égésbűzből bukkan elő.

Volt olyan füst, például a levegőben felrobbanó lövedékeké, ami tisztán látszott és biztos távolságból. Volt olyan, ami hatalmas tartályokból gomolygott elő, amelyekben benzinnel égették a szart, ellepett mindent, de mindent, keményen torkon ragadta az embert,

még akkor is, ha már hozzászokott. A közeli kifutón eltaláltak egy üzemanyag-szállító gépet; aki csak hallotta, órákkal később is remegett. (Mi keltett fel?... Mi keltett fel?) A kép megdermedt egy pillanatra, aztán visszanyeri hajdani mozgását: egy spirituszkocka ég heves lánggal, rajta egy apró, megfeketedett tűzhely, amelyet egy tengerészgyalogos készített nekem két héttel korábban Huében egy gyümölcskonzervdobozból. A szemernyi fényben kirajzolódik a bakák kontúrja: a bunkerben kuporognak, amelyet megtölt a spirituszs csípős füstje, boldogan, hogy ma este meleget esznek, boldogan, mert a bunker oltalmat nyújt, egyedül és együtt lehetünk benne, és mindig találunk valami nevetnivalót. Én hoztam a spirituszkockát; egy ezredes hadsegédjétől emeltem el Dong Hában, igazi nagyképű fasz volt, ezek a bakák meg napokkal, hetekkel ezelőtt kifogytak az ilyesmikből. Egy üveg is volt nálam. (– Haver, de jó, hogy itt vagy, *nagyon* örülünk neked. Várjuk meg a Főtörzset is!) Krumplimarha, fásirtos bab, sonkás geci, ez a sok finomság ma este melegen kerül gyomorba, és ki nem szarja le a holnapi vacsorát? Valahol odakint, ragyogó délutáni fényben, másfél méteres halomban álltak a fejadagdobozok, a kártont már leégette róluk a fémhuzal, konzervek és gyakorlócsomagok heverték szerteszét, és csúcsdísznek ott hevert rajtuk egy dél-vietnámi ranger, aki csak azért lógott át a Bravo századtól, hogy szerváljon magának pár doboz amerikai kaját. Ha sikerrel járt volna, ünnepelt hősként tér vissza az egységéhez; nagyon úgy tűnt, hogy nem jött össze a srácnak. Három lövedék csapódott be gyors egymásutánban, de egyetlen tengerészgyalogost sem ölt vagy sebesített meg. Két tizedes azóta is vitatkozik: az egyik zöld zsákba akarja dugni a halott rangert, a másik csak le akarja takarni valamivel, bármivel, aztán visszaküldeni a sárgák táborába. Alig lát a pipától: – Folyton azt ugatjuk ezeknek a faszfejeknek, hogy maradjanak a saját kurva körletükben – hajtogatja egyre. A tűz mindent felfal. Lángok lobognak éjjelente, a hegyoldal izzó

fái kilométerekre ontják a füstöt. Három körül, ahogy a napsugarak elúzik a cidrit és a korai ködöt, az egész bázis láthatóvá válik fentről, egészen késő délutánig, amikor a cidri és a köd visszatér. Majd újra leszáll az éj, és az ég a nyugati védvonal peremén egyre csak ég, lassan hamvadó magnéziumfénnyel. Halomban égnek a felszerelések, töredezett szélű, fekete tömegük rémisztő látvány, lángoló őskori formák, mint annak a C-130-asnak az égbe gyúló farka, halott fém csillan meg a sötétszürke füstben. Istenem, ha erre képes egy fémtesttel, mit művelne velem? Valami a közvetlen közelemben parázslík, pont a fejem fölött: a nyirkos vásznon, a lövészárkok tetején sorakozó homokzsákokon. Az árok szűkös, és túl sokan, túl gyorsan zsúfolódtunk bele. A távolabbi végén egy fiatal srác hever, akit a torkán találtak el, és pont olyan hangokat ad ki, mint egy csecsemő, amikor próbál nagy levegőt venni egy kiadós bömböléshez. Kint voltunk a bunker előtt, amikor a lövedékek becsapódtak, az árokhoz legközelebb álló bőrnyakút csúnyán megszórták a lábán és az ágyékán. Én rángattam fedezékbe. Már annyian lapultak benne, hogy kissé rá kellett dőlnöm, ő meg csak azt hajtogatta: – Kurva anyád, kapnád be a faszom – amíg fel nem világosította valaki, hogy tudósító vagyok, nem katona. Akkor meg rákezdedt, egészen hal-kan: – Nagyon vigyázzon, uram, legyen nagyon óvatos. – Korábban is megsérült már, és tudta, milyen pokoli fájdalmai lesznek percekben belül. Errefelé az emberek a legrosszabb részekén sérültek meg, és valami mindig égett. Fent az úton, a Művelti Központ mellett, állt egy szeméttelp, ahol a feleslegessé vált holmikat égették el. A halom tetején kiszúrtam egy repeszmellényt, amely annyira szétszakadt, hogy senki nem vette volna már hasznát. Tulajdonosa listába szedte a letöltött hónapokat a hátán, március, április, május (minden hónap neve bizonytalan, póklábú ákombákom), június, július, augusztus, szeptember, október, november, december, január, február, aztán hirtelen megállt a felsorolás, akár egy golyót kapott

zsebóra. Egy dzsip fékezett le a telepnél, és kipattant belőle egy tengerészgyalogos, kezében egy összezsavart zubbonnal, amelyet messze eltartott magától. Nagyon komor és rémült képet vágott. Az egyik fickó a századában, akinek még a nevét se tudta, közvetlenül mellé robbant darabokra, tetőtől talpig betérítette. Felmutatta a ruhát, és én hittem neki. – Gondolom, ezt már nem lehet kimosni, igaz? – kérdeztem. Úgy nézett ki, mint aki menten elbőgi magát, miközben a halomra dobta a zubbonyt. – Pajtás – mondta –, síkálhatod ezeket a cuccokat egymillió évig, *semmi se történik velük!*

Látok egy utat. Teherautók és dzsipek keréknyomai szabdalják, ám az állandó eső miatt sosem száradnak kerékvágássá, a szélén egy kétdolláros holmi hever, valami köpeny, amely nemrég egy halott tengerészgyalogost takart: vértócsás, sárcsíkos malaclopó, keményre dermesztette a szél. Borzalmas, csíkos labdába gyűrődve hever az út szélén. A szélrohamok nem bírnak vele, csupán a víztócsáit és a ráncaiba gyűlt vért borzolgatják. Két fekete bakával ballagok ezen az úton, egyikük dühödten, tehetetlenül belerúg a köpenybe. – Ne pattogj, tesó – szól rá a társa, rezzenéstelen arccal, hátra se nézve –, az ott az amerikai zászló, amit rugdosol.

FEBRUÁR 7-ÉN a hajnali órákban olyan borzalmas dolog történt a Khe Sanh-i övezetben, hogy még azok is, akik megjárták Huét, a hír hallatán előbb le kellett gyűrjék a pánikot és kétségbeesést, csak azután fogták fel és gondoltak bele. Mintha a legiszonyosabb háborús rémálunk vált volna valóra; olyan kegyetlen lidércnyomásokat ígért a jövőre, hogy még álmunkban is beleremegtünk. Egyetlen ember sem akadt, aki ki tudott volna préselni magából egy fanyar, titkos túlélővigyort, amely szinte reflexszerűen kísérté nálunk a rossz híreket. Még ahhoz is túl szörnyű volt.

Öt kilométerre délnyugatra a Khe Sanh-i támaszponttól, a laoszi határfolyó felett rejtőzött egy különleges erők A-tábor. Langveinek

hívták, egy közeli *montagnard* falucska után, amelyet egy évvel korábban tévedésből szétbombázott a légierő. A tábor nagyobb volt a zöldsapkásoktól megszokottnál, és sokkal jobban felépített. Egy egymástól 700 méter távolságban lévő ikercsúcsra telepítették: a fontos bunkerek, ahol a katonák nagy része lakott, a folyóhoz közeli dombon kaptak helyet. Huszonnégy amerikai és több mint 400 vietnámi állomásozott a területén. A bunkereket mélyre ásták, masszív falakkal és egyméternyi vasbeton tetővel, amelyről az istennyila is lepattant volna. Aztán egy éjjel jöttek az északiak, és elfoglalták. Ugyanazt a stílust vetették be, mint Ia Drangnál, most először 1965 óta: olyan fegyvereket és taktikát használtak, amit senki se nézett volna ki belőlük. Kilenc szovjet gyártmányú T-34-es és PT-76-os harckocsi rontott ránk, egyszerre keletről és nyugatról, villámgyorsan körülvárva a tábort: a roham első hangjairól az amerikaiak azt hitték, lerobbant a tábori generátor. Táskabombák, Bangalore-torpedók, könnygáz és – ó, borzalom! – napalm; elárasztották velük a lövészárkokat és a bunkerek szellőzőit. A küzdelem nem tartott sokáig. Egy amerikai ezredes, aki épp aznap járt tábornszemlén Langveiben, a szemtanúk szerint megrohamozta a könnyű harckocsikat néhány kézigránáttal, de lekaszálták. (Túlélte. Erre már a „csoda” szó is túl kevés.) A zöldsapkás áldozatok száma tíz és tizenöt között volt, a helyi katonák közül legalább 300 veszítette életét. A túlélők egész éjjel úton voltak, legtöbben gyalogosan, az ÉVH állásain keresztül (néhányat később felvettek a helikopterek); csak hajnal után értek Khe Sanhba, állítólag addigra többen is beleőrültek. Langvei lerohanásával egy időben a háború legkegyetlenebb tűzérési zárótüze zúdult a bőrnyakúakra: 1500 lövedék egyetlen éjjel, percenként hat lövés annyi percen át, hogy senki sem bírta számolni.

A Khe Sanh-i tengerészgyalogosok már várták Langvei túlélőit. Látták néhányszor őket, és hallották, hogy odafent a különleges erők táborában puskacsövek fogadják a látogatókat; most pedig

nézték az arcukat és tompa tekintetüket, összesúgtak mögöttük, Jesszusom, tankokkal jöttek. Tankokkal! Langvei után senki sem tudott éjjelente úgy kinézni a védvonalon túlra, hogy ne a láncaltapokat fülelje. Nem lehetett a sötétben járőrözni anélkül, hogy előkerült volna az összes szóbeszéd az ellenséges szellemhelikopterekről, amelyek a zóna határvidékén repkedtek. Anélkül, hogy azon rágódtak volna, vajon az A Shau-völgyben vágott ösvények elbírják-e a teherautókat? Anélkül, hogy belegondoltak volna a támadók mérhetetlen fanatizmusába, akik teljesen be voltak drogozva (naná, hogy drogoztak, teljesen bekattantak tőle), akik civilek élő pajzsait hajtották maguk előtt, akik a gépfegyvereikhez láncolták magukat, és inkább helyben meghaltak, mint hogy kudarcot valljanak, akiknek Nem Szent az Emberélet?

Hivatalosan a tengerészgyalogság nem ismerte el az összefüggést Langvei lerohanása és a Khe Sanh-i csata között. Egymás között azonban azt rebesgették, hogy Langvei mindössze csali volt – és azok a béna, kétségbeesett balekok be is kapták a horgot, pont, ahogy reméltük. De mindenki tudta, valójában miről volt szó, de mennyire hogy tudta, így aztán az őrnagyok és ezredek, akik előadták a sztorit az újságíróknak, csak mély, kínos csendeket kaptak. Akadt, aki vonakodva beszélt róla, akadt, aki egy árva szót sem mondott; pedig volt egy kérdés, amelynek minden másnál több köze volt Khe Sanhhoz, miután Langvei elesett. Annyira fel akartam tenni, hogy hónapokig tartó habozásom már-már az örületbe kergedett. Ezredes úr (mondtam volna), kérdeznék valamit: pusztán elméleti alapon, ha nem bánja. Mégis mi van akkor, ha azok a sárgák, akik ön szerint mind odaát bujkálnak, *valóban* odaát bujkálnak? És mi van, ha lecsapnak, még mielőtt a monszun elvonul délre; teszem azt, egy ködfelhős éjszakán, amikor a repülőink nem tudnak feljutni a támaszpontig? Mi van, ha annyira Khe Sanh betegek, hogy képesek nekikimenni érte három sor szögesdrótnak, sőt a német pengés dró-

toknak is, átmásznak saját hulláik barikádján (mint ahogy, ezredes, a kedvenc sárgái tették Koreában), hullámokban ránk törnek, *ember* hullámokban, olyan hatalmas mennyiségben, hogy az .50-es kaliberű géppuskáink csöve túlforrósodik és szétolvad, az összes M16-osunk beragad, miután az állásainkat védő valamennyi repeszakna szétszórta és eltékozolta teljes halálkészletét? Mi van, ha ezek után is jönnek, nyomulnak a bázis szíve felé, amelyet úgy összezúzott a sok tüzéségi lövedék, hogy azok a tyúkszaros kis árkok és bunkerek, amelyeket a maga tengerészgyalogosai ástak, használhatatlanná válnak; csak jönnek, mialatt a háború első MiG és Il-28-as gépei szétbombázzák a taktikai zónát és a leszállópályát, az elsősegélyszárat és az irányítótornyot (...még hogy néphadsereg, egy lófaszt, mi, ezredes?); csak jönnek sűrű hadrendben, húszezren, negyvenezren? És mi van, ha átjutnak minden torlaszon, amit csak útjukba állítunk... lemeszárolnak mindent, ami él és mozog, védekezik vagy visszavonul... és végül *elfoglalják* Khe Sanht?

VALAMI KÜLÖNÖS dolog történt. A monszun tetőpontján ragyogó virradatra ébredtünk, és egész délelőtt hétágra sütött a nap. A kora reggeli égbolt tiszta, türkizkék volt, április előtt még senki sem látott ilyesmit Khe Sanhban; a bakák nem átfagyva ébredtek, hogy aztán dideregve kimásszanak a bunkerekből, hanem bakancsra, gatyára, repeszmellényre vetkőztek, bicepszek, tricepszek és tetkók villogtak a reggelinél. Talán mivel az ÉVH sejtette, hogy az amerikai felderítőgépeknek és bombázóknak sok dolguk lesz egy ilyen derűs napon, alig volt aknatűz, és mind tudtuk, hogy bízhatunk ebben. Mintha néhány órára haladékot kaptunk volna a haláltól. Emlékszem, elhajtottunk egy Stubbe nevű káplán mellett az úton, csak úgy sugárzott az örömtől, ahogy a reggelt csodálta. Mintha még a hegyek sem ugyanazok lettek volna, amelyek akkora rettegést keltettek bennünk előző éjjel és minden az előtti éjjel és nappal. A hajnal fényében kris-

tálytisztán látszottak, és háborítatlannak tűntek, egyszerre kedvem szottyant felsétálni valamelyikre egy jó könyvvel és néhány almával a délutánra.

Egyedül lófráltam az 1. zászlóalj körletében. Még nyolc óra se volt; egyszerre lépteket hallottam a hátam mögött és énekszót. Először nem ismertem fel a dalt, egyetlen kurta sor ismétlődött újra és újra, rövid szünetekkel, miközben egy másik hang nevetett, és próbálta elcsitítani az énekest. Lelassítottam, és hagytam, hogy beérjenek.

– „De szívesen lennék Mayer-virslí!” – énekelte valaki a régi reklámdalocskát. Panaszosan és magányosan hangzott.

Még szép, hogy rögtön megfordultam. Ketten voltak, az egyikük egy megtermett néger, dús, lelógó harcsabajusszal; ádáz és árulkodó bajusz volt, amely simán megtette volna a kellő hatást, ha nem egy ilyen csupa szív arcon virít. A fickó legalább kétméteres lehetett, vaskos, akár egy díjbirkózó. Egy AK-47-est markolt. A másik tengerészgyalogos fehér volt; ha hátulról pillantom meg először, nagyjából tizenegy évesre saccolom. A tengerészgyalogságnál meg kell ütni egy bizonyos testmagasságot, azt nem tudom, pontosan mennyit, de a kölyöknek sámlí kellett volna hozzá. Az életkor egy dolog, de hogyan hazudhatja magát valaki magasabbnak? Ő volt a kispacsirta; hangosan felnevetett, amikor észrevette, hogy megfordultam miatta. Mayhew-nek hívták, legalábbis ez állt a sisakján hatalmas, vörös betűkkel: *MAYHEW – Jobb, ha elhiszed!* Nyitott repeszmellénnyel mászkáltam, ami még egy ilyen békés reggelen is baromság volt, így aztán rögtön kiszúrták a bal ingzsebemre varrt címkét, az újság nevével, amelynek dolgoztam.

– Tudósító vagy? – kérdezte a néger.

Mayhew csak nevetett. – De szívesen lennék... Mayer-virslí – kántálta. – Ezt megírhatod, pajtás, írd csak meg nekik, hogy ezt mondtam.

– Ügyet se vessél rá – mondta a néger. – Ez csak Mayhew. Egy kibaszott idióta, nem igaz, Mayhew?

– Hát, nagyon remélem – mondta Mayhew. – De szívesen lennék Mayer-virslis...

Kölyök volt még, alig tizenkilenc, mint később elmondta, épp azon igyekezett, hogy végre bajuszt növeessen. Eddig nem sok szerencsével járt, csupán néhány ritkás, átlátszó, szőke szőrcsomó sarjadt ki fura hézagokkal a felső ajka mentén, de azok is csak a jó szögből, erős fényben látszóttak. A négert Napivadásznak hívták, ez volt a sisakja elején a DETROIT CITY felirat felett. A hátulján pedig, ahová a többi baka a szolgálati hónapokat írta, egy gondosan megrajzolt naptár terpeszkedett, minden letöltött napnál egy takaros X-szel. Mindketten a 2. zászlóalj Hotel századánál voltak; egységeik az északi védvonal mentén ásták be magukat, de ők a napos időt kihasználva látogatásra indultak egyik cimborájukhoz, egy aknavetőshöz az 1/26-osoknál.

– Ha a hadnagy megtudja ezt, szorulni fogsz – mondta Napivadász.

– Szarok a hadnagy fejére – mondta Mayhew. – Kiderült már párszor, hogy nincs sok vér a pucájában.

– Annyi biztos van, hogy *téged* seggbe kúrjon.

– Ugyan már, mit tehet velem? Elküld Vietnámba?

Elballagtunk a zászlóalj harcálláspontja mellett, amelyet másfél méteres sánc vett körül, majd odaértünk egy nagy halom körberakott homokzsákhoz egy aknavetőállás körül, és átmásztunk rajtuk. A közepén egy méretes, M30-as aknavető gubbasztott, a fal belső oldalánál takaros sorakoztak a gránátok, teljes körben, egészen a sánc magasságáig. Egy bőrnyakú napozott a földön, arcán egy háborús képregénnyel.

– Hé, hol van Evans? – kérdezte Mayhew. – Ismersz egy Evans nevű fickót?

A baka lekapta a képregényt, és felnézett. Akkor ébredt.

– Picsába – mondta –, azt hittem egy pillanatra, az Öreg az. Már elnézést.

– Egy Evans nevű csókat keresünk – mondta Mayhew. – Ismered?

– Öö... nem. Asszem nem. Új vagyok még.

Úgy is nézett ki. Az a fajta srác volt, aki folyton bejárkál a gimnázium tornatermébe, és fél óráig dobál a palánkra egyedül, mielőtt megkezdődik a kosárlabda; még nem elég jó a csapathoz, de mindent megtesz, hogy bekerüljön.

– Mindjárt itt lesznek a többiek, megvárhatjátok őket. – Körül nézett a gránátokon. – Nem valami kényelmes – mondta mosolyogva. – De maradjatok csak, ha akartok.

Mayhew kigombolta az egyik zsebet a terepnadrágján, előhúzott egy doboz sajtos kekszet és egy cheddarszószt. Kivette a P38-as nyitót a sisak körüli pántból, és lehuppant a földre.

– Akkor már együnk valami szart, amíg várunk. Egész tűrhető, ha éhes az ember. Odaadnám a fél tököt egy gyümölcskonzervért.

Mindig hoztam magammal pár gyümölcskonzervet az útra, most is akadt belőlük a zsákomban. – Milyet szeretsz? – kérdeztem.

– Bármilyen megteszi – mondta. – De a gyümölcskuktól a legfaszább.

– Egy frászt, haver – szólt közbe Napivadász. – A barack, picinyem, az az igazi. Azzal a sok szafttal. Az kurva jó.

– Parancsolj, Mayhew – mondtam, és odadobtam neki egy gyümölcskuktót. Napivadász kapott egy barackot, a másikat megtartottam magamnak.

Falatozás közben eldumálgattunk. Mayhew mesélt az apjáról, akit „kinyiffantottak Koreában”, és az anyjáról, aki egy áruházban dolgozik Kansas Cityben. Azután mesélni kezdett Napivadászról,

aki azért kapta ezt a nevet, mert félt az éjszakában – nem a sötétben, az éjszakában –, és nem is csinált belőle titkot. Bármire képes volt fényes nappal, de ha volt választása, a bunker legmélyére bújt éjszakára. Állandóan önként jelentkezett a legveszélyesebb nappali bevetésekre, de arra nagyon ügyelt, hogy szürkületre hazaérjen. (Ez még azelőtt volt, hogy a nappali őrzásokat, pontosabban az összes őrzésüket, beszüntették Khe Sanhban.) Egy rakás fehér fickó, főleg az altisztek közül, buzgón próbált összehaverkodni vele, mindig előhozták neki a szülővárosát, Dodge Citynek és Motownnak hívták, nagyokat kacagva. (– Tudnám, miért hiszik azt, hogy Detroit olyan menő hely – panaszkolta. – Egyáltalán nem az, és kurvára nem vicces.) Benga nagy, fekete harcos volt, valami fura beütéssel: bármennyire játszott a szőrös bunkót, valahol mindig kilátszott a vajszív. Elmesélte, hogy ismer pár detroiti fickót, akik hazavitték magukkal egy aknavetőt, szétszedték darabokra, és mindegyik dugott egy alkatrészt a zsákjába, azután újra összerakták otthon a telepen. – Látod azt a négy-pont-kettest? – kérdezte. – Na, kérlek, az szétkap egy egész rendőrsöt. Nem kell nekem az ilyen balhé. Talán majd jövőre, ha már nem lesz választásom.

Akárcsak minden amerikai Vietnámban, ő is az Idő mániákusa volt. (Senki sem lovagolt a „meddig-tart-még-ez-a-háború?” problémán, mindenki azt kérdezte: – Hány napod van hátra?) Hogy megszálloottsága mennyire kimagaslott a társaiéhoz képest, az pontosan kiderült a sisakjára rajzolt naptárból. Soha egyetlen metafizikus nem foglalkozott annyit az Idővel, mint ez a fekete baka, komponenseivel és folyományaival, másodpercenkénti másodperceivel, kontúrjával és mozgásával. A Tér-Idő Kontinuum, az Idő-mint-Anyag, az Ágostoni Idő – mindezek Napivadász fél fogára se lettek volna elegek, agysejtjei úgy sorakoztak, akár a gyémántok a legmívesebb zsebórában. Szentül hitte, hogy a haditudósítók *kénytelenek* voltak

Vietnámba jönni. Amikor megtudta, hogy én kértem ezt a küldetést, majdnem elejtette imádott barackjait.

– Na, várjál... álljunk csak meg egy szóra – mondta. – Tenedek nem *kell* itt lenned? Mégis *itt* vagy?

Bólintottam.

– Akkor geci sokat tejlhetnek érte.

– Leesne az állad, mennyire nem.

Megrázta a fejét.

– Nekem nem tudnának *annyit* tejlteni, hogy idejöjjenek, ha nem kéne.

– Lófaszt – szólt közbe Mayhew. – Napivadász imádja ezt a szart. Már kifelé áll a rúdja, de tuti visszajön, nem igaz, haver?

– Előbb jön ide az anyucikám egy kanyarra, mint én, baszod.

Négy újabb tengerészgyalogos mászott be az állásba.

– Hol van Evans? – kérdezte Mayhew. – Nem ismeritek Evanst?

Az egyik aknavető odaött hozzánk.

– Evans odaát van Danangban – közölte. – Múlt éjjel megbaszták kicsit.

– Tényleg? – kérdezte Mayhew. – Evans megsebesült?

– Súlyosan? – kérdezte Napivadász.

– Nem *elég* súlyosan – felelte röhögve az aknavető. – Tíz nap múlva újra itt van. Csak kapott pár szart a lábába.

– Nagy mákja volt – mondta egy másik baka. – Ugyanaz a gránát kinyírt egy fickót.

– Ja – mondta egy harmadik. – Greene-nek annyi. – Nem hozánk beszélt, hanem a társaihoz, akik úgyis tudták. – Emlékeztek Greene-re? – Mindenki bólintott.

– Hát, apám, ez a Greene – folytatta. – Kurvára meg akarta úszni. Naponta harmincszor kiverte, de csak valami gyógyszert kapott rá. Erre most kinyírják.

– Nagyon durva – helyeselt a másik. – Napi harmincszor. *Undo*-rító, haver. Az a rohadék folyton a gatyájába fröcskölt, a kibaszott Greene. Várja egyszer az őrnagyot a sátor előtt, hogy hazaküldesse magát, kijön a főnök a napra, és mit lát, ott ül ez a tróger, és a faszát veri. Aztán meg cafatokra lövik tegnap éjjel.

– Na tessék – súgta oda Napivadász Mayhew-nak –, látod, mi lesz, ha sokat recskázol?

EGY CHINOOK, a maga harminc méterével rotorostól, orrától a farkáig, melóra várt a kifutón a felcsersátor mellett, úgy nézett ki, mint valami böszme nagy barom egy kéjes iszapfürdő után, keserű porfelhőket szuszogott, kavicsot és törmeléket köpködött százméteres körzetben. A rotorszél körén belül az emberek elfordultak és összegörnyedtek, eltakarták a nyakukat dühöngő erejétől. A lapát kavarta vihar simán hanyatt lökte az embert, kitepte kezéből a papírokat, miközben ötvenkilós bitumendarabokat emelt a levegőbe. De inkább az éles szilánkok, a csipős porszemek, a saras-hugyos víz volt vészes; hamar kialakult egyfajta sokadik érzék, hogy mikor kell újabb rohamra számítani és mielőbb hátat fordítani, sisakot mutatni neki. A Chinook nyitott hátsó ajtóval érkezett és egy géppuskással, aki .50 kaliberes halálszórójánál hasalva kémlelt kifelé a perem felett. Sem ő, sem az ajtólovászok nem mozdultak a fegyverük mögül, amíg a gép talajt nem ért. Akkor elengedték a dögöket, és a hatalmas csövek holt súlyként csattantak a fedélzetre. Egy csapat tengerészgyalogos bukkant fel a kifutó szélén, a kopterhez futottak, át a mocskos, heves örvényeken, a forgószél szeméhez. Három aknavető-lövedék csapódott be, három másodperces szünetekkel, egy szűk körbe a kifutón, alig 200 méterre tőlük. A munka egy pillanatra sem állt le a gép körül. A Chinook dübörgése elfojtotta az aknarobbanás hangját, de mindenki látta, ahogy a szél szétfújja a leszállópályán a kövér, fehér füstfelhőket. Az emberek szorgosan

nyüzsögtek a helikopternél. Négy megrakott hordágyat pakoltak ki a Chinook hátuljából, és a kórházi sátorhoz vitték. Kiszállt pár járóképes sebesült is, lassan csoszogtak a dokik felé, segítség nélkül, páran elég bizonytalanul mozogtak, egyet végül két baka támogatott a célig. Az üres hordágyak visszakerültek a fedélzetre, feltettek rájuk négy tetőtől talpig letakart alakot, majd a sátor melletti homokzsákoknál hagyták őket. Ezután a Chinook hirtelen hátrahőkölt, ijestően megbillent, majd szárnyra kapott és elindult északnyugatra, a lombtakarós hegyek felé.

– Egy-kilences – mondta Mayhew. – Bármibe lefogadom.

Khe Sanhtól négy kilométerre északnyugati irányban magasodott a 861-es hegy, a legkeményebben támadott állás az egész szektorban, persze Langvei kivételével: mindenki számára logikusnak tűnt, hogy az 1. zászlóaljat a 9. tengerészgyalogos-ezredből rendeljék ki a védelmére. Sőt volt, aki úgy hitte, ha csak és kizárólag 1/9-esek kerültek volna oda, a 861-est élből meg se támadják. Az összes balszerencsés egység között Vietnámban állítólag velük bánt legmostohábban a sors, már Khe Sahn előtt lesújtott rájuk a „Kutasd fel – pusztítsd el” küldetések idején; komoly hírnevet szereztek az ellenséges rajtaütések számát, a zűrzavarokat, valamint az áldozati rátájukat tekintve, ami a legsúlyosabb volt az egész háborúban. Az efféle hírhedség vésődik legmélyebben az egység tagjainak szívébe; amikor közöttük voltam, szinte éreztem a belőlük áradó rettegést, amely sokkal borzasztóbb forrásból fakadt holmi kollektív balszerencsénél. Mintha tizedükre csökkentek volna sanszaik; saját túlélésüket latolgatva egyre szörnyűbb közelségbe kerültek a semmihez. Egyetlen délután az 1/9-esekkel a 861-esen elég volt, hogy napokra elgörbüljenek agyamban a drótok, közöttük pár perc alatt előkerült a dzsungelharc összes rákfeneje: a ballépések a fűben, a járás egyszerű ritmusát megtörő, váratlan görcsök, a mohó kortyok után rögtön kitikkadt szájgödrök, a teljes lemondás

álmata vigyora. A 861-es hegy volt az ezerméteres távolba nézés nagypályája: égre tapadt tekintettel imádkoztam egy kopterért, hogy elragadjon innen, átrepítsen a tűzharcok fölött, és letegyen egy aknavető zárótüze mellé a Khe Sanh-i kifutón – vagy akárhol! Mindenütt jobb volt, mint ott.

Az egyik éjjel, nem sokkal Langvei lerochanása után, egy egész járőrszakasz veszett oda egy rajtaütésen az 1/9-esektől. A 861-es hegyet rendszeresen támadták; egy alkalommal kerek három napig, miután egy védvonal-puhatolásból ostrom kerekedett, egy olyan *igazi* ostrom. Senki sem tudta az okát, de a tengerészgyalogság helikopterei nem voltak hajlandók felrepülni oda, így hát az 1. zászlóalj semmilyen utánpótláshoz nem jutott, a sebesültkivonásról nem is beszélve. Komoly csávába kerültek, és csupán önmagukra számíthattak. (Az ottani sztorik a tengerészgyalogság legendáriumának legsötétebb oldalain szerepelnek, például arról a srácról, aki saját pisztolyával lőtte főbe sebesült bajtársát, mert nem számíthattak orvosi segítségre, vagy arról az ÉVH-katonáról, akit élve fogtak el a védvonalon belül; csupa kökemény történet, egyik-másik akár még igaz is lehet.) A régi rossz viszony a tengerészgyalogosok légierijével mélypontra került a 861-es magaslaton: amikor a támadások nehezen már túljutottak, és az első CH-34-es végre feltűnt a horizont felett, odalentről az északiak eltalálták az egyik fedélzeti géppuskást, aki azonnal kiesett a gépből. Nagyjából hetven métert zuhant, és akadt pár tengerészgyalogos, aki lelkes ovációval fogadta a földet érést.

Visszafelé Mayhew, Napivadász meg én útba ejtettük a kórházi sátrat: noha álló nap szaggatták az ellenséges repeszek, senki sem jött még rá, hogyan lehetne megvédeni. A köré emelt homokzsákkal alig másfél méter magas volt, a sátor teteje alaposan kilógott a fedezékéből. Nem csoda, hogy a bakák még a legenyhébb Hazaküldős Sérüléstől is réttegtek. Valaki épp kirohant a sátorból, hogy lefény-

képezze a négy halottat. A Chinook rotorszele lefújta a köpenyt két hullárról, az egyiknek semmi sem maradt az arcából. Egy katolikus tábori pap biciklizett a sátor bejáratához, majd eltűnt mögötte. Kijött egy tengerészgyalogos, és egy pillanatra megállt a sátorlap mellett, szája sarkából meggyújtatlan cigi lógott. Nem viselt se repésmellényt, se sisakot. Kiejtette a cigit a szájából, tett pár lépést a homokzsákok felé, majd leült a földre, felhúzott térdei közé hajtva a fejét. Egyik kezét esetlenül felemelte, és dörzsölni kezdte a tarkóját, miközben hevesen csóválta a fejét, mintha fájdalom gyötörné. Nem tűnt sebesültnek.

Azért jöttünk errefelé, mert ez az út vezetett a bunkeremhez; magamhoz kellett vennem pár cuccot, mielőtt átmegyek a Hotel századhoz aznap éjszakára. Napivadász nagyon nem örült az útvonalnak. A hullákra nézett, aztán rám. Szeméből virított a kérdés: – Tessék, látod, mi folyik itt? – Olyan sokszor láttam ezt a fajta tekintetet az elmúlt hónapokban, hogy már én is eltanultam, egyetlen szót sem kellett szólnunk. Mayhew inkább nem erőltette a nézelődést. Mintha valahogy magára maradt volna útközben, rákezdt egy másik dalra, halkán, fura hangon: – Ha eljutsz San Franciscóba – énekelte –, tűzz pár szál virágot a hajadba...

Elballagtunk az irányítótorony mellett, amely egyszerre volt saját célzóölpje, olyan látványos és sebezhető célpontot jelentett, hogy felkapaszkodni rá végzetesebb volt, mint átszaladni egy géppuska előtt. Két tornyot is telibe találtak már, az oldalukat támasztó homokzsákok láthatóan nem sokat értek. Átvágtunk a kormos parancsnoki épületnél, majd jöttek a régi bunkerek, néhány üres „kemény fedeles” beszakadt fémtetővel, aztán a Műveleti Központ, a parancsnoki latrina és a postabunker. Errefelé roskadozott a tetejét vesztett kocsmá és a beomlott, elhagyatott tiszti klub is. A Seabee-osztag bunkere valamivel lejjebb állt az út mentén.

Nem úgy nézett ki, mint a többi bunker. Ez volt a legmélyebb, legbiztonságosabb és legtisztább hely egész Khe Sanhban, kétméternyi farönkkel, acéllal és homokzsákkal a fejünk felett, és barátságos fénnel. A bakák Alamo Hiltonnak hívták, és beszari helynek tartották, de valamennyi tudósító, akit Khe Sanhba evett a fene, megpróbált priccshoz jutni benne. Egy üveg whisky vagy egy láda sör általában elégnék bizonyult pár éjszakához, és ha már megkedveltek a háziak, az efféle ajándékok pusztán formálisak lettek, és nagyra értékelték őket. A tengerészgyalogság ugyan felállított egy sajto-„létesítményt” kínosan közel a kifutóhoz, de olyan veszélyes helyen, hogy számos riporter azonnal halálos összeesküvést gyanított mögötte. Nem volt több egy szegényesen védett és patkányban gazdag odúnál; aztán egyik nap, amikor épp üresen állt, egy becsapódó 152-es lövedék elintézte.

Lementem a műszakiak bunkerébe, felkaptam egy üveg skót whiskyt és egy zubbonyt, majd szóltam az egyik műszakisnak, hogy átpasszolhatja az ágyamat ma éjszakára egy rászorulóknak.

- Berágtál ránk, vagy mi van? – kérdezte a fickó.
- Szó sincs róla. Holnap találkozunk.
- Oké – mondta, miközben leléptem. – Ahogy gondolod.

Mialatt hármásban a 2/26-osok állásához tartottunk, két tengerészgyalogsági üteg szórni kezdte a 105-ösöket és 155-ösöket, a támaszpont túlsó végéről. Valahányszor eldőrdült egy lövés, öszszereztem, Mayhew pedig felnevetett.

- Most mi lövünk – mondta.

Napivadász hallotta meg elsőként a mélyen sikló sívítást a túloldaltól. – Na, ezt nem mi löttük – mondta, és máris futni kezdtünk a pár méterre húzódo, nyúl farknyi árok felé.

- Ezt nem mi löttük – jelentette ki Mayhew.

– Most mondtam – reccsent rá a fekete baka, és az árokhoz értünk, miközben az akna becsapódott valahová a 37. VKH Rangerek

körletébe és a lőszerraktárba. Szakadni kezdett ránk a tűzeső, akadt közöttük néhány aknagránát is, de a fene se számolgatta.

– Pedig milyen fasza kis délelőtt volt – panaszolta Napivadász. – Igazán békén hagyhatnának egyszer, baszki.

– Nem azért fizetik őket, hogy békén hagyjanak – mondta Mayhew nevetve. – Ippег azért csinálják, mert tudják, hogy az agyatokra megy.

– Nehogy már te ne legyél befosva!

– Én nem szoktam befosni, baszom anyád.

– Nem bizony. Még három éjszakája sincs, hogy a *mamikád* után sírtál, mikor a kisgecik eltalálták a drótunkat.

– Lóóó-faszt! Engem sosem találnak el Vietnámban.

– Tényleg, és miért nem, baszod?

– Azért – felelte Mayhew –, mert nem is létezik. – Régi bakapoén volt, de a srác kivételesen nem nevetett.

AKKORIBAN A LÖVÉSZÁRkok már szinte teljesen körbevették a tábort. Az északi védvonalat a 26. tengerészgyalogos-ezred 2. zászlóalja tartotta, a Hotel századé volt ez a szakasz. Nyugati végén szinte összeért az észak-vietnámi árokkal, alig 300 méterre tőlük ért véget. Távolsabb, a keleti rész egy keskeny folyóig tartott, amelynek túlsó partján a 950-es hegy magasodott, három kilométerre, északra: teljes hosszában az ÉVH kezén volt, és a csúcsa pont párhuzamosan futott a Khe Sanh-i leszállópályával. A bunkerek és a hozzájuk kapcsolódó árkok egy emelkedőn helyezkedtek el, amely a folyótól indult, a dombok pár száz méterre kezdődtek a túlsó parttól. Kétszáz méterre, szemben a tengerészgyalogosok vonalával egy ÉVH-orvlövész rejtőzött, egy .50 kaliberes géppuskával, rendszeresen megszórta a bakákat egy apró póklyukból. Napközben bármire rálőtt, ami a homokzsákok mögött felbukkant, éjszaka bárhová odapörkölt, ahol fényt látott. Tisztán kivehető volt az árokból nézve, sőt egy

mesterlövészpuska távcsövén keresztül még az arcvonásait is ki lehetett venni. A tengerészgyalogság aknavetőkkal és HSN-lövegekkel lőtte az állását, olyankor bebújt a vacka mélyére, és várakozott. Helikopterekről is kapott időnként rakétákat, szépen kivárta a végét, aztán újra ropogtatni kezdett. Végül napalmot vetettek be ellene: a levegő tíz percig feketén és narancsszínben égett a lyuk felett, az élet minden nyomát sisteregve seimmivé perzselte körös-körül. Amikor kitisztult a kép, a lövész felbukkant, és elsütött egy sorozatot, a tengerészgyalogosok pedig megéjlenezték az árkokból. Elke-reesztelték Lyukam Luke-nak, és attól kezdve mindenki leszállt róla.

Mayhew-nak volt egy haverja, Orrinnak hívták, valahonnan a tennesseei hegyekből jött; a családjának volt három kisteherautója, és környékbeli fuvarokból éltek. Aznap reggel, amikor Mayhew és Napivadász átmentek az 1/26-osokhoz megkeresni Evanst, Orrin levelet kapott a nejétől. Az asszony kereken leírta benné, hogy nem hét hónapos terhes, mint ahogy a férje hitte, hanem csak öt. Orrin szemében ez a pár hét különbség maga volt a világvége. Az asszony annyira szörnyen érezte magát egész idő alatt (mint írta), hogy végül elment a lelkészükhöz, aki nagy nehezen meggyőzte, hogy az Igazság az egyetlen isteni kulcs a tiszta lélekhez. Azt nem írta meg, ki a valódi apa (és szívem, soha, de soha ne próbáld meg kisedni belőlem), mindössze annyit közölt róla, hogy Orrin közeli ismerőse.

Amikor odaértünk a századhoz, ez az Orrin egy halom homokzsákon ült a lövészárók fölött, tökegyedül és kitűnő célpontként, le sem véve a szemét a hegyoldalról és Lyukam Luke-ról. Húsos, morcos kölyökképe volt, állandósult szúrós tekintettel és duzzogós szájjal, amely időnként ostoba vigyorra húzódott, mielőtt megeresztett egy száraz, hangtalan kacajt. Az a fajta arc volt, aki átavadássza a telet, aztán hagyja az összes húst megrohadni: amolyan ferde lel-

kű, sudri bunkó ábrázat. Csak gubbasztott a zsákokon, és a frissen olajozott .45-öse zárával babrált. A többiek az árokban a közelébe sem mentek, hozzá sem szóltak, csak néha rákiáltottak: – Gyere már le, Orrin. Ki fognak nyírni, geci, az hétszentség! – Végül odasétált hozzá a tüzér őrmesterük, és azt mondta: – Na, másszál le arról a sánctól, baromarc, mielőtt én lőlek le onnét!

– Figyelj – javasolta Mayhew –, talán beszélhetnél a tábori pap-pal.

– Prima ötlet – mondta Orrin. – Mégis mit tehetne értem az a faszszopó?

– Esetleg szerezhetne neked egy különleges eltávot.

– Kizárt – szólt közbe valaki. – Minimum egy haláleset kell a családban, hogy elengedjenek.

– Az nem gond – jelentette ki Orrin. – Kurvára lesz egy halál-eset a családba, mielőst hazaérek. – Felnevetett.

Borzalmas nevetés volt, halk és indulatos, aki csak hallotta, nem kételkedett Orrin szavában. Onnantól kezdve ő lett a bekattant katona, aki csak azért is túléli a háborút, hogy hazajusson, és lelője az asszonyt. Különleges rangot nyert a században. Az emberek nagy része úgy gondolta, innentől ő a kabalabaka, nem eshet baja, és olyan közel húzódtak hozzá, amennyire csak tudtak. Még rám is átragadt annyi, hogy hálás voltam, mert egy bunkerben alszom vele aznap éjjel. Valahogy nem tűnt marhaságnak. Én is hittem benne, és rohadtul meglepett volna, ha később megtudom, hogy baja esett. Persze efféle híreket nagyon ritkán hallott az ember, ha egyszer ott-hagyott egy csapatot – és került is őket, ahogy csak tudta. Talán megölték a fickót, vagy meggondolta magát, bár azt erősen kétkem. Ha Orrin eszembe jut, folyton ugyanarra gondolok, hogy asszony-vadászat lesz Tennesseeben.

EGYSZER, EGY kétnapos eltávon Danangban, Mayhew elkészült a biztonsági zónából, és benézett a fekete piacra, hogy vegyen némi füvet és egy gumimatracot. Fület nem talált, és majd összefosta magát, mire megvette végre a matracot. Azt mondta nekem, semmi sem történt vele Khe Sanhban, amitől annyira félt volna, mint aznap Danangban. Fogalmam sincs, miféle büntetésre számított, ha a váposok elcsípi a feketézők között, de saját bevallása szerint ez volt a legnagyobb kalandja azóta, hogy két évvel korábban a vadőrök helikopterrel kergették az erdőben, miután véget ért a szarvasszezon. Egy nyolcszemélyes bunker nyüves-nyirkos padlóján kuporogtunk, ahol Mayhew és Napivadász a pihenőjüket töltötték. Mayhew egyre csak győzködött, hogy használjam a matracát éjszakára, de nem járt sikerrel. A végén már azzal fenyegetett, ha nem alszom rajta, egyszerűen kihajítja az árokba, hogy ott rohadjon reggelig. Mondtam neki, ha gumimatracon akarnék aludni, szereztem volna magamnak Danangból, és még a katonai rendészet se zargatott volna. Kijelentettem, szeretek a földön aludni; szoknom kell a gyűrődést. Azt mondta, baromságokat beszélek (igaza volt), aztán megesküdött Istenre, hogy az a matrac egész éjjel üresen fog heverni a többi szemét és szarság között egy lövészárk alján. Aztán nagyon rejtélyes lett, és annyit mondott, gondoljam át még egyszer, amíg visszajön. Napivadász megpróbálta kiszedni belőle, hova készül, de Mayhew hallgatott, mint a sír.

Azokban a röpké pillanatokban, amikor a föld nem rengett körös-körül, nem zúdult légicsapás a lankákra, nem akadt sehol egy kimenő vagy bejövő lövedék, sehol egy tűzharc valamelyik védvonalnál, mindössze a patkányok surranó neszeit lehetett hallani a bunkerek mélyén. Tucatjával mérgezték, lőtték, csalták törbe és találták telibe őket egy szerencsés bakancsdobással; ebben a bunkerben is akadt belőlük bőven. Búzlott minden a húgytól, a száznapos

izzadságtól, a rohadó ételmaradéktól, penészes ponyvaktól és szolid szarfaltoktól, elkeveredve azzal a sajátos, tarka frontszaggal. Sokan úgy tartottuk, a kimerültségnek és rettegésnek is megvan a maga szaga, sőt bizonyos álmok is bűzlenek. (Igazi Hemingway-cigányok voltunk egynémely téren. Nem számított, mekkora szélvihart kavart a landoló helikopter, rögtön megmondtuk, hol vannak hullazsákok a kifutó környékén, és a lurpók sátrainak is egész más szaguk volt, mint bármi másnak egész Vietnámban.) Ez a bunker se volt jobb a többinél, és csak egyszer kaptam benne hányingert, az első pillanatban. Mivel alig pislákoltnémi fény, jobbára ki kellett találnom a szagokhoz a képet, a végén egyfajta unaloműzés lett belőle. Fel sem tűnt, mennyire fekete srác ez a Napivadász, amíg be nem bújtunk a bunkerébe.

– Valami piszkosul bűzlik idebent – jelentette ki. – Szereznem kéne magamnak egy *hatékonyabb* dezodort.

Szünetet tartott.

– Ha éjjel beüt valami balhé, csak maradjál a közelemben. Nem kell sok hozzá, hogy Mayhew sárgának nézzen, és ledurranjon rólad a fejedet. Néha nagyon felmegy az agyvize.

– Szerinted lecsapnak ránk?

Vállat vont. – Simán tehetnek egy próbát. Három éjszakával előtte is futottak egy kört, kinyírtak egy srácot. Ráadásul tesó volt. De ez egy fasza bunker. Pakoltunk pár szart a tetejére. Mondjuk pereg a föld rendesen a nyakunkba, de más baja nincs.

– Mellényben alszotok?

– Van, aki igen, én nem. Mayhew, az a baromarc, egy szál faszban alszik. Kemény kisköcsög, az biztos; még a sólyom is guggolva repül, az meg csupaszon szunyálgat.

– Az mit jelent? Mi van a sólyommal?

– Hát hogy hideg van, mint a kuuuurva élet.

Mayhew már egy órája lelépett; amikor kiálltunk Napivadással a töltényládák deszkáira, amelyekből az árokpallót csinálták, megláttuk, hogy odakint dumál pár bakával. Elindult felénk, nevetve, úgy festett, mint egy kiskölyök az apja zubbonyában, lötyögött rajta a repeszmellény, a bakák meg kórusban gajdolták utána: – Mayhem a técszes... imádkozzál érte!

– Hé, Napivadász! – kiáltotta oda. – Hallod, mi van, geci?

– Mit kéne hallanom?

– Most jelentkeztem továbbsszolgálónak!

Lehervadt a vigyor a néger képéről. Úgy nézett ki, mint akinek nem akar leesni, aztán dühös lett, de piszkosul.

– Mit mondtál?

– Nem vicc – felelte Mayhew. – Most voltam az Öregnél az ügyben.

– Aha. És mennyi időt írtál alá?

– Csak négy hónapot.

– Csak négy hónapot? Ezt nevezem, Jim.

– Hé, haver...

– Ne szólj! hozzám, Jim.

– Ugyan már, Napivadász, ne szívózzál. Három hónappal korábban kikerülök a tégyétől.

– Te tudod, Jim.

– Haver, ne dzsimezzél már. – Rám nézett. – Akkor hív így, ha nagyon pipa rám. Figyelj csak, baszod, hamarabb megpattanhatok a tengerészgyalogságtól, nem érted? És kapok egy eltávot haza. Az Öreg szerint jövő hónapban mehetek is.

– Nem t'om, kihez beszélsz, haver, mer' én most egy szót se hallok. Egy szavadat se hallom, Jim.

– Ne már...

– Te is csak egy köcsög baka vagy. Ezért jártatom a számat? Mintha egy kurva szót se hallottál volna abból, amit eddig pofáz-

tam. Egy kurva szót se. Úgyis tudom, haver... *annyira* tudom, hogy már alá is írtad azt a szart.

Mayhew hallgatott. Nehéz volt elhinni, hogy ez a két ember egyidős.

– Most mihez kezdjek veled, te balfasz? Mért... mért nem ülsz ki mindjárt a drótra? Faszán lelőnek, és máris tülesel rajta. Figyelj, haver, nesze egy gránát. Takarodjál hátra a retyóra, húzd ki a szegét, aztán dugd fel.

– Ezt kurvára nem hiszem el, haver! Csak négy hónap az egész!

– Négy hónap? Négy kurva *pislantás* elég ebben a szarfészekben, hogy kinyírjanak! Ott volt a faterod, meg minden! *Semmiből* se tanulsz, baszod! Te vagy a legnagyobb balfasz a seregben, akit valaha láttam! Lószart, a *világon* a legnagyobb balfasz! Baszd meg, Mayhew, haver. Csak sajnálni tudlak.

– Ne csináld már, Napivadász, sima ügy lesz.

– Persze, picinyem. Majd meglátod. – Visszacörtetett a bunkerbe, és lefeküdt. Mayhew levette a sisakját, és vakargatni kezdett valamit az oldalán. Egy felirat volt: ÁPRILIS 20, HAZAHÚZOK!

NÉHA KILÉPETT az ember a bunkerből, és mintha megállt volna az idő, minden sötétbe borult. A bázis völgyteknőjének túloldalán húzódó hegyoldal halványan derengett, de nem lehetett kivenni, mitől; úgy nézett ki, mint egy éjszakai nagyváros, nagyon messziről. Világító lövedékek ragyogtak mindenfelé a védvonal mentén, holt-sápadt fénybe borítva a meredek fennsíkot. Néha több tucat virított egyszerre, sűrű füstcsíkot húztak, fehér izzású szikrákat szórtak, és úgy tűnt, mintha minden, ami a fénykörükbe kerül, megdermedne, hús-vér sakkfigura lenne a táblán. Tompán pukkantak a távolban a fénygránátok, 60 mm-es aknavetőkkel lötték fel őket a drót mögül, majd pár másodpercre magnéziumtündöklést terítettek szét az ÉVH árokrendszerén, kiemelték a mahagónifák komor kontúr-

ját, pengeélessé tették a kísérteties tájkép minden vonalát, majd kihunytak. És ott voltak az aknavető robbanásai, narancsvörösben és szürke füsttel, két-három kilométeres távolságban a lombok felett, vagy a tüztámogató bázisokról kilőtt nehézlövedékek, keletre, a demilitarizált zóna szélén, a Carrol táborból és a Rockpile-ről, célpontjaik a gyanús csapatmozgások és a néphadsereg rakétavető állásai. Nagy ritkán – talán három-négy alkalommal láttam ilyen összesen – villant egy másodlagos robbanás is, mondjuk ha közvetlen találat ért egy ÉVH-lőszerszállítmányt. Éjjelente csodaszép volt az egész. Éjjel még a bejövő lövedékek is csodások voltak, tele káprázattal és mélységes iszonyattal.

Emlékszem, milyen lelkesen mesélt egy Phantom pilótája a föld-levegő rakéták szépségéről, ahogy a vadászbombázója felé suhantak, és emlékszem, milyen gyönyörűnek találtam az .50 kaliberes fényjelző lövedékek röptét, miközben egy helikopterről néztem közeledtüket az éjszakában: lassan és kecsesen szálltak, könnyed ívben, akár egy álom, mintha fényévekre lennének bármitől, ami árthat. Felhorgadt bennem az életkedv, ha megláttam őket, kiemeltek a halál kartávolából, de sajnos nem tartott sokáig az érzés. Elég volt bárhol eltalálnia a koptert, máris visszazökkentem: ajkamba harapva, elfehéredett ujjpercekkel, két lábbal újra a fedélzeten voltam. A Khe Sanh-i tűzijáték egész más lapra tartozott. Nem túl gyakran lehettem szemtanúja a belőtt aknáknak. Amint meghalottam egyet, az elsőt, tudtam, hogy biztonságban vagyok, vagy legalábbis megmenekültem. Aki egy aknatűzben leállt nézelődni, megérdemelte a sorsát.

Voltak éjszakák, amikor a légi és tüzérségi csapások különösen hevesek voltak, ilyenkor biztosra vettük, hogy az észak-vietnámiak kibújtak a vackaikból, és előrenyomulnak. Az ember hevert a sötétben egy homokzsákon, és nézte, ahogy a Vulcan gépágyúkkal fel-

szerelt C-47-esek végzik a dolgukat. A C-47-es eredetileg szimpla fényjelző repülő volt, de aztán felturbózták őket. 762 mm-es géppuskákkal az ajtóknál, amelyek másodpercenként 300 lövedéket szórtak szét, amolyan Gatling-stílusban, „egy perc alatt egy futballpálya minden négyzetcentijét eltalálva”, ahogy a brosúra állította. Ezeket a gépeket általában „Paff, a Bűvös Sárkánynak” becézték, de a tengerészgyalogosoknak pontosabb nevük volt rá: Kísértet. Minden ötödik lövedéke fényjelző volt, és amikor kísértetni kezdett, minden ledermedt, míg az a kénköves vörös zuhatag le nem szakadt a fekete égből. Ha elég messziről néztem, az áradat mintha újra meg újra elapadt volna két sorozat között, lassan szertefoszlott égtől a földig, akár egy üstökös csóva, még a fegyverdörgés is elnémult, pár pillanattal később. Ha viszont közelről lehettem szemtanúja, egyszerűen nem tudtam elhinni, hogyan szorulhat bárkibe elég bátorság elviselni ezt az istennyilát éjszakáról éjszakára, hétről hétre; óhatatlanul tisztelni kezdtem az ÉVH-t és a vietkongot, akik hónapokon át kuporogtak tüzeiben estétől reggelig. Bámulatos volt és borzalmasabb bármelyik csapásnál, amelyet Isten Egyiptomra bocsátott; éjjelente hallottam, ahogy a tengerészgyalogosok fecsegve bámulják és biztatják: – Lődd szét! – mígnem egyszerre csend lett, és valaki annyit mondott: – A Kísértet nagyon vágja. – Az éjszakák tényleg káprázatosak voltak. Éjjel volt legkevesebb okunk a rettegésre, mégis akkor rettegtünk a legtöbbet. Éjjel estünk szét, fokról fokra, ezer darabra.

De tényleg, micsoda választék volt ott; mennyi csoda dologtól lehetett félni! Amint ezt megértette az ember, *igazán* megértette, rögtön elillant a sok szorongás. A szorongás luxusholmi volt, felesleges poén, amelynek többé nem maradt hely, ha már szembenéztünk a százféle halállal és csonkítással a háborús palettán. Volt, aki a fejszerűléstől félt, más a mellkas- vagy gyomortalálatoktól tartott, de

legjobban mindenki a sebek sebétől, a Fősebtől rettegett. A bakák imákat rebegtek: – Kössünk alkut, Istenem, rendben? – Bármit felajánlottak cserébe, mindent, csak azt ne: – Vedd el a lábam, vedd el a kezem, vedd el a szemem, vedd el a kibaszott életem, te Rohadék, de kérlek, kérlek, kérlek, ne vedd el azt *odalent*. – Valahányszor gránát csapódott egy csoportba, pár pillanatra mindenki megfélekezett a következő lövésekről, amíg elfordultak és lerántották a gatyát, hogy ellenőrizték, minden a helyén van-e, aztán hisztérikusan nevettek a megkönnyebbüléstől, még akkor is, ha talán szilánkosra tört a lábszáruk, leszakadt a térdük, szinte kicsattantak a nagy örömtől és döbbenettől, hálától és adrenalintól.

Tele volt minden alternatívával, persze sohasem ott, ahol reménykedtél a választásban. De legalább egyéni ízlés szerint kiválaszthattad, hogy mitől félsz jobban bármi másnál. Várhatott rád halál egy váratlan, vérperzselő becsapódásban, ahogy a helikopter tehetetlenül földre zuhant, szétfrocskölhettél akkora körben, hogy sosem találták meg a darabjaidat, kaphattál egy szép, tiszta tüdőlövést, és utolsó másodperceidet a halálhörgés szétpukkanó buborékjai kísérték, végezhetett veled a malária végső fázisa a finom kis dobolással a füledben; bármilyen bizarr végzet lecsaphatott rád, miután hónapokon át túlélted a tűzharcokat, rakétákat és gépfegyvereket. Épp elegen, sőt túl sokan maradtak ezekre is; csak abban reménykedhettél, a te halálod nem lesz ironikus. Kiszúrhatott veled egy lándzsa valamelyik verem mélyén: minden megdermed örökre, kivéve néhány önkéntelen rándulást, mintha sarokba rúghatnád az egészet, és visszatérhetnél. Kidőlhettél holtan, és a felcserek egy órán át keresgéltek a lyukat, ahol elszállt az életed, egyre riadtabban kutatva a kísérteties talányt. Agyonlőhettek vagy aknára léphettél, telibe kaphatott gránát, rakéta vagy tarack; kaphattál egy orvlövést, vagy széttéphetett egy robbanás, aztán a maradványaidat teli

puttonyban cipelték a halottnyilvántartókhoz, kész, vége a dalnak. Igazán fényűző volt a készlet.

És éjjelente mindez még valószínűbbnek tűnt. Éjjel Khe Sanhban csak várt az ember, *róluk* szólt minden gondolata (állítólag negyvenezren vannak), hogy talán épp most jönnek, és messzire elkerülte az álom. Ha tényleg jöttek, *amikor* tényleg jöttek, többé nem számított, hogy a zóna legjobb bunkerében lapulsz, nem számított, hogy fiatal vagy még, tele tervekkel, hogy sokan szeretnek, hogy nem is katona vagy, csak megfigyelő. Mert ha tényleg jöttek, minden vérfürdőbe fulladt, senki sem nézte, mi szól melletted. (Az egyetlen vietnámi kifejezés, amelyet szinte mindannyian ismertünk, a „Bao chi! Bao Chi!” – „Újságíró, újságíró!” – volt, esetleg még a „Bao chi fap!” – „Francia újságíró!”, valójában mindkettő könnyörgést jelentett, „Ne löjjenek, ne löjjenek!”) Rádöbrentél, mennyire szereted az életed, szereted és becsüled a pusztá tény, hogy élsz; néha meg elkezdted hanyagul bánni vele, olyasféle óvatlansággal, mintha alva járnál. „Jónak” lenni azt jelentette, életben maradni, néha elég volt hozzá annyi, hogy minden egyes pillanatban dolgozz rajta. Nem csoda, hogy mindenki babonás bolond lett; nem csoda, hogy voltak reggelek, amikor hajnali négykor ébredtél, és *tudtad*, hogy aznap végre megtörténik, nem kell többet aggódnod miatta, fekhatsz a priccsen a leghidegebb verítékben, amely valaha borzongatott.

De amikor már a közepében voltál, egész más lett az ábra. Olyan lettél, mint a többiek, nem tudtál se köpni, se pislogni. Minden alkalommal ugyanúgy tört rád: iszonyattal és tárt karokkal vártad, felfordult a gyomrod és helyet cserélt a golyóiddal, minden érzékszerved vibrált, mint egy stroboszkóp, szabadesésben zuhantál egészen az alapjáratig, aztán felpörögtél újra egy pillanat alatt, élesre állítva a fókusz, mint azoknál a nyíló-nyilálló hallucinációknál, amikor széttrobban benned a varázsgomba, elérsz a teljes nyugalom

zenitjére, és eláraszt minden gyönyör és minden gyötrellem, amelyet valaha éreztél, amelyet *valaha* éreztél *valamennyi* ember, aki *valaha* élt, egyre erősödő ragyogását nem lehet szavakba önteni, sorra megérint minden élt és szélet, mintha csak valami külső erő irányítaná, Istené vagy a Holdé. És utána minden alkalommal hullafáradt voltál, kiürült belőled minden, azon kívül, hogy életben maradtál, nyomtalanul kitörölődött az egész, csak annyt tudtál, hogy olyan volt, mint valami homályos élmény, amit éreztél már egyszer, valahol-valamikor. Hosszú ideig lappangott benned, majd lassanként alakot öltött, lényegét nyert, míg végül teljes pompájában megmutatkozott egy késő délután, éppen amikor megszakadt egy tűzharc. Pontosan ezt érezted, amikor ezer éve, még kamaszfejjel, először húztad le egy lány ruháját.

A KEROSZINLÁMPA egy óráig a legkisebb fényerőn égett, azután kialudt végleg. Bejött egy hadnagy, éles zseblámpafénye körbevilant a bunkerben, kereste, ki lóghat odakint, a dróton. Majd a sátorlap lecsapódott mögötte, kizárta a senkiföldje felett repkedő jelzőfényeket; nem maradt más, csak a parázsló cigarettavégek és Mayhew pislákoló rádiója. – Beszéljünk egy kicsit a fényjelző lövedékekről – zendített rá a rádióbemondó. – Remek móka kilőni őket. Az egész égboltot bevilágítják! De azt tudtátok, hogy ezek a lövedékek *lerakódást* hagynak a csövekben? És ez a lerakódás gyakran *meghibásodást*, sőt *beragadást* okozhat...

– Hé, Mayhew, zárd már el azt a szart!

– Majd a sporthírek után – mondta Mayhew. Meztelenül ült a priccsén, a rádió fölé görnyedt, mintha a hangja és fénye megigézne. Buzgón törölgette a képét egy arctisztító kendővel.

– Tudjátok, mi derült ki? – kiáltotta valaki. – Ha beleteszel egy Chevy-motort egy Fordba és egy Fordot a Chevybe, *mindkét* kocsi gyorsabban fog menni! Bebizonyították!

Mindenki alváshoz készülődött. Egyedül Mayhew vette le a bakancsát. Két bőrnyakú srác, akikkel még nem is találkoztam, szürkületkor elment portyázni, és egy új hordággal tértek vissza, hogy legyen min aludnom, de rám se néztek, amikor odaadták, mintha csak azt mondanák, semmiség, baszki, *imádunk* odakint mászkálni a sűrűjében. Folyton ilyesmiket csináltak az emberért: ahogy Mayhew rám akarta tukmálni a matracát, ahogy azok a bakák Huében megpróbálták odaadni a saját sisakjukat és mellényüket, mert én nem vittem magammal. Ha elszakítottam a terepruhám egy drótakadályon, vagy a sár közepén kúsztam fedezékbe, percekben belül új cuccot kaptam, vagy legalábbis tisztát, és sosem derült ki, honnan. Mindig a gondomat viselték.

– Szóval legközelebb – javasolta a bemondó – *kétszer is* gondoljátok meg. Az életetek múlhat rajta. – Egy másik hang vette át a helyét. – Jól van, fiúk, innentől folytassuk tovább a Hatvanas Évek Csodás Slágereivel, itt a Fegyveres Erők Vietnámi Rádiócsatornáján, a következő nóta nektek szól, 1/44-esek, elsősorban annak a fekete testvérnek az ezredirodán, jöjjön Otis Redding – a *halhatatlan* Otis Redding, és a csodás „Az öböl mólóján”...

– Ez a beszéd, pajtás – mondta Napivadász.

– Figyelj – mondta az egyik baka –, ha belegondolsz, hányan patkoltak el ebben a kurva háborúban, hát semmi az egész, baszki. *Semmi!* Több esélyed van életben maradni, mint a Los Angeles-i sztrádán.

– Csak aztán rá ne fázz – morogtam magamban.

Mayhew felpattant. – Fázol, haver? Miért nem szóltál? Tessék, az öreglány küldte, alig volt még rajtam! – Egy szót sem szólhattam, máris odadobott egy ezüstszín négyszöget, úgy hullott a kezembe, mint valami összehajtott bibliapapír. Egy izofólia volt.

– Még hogy az öreglány! – horkantott Napivadász.

– Igen, a muterom.

– Mayhew mamája – mondta Napivadász. – És mit küldött még a mamád, Fitymatyi?

– Hát, például a püspökkenyeret karácsonykor, amit kábé papírostól bezabáltál.

Napivadász felnevetett, és rágyújtott egy újabb cigire.

– Basszátok meg – mondta Mayhew –, olyan kanos vagyok... – Vártuk a mondat végét, de nem jött.

– Hé, Mayhew – kiáltotta valaki –, te dugtál már? Az első nem számít.

– Naná – jegyezte meg Napivadász. – Mayhew lekasztott magának egy macát China Beachen, az egyik kupoldában melózik, és egyszerűen *imádja* kispöcsit, igaz?

– Telitalálat – mondta Mayhew, és úgy vigyorgott, mint Puck a régi illusztrációkon. – Imádja a csaj.

– Baromság – szólt közbe Orrin. – Nincs egy sliccelt szemű ribanc az egész szájba kúrt országban, aki élvezné.

– Te tudod, Jim – mondta Mayhew, mire Napivadász kuncogni kezdett.

A rádió drámai figyelmeztetéseket recsegett, hogy mindenki vigyázzon a fizetési igazolásokra és a pénzváltó utalványokra, majd visszatért a lemezlovas. – Ezt a nótát Keménylegény Paul és tűzcsapata küldi, méghozzá nagymenő kapitányuknak, Fred, a Sztárnak.

– Hé, Mayhew, csavard fel. Csavard már fel, baszki!

– Faszparittya, most mondtad, hogy zárjam el!

– Ne már, haver, ez egy nagyon klassz szám!

Mayhew feltekerte a rádiót, nem túl hangosra, de így is megtöltötte zenével a bunkert. Ezt a Buffalo Springfield-nótát gyakran adta a rádió azon a télen.

„Nézd már ezt a fura szitut,

Azt se tudjuk, van-e kiút,

Szuronypuskás pasi figyel,

Rám kiabál, ne szúrjam el!

De én csak: állj, srácok, mi ez a zaj?

Jól a nyakatokba szakad a baj...”

– Tudjátok, mit hallottam a parancsnoki bunkernél? – kérdezte Mayhew. – Az egyik csóka szerint jönnek a légilovasok.

– Így van – tódította valaki. – Holnap már itt is vannak.

– De *hánykor* holnap?

– Jól van – mondta Mayhew. – Akkor ne higgyétek el. A csóka az irodán melózik. Tegnap voltak a Művelési Központban, ott hallotta.

– És mégis mit csinálnának itt a lovasok? Parkolót a szaros szecskavágóiknak?

A tengerészgyalogosok rühellték az 1-es légilovasságot, ezerszer jobban, mint az összes többi fegyvernemet, miközben a légilovasok egyre inkább úgy érezték, kizárólag azért vannak Vietnámban, hogy kihúzzák a bőrnyakúakat a bajból. Az elmúlt hat hónapban legalább tucatszor siettek a segítségükre, és legutóbb, Hue ostrománál majdnem ugyanannyi emberük esett el. Február óta rebesgették, hogy a légilovasok felváltják a tengerészgyalogságot Khe Sanhban, ám ezt a szóbeszédet mostanra kábé olyan komolyan vették, mint a pletykákat, amelyek valami észak-vietnámi jeles napra ígértek támadást. (Március 13., a Dien Bien Phu-i ütközet kitörésének dátuma volt az egyetlen ezek közül, amelyben mindenki hitt. Aznap senki sem akart Khe Sanh közelében lenni, és tudomásom szerint az egyetlen tudósító, aki a táborban vészelt át az évfordulót, John Wheeler volt az Associated Pressből.) Ha egy tábori pletyka

támadásról szólt, inkább elengedték a fülük mellett – ha viszont felmentő csapatokról, lehetett bármilyen légből kapott, a tengerészgyalogosok magukban hittek benne, de egymás között csak röhögtek rajta.

– Haver, a lovasok a *közelébe* se jönnek ennek a kibaszott helynek.

– Jól van, szarok bele – mondta Mayhew. – Csak azt mondtam, amit a csókától tudok.

– Kösz, Mayhew. De most ülj a pofádra, és aludjunk végre, baszd meg.

És úgy is tettünk. Időnként pont olyan volt Khe Sanhban álomba merülni, mint egy ópiumbarlangban néhány pipa után, lebegés és sodródás a föld felett, miközben rendesen jár az agyad, így aztán még álmodban is megkérdezheted magad, hogy alszol-e, minden apró nesz eljut a tudatodig, minden egyes robbanás és földmélyből feltörő rengés, gond nélkül helyre teszed őket, anélkül hogy felébrednél. A tengerészgyalogosok nyitott szemmel aludtak, térdüket feszesen felhúzták, megesett, hogy álmukban felálltak, mintha megbabonázták volna őket. Errefelé az alvás nem okozott örömet, nem kínált nyugalmat. Fogyasztási cikk volt, megóvott a széthullástól, ahogyan a zsíros, hideg konzervételek megóvtak az éhhaláltól. Aznap éjjel, bizonyára alvás közben, lövöldözést hallottam odakintről, automata fegyverek ropogtak. Nem vettem észre, hogy felébredtem volna, hirtelen megláttam három felparázsló cigarettát a sötétben, de a rágyújtásokra egyáltalán nem emlékeztem.

– Tapogatóznak – jelentette ki Mayhew. Odahajolt hozzám, megint teljesen felöltözve, arca kis híján hozzáért az enyémhez, egy kósza pillanatra azt hittem, azért perdült ide hozzám, hogy testével védjen az esetleges golyóktól. (Nem először tett volna ilyesmit értem egy baka.) Mindenki ébren volt, lerúgtuk magunkról a hálósákat, a szemüvegem és sisakom után nyúltam, de rájöttem, hogy

már rajtam vannak. Napivadász ránk meredt, Mayhew csak vigyorgott.

– Hallgasd azt a faszt, hallgasd csak, a faszkalap kiégeti a csövét, az biztos.

Egy M60-as géppuska dörgött, meghozzá nem szakaszokban, hanem tébolyult hévvel, szünet nélkül. A kezelője valószínűleg látott valamit, vagy talán egy tengerészgyalogos járőr visszatérését fedezte a drótnál, esetleg egy három-négy fős előőrsöt leplezett le a fényjelző lövedékeknek köszönhetően, valami állót vagy mozgót, egy besurranót vagy patkányt, de a lövésekből úgy hangzott, mintha egy egész hadosztályt tartóztatna fel. Nem tudtam megállapítani, hogy viszonozza az ellenséges tüzet vagy sem, majd a dörgés váratlanul elhallgatott.

– Gyerünk, nézzük meg! – javasolta Mayhew, és már meg is ragadta a fegyverét.

– Inkább ne szórakozzál velük, haver – mondta Napivadász. – Ha kellünk nekik, maj' szólnak!

– Vége van már, nem hallod? Gyerünk! – mondta nekem. – Keresünk egy jó kis sztorit.

– Várj egy pillanatot – mondtam, és felkaptam a repeszmellényemet. Mialatt elhagytuk a bunkert, Napivadász csak a fejét rázta, és azt motyogta: – Kibaszott Mayhew...

Korábban olyan volt, mintha a lövések egyenesen a bunker fölött dörögtek volna, de az örökös tengerészgyalogosok szerint nagyjából negyven méterre, lent a lövészárkoknál zajlott a tűzharc. Elindultunk arrafelé a sötétben, körülöttünk alakok tűntek fel és el a ködben, fura, lebegő szellemek; hosszúnak tűnt az út, de végül Mayhew sisakja összekoccant egy másik sisakkal.

– A kibaszott utat kéne nézni, baszki – mondta.

– Magának: „A kibaszott utat kéne nézni, *uram!*” – Egy hadnagy volt, de nevetett.

– Elnézést, uram.
 – Mayhew?
 – Igen, uram.
 – Mi a faszt keres idekint?
 – Hallottunk valami szart...
 – Ki ez az ember? Hol a puskája?
 – Egy riporter, uram.
 – Ó... üdvözlöm.
 – Üdv – mondtam.
 – Nos – kezdte a hadnagy. – A nagyjáról már lemaradt. Látnia kellett volna öt perccel ezelőtt. Elkaptunk hármat odakint az első drótnál.

– Mire készültek? – kérdeztem.
 – Tudom is én, talán át akarták vágni a drótakadályt. Vagy aknákat elhelyezni, lopni pár repeszaknát, bevágni közénk egy gránátot, megzavarni minket, nem tudom. De már nem is fogom.

Hirtelen meghallottunk valamit, először úgy hangzott, mintha egy kislány sírna, fojtott, törékeny zokogás, de egyre hangosabb és hevesebb lett, egyre több fájdalom sűrűsödött bele, míg nem éles, fülsértő üvöltésbe csapott át. Mindhárman egymást néztük, szinte éreztük a másikon átfutó borzongást. Szörnyű volt, minden más hangot elnyelt a sötétségben. Bárki is volt a fickó, már csak egyetlen dolog izgatta, az a valami, ami miatt vonyított. Tompa durranás hallatszott a fejünk fölött, és egy világító lövedék bágyadtan lebuckázott a drótakadályra.

– Egy sárga – mondta Mayhew. – Ott van, látja? Ott a drótnál.
 Nem láttam semmit arrafelé, levél se rezzen, az üvöltés pedig elhallgatott. Ahogy a fényjelző kialudt, a fickó megint rákezdett, és a nyüsztésből hamar vonyítás lett.

Egy tengerészgyalogos csörtetett el mellettünk. Bajszos volt, és egy terepmintás ejtőernyőcsíkot viselt a nyakában, mint valami

cowboykendő, a csípőjére szíjazott tokból egy M79-es gránátvető kandikált ki. Egy pillanatra azt hittem, csak képzelem. Nem hallottam közeledni, hiába próbáltam kitalálni, merről jött, nem ment. Az M79-est rövidebbre vágta, és speciális fegyveragy volt rajta. Leírta róla, hogy dédelgetett kedvenc: már abból látszott, milyen sok munkát fektettek bele, ahogyan acélja visszatükrözte a fényjelző sziporkáit. A tengerészgyalogos komor képet vágott, halálosan komoly tekintettel, jobb keze a toknál, az első jelre várva. Az üvöltés ismét elnémult.

– Na jó – mondta –, elintézem a gecit.

A keze máris a markolatra siklott. Megint felhangzott a zokogás, majd az üvöltés, kialakult a képlet: az észak-vietnámi újra és újra ugyanazt vonyította, és nem kellett hozzá tolmács, hogy értsük.

– Nyírd ki a gecit – biztatta magát a tengerészgyalogos. Előhúzta a fegyvert, lenyitotta a csövet és beleejtett egy lövedéket, amely úgy nézett ki, mint valami elhízott töltény, miközben végig figyelmesen hallgatta az üvöltést. Aztán a gránátvetőt a bal alkarjára fektette, célzott egy pillanatig, majd lőtt. Hatalmas villanást láttunk a drótnál nagyjából 200 méterre, narancsszín szikrák pattogtak szerteszét, azután minden elcsendesült, csupán néhány bombarobbanás morajlott több kilométeres távolságban, majd az M79-es kinyitása, bezárása és tokba csúsztatása hallatszott. Semmi sem változott a baka arcán, a világon semmi, máris beleolvadt a sötétségbe.

– Azt a kurva – mondta Mayhew halkan. – Láttad ezt, haver?

Azt mondtam (hazudtam), igen, nagy szám volt, tényleg nagy szám.

A hadnagy kijelentette, hogy őszintén reméli, találkozik errefelé néhány igazán jó sztorit. Azt mondta, csak ne szívjam mellre, és lelépett. Mayhew megint a drót felé bámult, mintha csak az előttünk elnyúló földdarab csendje beszélne hozzá. Ernyedt ujjakkal megérintette az arcát, olyan volt, akár egy kisgyerek a rémfilmmatinén.

Megböktem a karját, és visszamentünk a bunkerbe, hogy aludjunk egy keveset.

5.

A FŐPARANCSNOKSÁG felsőbb szintjein derűs optimizmussal kezelték Khe Sanh témáját, jól ismertük ezt a lelkesedést a Tet első hetéből, a vágóhídi vigyorokat. Hozzáállásuk gyakorta szült félreértéseket a sajtó és a rangidős tengerészgyalogos tisztek között, különösen, amikor kikozmetikázták a súlyosabb embervesztéseket, a megfutamodott vagy törbe csalt egységek „átmeneti taktikai műveleteket” hajtottak végre közleményeikben, netán a pocsék időjárást kedvezőnek, sőt kitűnőnek nevezték. Elég nehéz elhinni Danang partvidéki kánikulájában valami tengerészgyalogosági sajtótisztnak, hogy a demilitarizált zónában, ahonnan egy napja tértem vissza, szintén strandidő tombol, pláne miután egy forró zuhany és a száraz ruhák sem tudták kiűzni a farpofáim közé tapadt, háromnapos, jéghideg szutykot. Nem kell tapasztalt stratégának lenni ahhoz, hogy érezd, ha befagyott a segged.

A 26-os tengerészgyalogos-ezred parancsnokával, David Lownds ezredessel folytatott beszélgetéseimből egy olyan katona képe rajzolódott ki, akit teljességgel hidegen hagy pozíciójának jelentősége; ám sokkal komplikáltabb figura rejtőzött a csalóka felszín alatt, akinek istenadta tehetsége volt ahhoz, hogy (egyik szárnysegédje kifejezésével élve) „kiverje a sajtó faszát”. Első pillantásra szelíd, visszahúzódó, kissé szórakozott, sőt szinte bárgyú alaknak tűnt (az újságírók maguk között úgy emlegették, „Khe Sanh oroszlánja”), mintha épp ezen kvalitásai miatt választották volna a főparancsnokság cinikus fejesei a döntéseik bejelentésére. Amikor nekiszegeztek egy kérdést, mondjuk a támaszpont sikeres megvédésének esélyeiről, többnyire olyasmiket válaszolt, hogy „egyelőre nem ter-

vezünk erősítést” vagy „nem aggódunk, a mi katonáink tengerészgyalogosok”. Alacsony emberke volt, vaksi, vizenyős szemekkel, kissé egy mesebeli rágcsálóra emlékeztetett, egyetlen sajátos vonással: egy sűrű és gondosan ápolat katonabajusszal.

Tántoríthatatlan tudatlansága Dien Bien Phut illetően az örületbe kergette a tudósítokat, pedig csak bazári trükk volt. Lownds könyvet írhatott volna Dien Bien Phuról, pontosan tudta, mi történt ott, jobban az újságírók többségénél. Amikor először találkoztunk Khe Sanhban, átadtam neki egy kéthetes üzenetet a vejétől, egy tengerészgyalogos századostól, akivel Huéban ismerkedtem meg. Komoly sérülést szenvedett a csatornak mentén vívott csatákban, a fellegvár délnyugati oldalánál, üzenete jobbára a személyes formáságokból állt. Az ezred vezetőjeként Lownds nyilvánvalóan tudott a százados sebesüléséről, mégis majdnem elolvadt az örömtől, hogy végre beszélhet valakivel, aki ott járt, és látta a fiút. Büszke volt a vejére, és meghatotta, hogy a százados gondolt rá. Torkig volt már a riporterekkel és a kérdéseikből sugárzó kritikákkal, én pedig akaratlanul is együtt éreztem vele. Jó néhány olyan alapelvet és attitűdöt ismertem Khe Sanhban, amelybe katonák haltak bele, de nem hittem, hogy ezekért az ezredes a felelős. Maga is amolyan tiszteletbeli baka lett, elég régóta élt már a bázison, és ez kezdett megmutatkozni az arcán. A róla szóló cikkek sosem pazaroltak szót személyes bátorságára, sem arra a fokozott és különleges óvatosságra, amellyel a katonái életéről döntött.

Ugyan már. Ha kíváncsi voltam arra az eszement, kincstári optimizmusra, amely tudomást sem vesz a tényekről, és tömegesen végez a bakákkal, tehetetlen, őrjöngésig fokozódó dühöt ébresztve bennem, akkor nem Khe Sanhban kellett keresgélnem. Pezsgett a harci szellem a bázis védőiben (nagyraest túlélők voltak; vágták a témát), ám ez egyetlen tábornokot sem jogosított fel arra, hogy hősies lázban égő, vérszomjas harcosoknak fesse le őket. Ötnapos,

február végi utam során a demilitarizált zónában, úgy tűnt, mintha a fejesek mást sem tudnának mondani lózungokon kívül. „Bámulatos”, „igen derekas”, „példátlan”, „első osztályú”, csak úgy dőltek belőlük a szuperlatívuszok, néha alig tudtam megállni, hogy ne kapjak marokra egy őszülő, kefefrizurás kobakot és verjem arccal a legközelebbi hadműveleti térképbe.

Azt az öt napot együtt töltöttem a *Time* újságírójával, Karsten Pragerrel. Prager a harmincas évei elején járt, három éve tudósított már a háborúról kisebb-nagyobb megszakításokkal. Német volt, csak a főiskola idején költözött Amerikába, de máris teljesen elvesztette otthoni akcentusát. Helyébe nyers, pattogós beszédmod lépett, mintha most jött volna a brooklyni dokkokból. Egyszer megkérdeztem tőle, hogyan tudott így megszabadulni a német akcentustól alig néhány év alatt. – Hát – felelte –, mindég is fajin fülem vót a nye'vekhez. – Acélos-szúrós tekintete remekül illett a hangjához; csípős megvetése a vezérkari hőzöngés iránt időnként felpaprikázta az interjúkat.

Együtt repültünk a demilitarizált zónába, Quang Tritól a Carroll táborig és Rockpile-ig, útba ejtve az összes tűztámogató bázist, amelyet felállítottak vagy átalakítottak Khe Sanh védelmében. Repültünk leharcolt tengerészgyalogsági helikoptereken, otromba Sikorsky CH-34-eseken (úgy döntöttünk, leszarjuk a fémfáradást; a 34-eseket a hatalmas szívük hajtotta), alattunk hideg, felszagga-tott, ködbe borult hegyek, ugyanazok a hegyek, amelyekre az előző három hét folyamán legalább hatvanezer tonnányi robbanóanyagot zúdítottak a B-52-es bombázórajok: holdfelszint idéző vidékek, tele kráterekkel, árkokkal és a bennük bujkáló, gyakorlott észak-vietnámi lövészekkel. Korábbi tapasztalataink és a meteorológiai előrejelzéseink szerint a monszunnak már el kellett volna vonulnia délre, kitisztítva a zóna égboltját, visszaadva a lejtők melegét, ám erről szó sem volt, a monszun makacsul kitartott (– Az időjárás? – mondta

volna erre valamelyik nagyfejű – Az időjárás egyre előnyösebben alakul!), kis híján megfagyunk, szinte hugyozni sem lehetett azokon a tűzbázisokon; a felhőalap nagyon alacsony volt délelőtt és délután három után. Az út zárószakaszán, a Dong Hába vezető repülés közben az üléseket tartó alumíniumrúd eltört, mi pedig elterültünk a padlón, miközben az egész pont olyan hangot adott ki, mint amikor egy .50 kaliberes lövedék telibe kapja a koptert: előbb mindenkire ráhozta a szívbajt, aztán egy nagyot nevtünk. Néha a pilóták úgy gondolták, láttak valami mozgást egy hegytetőn, ezért leereszkedtünk, tettünk öt-hat kört, míg végül mindenki hörgött és röhögcsélt a félelemtől és a fagytól. A rajparancsnok egy fiatal tengerészgyalogos volt, aki fittyet hányt a kezeslábasához erősített biztonsági heveder használatára, olyan könnyedén igazodott a helikopter minden bucskázásához és rázkódásához, hogy időnk se volt rácsodálkozni egy-egy merész mutatványra; egyszerűen belefeledkeztünk eleganciája és magabiztossága látványába; lecsett állal néztük, ahogy leguggol a nyitott ajtóban, hogy megszerelje a letört ülést egy fogóval és némi huzallal. Ott feszített ötszáz méteres magasságban a szélvihar keskeny küszöbén (Gondolt már arra, hogy a mélybe vesse magát? Milyen gyakran?), lezseren csípőre tett kézzel, mintha csak egy utcasarkon várakozna. Tudta, hogy nagyon megy neki, igazi művész, és tudta, hogy le vagyunk nyűgözve, mégsem tette az esztét: a saját örömeire csinálta, ő volt az Ember, Aki Sosem Fog Kiesni Egy Nyavalyás Helikopterből.

Mire Dong Hába értünk, már napok óta nem tudtunk fürödni, borotválkozni vagy akár csak átöltözni; egyenesen a 3. tengerészgyalogos-ezred parancsnokságára hajtottunk, ahol Prager kért egy villáminterjút Tompkins tábornoktól, a helyi nagyfőnöktől. A tábornok szárnysegédje egy fiatal főhadnagy volt: afféle paprikajancsi, olyan tisztára suvickolva és simára borotválva, hogy a szemünk is belesajdult, mialatt elképedt ábrázattal végigmért bennünket. A kez-

deti undor abszolút kölcsönös volt, szerintem később sem léptünk túl rajta, de azért pár pillanat múlva, némiképp vonakodva, bekísért minket a tábornok irodájába.

Tompkins az íróasztalánál ült terepzőld pólóban, és olyan mosollyal üdvözölt minket, amilyen két elmeroggyantnak kijár, harmadnapos borostával, fülig koszosan és gyűrött öltözkében. Miután a hadnagy elhagyta a szobát, mintha csak egy hatalmas ajtó csapódott volna a hidegre, a tábornok pedig hellyel kínálta minket. Makkegészsége és feszes, napszitta arca ellenére valahogy Everett Dirksen szenátorra emlékeztetett. Volt valami derűs dörzsöltség a mosolyában, tekintetében rafináltság rejtőzött, hangja akár a selymes sóderkavics, valamennyi mondat alaposan átgondolva gördült ki belőle. Mögötte zászlók sorakoztak egy állványon, a szoba egyik falát teljes szélességben a demilitarizált zóna lenyűgöző domborzati térképe borította, számtalan aprócska szektorral, amelyeket gondosan eltakartak az illetéktelen tekintetek elől.

Leültünk, a tábornok cigarettával kínálta (egy egész dobozzal), és Prager feltette a bemelegítő kérdéseit. A szokásos dolgok voltak, összefoglalva mindazt, amit az elmúlt négy napban megtudtunk. Én sosem láttam értelmét, hogy bármiről is rázós kérdéseket tegyek fel a fejeseeknek; ők is csak hivatalnokok voltak, és szinte mindig azt válaszolták, amire számítottam. Csak fél füllel figyeltem az interjút, időnként elkalandoztam, Prager pedig belekezdett valami hosszú, nyakatekert fejtegetésbe a különféle időjárási viszonyokról, a légi haderő eloszlásáról, nehézfegyverzetünk magasságáról és lőtávolságáról, az ő nehézfegyvereikről, az utánpótlás és erősítés nehézségeiről, valamint (kissé bocsánatkérően) a visszavonulásról és kiürítésről. Mialatt a kérdés kibontakozott, a tábornok összeérintette az ujjait, mosoly terült szét az arcán, bólogatni kezdett, a harmadik perc táján már egészen úgy tűnt, lenyűgözi Prager precíz helyzetfel-

ismerése, majd a kérdés végére érve tenyerét finoman az asztallapra helyezte. Még mindig mosolygott.

– Tessék? – kérdezte.

Gyorsan egymásra pillantottunk Pragerrel.

– Elnézésüket kérem, fiúk. Sajnos kicsit nagyothallok. Időnként elvesztettem a fonalat.

Így aztán Prager ismét nekivágott, ezúttal fülsértő hangerővel, én pedig gondolatban visszatértem a térképhez, pontosabban a térképre, hogy aztán az ablakunk alatt dörgő tűzérség hangja, az égő ürülék és a kihűlt, nedves ponyvák szaga újra Khe Sanhba repítsen pár pillanatra.

Eszembe jutott néhány baka, akik egyik éjjel körbeültek egy gitárral, és a „Hova tűnt a sok virág?”-ot énekelték, Jack Laurence a CBS-től megkérdezte őket, tudják-e, mit jelent ez a dal sokak számára, mire azt felelték, igen, igen, tudják. Eszembe jutott az a falfírka, amelyet John Wheeler egy latrinafalán talált: „Azt hiszem, kezdek belezúgni Jake-be”; azok a katonák, akik kimentek a tűzvonalba, hogy szerezzenek egy hordágyat, amin alhatok; Mayhew izofóliája, majd az a kölyök, aki postán hazaküldött a barátnőjének egy vietkongfület, aztán meg nem értette, miért nem írt neki többé a lány. Eszembe jutott a zónába küldött 13-as tengerészgyalogos hadműveleti zászlóalj, minden kegyetlenségükkel és kedvességükkel, a számtalan móddal, ahogy köszönetet mondtak nekem, pedig komplett örültnek tartottak, hogy ódamentem. Eltűnődtem, mi lesz a Khe Sanh-i bakákkal azon az éjszakán: már az aknatűz negyvenötödik éjjelén jártunk, a Vízözön nem tartott ennyi ideig. Prager még mindig beszélt, a tábornok továbbra is bólogatott és malmozott, a kérdés pedig lassan a végére ért. – Tábornok úr – mondta tanult kollégám –, azt szeretném tudni, vajon mi lesz, *amennyiben* az ellenség úgy dönt, hogy megtámadja Khe Sanht, és

ezzel egy időben az összes támogató bázisát is, amelyet a tengerészgyalogság felállított a demilitarizált zóna mentén?

Arra gondoltam, kérem, Tábornok, csak mondja azt, „Isten őrizze!”, kapja a magasba a kezét, fusson végig önkéntelen remegés azon a szép, kemény kötésén, jusson eszébe Langvei, jusson eszébe Mayhew!

A tábornok elmosolyodott: a nagy fehér poénvadász szagot fogott, és máris csípőből lőtt.

– Pontosan... ezt... várjuk tőle.

Megköszöntük az idejét és a bagóját, aztán elhúztunk, hogy kerítsünk valami szállást éjszakára.

AZNAP DÉLUTÁN, amikor visszatértünk Danangba, fontos tájékoztatót tartottak a tengerészgyalogság által fenntartott és irányított sajtóközpontban, egy tenyérnyi táborban a folyónál, ahol az újságírók nagy többsége tartózkodott, amikor az 1. hadtestről tudósítottak. Egy dandártábornok a III. tengerészgyalogos partra szálló haderőtől átjött hozzánk, hogy beszámoljon a demilitarizált zónában és a Khe Sanh körül zajló eseményekről. A „sajtóműveletekkel” megbízott ezredesről lerítt a harctéri idegesség, az egész étkezőt kiürítették a rendezvény kedvéért, mikrofonokat állítottak fel, széksorokat rendeztek be, nyomtatott anyagokat osztottak ki. Ezek a hivatalos tájékoztatók nagyjából úgy befolyásolták az ember háborúról alkotott összképét, ahogyan a fénygránátok az éjszakai látást, ám ezúttal kivételes esetről volt szó, ezért minden újságíró összesereglett az I. hadosztály környékéről. Köztünk volt Peter Braestrup is a *Washington Post*tól, korábban a *The New York Times*-től. Majdnem három éve tudósított a vietnámi háborúról. Korábban századosként szolgált a tengerészgyalogságnál Koreában; a hajdani bőrnyakúak olyanok, akár a volt katolikusok vagy a szabadnapos FBI-osok, így aztán a TGY mindig is Braestrup szívügye maradt.

Egyre keserűbben beszélt arról, hogy a tengerészgyalogság nem ásta be magát rendesen Khe Sanh köré, felzaklatta döbbenetes kiszolgáltatottságuk a tüzéségi támadásokkal szemben. Mereven ült, mialatt az ezredes bemutatta a tábornokot, és a tájékoztató kezdetét vette.

Az időjárás természetesen pompás volt: – A nap reggel tízre már ott ragyog Khe Sanh egén. (Az újságírók egy emberként hördültek fel a széksorokban.) Örömmel számolhatok be arról, hogy a 9-es út újra megnyílt, és végig járható. (Végigfurikázna a 9-es úton Khe Sanhig, tábornokom? Fogadjunk, hogy nem.)

– És mi a helyzet a Khe Sanh-i katonáinkkal? – kérdezte valaki.

– Örülök, hogy ezt megkérdezte – jelentette ki a tábornok –, mivel ma reggel több órát is eltöltöttem a bázison, és bátran állíthatom: azok a tengerészgyalogos fiúk *tiszták!*

Zavart csend lett. Mindannyian tudtuk, hogy igen, jól hallottuk, a pasas szerint a tengerészgyalogosok Khe Sanhban *tiszták* (– Tiszták? Ugye ezt mondta, „tiszták?”), de halvány fogalmunk sem volt arról, mit ért ezen. – Úgy bizony, fürdenek vagy alaposan lemosakodnak kétnaponta, és minden áldott reggel borotválkoznak. A hangulatuk kiváló, a harci kedvük töretlen, ég bennük a lelkesedés, ott csillog a szemükben!

Braestrup felállt.

– Tábornok...

– Peter?

– Tábornok úr, és mi van a védművekkel a támaszponton? Építettek oda egy csilivili, légkondicionált tisztí klubot, amely mostanra romokban hever. Építettek egy kocsmát a bakáknak, *azt* megsztlították. – Higgadtan kezdett bele, de máris alig tudta türtőztetni magát. – Az egészségügyi részleg szégyen és gyalázat, közvetlenül a kifutó mellé helyezték, ahová naponta több száz lövedék csapódik be, és *sehol* egy fedezék fölött. Július óta állomásozik a zászlóalj a bázison, minimum november óta számítanak már az észak-viet-

námi támadásra, és január eleje óta folytonos tüzéségi csapások alatt állnak. Tábornok úr, miért nem ásták még be magukat azok a tengerészgyalogosok?

Halálos csend lett a teremben. Braestrup leült, ádáz vigyorral az arcán. Amikor belefogott a kérdésbe, az ezredes hirtelen félrecsúszott a széken, mintha eltalálták volna. Most elszántan próbálta betolni a képét a tábornok látóterébe, hogy minél jobban viríthassa neki a „Látja, uram, milyen pöcsverőkkel kell nekem mindennap kínlódnom?” arckifejezését. Braestrup nyílegyenesen a tábornokra szegezte tekintetét, a válaszára várva – elvégre nem költői kérdést tett fel –, és nem is kellett sokáig várnia.

– Peter – felelte a tábornok –, úgy vélem, ön egy aprócska szöveget egy hatalmas kalapáccsal.

6.

A GÉPPUSKÁS kihajolt a helikopter ajtaján, lenézett, és röhögni kezdett. Írt valamit egy papírra, és átadta nekem. Ez állt rajta: „Mi aztán adtunk szart-hugyot ezeknek a hegyeknek.”

Elvonulóban volt a monszun, és visszatért a hőség az I. hadtesthez, a Khe Sanh-i tortúra a vége felé járt. A demilitarizált zóna nyugati széle felett repülve az egész tél története ott állt a hegyvidéken, koromfekete betűkkel.

Azokban a hónapokban, amíg az ÉVH felügyelte a 9-es utat, elszigetelve a Khe Sanh-i tengerészgyalogosokat, mindössze annyit lehetett látni a környező hegyekből, amennyit a felszakadozó köd engedett: egy kihalt tájat, fagyos, ellenséges vidéket, amelynek összes színét kiszívta a felhős monszun, és fátyol mögé rejtette a sűrű pára. De most, a friss tavaszi fényben a Fennsík megtelt élettel és érzékiséggel.

Gyakran hallottam, ahogy a tengerészgyalogosok arról beszélgetnek, mennyire gyönyörűek lehetnek ezek a hegyek – azon a tavaszon távolról sem voltak azok. Ez a környék hajdanán az annami uralkodóház vadászirtokait jelentette, tigrisek, szikaszarvasok és repülő mókusok otthonát. Néhanap elképzeltem, milyen lehetett egy ilyen királyi vadászat, de mindig valami keleti gyermekmese derengett fel bennem: császárokat és császárnőket, hercegeket és hercegnőket, udvaroncokat és követeket varázsoltam magam elé, fényűző ruházatban a hajzához; karcsú figurákat valami faliszőnyegről, vértelen mészárlás ígéretét, derűs banzájt, lóhátról szórt bókokkal és halált megvető botorságokkal. A bakák mégis otthoni hegyeikhez hasonlították a vidéket; arról ábrándoztak, hogyan vadásznának völgyeiben, bármilyen prédára, aminek több mint két lába van.

De azt hiszem, alapvetően gyűlölték ezeket a hegyeket: nem időről időre, mint ahogyan mi, a többiek, hanem szüntelenül, akár egy átkot. Inkább harcoltak volna dzsungelek mélyén vagy a Cua Viet folyót szegélyező, szikkadt síkságokon, mint az itteni hegyek között. Hallottam, ahogy az egyik baka „haragosnak” nevezte őket: valószínűleg egy háborús filmből vagy sorozatból vehette, ám a személyes nézőpont hitelessé tette a jelzőt, kiválóan illett ezekre a hegyekre. Szóval, miután megtizedeltük fáit, megtörtük gerinceit, megégettük vidékeit olyan kegyetlenül, hogy életnek hírmondója sem maradt rajtuk, a látvány bőven elég tengerészgyalogost tölthetett el boldogsággal és a hatalom alantas érzésével. Bejárták azokat a hegyeket, amíg le nem rohadt a lábuk, lépre csalták őket, és aknákra léptek ösvényein, orvttámadást kaptak kopár ormaikon, lapultak földjén az ellenséges tűzben, markolva zöldjét, amely belepte őket, zokogtak magányosan a félelemtől, kimerültségtől és szegységtől, előre sejtve, miféle borzalmakat hoz a következő éjszaka – majd mindezek után, áprilisban úgy tűnt, valamiféle bosszút álltak rajta.

Sosem jelentettük be a felperzselt föld taktikát, sosem jelentettünk be semmiféle taktikát, azon kívül, hogy keresni és irtani fogjuk az ellenséget, és ehhez a legegyszerűbb utat választjuk. Azt használtuk hozzá, ami épp kéznél volt, ledobtuk rájuk a legnagyobb bombamennyiséget, amelyet a háborúk története során bármikor ledobtak, egy alig ötven kilométer sugarú körben Khe Sanh közép-pontjától. Bevetettük az összes létező szőnyegbombázási módszert, több mint 110 000 tonnányi halált szórtunk szét azokon a hegyeken Khe Sanh blokádja idején. A kisebb dombok szinte szó szerint kifordultak, a meredekebb csúcsokat arctalanra és jellegtelenre csupaszítottuk, a nagyobb hegyeken pedig annyi sebhely és kráter nyílt, hogy egy távoli kultúrából érkezett megfigyelő vakbuzgó rajongásra és rituális rendszerességre ismerhetett bennük, mintha vallási jelképek lettek volna; a mélységes középpont feketeségéből feltörő fénypázmák, a terület széléig fonákjára fordult föld; azték napkorongokat idéző formák mindenfelé, amelyek arról tanúskodtak, buzgó kovácsaik mélységes hódolattal adóznak a Természetnek.

Egy alkalommal a Cam Lo és Dong Ha között repülő helikopteren egy tengerészgyalogos mellett ültem, aki elővett egy bibliát a csomagjából, és már a felszállás előtt belemélyedt. Apró kereszt díszelgett a repeszmellényén, golyóstollal rajzolva, és egy másik, kevésbé szembeötlő a sisakpántján. Elég rendhagyóan festett egy Vietnámban harcoló tengerészgyalogoshoz képest. Először is árnyalatnyit sem barnult, noha hosszú hónapokat töltött a napon: csak tele lett vörös foltokkal, pedig egészen sötét volt a haja. Ráadásul jócskán elhízott, legalább tíz kilóval többet nyomott az átlagnál, pedig lerítt a bakancsáról és a terepruhájáról, hogy keményen megdolgoztathatják. Nem a tábori lelkésznek ministrált, annyi szent: mezei bokorugró volt, csak éppen a zsírosabb, sápadtabb és hitbuzgóbb fajtából. (Az ember nem sok hitbuzgó bakát látott odakint, pedig

érthető lett volna, annyi mélydéli és síkvidéki, kisvárosi és tanyasi gyerek között.) Bekapcsoltuk az övünket, majd a fickó a könyvébe merült, egészen belefeledkezett, én meg kihajoltam az ajtón, és néztem a hatalmas vermek végtelen áradatát, ahogy szétfröccsentek a zöldben, a napalm és növényirtó égette foltok hektárnyi hegeit. (A légierő külön egységet tartott fenn a lombtalanításra, Béreske-züeknek hívták magukat, jelszavuk annyi volt: „Csak mi fékezhetjük meg a fákat!”) Amikor odakínáltam pár cigit a bakának, felnézett a Bibliából, megrázta a fejét, és megeresztett egy olyan kurta, céltalan kacajt, amelyből kiderült, hogy látott már néhány cifra dolgot. Talán még Khe Sanhban is megfordult, vagy fent a 861-esen a 9-esekkel. Szerintem gőze sem volt arról, hogy nem vagyok tengerészgyalogos, az ő repeszmellényüket viseltem, ráadásul eltakarta a zubbonyomra varrt újságírócímkét; de értékelte a cigarettakínálás bajtársi gesztusát, és szerette volna valamivel viszonzni. Szinte kuncogva az orrom elé dugta a Szentírást, és rámutatott benne egy passzusra. A 91-es zsoltár pár sora volt:

„Nem kell félned az éji kísértettől, sem a nappal repülő nyilaktól.

Sem a sötétben terjedő ragálytól, sem a fényes nappal kitörő dögvéztől.

S ha ezren esnek is el oldaladon, a jobbod felől tízezren, téged nem találhatnak el.”

Oké, gondoltam, ez mondjuk megnyugtató. Ráírtam egy cédulára, hogy „Gyönyörű”, és odaadtam neki, a fickó felfelé bökött hüvelykujjával, mondván, egyetért velem. Visszabújt a könyvbe, én meg visszabújtam az ajtóba, de egész úton Dong Háig bujkált bennem a kisördög, hogy átfussam a Zsoltárok könyvét, és keressek neki egy

passzust cserébe, például amelyik olyanokról szól, akik tetteikkel megfertőzik magukat, és gonoszságuk miatt hűtlenné lesznek.

KHE SANH felmentése április 1-jén kezdődött. Hivatalosan a Pegazus-hadművelet nevet viselte; noha több mint tízezer tengerészgyalogos és három teljes VKH-hadosztály harcolt benne, mind elnevezését, mind kivitelezését az 1. légilovassági hadosztály részvételének köszönhetette. Egy héttel korábban a lovasság 18 000 tagja elhagyta a Dong Ha melletti Evans tábort, és elfoglalta helyét az egyik folyóvölgyben, nagyjából 15 kilométerre északra Khe Sanhtól, alig valamivel a laoszi hegyek közé beásott, nehéz lövegek lőtávolán kívül. A lovasoknak rengeteg helikopterük volt, alapvetően a kopterekre épült az egész légi mozgékonyaság; 54-es Skycrane szállítógépek cipelték a súlyos talajgépeket, a Chinookok hozták a nehéztüzérséget, és pár napon belül ott virított egy előretolt hadműveleti bázis, amely szebben mutatott, mint a tengerészgyalogosok állandó támaszpontja, különösen azzal az ezerméteres kifutóval és a mélyre ásott, szellős bunkersorral. El is keresztelték nyomban Csödör Leszálló Zónának, és amint elkészült, Khe Sanh bázisa második helyre szorult saját szektorában: csupán egy célpont lett a sok közül.

Majdnem olyan volt, mintha véget ért volna a háború. Egy nappal a Pegazus megindítása előtt Johnson elnök bejelentette a légicsapások felfüggesztését az északi célpontok ellen, és saját elnöki pályafutásának végét. A tengerészgyalogoság 11-es műszaki alakulata nekivágott a 9-es útnak, hatástalanították az aknákat, helyreállították a hidakat, és semmiféle ellenállásba nem ütköztek. A Khe Sanh elleni tüzérségi támadásokból nem maradt több néhány kőszalóvénél naponta; legalább két hét eltelt azóta, hogy Westmoreland tábornok kijelentette, véleménye szerint a Khe Sanh elleni támadás

végérvényesen elmaradt. A 304-es ÉVH-hadosztály visszavonult, akárcsak a 325C gyalogsága. Immár úgy festett, az egész észak-vietnámi haderő, néhány mutatóban hagyott egység kivételével, angolosan távozott. Helyettük mást sem lehetett látni, mint a legmegnyugtatóbb katonai emblémát egész Vietnámban, a légilovasok sárga-fekete válljelzését. Vérteli profik vigyáztak ránk, az elit katonák. A leszállózónák és tűzbázisok hármásával-négyesével szaporodtak naponta, és minden órával közelebb kerültek Khe Sanhhoz.

Szinte már túl szép volt, hogy igaz legyen; aztán a harmadik napon valami különös történt Pegazussal. Hadműveletként látványosan tükrözte a légilovasság parancsnoka, John Tolson dandártábornok ízlését, aki szokatlanul intelligens és kifinomult katonai vezetőnek bizonyult. Elképesztő gyorsasággal és pontossággal dolgozott, főleg azok szemében, akik már három hónapja tengerészgyalogosok között éltek. A Pegazus légies eleganciával mozgott, harcmódor és hatékonyság terén egyaránt. Stendhal rajongott volna érte (minden bizonnyal „helyőrségek románcaként” emlegetve), azonban egyre jobban hasonlított parádés-, mint csatolóra: egy *nem*-hadművelet lett, a *nem*-ostromlott Khe Sanh *nem*-felmentésére. Amikor kijelentettem Tolson tábornoknak, hogy nem igazán értem, mit művel a lovassága, nevetve azt válaszolta, valószínűleg jobban átlátom, mint hinném. A Pegazusnak nincs konkrét célja, magyarázta, nincs más feladata, csak hogy harcban álljon. De mégis kivel?

Talán igaz lehetett a vezérkar állítása, hogy a B-52-esek zavar-ták el őket, megtörték támadókedvüket. (A hivatalos közlemény szerint 13 000 észak-vietnámi katona esett el a légicsapások következtében.) Talán már januárban ellillantak Khe Sanh szektorából, előbb a támaszponthoz szegézték a tengerészgyalogosokat, majd az 1. hadtestet megkerülve bekapcsolódtak a Tet-offenzívába. Sokan

úgy vélték: bőven elég néhány találekony és tevékeny ÉVH-zászlóalj ahhoz, hogy a drótakadályokon belül és a talajszint alatt tartsák a bőrnyakúakat, akár heteken át. De az is lehet, kizárólag azért jöttek, hogy megbizonyosodjanak a támadás értelmetlenségéről, aztán visszahúztak Laoszba. Vagy A Shauba. Vagy Quang Tribe. Fogalmunk sem volt. Valahol mégiscsak lenniük kellett, ha egyszer Khe Sanh környékén nyomuk sem volt.

Elképesztő fegyverraktárak kerültek elő, rakéták bontatlan ládákban, a gránátvetőkön még ott a gyári csomagolás, az AK-47-esek ragadtak a Cosmoline rozsdagátlótól, minden arra utalt, hogy zászlóalj méretű egységek távoztak, igen sietve. A légilovasok és a tengerészgyalogosok a 9-es út felett annyi elhagyott felszerelést találtak, amennyit csak többszázadnyi katona hagyhatott maga után. Hátizsákok sorakoztak glédába állítva a terepen, tele voltak mindenfélével naplóktól a katonaversekig, de egyetlen utalást sem találtak bennük arról, hová tűntek a csapatok, és miért. Tekintve a hátrahagyott fegyver- és ellátmánymennyiséget (rekordméretű volt a háború történetében), meglepően kevés foglyot sikerült ejtenünk, bár egyikük elárulta a kihallgatóinak, hogy az ezredének 75 százalékaival végeztek a B-52-esek (majdnem 1500 emberrel), a túlélők pedig az éhhalál szélén jártak. Egy póklyukból húzták ki a 881-es magaslat északi oldalán, kifejezetten hálás volt foglyul ejtőinek. A kihallgatáson jelen lévő amerikai tisztnek volt képe azt mondani, hogy igazán vérlázító a komcsiktól ilyen 18 éves fiúkat belekényszeríteni egy elnyomó háborúba. Nem emlékszem senkire, egyetlen tengerészgyalogosra vagy légilovasra, egyetlen tisztre vagy sorkatonára sem, akit ne viselt volna meg a foglyok látványa, a hirtelen jött döbbenet, hogy mennyit kellett tűrniük és szenvedniük azon a télen.

Tizenegy hete először a Khe Sanh-i tengerészgyalogosok elhagyták a védvonalakat, felvonultak a három kilométerre lévő

471-es dombra, és bevették, az egyetlen komolynak számító csatában az ostrom kezdete óta. (A leszállóhelyek, köztük a Csödör is, elszórtan kaptak rakétákat és aknákat; a lovasság veszített pár szecs kavagót az északi mesterlövészeknek köszönhetően, jóformán mindennap akadt valahol egy rövid, ám annál hevesebb tűzharc. A kifutók környékén délutánonként mindig hevert egy-két elszállításra váró hullaszák, de egészen más lett minden, és pont ez volt a baj. A téli mészárlás után ijesztő volt ez a szokatlan könyörület, az emberek féltek, hogy lankad az éberségük, féltek, hogy végzetesen megtréfálják őket. Az rendben van, hogy meg kell halni, ahol arat a halál, Huéban vagy Khe Sanhban, de ki akarja a resztliben végezni. A „MIÉRT ÉN?” az egyik leggyakoribb felirat volt a sisakokon.) Amikor azt mondta az egyik légi deszantos: – Hallom, pár bőrnyakú beletenyерelt valami szarba a 9-esen –, közben úgy értette, *persze* hogy a bőrnyakúak tenyereltek szarba a 9-esen, *mást se* csinálnak ebben a kurva háborúban. A légilovasságiak sem vették félvállról a halált, de biztosak voltak benne, hogy sosem végezhetik úgy, mint a tengerészgyalogosok. Körbejárt egy sztori a Pegazus taktikai területén egy bőrnyakúról, akit az ÉVH csapdába szorított egy domboldalon: a tengerészgyalogsági helikopterek nem akarták felvenni, ezért végül a lovasságiak hozták be. Igaz volt vagy sem, ez a történet világosan mutatta a tengerészgyalogság–légilovasság közötti rivalizálás összetettségét; amikor a lovasok kiküldtek egy egységet, hogy felváltsák a 471-esen harcoló tengerészgyalogosokat, a találkozás leszámolt az egyik utolsó romantikus közhellyel, amely még megmaradt a háborús filmekből. Nem volt üdvriválgás vagy férfias tréfálkozás, semmi kedélyes kurvaanyázás vagy a jó öreg: – Te honnan vagy, Brooklynból? – Ne bassz már, én is! A távozó és az érkező katonák libasorban elvonultak egymás mellett, egyetlen árva szó nélkül.

MARTIN LUTHER KING halála olyan mértékben avatkozott bele a háborúba, ahogyan még egyetlen külső esemény sem. A merénylet utáni napokban apró, elszigetelt zavargások törtek ki számos egységnél, volt néhány késelés, de hivatalosan mindet tagadták. A tengerészgyalogság danangi pihenőhelyét a China Beachen egy napra lezárták, mi pedig a Csödör rádióját körülvéve hallgattuk az egyenes adásban ropogó automata fegyvereket Amerika nagyvárosaiból. Az egyik Délről jött tábornok a vezérkarból közölte velem, hogy gyalázat, ami történt, szégyen és gyalázat, de el kell ismernem (nem igaz?), hogy magának kereste a bajt az a fickó. Egy fekete törzsőrmester a légilovasságnál, aki előző este még elvitt az egységéhez vacsorázni, a halálhír napján hidegen átnézett rajtam; később estefelé átjött a sajtósátorba, és elnézést kért. Elővettem egy üveg skót whiskyt a zsákomból, kiültünk a fűre, figyeltük a fényjelzők röptét a folyón túli hegyek felett. Az éjszakai köd még nem szállt fel. A sístergő fényben úgy festett, mintha vastag hó fedné a hegyoldalt, és a vízmosások sípályák lennének.

Az altiszt Alabamából jött, megvolt ott mindene, mégis a katonaságot választotta hivatásul. Már King halála előtt tisztán látta, hogy ebből nem sült ki sok jó, de mindig remélte, hogy megússza valahogy.

– Most mihez kezdjek? – kérdezte.
 – A legjobbtól kérdezi – feleltem.
 – Gondoljon csak bele, talán fordítsam a rohadt fegyveremet a saját fajtám ellen? Picsába!

Komoly dilemma volt, és alig akadt fekete altiszt a seregben, akinek nem kellett szembenéznie vele. Ültünk a sötétben, és elmondtam, hogy amikor elhúzott mellettem aznap, szarul érezte magát miatta. De nem tudott, nem tudta megállni.

– Picsába, így nem t'ok lehúzni húszat a seregben, nincs az az Isten. Kis mázlival meghúzzhatom magam, ha kenyértörésre kerül

a dolog, de igazából mért kéne, baszki? Ember, odahaza elszabadul a pokol.

A hegyoldalban feldörögtek a fegyverek, néhány M79-es puffanása, aztán egy AK-47-es tompa bap-bap-bapja; de kint volt a feneben, és egy egész amerikai hadosztály választott el tőle. A fickó azonban, közvetlenül mellettem, könnyezett, próbált másfelé nézni, én meg próbáltam nem odanézni.

– Szar egy éjszaka – mondtam. – Mi mást mondhatnék?

Felállt, a hegy felé fordult, majd elindult. – Haver – sóhajtotta –, kidöglött már ez a háború.

LANGVEINÉL RÁAKADTUNK egy amerikai katona két hónapos tetemére, egy kiegészítő dzsip hátsó ülésén. Egy kis domb tetején volt, szemben a hegyoldallal, ahol az észak-vietnámiak februárban elfoglalták a különleges erők bunkereit. Még mindig ott álltak, alig 700 méterre. Soha nem láttam még visszataszítóbb hullát, teljesen megfeketedett, az arcbőre annyira pattanásig feszült, hogy az összes foga kilátszott. Mindenki kiborult, hogy miért nem temették el, vagy legalább letakarhatták volna, aztán továbbment az egység, és elfoglalta állásait a hegy körül. Nem sokkal később a VKH támadást indított a bunkersor ellen, de a gépfegyvertűz visszafordította őket. Ültünk a lejtőn, és néztük, ahogy végigszórják napalmmal a bunkereket, azután felállítottunk egy HSN löveget, és löni kezdtük a szellőzőket. Visszamentem a Csödörbe. Másnap szerencsét próbált egy légilovassági század, két vonalban közelítették meg a bunkereket, lentől és fentről, de a terep semmiféle fedezéket nem kínált a völgyben, ezért ők is visszafordultak. Aznap éjjel megszörtük őket rakétákkal, de nem esett komolyabb bajuk. Harmadik nap újra kimentem, Rick Merronnal és John Lengle-lel az Associated Press-től. Durva légicsapást mértek a bunkerekre előző éjjel, és éppen két Loach könnyű helikopter

lebegett pár méterrel a nyílások felett, golyózáporral elárasztva őket.

– Öregem, egyetlen sárga egy .45-össel olyan csúnyákat csinálhatna ezzel a két madárkával, hogy sose jönnének vissza – jelentette ki egy fiatal százados. Hihetetlen látvány volt, azoknál a kis megfigyelőgépeknél sosem repkedett gyönyörűbb szerkezet Vietnám egén (egészen belefeledkezett az ember lenyűgöző masinériájukba), úgy dongták körül a bunkereket, akár a darazsak a fészket. – Dögösek – mondta a százados. – Igazán dögösek.

Az egyik helikopter hirtelen felszökött, és átrepült a hegyoldalon, a folyó felett, majd besurrant Laoszba. Gyorsan megfordult, lejjebb ereszkedett, átsuhant egyenesen a fejünk felett, végül ismét lebegni kezdett. A pilóta leszólt rádión a századosnak.

– Uram, egy ferdeszemű söpör lefelé a Laoszba vezető ösvényen, engedélyt kérek, hogy leszedjem.

– Engedély megadva.

– Köszönöm – mondta a pilóta, majd az égboltra akasztott kopter megrendült az ösvény felé, nekiszegezve géppuskáit.

Egy rakéta fűtyült el domboldalunk felé, de elhibázta, mi pedig a bunkerekhez rohantunk. Két újabb követte, de egyik sem talált, mi pedig nekivágtunk a szemközti hegyoldalnak, egyik szemünkkel a sötét géppuskanyílásokat figyeltük, felvillanó fénypontok után kutatva, másikkal az utat néztük, csapdákat keresve. Ám az északiak elhagyták az állásokat az éjszaka, egyetlen lövés nélkül visszafoglaltuk, aztán csak álltunk a bunkerek tetején, lenéztünk Laoszra és a határán álló két, szétbombázott orosz tankra, szétáradt bennünk a megkönnyebbülés, egyszerre éreztük magunkat dilinyósnak és diadalmasnak. Amikor aznap délután visszarepültünk a Csödör bázisra Merronnal, velünk tartott a hatvannapos hullá is. Alig tíz perccel a helikopter érkezése előtt dugták zsákba, a nejlonon nyüzögtek

a döglegyek, mígnem az emelkedő gép rázkódása szétzavarta őket. A halottnyilvántartónál szálltunk ki, az egyik fickó kinyitotta a zsákot, és azt mondta: – Basszák meg, ez egy *sárga*! Minek hozták ide?

– Nézzen már rá, ember, a mi egyenruhánkban van.

– Nagy ívben leszárom, akkor se amerikai, hanem egy kibaszott *sárga*!

– Várjál csak, haver – szólt rá a társa. – Lehet, hogy egy füstös...

A HELIKOPTER még talajt sem ért Khe Sanhban, máris rohantunk. Bizonyára láttam a labdákat ütögető, lófráló, teregető bakákat, de csak a szemem sarkából, mert rohantam tovább. Csak ezt az egy hozzáállást ismertem az egész helyhez, átrohanni rajta, tudtam, merre vannak a lövészárkok, futottam, hogy odaérjek.

– Biztos légi deszantosok... – mondta valami baka, mire lefékeztem.

– Nem kell mán sietni – mondta egy fekete fickó. Félmeztelenül voltak, lehettek több százan a kifutó körül. Szinte kizártnak tűnt, de tudtam, hogy ez a helyzet: feltűnt a repeszmellényem és a zsákom súlya futás közben. Nagyjából ötszáz vietnámi ranger üldögélt a leszállópálya mellett, körülöttük a cuccaik. Az egyik odaszaladt egy amerikaihoz, valószínűleg egy tanácsadó lehetett, majd szorosan megölelte. Aznap reggel váltották le őket. Lownds ezredes csapatai bármelyik percben megérkezhettek a támaszpontra, a 26-osok egy részét már el is szállították Hoi Anba, Danangtól délre. Az új kórházi barakk máris elkészült, mélyen a talajba ásva és primán megvilágítva, de csak napi két-három embert kezeltek benne. A Hotel század állásaihoz siettem, de már elmentek, helyüket a légilovasok vették át. Kitakarították az árkok alját egészen a védvonalig, a régi bunkernek olyan szaga volt, mintha frissen ásták volna. Nem csoda, hogy a bőrnyakúak folyton pubiknak hívták a lovasságiakat, és

zabszem szorult a seggükbe a közelükben. Épp az egyik földhányás mellett könnyítettem magamon, amikor egy tengerészgyalogos őrmester odalépett hozzám.

– Legközelebb a csurrantóba vizeljen, ha lehet – mondta.

Ez még egyszer sem jutott eszembe, nem is emlékeztem rá, látam-e egyáltalán azokból a földbe ásott fémcsövekből Khe Sanhban.

– Átvették már a légilovasságiak a teljes védvonalat? – kérdeztem.

– Ühmmm.

– Nagy kő eshetett le a szívükről, hogy már nem a maguk gondja.

– Baszom, jobban örülnék, ha tengerészgyalogosok jöttek volna. Ezek a rohadt lovasok mást se csinálnak, csak szunyálnak az őrségben.

– Láttá is őket?

– Nem, de attól még így van.

– Nem rajong a légilovasságért, igaz?

– Sosem mondanék ilyet.

A kifutó közepén, úgy négyszáz méterre, egy fickó ült pár lőszerládán. Maga a nagy ember. Az ezredes életnagyságban. Hat hete láttam utoljára, elég megviseltnék látszott. Ugyanolyan tekintettel meredt maga elé, mint itt a bakák, bajusza hegyét gondosan kipördörte két hegyes kis pontba, amelyekre rászáradt a tejeskávé. Igen, mondta, pompás lenne végre elmenni innen. Ült és nézte a hegyeket, azt hiszem, akkorra már egyáltalán nem volt megbabonázva tőlük: nem ugyanazok a hegyek voltak, amelyek tíz hónapon át körülvették. Olyan sokáig jelentettek iszonytató talányt, hogy mire ismét béke költözött közéjük, teljesen átformálódtak, mintha csak egy vízőzön sepert volna végig rajtuk.

Khe Sanhban már csak mutatóban maradt amerikai haderő az elkövetkező hónapokra, a tengerészgyalogság újra járőrözni kezdett a hegyekben, ahogyan az előző évben. Rengetegen akadtak, akiket igencsak izgatott a kérdés, hogyan lehet a Khe Sanh-i támaszpont egyik hónapban még Véderőnk Nyugati Bástyája, a másikban pedig egy haszontalan földdarab, és a válasz csak annyi volt, megváltozott a helyzet. Sokan valami titkos alkut gyanítottak a háttérben az északiakkal: a demilitarizált zóna meglepően lecsendesedett, amint Khe Sanht kiürítettük. A Misszió persze győzelemként könyvelte el az ügyet, Westmoreland tábornok pedig kijelentette, hogy „fordított Dien Bien Phu” volt. Június elején a műszakiak feltörték a kifutót, és elszállították az aszfaltdarabokat Dong Hába. A bunkereket megrakták robbanóanyaggal, aztán megnyomták a piros gombot. A homokzsákokat és drótakadályokat meghagyták az őserdőnek, amely immár a Fennsík nyarának kegyetlen őseréjével tombolt, mintha csak izzó türelmetlenség táplálta volna, hogy eltüntesse a tél összes nyomát.

UTÓIRAT: CHINA BEACH

A DANANGI öböl egy széles, félkörívű homokpart szegélyezte. Itt még az esős évszakban is meleg és égszínkékek voltak a délutánok, de most, augusztusban a száraz, forró szél felkavarta az éles homokszemeket, belementek az ember szemébe, vörösre csípték a bőrét. Az 1. hadtest összes bőrnyakúja eltöltött pár napot China Beachen; legalább egyszer a tizenhárom hónapos szolgálat alatt. Úszkálhattak strandjain és szörfözhettek, berúghattak és betéphettek, kefélhettek és kisimulhattak, lazíthattak a kupikban, feszíthettek a motorcsónakokban vagy heverhettek naphosszat a fövényen. Néha csak ennyire

futotta az eltávból, egy hétvégi vakációra, de az is megesett, hogy kiváló szolgálatért vagy kivételes bátorságért járó különszabadságra jöttek. Akadtak tengerészgyalogosok, akik több mint kiválók voltak a tűzharcokban, nekik mondhatni havi bérletük volt China Beach-re, mivel a parancsnokaik nem szerették, ha a csapatban lebzselnek két akció között. A medálok és dicsérek mellé kaptak három nap szabadságot, amolyan ideiglenes felmentést, napi meleg étkezésekkel és forró zuhannyal, örökös ökörködéssel és végtelen vízparttal. Időnként a légilovasság helikopterei alacsonyan átsöpörtek a part felett, zrikálva a tengerészgyalogosokat, sőt egyszer, egy csinos bikinis lány láttán még le is szállt az egyik. Mondjuk nőket nem sokat lehetett látni erre felé, inkább csak bőrnyakúakat, néhanap akár ezrével. Lubickoltak az öbölben, nevetgélve és kurjongatva, frizbiztek és hancúroztak, akár a kiskölykök. Volt, aki csak aludt, félig a vízben, félig a homokon. Ritkán lehetett ilyesmit látni ebben a háborúban, de ők itt is tengerészgyalogosok voltak, és éreztem valami homályos borzalmat abban, ahogy ott feküdtek ernyedten a hullámok szélén.

A partszakasz felett egy hosszú, levegőtlen betonépület húzódott, amely legénységi kantinként szolgált. Itt volt a legjobb zenegép egész Vietnámban, a fekete tengerészgyalogosok több időt töltöttek körülötte, mint a strandon; rísáltak a számokra, tálcákat egyensúlyoztak zsíros hamburgerhalmokkal, csöpögő rósejbnivel, hatalmas papírpohárnyi tejturmixszal, szőlőlével vagy éppen (főleg mert klasszul nézett ki, mint megtudtam) paradicsomitallal. Üldögéltem valamelyik asztalnál, hallgattam a zenét, hűsöltem az árnyékban, időnként valamelyik baka felismert egy bevetésről, és odaült hozzám dumálni. Mindig örültem, ha ismerősökkel akadtam össze, de minden találkozás rossz hírekkel járt, és néha iszonyú volt látni, micsoda kárt tett bennük a háború. A két baka, aki aznap odaült hozzám, láthatóan jó bőrben volt.

– Maga tudósító, igaz?

Bólintottam.

– Láttuk ám egyszer Khe Sanhban.

A 26. ezredben szolgáltak, a Hotel században, lelkesen beszámoltak, mi történt az egységükkel április óta. Nem voltak egy szakaszban Orrinnal és Napivadással, de tudták, hogy mindketten hazajutottak. Az egyik baka, aki kiszaladt nekem azért a hordágyért, valami komoly kórházba került Japánban. Nem jutott eszembe a közlegény neve, akiről annyira szerettem volna hallani, és talán féltem is, mit fognak mondani róla, de azért leírtam nekik a külsejét. Vézna kölyök, szőke bozonttal, aki nagyon próbált bajuszt növesztetni.

– Biztos a Füvesre gondol.

– Nem, nem ő volt az. Mindig Napivadással lógott, és márciusban hosszabbítást kért. Olyan lökött kiskrapek volt.

Egymásra néztek, és máris megbántam az egészet.

– Tudom, kire gondol – mondta az egyik. – Mindenféle hülye szarokat énekelt, igaz? Igen, tudom, ki az. Kinyírták. Hogy is hívták a kispöcsöt?

– Fingom sincs, kiről beszélsz – mondta a társa.

– A faszt nincs, azon a kibaszott *zseniális* bevetésen nyírták ki, lent Hoi Anban, nem emlékszel, májusban?

– Ja, de. Tudom már.

– Kapott egy kurva páncéltörő gránátot egyenesen a mellébe, a *rohadt* életbe, nem ugrik be a neve.

Nekem már eszembe jutott, de csak ültem némán, és egy nap-olajosüveggel babráltam.

– Montefiorinak hívták – bökte ki az egyik.

– Nem, de valami M betűs volt – vágta rá a másik.

– Winters!

- Egy faszt, hülye gyerek, mióta kezdődik a Winters M-mel?
- Akkor az a Morrissey volt.
- Most direkt szívatsz, haver, Morrissey múlt héten húzott haza...

Egy ideig még tanakodtak, de sehogy sem jutott eszükbe. Pusztán büszkeségből vagy épp illendőségből szerettek volna kirukkolni halott bajtársuk nevével, piszkosul erőltették a dolgot; de amikor azt hitték, nem látom őket, lopva egymásra néztek, és elmosolyodtak.

VILÁGÍTÓ LÖVEDÉKEK

SZOROSAN BECSATOLVA ültünk a Chinookban, úgy ötvenen, egyszer csak valami, valaki irtózatosszerű erővel kalapálni kezdte az oldalát kívülről. Ezt meg hogy csinálják? Nem értettem, háromszáz méter magasan voltunk a levegőben! Bárhogy is, hatalmas pörölyök lehetett, újra és újra beleremegett az egész kopter, megbillent és elfordult, borzalmas, elszabadult módon, teljesen összeszorult tőle a gyomrom. Nevetés fojtogatott a nagy izgalomtól, elvégre pont erre vágytam, vagy inkább majdnem, mert az a szaggató, zengő acélvisszhang túl hangos volt, még a rotorlapátok dübörgését is túlharsogta. De tudtam, hogy mindjárt rendbe hozzák, megszüntetik valahogy; meg kell tenniük, mert menten rosszul leszek tőle.

Egy felváltó alakulattal utaztam, a 875-ös és 876-os magaslatokon lezajlott, nagy csaták után kellett megtisztítaniuk a vidéket, ezek a szórványos csaták máris felvették egyetlen hatalmas csata nevét: Dak Tő-i csatának hívták. Én még új voltam, zöldfülű, alig három napja a terepen, szégyelltem magam a vadonatúj bakancsom miatt. Szemben velem, alig három méterre egy fiatal srác megpróbált kiszabadulni a hevederből, aztán előrecsapódott és elernyed, puskája csöve beleakadt az ülés vörös műanyag hálójába. Amikor a helikopter újra megemelkedett és elfordult, a teste keményen visszacsapódott az ülésnek, és egy csecsemőtenyérynyi folt sötétlett a zubbonya közepén. Egyre csak nőtt – jól tudtam, mi az, bár nem pontosan –, elérte mindkét hónalját, majd elindult végig a karjain és fel a vállain. Elborította a derekát, szivárgott lefelé a lábán, las-

san átítatta a bakancsán a vásznat, amíg ugyanolyan sötét nem lett, mint az egész egyenruhája, miközben lomha, súlyos cseppekben csorgott valamennyi ujjhegyéről. Azt hittem, egyenként hallom az összes cseppet a fedélzet fémsávján. Hé!... De hát ez nem is komoly, az egész nem igazi, csak valami *szarság*, máris vége, nem igazi. Az egyik géppuskás úgy hevert az ajtónál, akár egy próbababa. A keze véres, nyers massa, akár fél kiló friss máj a hentesbolt zsírpapírján. Ugyanannál a tábornál értünk földet, ahonnan pár perce elindultunk, de csak akkor tűnt fel, amikor az egyik baka megrázta a vállam, és sehogy sem tudtam talpra állni. Mindössze a remegést éreztem a lábamból, a fickó azt hitte, megsebesültem, és felsegített. A helikopter nyolc találatot kapott, plasztikszilánkok heverték mindenhol a padlón, egy haldokló pilóta a műszerfalon, és a kölyök megint a hevederéről lógott, halott volt, de persze (nem vertek át!) nem *valóban* halott.

Egy hónapig tartott, míg sikerült megszabadulnom az érzéstől, hogy csupán nézője voltam valami félig játéknak, félig filmnek. Az első napomon, mielőtt bemásztam a Chinookba, egy fekete őrmester megpróbált lebeszélni. Azt mondta, újonc vagyok még, hogy olyan szarságok közelébe menjek, mint ami azokon a hegyeken folyik. (– Maga riporter? – kérdezte. – Nem, író vagyok – feleltem, mint valami felvágós séggfej, mire felnevetett, és annyit mondott: – Legyen óvatos, ahová most megy, ott nincs rádiózás.) Rámutatott a halott amerikaiak hosszú, dupla sorára a helikopterleszálló mellett, annyian voltak, hogy nem is tudták mindet rendesen letakarni. De nekem még nem voltak igaziak, még nem tanultam belőlük. A Chinook megérkezett, lefújta a sisakomat, felkaptam a betonról, és csatlakoztam a beszállásra váró alakulathoz. – Jól van, ember – mondta az őrmester. – Menjen, ha mennie kell. Csak annyit mondok, remélem, könnyű sebet kap.

A 875-ös hegyért vívott ütközet már véget ért, néhány túlélő érkezett a Chinookokon a Dak Tő-i leszállópályára. A 173-as légi deszant több mint négyszáz embert veszített, ebből kétszáz elesett az előző délután, majd az egész éjszakán át tartó harcok során. Nagyon hideg és nyirkos idő volt odafent, a Vöröskereszt átküldött néhány lányt Pleikuból, hogy felvidítsák a túlélőket. Mialatt a katonák libasorban kivonultak a helikopterekből, a lányok széles mosollyal integettek nekik az asztalkáik mögül. – Helló, katona, hogy hívják? Hová való, katona? Lefogadom, hogy jólesne egy forró kávé.

De a 173-asok csak mentek egymás után, meg sem szólaltak, me-reven előrenéztek, szemük vérvörös a fáradtságtól, becsett arcukra százéves ráncokat vésstek az éjszakai borzalmak. Egyikük kilépett a sorból, halkán mondott valamit egy harsány, kövér lánynak, aki snoopys pólót viselt a terepmintás inge alatt, mire az elsírta magát. A többiek némán elvonultak a széles, olívaöld kávéstartályok és a nővérek előtt. Azt sem tudták, hol vannak.

Egy rangidős altiszt a különleges erőknél mesélte ezt a történetet:

– Még otthon Braggben, a tiszti klubban odajön egy ilyen tanár néni, de abból a piszok dögös fajtából. Ez a Dusty gyerek meg elkapja a vállánál, és elkezdni nyalogatni az arcát, mintha valami kibaszott vaníliafagyi lenne, és tudja, mit mond erre a csaj, azt mondja: – Tetszel nekem, olyan más vagy.

Egykor még meggyújtották neked a cigit a Continental Szálló teraszán. De annak a kornak már húsz éve vége, és különben is, kinek hiányzik? Most meg ott rohad ez az örült amerikai, tisztára úgy fest, mint George Orwell, egy fonott székben próbálja kialudni a másnaposságát, az asztalra dől, hirtelen elkapja az indulat, ordibál,

aztán visszaalszik. A frászt hozza mindenkire, főleg a pincérekre: az idősebbekre, akik még felszolgáltak a franciáknak, japánoknak, az első amerikai újságíróknak és az OSS-tiszteknek („a lármás csürhe a Continentalban”, ahogy Graham Greene nevezte őket), és az egészen fiatalokra, akik leszedték az asztalokat és felszedték a vendégeknek a kurvákat, ha diszkrétan megkérték őket. A kis liftesfiú minden reggel halk „Ça va?”-val köszöntötte az érkezőket, bár választ csak elvétve kapott, a vénséges londiner (egyben a fűdilerünk) csak ült az előtérben, azt hajtogatva: – Hogy van holnap? Hogy van holnap?

Az „Óda Billy Joe-hoz” szólt a terasz sarokszlopaira szerelt hangszórókból, de a levegő olyan nehéz volt, alig vitte a hangokat, inkább megtelepedtek saját zugukban. Ült ott egy kimerült, tökrészeg alhadnagy az 1. gyaloghadosztálytól, az imént vett egy furulyát a százéves hangszerárustól, aki khaki gatyában és trópusi sisakban járkált fel-alá a Tu Do utcán. Az öreg áthajolt a csikkektől bűzlő virágládákra, amelyek a teraszt szegélyezték, és elpengette a „Frère Jacques”-ot valami fából készült húros hangszeren. Az alhadnagy megvette a furulyát, majd halkán, elmerülten és hamisan játszani kezdett rajta.

Az asztaloknál mindenhol amerikai civil mérnökök és építészek dorbézoltak, akik évente 30.000 dollárt kerestek a kormányzati szerződéseikkel, és legalább ennyit a fekete piacon. Az arcuk olyan volt, akár a kvarcbányákról készült légi felvételek: húsuk megereszkedett, vénáik kidagadtak. Szeretőik a legcsinosabb és legbúsabb lányok voltak egész Vietnámban. Sokat tűnődtem azon, vajon milyenek lehettek, mielőtt megkötötték alkuikat a mérnökökkel. Ültek az asztaloknál, merev, üres mosolyokat villantva azokba a ragyás, durva, összekaristolt pofákba. Nem csoda, hogy a vietnámiak mind egyformának látták ezeket az arcokat. Pár hét után már én sem tudtam megkülönböztetni őket. Odakint a Bien Hoa

autósztrádánál, Saigontól északra áll a vietnámi háborús halottak emlékműve, az egyik utolsó dekoratív darab, amely ebben az országban épen maradt. Szerény szépségű pagoda az út felett, kényelmes, hosszú lépcsősorokon lehet feljutni hozzá. Egyik vasárnap látram egy csapatnyit ezekből a mérnökökből, amint Harley-kkal száguldoznak a lépcsőkön, röhögve és üvöltözve a délutáni napsütésben. A vietnámiaknak külön szavuk van rájuk, amelyet nagyjából „ocsmányaknak” lehet fordítani, bár úgy tudom, ez meg sem közelíti az eredetiből áradó tömény undort.

VOLT EGY fiatal őrmester a különleges erőknél, a Can Thó-i C különítménynél állomásozott, amely akkoriban a zöldsapkások főhadiszállása volt a IV. hadtestnél. Tokkal-vonóval harminchat hónapot töltött már Vietnámban. Ez volt a harmadik meghosszabbított szolgálata, de úgy tervezte, mielőbb visszamegy a frontra, amint sikerült túlesnie ezen a röpke kis kitérőn. A legutóbbi kanyarban elvesztett egy ujjat és valamicskét a hüvelykujjából egy tűzharc során; összességében annyiszor meglőtték már, hogy három Bíbor Szív is kitelt belőle, ami azt jelentette, soha többé nem kell puskaport szagolnia Vietnámban. Ennyi sebesülés után valószínűleg úgy gondolták oda-fent, túlzott harctéri felelősséget jelent; a srácban azonban buzgott a harci szellem, így végül rábízták egy légénységi kantin vezetését. Tisztességgel csinálta, és örömét lelte benne, eltekintve attól, hogy közben komoly sörhasat eresztett, amivel kilógott a többiek közül. Előszeretettel piszkálta a bázison megforduló összes vietnámit: hátulról rájuk ugrott, teljes súlyával nekik dőlt, lökdöste őket és cibálta a fülüket, időnként kicsit erősebben boksolt a hasukba, azzal a fesszes vigyorral a szája sarkában, amely fennen hirdette, hogy de hisz csak tréfál. A vietnámiak meg visszavigyorogtak, amíg hátat nem fordított nekik. Folyton azt hajtogatta, mennyire bírja az ittenieket, remekül *kiismerte* őket három év alatt. Letette volna a nagyeskü, autós-

hogy a világon nincs jobb hely Vietnámnál. Odahaza, Észak-Karolinában volt egy hatalmas üvegvitrinje, amelyben a kitüntetéseit és dicséreteit tartotta, plusz a három turnus és számtalan ütközet fényképes emlékeit, leveleket volt parancsnokaitól és néhány szuvenírt. A vitrin a nappali közepén áll, mesélte, az asszony és a három gyerek minden este áthurcolják a konyhaasztalt, és mellette vacsoráznak.

250 MÉTERNÉL már tudtuk, hogy lőnek ránk. Valami nekivágódott a helikopter aljának, szerencsére nem hatolt át a páncélján. Tündöklő kis fénypontokat láttunk magunk alatt, de nem nyomjelző lövedékek voltak; a pilóta tett egy kört, és villámgyorsan leereszkedett, miközben egyre csak nyomkodta a Huey oldalára szerelt, mozgatható géppuskák tüzelőgombját. Minden ötödik lövés nyomjelző volt: kivételes eleganciával siklottak lefelé, közelebb és közelebb, mígnem összecsókolóztak a dzsungelből felvillanó fénypontokkal. A földi tüzelés abbamaradt, mi pedig továbbmentünk Vinh Longba, ahol az ásítózó pilóta csak annyit mondott: – Szerintem ma este korán lefekszem, hátha reggelre feltámad bennem a háborús lelkesedés.

EGY HUSZONNÉGY éves százados a különleges erőknél mesélte nekem:

– Kimentem, kinyírtam egy kongot és kiszabadítottam egy foglyot. Másnap behívatott az őrnagy, és közölte velem, hogy végeztem tizennégy gerillával és hazahoztam hat foglyot. Megmutassam a medálomat?

VOLT EGY kis légkondis étterem a Le Loi és a Tu Do sarkán, szemben a Continental Szállóval és a régi operaházzal, amelyet immár a vietnámi parlament alsóháza foglalt el. Egyesek Graham Greene Tejbárnak hívták (*A csendes amerikai* egyik jelenete itt játszódott),

egyébként Givral volt a neve. Minden reggel maguk sütötték a bagettjeiket és croissant-jaikat, ráadásul a kávéjuk is egész jó volt. Időnként beültem oda reggelizni egy cimborámmal.

Belga volt, hórihorgas, komótos fickó, harminc körül járt, Kongóban született. Kitanulta és megkedvelte a háborút, szívesen játszotta a harcedzett zsoldost. Hét-nyolc éve fényképezte már ezt a vietnámi vacakolást, időnként átruccant Laoszba is, és elkísérte a kormánycsapatokat a dzsungelbe, hogy felkutassák a Pathet Laót, amelyet következetesen „Parti Lao”-nak ejtett. Amikor mások meséltek Laoszról, mindig úgy hangzott, mintha kész lótszuszmező lenne, ahol galamblelkek tanyáznak, de belga barátom azt mondta, minden egyes ottani bevetésnél egy gránátot ragaszt a hasára, mert katolikus, és tudja, mit művelnének vele a komcsik, ha elkapnák. Persze nem volt ki mind a négy kereke, és szerette kiszínezni a háborús meséit.

Állandóan sötét napszemüveget viselt, lefogadom, még az akciók alatt is. Különféle távirati irodáknak adta el a képeit, néhányat amerikai magazinokban is láttam. Igazán jólelkű fickó volt, a maga nyers, keresetlen módján, zavarba hozta a kedvesség, és esetlenül mozgott társaságban; annyira szerette sokkolni az embereket, hogy nem is értette, miért kedveljük annyian. A beszélgetések során ironiával kezelt minden témát, és annak biztos tudatában, hogy milyen precíz és kifinomult gépezet a háború, ha minden rugója jól működik. Éppen egy akció lezárásáról mesélt, amelyet most látott a C harci zónában, Cu Chi mellett.

– Tele volt minden halott vietkonggal – mondta –, tucattal és tucattal szanaszét! Többségük abból a faluból jött, amelyikkel mostanában annyi zűrötök volt. Komcsi ott mindenki, kicsik-nagyok, Michael, abban a faluban még a kurva *kacsák* is gerillák! Úgyhogy az amerikai parancsnok fellógatott húsz-harminc hullát

egy helikopterre, aztán ledobta őket a falura. Szerintem legalább hetven métert zuhantak, az a nagy rakás vietkong, egyenesen a falu közepére.

Elmosolyodott (a szemét nem láttam).

– Hát igen, a PsziHad! – sóhajtotta, és egy csókot nyomott tíz ujjá hegyére.

BOB STOKES a *Newsweek*től mesélte a sztorit: a központi tengerészgyalogsági kórházban, Danangban volt egy „hantaosztály”, ahová a legdurvább eseteket tették, azokat a sérülteket, akiket meg lehet menteni, de sosem lesznek a régiek. Egyszer bevittek hozzájuk egy fiatal bakát, öntudatlan volt, tele morfiummal, a lábainak már lóttek. Miközben betolták a kórterembe, pár pillanatra magához tért, és meglátta a fölé hajló katolikus papot.

– Atyám – kérdezte –, jól vagytok?

A pap nem tudta, mit feleljen. – Az orvosokat kérdezd, fiam.

– Atyám, nincs baj a lábammal?

– Nincs – mondta a pap. – Semmi baja.

Másnap délutánra elmúlt a sokk, és a kölyök rájött, mi az ábra. Feküdt az ágyában, egyszer csak kiszúrta az arra járó papot.

– Atyám – szólította meg. – Kérni szeretnék valamit.

– Mit, fiam?

– Szeretném megkapni azt a keresztet, ott – mondta, és a pap váll-lapján csillogó, apró ezüstjelvényre mutatott.

– Semmi akadálya – mondta a pap. – De miért?

– Ez volt az első dolog, amit megláttam, mikor tegnap behoztak ide, ezért szeretném.

A pap leszedte a keresztet, és átadta a kölyöknek. A tengerészgyalogos az öklébe szorította, és felnézett.

– Hazudott nekem, atyám – mondta. – Faszszopó köcsög. A pófamba hazudott.

DAVIESNEK HÍVTÁK, és ajtólovész volt az egyik helikopterrajban, a Tan Son Nhut légi bázison. Papíron, az előírások szerint egy legénységi „szállón” lakott Cholonban, de csak a holmiját tartotta ott. Valójában egy kis, háromszintes vietnámi házban élt, jóval közelebb Cholon szívéhez, és olyan távol a papíroktól és szabályoktól, amennyire csak tudott. Minden reggel felült a dróthálós ablakú katonai buszra, kiment a bázisra, végrehajtott pár bevetést, többnyire a C harci zóna környékén a kambodzsai határnál, majd éjszakára hazament a choloni házba, ahol várta a „felesége” (akit az egyik bárban szedett fel) és néhány vietnámi, akik állítólag a lány rokonai voltak. A *mama-szan* és a fivér velük éltek, saját szobájuk volt az első emeleten, de mások is megfordultak náluk. Davis ritkán látta a fivért; néha talált valahol egy halom címkét és kartondobozokról letépett márkaneveket, olyan amerikai termékekét, amelyeket a fickó a kintinból kért.

Amikor először megláttam, magányosan ült egy asztalnál a Continental teraszán, sört iszogatva. Dús, lelógó bajsza volt, és éles, szomorú tekintete, farmeringet viselt kordnadrággal. Egy Leica fényképezőgép hevert a poharánál, és a *Ramparts* magazin egyik példánya, először azt hittem, ő is tudósító. Nem tudtam, hogy balos újságokat is árulnak a seregnél, kölcsönkértem tőle, és miután visszaadtam, szóba elegyedtünk. Az a szám volt, amelyiknek a címlapján baloldali katolikusok szerepeltek, mint Jézus Krisztus vagy Fulton Sheen. – *Catholique?* – kérdezte tőlem az egyik bárcica aznap éjjel. – *Moi aussi* – mondta, és elcsaklizta a magazint. Akkor már Cholon szélén mászkáltunk a sűrű esőben, próbáltuk megtalálni Hoát, a feleségét. *Mama-szan* szerint moziba ment valamelyik barátnőjével, de Davies pontosan tudta, mit művel a lány.

– Utálom azt a szarságot – mondta. – Tisztára kiakaszt.

– Akkor csapj az asztalra.

– Na ja.

Davies háza egy hosszú, keskeny sikátor végén lapult, egy sor koszfészek között; a hely bűzlött a haltól és a kámforfüsttől, zsúfolt volt, de tiszta. Egy szót sem szólt a *mama-szan*hoz, egyenesen felmentünk a második emeletre. Egyetlen, hosszú szobából állt, amelynek végén néhány fátolyfüggönnyel leválasztottak egy hálóhelyiséget. A lépcső tetején Lenny Bruce plakátja fogadott, alatta pedig, mintha valami házi szentély lenne, egy alacsony asztalka Buddha-szoborral és meggyújtott füstölővel.

– Lenny – mondta Davies.

A falak nagy részét kollázsok borították, amelyeket Davies készített, pár haverjával. Akadtak rajtuk égő szerzetesek, halomba hányt vietkonghullák, sebesült tengerészgyalogosok sírva és sikoltozva, harci helikopterről integető Spellman bíboros, Ronald Reagan, arcát középen kettévágta egy szál kender; számtalan John Lennon, drótkeretes szemüvegben, Mick Jagger, Jimi Hendrix, Dylan, Eldridge Cleaver, Rap Brown; amerikai lobogóval letakart koporsók, csillagai horogkeresztek és dollárjelek voltak; *Playboy*-képekből találmányra kiálló részek, újságszalagcímek („Gazdák levágják disznóikat, tiltakozásul a csökkenő húсарak miatt”) és fénykép-aláírások („Az elnök újságírókkal tréfálkozik”); csodaszép csajok, kezükben margarétákkal, bokréányi békejel; Ky miniszterelnök vigyázban állva és szalutálva, kicsiny gombafelhővel a nadrágján, ahol a farkának kéne lennie; az USA nyugati szélének térképe, egy Kaliforniára illesztett, tótágast álló Vietnámmal, és egy hatalmas, karcsú alak, aki alul egy pár fényes bőrcsizmában indult, aztán két rúzsos térd jött, majd falatnyi miniszoknya, meztelen mellek, kecses vállak, hattyúnyak, végül egy vietnámi asszony szénné égett arca.

Mire befutottak Davies barátai, már teljesen betéptünk. Hallottuk őket odalentről, nevetgéltek és feleseltek a Mamával, aztán egyszer csak felbukkantak a lépcsőn, három feka és két fehér.

– Ez ám a *sajátságos* illat, komák – mondta az egyikük.

– Szevasztok, lökött kisgecik.

– Ez a fű totál zéró – jelentette ki Davies. – Valahányszor ezt szívom, az élettől is elmegy a kedvem.

– Ne kend a mariskára, tesó – mondta valaki. – Ne kenjed rá.

– Hol van Hoa?

– Tényleg, Davies, hol az asszonykád?

– Strichel a Saigon teázóban, a tököm tele van már vele. – Próbált bőszip képet vágni, de csak bánatos lett belőle.

Valaki átpasszolt egy spanglit, és elnyújtózott a padlón. – Zűrös egy nap volt – mondta.

– Merre repültél?

– Bu Dop.

– Bu Dop? – kiáltott fel az egyik feka, és riszáltni kezdett a spangli felé, mozgatta a vállát, és ingatta hozzá a fejét. – Bu Dop, budop, bu dop dop, *dop!*

– Szóljon a Bu Dop!

– Hé, haver, túl lehet adagolni a füvet?

– Fingom sincs, picim. Szerezzünk magunknak valami melót az Aberdeen Kísérleti Telepen, akkor beszarásig szívhatnánk Sam Cukrosbácsinak.

– Apám, én beálltam, mint a gerely! Hé, Davies, te is beálltál?

– Aha – felelte Davies.

Ismét eleredt az eső, olyan hevesen vert, hogy nem is hallatszottak a cseppek, csak a fémtetőre zubogó vízözön. Szívtunk még egy kicsit, aztán a többiek szedelőzködni kezdtek. Davies olyan volt, mint aki nyitott szemmel alszik.

– A mocskos disznó – moryogta –, kibaszott ribanc. Haver, fizetem az összes lóvét ezért a házért, eltartom az egész pereputtyot. Azt se tudom, kik ezek, az istenit neki. Tisztára... a tököm kivan tőle.

– Nem sok van hátra neked – mondta az egyik vendég. – Miért nem lépsz le?

– Úgy érted, húzzak el innen?

– Miért ne?

Davies sokáig hallgatott.

– Igen – mondta végül. – Szar ez így. Kurva szar. Asszem, elhúzó.

EGY EZREDES mesélte, aki a 4. gyalogsági hadosztály egyik zászlóalját irányította: – Fogadjunk, fúrja az oldalát, hogy miért hívjuk őket erre felé *dinkik*nek. Hát, képzelje csak, én találtam ki. Tudja, sosem szerettem ezt a folytonos csárlizást, mert volt nekem egy Charlie nevű bácsikám, és nagyon kedveltem. A Charlie túl jó név ezeknek a kis rohadékoknak. Szóval törni kezdtem a fejemet, hogy milyenek is *valójában*. Azt hiszem, leginkább pitiáner kis dilinyósok, amolyan piti-dinkák, ennyiben primán össze lehet foglalni őket. Persze így túl hosszú volt, szóval maradt belőle a *dinki*, azóta is így hívjuk ezt a csürhét.

EGYIK NAP, még hajnal előtt, Ed Fouhy, a CBS volt saigoni irodavezetője kiment a Tan Son Nhut-i 8. légikikötőbe, hogy elkapja az első katonai gépet Danangba. Napkeltekor szálltak fel, Fouhy egy gyűrött terepruhás kölyök mellett kapott helyet; egy átlagos baka volt a sok közül, akiknél a kimerültség régóta túlnőtt a fizikai fáradtságon, olyan mélységbe taszítva őket, ahol már az alvás sem elég pihentető. Minden egyes lomha mozdulatuk arról árulkodik, hogy halálosan elgyötörtek, és elgyötörtségük nem múlhat el, amíg véget nem ér a szolgálatuk, és a Vasmadár vissza nem repíti őket a Világba. Tekintetük eltompult, arcuk duzzadt és pépes, a mosolyuk legfeljebb jelképes.

Volt egy rutinkérdés, amely minden bakánál elindította a beszélgetést, Fouhy be is vetette:

– Mióta van terepen? – kérdezte.

A kölyök félig felemelte a fejét: ez a kérdés *nem lehet* komoly. Tonnás súly nehezedett rá, a szavak lassan préselődtek ki belőle.

– Már egy tetves napja – felelte.

– ÍRHATNÁNAK RÓLAM is eccer – mondta az egyik kölyök. Géppuskás volt egy helikopteren, több mint két méter magas, de a feje még így is aránytalanul nagy volt a testéhez képest, foghíjas mosolya nyálasan virított ki belőle. Félpercenként meg kellett törölnie a száját a kézfejjével, és valahányszor hozzám szólt, egészen a képembe mászott, le kellett vennem a szemüvegem, nehogy összeköpködjön. A texasi Kilgore-ból jött, már a tizenhetedik hónapját töltötte a terepen, megszakítás nélkül.

– Aztán miért írunk rólad?

– Mert kibaszott penge vagyok – felelte. – Nem sóder, higgye el. Kinyírtam már egyszázötvenhét ferdeszeműt, meg vagy ötven bivalyt. – Megint elvigyorodott, és visszaszívta a nyálát. – Papírom van róla – tette hozzá.

A helikopter leereszkedett Ba Xoiban, és kiszálltunk, magam részéről nem kis megkönnyebbüléssel. – Hallja – kiáltott utánam –, ha felmegy odaki, a nyüves hegyekbe, húzza be mindég a fejit, érti?

– MONDJA, MI a bánatos picsát keres egy ilyen *tudós*-ító ebben a szarfészekben?

Egy jól megtermett néger tette fel a kérdést, marcona pofa (még akkor is az volt, ha éppen mosolygott), a bal orrlyukában egy arany orrgyönggyel. Mondtam neki, hogy állatira bírom azt a gyöngyöt, azt felelte, aha, mindenki állatira bírja. A helikopterleszállónál vár-

tunk az egyik táborban, Kontum mellett. Dak Tóba próbált eljutni, én meg épp Pleikuba tartottam, és mindketten szerettünk volna sötétedés előtt odaérni. Felváltva rohangáltunk ki, hogy megtudjuk, hová tartanak a sorra érkező helikopterek, de nem jártunk szerencsével; amikor már legalább egy órája dumáltunk, a néger tekert egy spanglit, és rágyújtottunk.

– Mán vagy nyolc hónapja rohadok itt – mesélte. – Legalább húsz tűzharcban vótam, annyi szent. De eccer se lőttem vissza.

– Hogyhogy?

– Basszki, ha visszalövök, még eltalálom az egyik tesót, érti?

Bólintottam; engem se hívott még egy vietkong se meszesképűnek, aztán a fickó elmondta, hogy egyedül az ő századában legalább tucatnyi Fekete Párduc van, magát is beleértve. Nem mondtam semmit, mire folytatta, hogy ráadásul ő nemcsak Párduc, hanem a Párducok ügynöke, azért küldték, hogy embereket toborozzon. Megkérdezem, szerencsével járt-e, azt felelte, igen, prímán megy a dolog. Kegyetlen szél ostromolta a leszállózónát, és a spangli sem tartott ki sokáig.

– Hé, haver – mondta végül –, csak szívattam ezzel a szarral. Egy lófaszt vagyok én Párduc. Csak szórakoztam magával, hogy mit szól hozzá.

– De hát a Párducoknak tényleg vannak itt embereik. Találkoztam is párral.

– Az meglehet – mondta, és felnevetett.

Megjött egy Huey, a néger kiszaladt, és megkérdezte, merre tart. Dak Tóba repült, így aztán visszajött, és felkapta a cuccát. – Viszlát, haver – mondta –, és sok szerencsét.

Bepattant a helikopterbe, és ahogy a gép felemelkedett a kifutóról, kihajolt az ajtón és nevetett, felemelte a karját, majd maga felé lendítette, széttárt tenyerét szorosan ökölbe zárva, a Párduc-üdvözléssel.

EGYIK NAP elkísértem a dél-vietnámi egységeket egy rizsföldön zajló akcióra, Vinh Longtól északra: negyven halálra rémült vietnámit és öt amerikait, akiket bezsúfoltak három Huey-be, aztán ledobtak az ültetvény sarába, nagyjából derékgig. Akkor jártam először rizstáblák között. Szétszéledtünk, és mindenki elindult az ingoványos árok felé, amely a dzsungelt szegélyezte. Legalább nyolc méterre voltunk még az első fedezéktől, egy alacsony földhányástól, amikor löni kezdtek ránk a fák közül. Valószínűleg egy félresikerült kereszt-tűz buzgóbb oldala lehetett. Az egyik dél-vietnámit rögtön fejen találták, hanyatt vágódott a vízben, és eltűnt. Két halottunk lett, mire elértük a földhányást. Esélyünk sem volt megállítani a golyózaport, és helyünk sem, hogy bekerítsük őket egy oldalcsapattal, így aztán hívtuk a harci helikoptereket, meglapultunk a földhányás mögött, és számoltuk a percekét. Folyamatosan szórtak minket a fák közül, de biztonságban voltunk, amíg nem ugráltunk. Egyre csak azon járt az eszem, apám, ez itt egy rizsföld, mekkora szám!, amikor váratlanul felvisított mellettem egy elektromos gitár, és egy durva, mámoros fekete hang énekelni kezdett, behízelve: – Ugyan már, szívem, ne csessz ki velem! – Amikor összeszedtem magam, és megfordultam, egy vigyorgó fekete tizedes guggolt előttem egy kazettás magnó felett. – Mért is ne? – mondta. – Úccse megyünk sehová, amíg nem jönnek a szecskák.

Ez a története életem első Jimi Hendrix-élményének; ám egy olyan háborúban, ahol az emberek többsége úgy beszélt Aretha „Kielégüléséről”, ahogy mások Brahms IV. szimfóniájáról, ez nemcsak egy sztori volt, hanem maga a Beavatás. – Jimi Hendrix az én emberem – hallottam folyton. – *Kurvára* ott van szeren! – Hendrix annak idején a 101. légi hadosztálynál szolgált, márpedig az a gárda tele volt hozzá hasonló zizi-zseni fekákkal, csupa rohadt jó rohadékkal, akikre minden zűrben számítani lehetett. Az a zene

volt a szívük-lelkük. De a Fegyveres Erők Rádiójában soha nem hallottam.

TALÁLKOZTAM EGYSZER egy sráccal a montanai Miles Cityből, aki mindennap átlapozta a *Csillagok és sávokat*, végigböngészte a halálozási rovatot, hátha véletlenül akad ott valaki a szülővárosából. Azt sem tudta, van-e egyáltalán földije Vietnámban, de azért mindig megnézte, mert biztos volt benne, ha *tényleg* megfordult itt még valaki, és feldobta a talpát, neki már nem eshet baja. – Most komolyan, maga szerint előfordulhat, hogy egyszerre két fickó is elpatkoljon Vietnámban egy olyan nyüves kis szarfészekből, mint Miles City?

AZ ÖRMESTER majdnem két óráig hevert egy tisztás szélén egy sebesült felcserrel. Folyamatosan hívta a mentőhelikoptereket, de egy sem jött érte. Végül felbukkant valami kopter egy másik egységtől, egy kis megfigyelőgép, és sikerült elérnie rádión. A pilóta közölte vele, hogy meg kell várnia a saját alakulata gépét, mert ők nem fognak leszállni, mire az őrmester felvilágosította, hogy ha megpróbál továbbrepülni, tüzet nyit rá, és kibaszott *biztos*, hogy le is szedi. Így aztán bevitték őket, de nem minden következmény nélkül.

A parancsnok kódneve Gonosz Gringo volt, még aznap délután elérte az őrmestert valami ismeretlen zugból, amelynek Aljas Fogások volt a hívóneve.

– Az istenit magának, őrmester – recsegte a rádiózajon keresztül. – És én még azt hittem, hogy profi katona.

– Vártam, ameddig tudtam, uram. Ha tovább várok, oda az emberem.

– A mi alakulatunk sosem hagyja másra a szennyését, érte vagyonok, őrmester?

– Ezredes úr, mióta számít egy sebesült katona szennyesnek?

– Végeztem, őrmester – mondta Gonosz Gringo, és a rádiókapcsolat megszakadt.

VOLT EGY szakaszvezető a Can Thó-i különleges erőknél, egy csendes indián srác az arizonai Chinle-ből; hatalmas, nedves szemei olyanok voltak, akár az érett olajbogyók, beszéde szelíd és megnyerő; jóindulatúan viselkedett mindenkivel, de sohasem bárgyún vagy puhányan. Egyik éjjel, amikor a tábor és a leszállópálya heves zárótüzet kapott, odajött hozzám, és megkérdezte, tudok-e a közelben egy tábori papot. Nem különösebben vallásos, mondta, de ma este valahogy baljós előérzete van. Önként jelentkezett egy „öngyilkos osztagba”, két dzsip fog átszáguldani a kifutón, aknavetőkkel és egy HSN-nel. Reménytelenül festett a helyzet, el kellett ismernem: olyan kevesen voltak már a táborban, hogy engem is be kellett tenniük a reagáló erőbe. Nem sok jóra számíthattunk. A fiú is rosszat sejtett, és nemegyszer látta már, mi lesz a rossz előérzetű bakákkal, legalábbis azt *gondolta*, hogy valami rossz fog történni, talán a legrosszabb az életében.

Közöltem vele, hogy szerintem a legközelebbi pap lent van a városban, és mindketten tudjuk, hogy attól már elváltak minket.

– Ó – mondta. – Nézze, ha netán ma este kifognám...

– Nem lesz semmi baj.

– De ha mégis. Ha úgy alakul... nagyon úgy érzem... szóval gondja lenne rá, hogy az ezredes elmondja a szüleimnek, megpróbáltam papot találni előtte?

Megígértem neki, majd felpakolták a dzsipeket, és elhajtottak. Később hallottam, hogy volt egy kis tűzharc, de senkinek sem esett baja. A hátrasiklás nélküli löveget nem is kellett bevetniük. Két órával később már újra a táborban voltak. Másnap reggel a szomszéd asztalnál ült reggelinél, teli pofával szidta a sárgákat, és a világért se nézett volna rám. De dél körül odajött hozzám, megszorította

a karomat és elmosolyodott, miközben végig a távolba meredt, egy kicsit jobbra tőlem.

KÉT ÁLLÓ napja, amióta csak elindult a Tet-offenzíva, százával érkeztek a Can Thó-i megyei kórházba. Többnyire nagyon fiatal vagy nagyon öreg nők voltak, rendszerint borzalmas sebekkel. A könnyebb sérülteket gyorsan ellátták a kórház udvarán, a súlyosabb esetek egyszerűen a folyosóra kerültek, meghalni. Ekkora tömeg egyszerűen kezelhetetlen volt; az orvosok megszakítás nélkül dolgoztak; azután a második délutánon a vietkong ágyúzni kezdte a kórházat.

Az egyik helyi ápolónő a kezembe nyomott egy doboz hideg sört, és megkért, hogy vigyem le az előtérbe, ahol egy frontsebész éppen operált. A helyiség ajtaja tárva-nyitva állt, egyenesen beszéltam rajta. Jobb lett volna benézniem előbb. Egy kislány feküdt a műtőasztalon, tágra nyílt, száraz szemekkel meredt a falra. A bal lába hiányzott, és egy hegyes csont meredt ki legalább tíz centire a csonkból. Maga a láb a padlón hevert, félig beletekerve valami papírba. Az orvos egy őrnagy volt, teljesen egyedül dolgozott. Akkor se nézett volna ki borzasztóbban, ha egész éjjel egy dézsa vérben pancsol. Annyira csúszott a keze, hogy nekem kellett a szájához tartanom a sört, és megbillentenem, ahogy hátrahajtotta a fejét. Képtelen voltam a kislányra nézni.

– Jól van? – kérdezte csendesen.

– Most igen. De hamarosan pokoli rosszul leszek.

Tenyerét a gyerek homlokára helyezte, és megszólította: – Szervusz, kicsikém. – Megköszönte a sört. Bizonyára úgy gondolta, hogy közben mosolyog, de meg sem rezdült az arca. Majdnem húsz órája dolgozott már, egyfolytában.

A KATONAI hírszerzés jelentése összecsukva hevert a zöld terepasztalon, valaki csak annyit firkált a borítójára: „Mit jelent ez az egész?” Nem volt kétséges, ki tehetette, a helyi hírszerző tiszt köztudottan rajongott az iróniáért. Böven akadtak hozzá hasonlók: szokatlanul fiatal századosok és őrnagyok, akik éles eszükkel küzdöttek a kétségbeesés ellen, fanyar humorukkal vertek éket a keserűségbe. Előbb-utóbb tönkretette őket, hogy sehogy sem tudták összeegyeztetni komoly kötelességtudatukat a háború iránti megvetésükkel; így aztán végül otthagyták posztjukat, lemondtak hivatásukról.

A sátorban ültünk, és vártuk, hogy elálljon a zuhó, az őrnagy, öt baka meg én. Az esőzések lassanként állandóvá váltak, véget vetettek a száraz monszunnak; kibámultam a sátornyíláson, és a hegyek között járőröző tengerészgyalogosok jártak az eszemben. Valaki bejött, és jelentette, hogy az egyik őrjárat egy kisebb fegyverraktárra bukkant.

– Egy fegyverraktár! – mordult fel az őrnagy. – Megmondom én, mi történt. Az egyik baka rohángált a hegyoldalban, megbotlott, és elesett. Legfeljebb így találhatunk meg bármi szart odafent.

Huszonkilenc éves volt, fiatal a rangjához képest, a második turnusát töltötte. Előzőleg egy tengerészgyalogos-századot vezetett. Mindent tudott a bakákról és a járőrözésről, a fegyverraktárakról és a hírszerzési információk tényleges értékéről.

Jéghideg volt, még a sátorban is, és a tengerészgyalogosok láthatóan feszengtek, hogy itt lebzselnek egy idegennel, valami újságíróval. Az őrnagy menő fickó volt, ezt mindannyian tudták; és azt is, hogy nem lesz semmi összetűzés, amíg tart az eső. Sutyorogtak egymás között a sátor másik végében, távol a lámpafénytől. Sorra érkeztek a jelentések: a vietnámiaktól, a felderítőktől, a hadosztálytól, helyzetjelentések, veszteségi jelentések, utóbbiakból három is húsz percen belül. Az őrnagy átolvasta mindet.

– Tudta, hogy egy halott tengerészgyalogos tizennyolcezer dollárba kerül? – kérdezte. A bakák mind odakapták a fejüket, és ránk meredtek. Tisztában voltak vele, hogyan értette ezt az őrnagy, mert jól ismerték. Rám voltak kíváncsiak.

Elállt az eső, a sátor kiürült. Odakint még hűvös volt a levegő, de máris fülledt: iszonyú hőség ígérkezett. Megálltunk az őrnaggal a sátor mellett, néztük, ahogy egy F-4-es zuhanórepülésben kioldja a terhét az egyik hegy lábánál, majd nagy ívben felroppen az égbe.

– Van egy visszatérő álmom – szólalt meg az őrnagy. – Már kétszer is láttam. Egy hatalmas előadóban ülök, még Quanticóban. Kiosztanak egy kérdéssort valami alkalmassági teszthez. Elveszek egyet, ránézek, és az első kérdés így szól: „Hányféle állatot tud megölni pusztá kézzel?”

Néztük a sűrű esőfüggönyt pár kilométerre tőlünk. Az őrnagy úgy ítélte a szélből, hogy legfeljebb három perc, és ideér.

– Az első turnusom után iszonyú rémálmaim voltak. Tudja, a szokásos. Vérözön, vesztes csaták, bakák félholtan, én félholtan... Azt hittem, rosszabbak nem is lehetnének. De ma már valahogy hiányoznak.

BAJTÁRSÁK

1.

Egy gyertyavég pislákol a bunker sarkában egy sisak tetejére tapasztva saját viaszával, a fénye végigcsurran egy ócska írógépen, és az Öregfiú éppen kivert magából egyet: „Ta-ta-ta. tatta-ta-ta-ta, akár a kölyköd vagy az öcséd vagy a szerelmed, talán sose akart sokat magának sose kért semmit kivéve amiről tudta hogy úgyis van neki voltak fickók akik a nevét is tudták Bátorság mikor azok az ágyúk végre elnémultak Európában mit számít már miután ez a clevelandi srác talán nem is tér haza-ta-ta-ta.” Hallani az odakint becsapódó gránátokat, sóder pereg az írógépbe, de a gyertya csak pislog, derengő fénykört von a lehajtott fej köré, a hírmondónak maradt deres hajfürtök köré. Két férfi állt az ajtóban, az Ezredes és a Kölyök, onnan figyelték. – Miért, uram? – kérdezte a Kölyök. – Mi hozta őt ide? Biztonságban ülhetne otthon, Londonban. – Nem tudom, fiam – felelte az Ezredes. – Talán úgy érzi, neki is megvan itt a maga dolga. Talán mert azok közé tartozik, akiknek tényleg fontos...

EGYETLEN EMBERT sem ismertem a Vietnámban dolgozó újságírók között, aki közömbös maradt, ha egymás után hallotta a „háborús” és „tudósító” szavakat. Dicsfénye talán már hamis és örült volt, de néha csak ennyink maradt, ez a jótékony ragály, amely felfalt mindent, kivéve a legszörnyűbb félelmeket és legmélyebb levertséget. Tegyük fel, pusztán elméletben, hogy mindany-

nyian kissé eszelősek voltunk, hogy Vietnámba mentünk; akadtak köztünk, akiknél tényleg rezgett a lécs, azt sem tudták, melyik háborúban járnak, lelkük mélyén más háborúkról képzelődtek, régebbi háborúkról, világháborúkról, légi háborúkról, sivatagi háborúkról, szigetháborúkról, rejtelmes, gyarmati hadjáratokról hetente más nevet viselő országok ellen, megtorló csapásokról és szent csatákról, harcokról hideglelős helyeken, ahol ballonkabátban lehetett feszíteni; más szavakkal, olyan háborúkról, amelyek porosnak és elcsépeltnek tűntek nekünk, akiknek a vietnámi háború bőven elég volt. Mindenfelé akadtak tudósítók, akik a sírba vitték az embert pocskék stílusukkal és maníraikkal, de az ilyen tökfilkók mindenhol benne voltak a pakliban. Odaát valamennyi stílus egyazon elátkozott, megrögzött eszményből szökkent szárba, amelyet úgy neveztek: az Örült Fickók, Akik a Háborúról Írnak.

Bármilyen más háborúban ránk is lecsapott volna a filmvilág, *Címlapon a Pokol!*, *Jelentés Dong Hából*, netán *Két keréken a fronton*, főszerepben három ifjú fotóriporter, Tim Page, Sean Flynn és Rick Merron, akik Hondákon száguldoznak csatáról csatára. De Vietnám kínos téma, köztudottan rém kínos, és ha az emberek hallani sem akarnak róla, nyilvánvaló, hogy nem fizetnek öt dollárt azért, hogy a sötétben ülve beleverjék az orrukat. (A Wayne-féle *Zöldsapkások* nem számít, az a film nem Vietnámról szól, hanem Santa Monicáról.) Így aztán kénytelenek voltunk megcsinálni a magunk filmjét; ahány tudósító, annyi moziverzió, ez itt például az enyém. (Egyik nap a zászlóalj elsősegélyhelyén, Huében egy tengerészgyalogos a helikopterét várta, egy könnyebb repesztalálattal a lábán, a várakozás egyre hosszabbra nyúlt a hullák és haldoklók elsőbbsége miatt; egyszer csak egy orvlövész lövései söpörtek végig a leszállópályán, a homokzsákok mögé zavarva minket. – Utálom ezt a filmet – mondta a baka, én meg arra gondoltam, „miért is ne”.)

Az én filmem, az én barátaim, az én kollégáim. De lássuk előbb az alaphelyzetet:

Volt egy hegyhát, Moraj-gerincnek hívták, a demilitarizált zóna egyik hegyén futott végig a sok közül, amelyeket a tengerészgyalogosok általában a magasságukról neveztek el, 300-as domb, meg ilyenek. Egy csapat bőrnagyú hajnal óta állomásozott rajta, amikor a teljes Kilo századot és négy tudósítót felvittek koptereken a gerinc legmagasabb pontján árválkodó, kezdetleges leszállóhelyhez. Ha a szárazföldiek akcióján lettünk volna, első nap mindenki beássa magát, a tudósítókkal együtt, de a tengerészgyalogosok a világért sem tennének ilyesmit: inkább végzetes gesztusokra, mintsem a túlélésre képezték ki őket. Mindenki azt mondogatta, a sárgák biztosan ott lapulnak a szomszédos hegyen, és figyelnek minket, a bakák mégsem foglalkoztak holmi fedezéssel, a gerincen flangáltak „terepszemlézni”, állásokat építgettek, kibővítették a leszállóhelyet akkumulátoros fűrészekkel és robbanótöltetekkel. Tízpercenként lerobogott valamelyikük a zóna alatti tisztásra, ahol a tudósítók gubbasztottak, és foghegyről figyelmeztetett minket a következő robbanásra: – Na, lesz mindjárt egy pukk ott a lyukban, forduljanak háttal, és takarják el a fejüket. – Álldogált vagy fél percig, hogy jól megnézzé magának a bandát, aztán visszanyargalt, és beszámolt a társainak.

– Hé, láttátok lent azt a négy főszeret? Riporterek vagy mi.

– Lófaszt riporterek.

– Jól van, geci, akkor menjél le, és nézd meg magad a következő robbantás előtt.

Néhány tengerészgyalogos pár méterre tőlünk heverészett, dumáltak és háborús képregényeket cserélgettek, olyan neveken szólították egymást, mint Köcsög és Csöves, Szerdzsó, Szarfasz és Geci, utóbbit olyan különleges bájjal, mintha a leggyengédebb kifejezés

lenne a szótárunkban. Egy mézesmázos fekete baka, akit a sisakján lévő felirat után mindenki csak Szívkirálynak hívott, egy elnyűtt *Playboyt* lapozgatott, időnként kommentálva: – Ó... apukám, ez a muff *bármikor* az arcomra ülhetne, amikor... csak... akar. – De velünk még nem álltak szóba, inkább csak előadták magukat, próbáltak kipuhatolni, tétova tapintattal kezeltek minket, amely előbb-utóbb szertefoszlott. Mintha ez valami szertartás lett volna náluk, a vázlatok gondos formálása és finomítása, de távolról sem holmi szégyenlősség miatt. A szemükben mi szimpla futóbolondok voltunk, valószínűleg a veszélyesebb fajtából. Egyszerű volt a képlet: az biztos, hogy nekik itt *kell* lenniük, nekünk viszont *nem kell*, ebben nagyjából biztosak voltak. (Csak idővel lett világos számukra, hogy a mi látszólagos mozgásszabadságunk kétélű fegyver; akkor épp mind a négyen az Itt Sem Történik Semmi arckifejezéssel néztünk egymásra, és arról beszélgettünk, hogy tovább kéne állni.) Egy baka átsétált miattunk az egész tűztámogató bázison, mintha életében nem látott volna még újságíró, ingyencirkusz nyílt a kertek alatt, amely megér egy sétát.

Négyesben üldögettünk a tisztáson, kötetlen szakmai csomóban, de volt egy ötödik csodabogár, aki a parancsnoki helikopteren repkedett, hogy nagytotálból lássa a műveletet, sőt még egy hatodik is, Dana Stone, az AP fotósa: éppen egy szakasszal tartott felfelé a hegyoldalon, akiket az ösvény felderítésére küldtek. Az általában rendben volt, ha egyetlen tudósító beszáll az egységhez akció előtt, mivel ha nagyobb csapatról volt szó; mondjuk egy századról, könnyen elveszett benne, mindazzal a kíváncsisággal együtt, amelyet jelenléte keltett; mire az akció véget ért, a katonák többsége már el is felejtette, hogy közöttük kujtorgott. De amikor hat tudósító bukkant fel egy művelet előestéjén a táborukban, főleg ha már napirenden voltak kisebb összecsapások, az összhatás olyan bonyolult lett, hogy a sereg szokásos ambivalenciája mindennel szemben, ami

él és tudósít, már csak egy apró csavart jelentett. Valamennyi katonára, ezredestől a bokorugró bakáig, frissen jött fontosságot érzett minden készülő akciónál, és bármit mutatott a látszat, ameddig ez kitartott bennük, szívesen láttak minket. Ugyanakkor jelenlétünk nyugtalanította is őket, olyan rétegekig hatolt félelmeikben, amelyekről egyébként fogalmuk sem lett volna. („Miért hozzánk jöttek? Mégiscsak *hat* faszkalap, hova a pokolba küldenek minket?”) Amikor idáig fajult a helyzet, még egy huszadrangú, szabadúszó firkász is hatalmat nyert, méghozzá olyat, amilyenből maximum a leghivalkodóbb és -szívtelenebb újságírók kértek; beteges karrierfrászt hozott a fejésekre, és koromfeketére festette a bőrnagyúak megérzéseit saját túlélési esélyeikről. Ilyenkor már nem számított, hogy az egyenruhájukat hordjuk és egy helyre tartunk velük: egzotikusak és baljósak lettünk, akár a vudu mágia, a kameráinkkal és kérdéseinkkel; és ha jelenlétünkkel azt ígértük, hogy kiemeljük a közelgő eseményeket a névtelenség homályából, nem véletlenül tartottuk szemmel őket. A pusztán tény, hogy őket választottuk, borzalmas összetűzéseket ígért, mert biztosra vették, hogy egy haditudósító nem pocsékolja az idejét piszlicsáré ügyekre. Mindannyian értettük a poént.

Már benne jártunk az augusztusban, és az I. hadtestet sújtó hőség nem ismert kegyelmet. Abban az évben az északi monszun szinte teljesen száraz volt (olyan sok sztoriban szerepelt a „csapadéktalan monszun komor mementói” kifejezés, hogy klisé lett belőle, de századjára is megnevetteztett), és a hegyek közötti kopár foltokon túl épp csak felvillantak a zöld nyomai a völgyekben és emelkedőkön, a hegyoldalak halvány barnából napszíttá sárgába mentek át, tele sötét, száraz hegekkel a téli légicsapások után maradt sebeken. Kora tavasz óta szinte semmi sem történt ezekben a hegyekben, miközben Khe Sanhban lezajlott az a különös kiűrités, és egy vegyes hadosztály betörése az A Shau-völgybe két hét után váratlanul véget ért, mintha félbeszakítottak volna egy szónoklatot. A Shauban

rejtőzött az ÉVH egyik legnagyobb utánpótlásraktára, voltak ott tankok és teherautók, sőt nehézlégvédelmi ágyúk; noha az amerikai Misszió egyre csak hajtogatta üres állításait a hadművelet sikeréről, ez egyszer hiányzott belőlük a lelkesedés, világosan jelezve, hogy még a főparancsnokság is tisztában van a hely bevehetetlenségével. Akkoriban még azt is elismerték, hogy számtalan helikopterünk veszett oda a völgy felett, bár csupán költséges technikai veszteségről beszéltek, mintha azok a kopterek legénység nélkül repkednének az égbolton, ha pedig lezuhanak, nem hullatnak többet, értéke sebbet némi kerozinnál.

Ebben az időszakban legfeljebb századnyi méretű akciók zajlottak a zóna nyugati szélén, többnyire harci összecsapások nélkül. Akárcsak a háború összes holtideje, ez a tavaszi-nyári tűzszünet is csúnyán megviselte a katonákat: egy rakás rémtörténet kezdett keringeni közöttük, például az ÉVH-helikopterekről (egy tengerészgyalogos járőr tagjai állítólag saját szemükkel látták az egyik landolását a kiürített Khe Sanh-i bázison, valamint tucatnyi utasát, akik kiszálltak, és körbejárták a védvonalat, „mintha csak felmérnék, mi a pálya”). Lanyha szezon volt ez a vietnámi haditudósítóknak is (nem kellett szélcsend hozzá, hogy a saigoni irodákig hallatszanak az otthoni szerkesztők panaszai arról, mennyire kifulladt már az egész sztori, Johnson leköszönése, a tavaszi merényletek és a közelgő választások viharában): hol arról vitatkoztunk egymás között, hogy Vietnám lejárt lemez, hol azon nyavalyogtunk, hogy vásárra visszük a bőrünket fél hasáért a kilencedik oldalon. De legalább volt alkalmunk bejárni az országot, egy nap itt, egy hét ott, elcsöveztünk a csapatoknál, kiváló lehetőségünk nyílt ráérősen kotorászni a háború rejtett, sötét zsebeiben. Azután megjött a hír, hogy jelentős ÉVH-haderő vonul át a demilitarizált zónán, valószínűleg újabb offenzívára készülnek Hue ellen, mire bevetették az 5. tengerészgyalogsági zászlóaljat, sietősen összevonva a 9-esekkel, hogy

felkutassák és megölik őket. Minden arra utalt, hogy – kedvenc kifejezésünkkel élve – „eredményes akció” ígérkezik, így aztán hatan is felkerekedtünk, hogy megcsodáljuk.

De egyelőre semmi sem volt ott az égvilágon, sem a rettegett vietkong, sem ágyúzás; sehol egy téma a fotókhoz, sehol egy sztori a cikkekhez, semmi jelét nem láttuk, hogy bárki is járt volna ezen a kiszikkadt gerincen az elmúlt fél évben. (Pár kilométerrel északabbra és kissé keletebbre, a 9-esek egyik százada heves tűzharcba keveredett, amely alkonyatig tartott, tizenegy áldozattal és harminc sebesülttel, de akkor még fogalmunk sem volt erről. Ha megtudjuk, biztosan megpróbáltunk volna odajutni, legalábbis páran, hogy aztán hűvös szakmai érvekkel megindokoljuk utunkat, háttérbe szorítva minden más okot, amelyekkel magunk között kimondatlanul is tisztában voltunk. Bezzeg egy bőrnakúnál a hasonló szenvedélyt egy lendülettel betegesnek bélyegeztük.) A Moraj-gerinc egyetlen kíméletlen csapása a kánikula volt, mellé a szörnyű tél szórványos nyomai, már amelyeket még látni lehetett Cam Lo, a Khe Sanhba vezető 9-es út és a Rockpile bázis magaslati pontjairól. Újabb tengerészgyalogosok csatlakoztak a mellettünk lebzselő társasághoz, de nem mutattak túl nagy érdeklődést, megálltak, és elolvasták a zubbonyunkra varrt címkét, csak úgy maguknak, mégis fennhangon, hogy lássuk, tudják, hová tegyenek minket. – Associated Press, aha, UPI, igen, *Esquire*, hűha, még ők is küldtek valakit, de mi a faszér', hogy megírja, milyen cuccokat hordunk? Hát ez meg, haver, mégis mi a bánat? (Sean Flynn címkéjén csak annyi állt, „bao chi”, vietnámi nyelven „újságíró”.) Azér' ez elég durva, assziszded foglyul esel, vagy mi?

Igazság szerint a Bao Chi volt az egyetlen klub, ahová Flynn tartozni akart vagy tartoznia kellett Vietnámban, de ebbe most nem ment bele; inkább elmagyarázta a bakáknak, hogy amikor először fotózni kezdett a háborúban, még 1965-ben, a hadműveletek nagy

részét a dél-vietnámiak irányították, ezért a tudósítóknak így kellett megkülönböztetniük magukat az amerikai tanácsadóktól, különben esetleg beléjük durrantott volna a VKH egy rutin-visszavonulás rutinhisztériájában.

– Haver, ez mondjuk a ferdeszeműekre vall – jegyezte meg az egyik tengerészgyalogos, miközben odébbállt.

Flynn a teleobjektívje lencséjét tisztogatta egy hosszú ausztrál kendővel, amelyet mindig a nyakába kötve hordott a terepen, ám a legkisebb mozdulattól is felkavarodott az a finomszemcsés por, amely mintha megtapadt volna a levegőben, olajos tapintást adott a fénynek, és beférkőzött a szemzugokba. A bőrnyakúak vasvillatekiénttel méregették a fotóst, rendesen felhúzták őket, akárcsak nagyjából mindenkit Vietnámban.

Blood kapitány fia volt (valóban), de ez nem sokat mondott a bakáknak, mivel legtöbbjük túl fiatal volt ahhoz, hogy hallott volna Errol Flynnről. Elég volt ránézni Seanra, sugárzott róla, hogy olyan fickó, aki a tengerészgyalogosok kifejezésével élve, „kurvára ott van a spiccen”. De mind a négy újságíró, aki aznap a Moraj-gerince vágyott, pontosan úgy festett, mint akinek ott a helye: az AP-s John Lingle tudósított az összes jelentős tengerészgyalogosági akcióról, idestova másfél éve, Nick Wheeler a UPI-tól két éve járta a frontot, én lassan egy éve, ezenkívül mindhárman elég fiatalnak számítottunk, hogy bakának nézhessenek minket – Flynn azonban egész más lapra tartozott. Mindannyiunknak bőven kijutott a háborús filmek illúzióiból, tudósítónak-tengerészgyalogosnak egyaránt, és nem volt zavarba ejtőbb annál, mint hogy ez a pofátlanul varázslatos alak egyszerre csak megtestesíti őket; akkora agymenés volt, mintha körülnéznél a lövészárokból, és jobbról John Wayne, balról James Cagney fedezne. Szerencsére Flynn-nél könnyedén hozzá lehetett ehhez szokni.

Amikor 1965 nyarán először átjött Vietnámba, még maga is újságírnak számított, számtalan cikk született első körútjairól a csatatereken. Legtöbbjük egyetlen olcsó klisének sem tudott ellenállni, ráhúztak minden kosztümöt a „fenegyerektől” a „kalandorig”. Még három évvel később is pufogtak róla a patronok, sokan és előszeretettel elsütötték őket; de aki közelebből ismerte Flynn-t, elkeserítőnek találta az egészet. Jócskán akadt komoly (nagy pályás) újságíró, aki képtelen volt elfogadni, hogy aki olyan rohadt jól fest, mint Flynn, legalább olyan jól fotózhat. Könnyebb volt lenézniük rá a magas lóról (ami Sean cseppet sem zavarta), azzal vádolni, hogy játszadozni jött Vietnámba, mintha a háború is csak egy afrikai szafari lenne, a francia Azúr-part vagy a világ más tája, ahol filmeket forgatott, hogy aztán skatulyáikba szorítsák. Pedig bőven akadtak olyanok Vietnámban, akik tényleg játszadozni jöttek, jóval többen, mint ahánnyal a nagypályások szívesen elszámoltak; Flynn játéka legalább őszinte volt, már ahol tényleg számított. Nem sokban különbözött a többiektől, teljesen megbabonázta a háború, ez a háború, de volt mersze felvállalni ezt, tudta, hol a helye, és úgy viselkedett, mint aki semmi szégyellnivalót nem talál ebben. Olyan Vietnám-látomást köszönhetett rajongásának, amely egyszerre volt mélyenszántó, éjsötét és végérvényes, százszor jobban értette vadságát a becsmérőinél. Mindezt messziről elárulta az arca, főleg a vadságot, a nagypályások azonban csak csinos vonásait látták, amelyeket szomorú bizonyyságnak vettek arra, hogy nagy átlagban az újságírók sem feltétlenül éleslátóbbak vagy képzeletgazdagabbak, mint a könyvelők. Flynn átnézett rajtuk, inkább olyanokkal cimborált, akiknek sosem kellett magyaráznia a pedigréjét: a bakákkal és a sajtóbrigád apacsaival, körükben kovácsolt új bálványt magából. (Akadtak persze itt is kellemetlen alakok: kínosan brátyizós sajtótisztek vagy épp az ifjabb George Patton ezredes, aki egy megbe-

szélésen képes volt előhozakodni az „apám-jól-ismerte-az-ön-apját” produkcióval.) A bakák mindenütt szívesen fogadták, sokan csak „Show”-nak becézték, és boldogan újságolták neki, hogy látták valamelyik filmjét egy szingapúri vagy tajvani eltávon; ilyesmit is csak ők engedhettek meg maguknak, mert Sean már leszámolt a múltjával, a folytonos bizonygatással és helyezkedéssel, nagyon utálta, ha szóba került. Már Vietnámban dolgozott, amikor rádöbbsent: vannak olyanok, akikkel szívből törődhet és őszinte lehet, ráadásul ösztönösen ért az emberekhez, amit mindeddig nem is sejtett, ettől pedig olyasvalakivé vált, akire az apja még élete legjobb napján is irigykedhetett volna.

Egyelőre korai volt, hogy a tengerészgyalogosok körénk telepedjenek, és mesélni kezdenek, egyre csak futották a próbaköröket, nekünk meg lassan az agyunkra ment az unalom. Mire befejezték az erdőirtást a leszállózóna körül, az árnyéknak is búcsút mondhatunk, attól fogva tűkön ülve vártuk, hogy a felderítőszakasz végre felérjen a csúcsra, és Dana Stone is csatlakozzon hozzánk, azután kérjünk egy helikoptert, és elhúzzunk a fenébe. A visszaút a danangi sajtóközpontba tarthatott két óráig vagy két napig, attól függően, milyen fuvar szerzünk, de annyi biztos volt, hogy gyorsabban repülünk, ha Stone is velünk van, mert neki minden légi bázison és leszállóhelyen akadt egy ismerőse az I. hadtestnél. Danang sokunk számára kész Vegas volt, meleg zuhannyal és hideg itallal, tengerentúli mirelit bélszínnel és földöntúli légkondis szobával, China Beach strandjaival, sőt Stone számára egy igazi családdal – asszonyka, kiskutya és kedves kuckó tele otthonos holmikkal. A Moraj-gerincen émelyítő lett a hőség, gyorsan apadt a vízkészlet és dagadt az unalom, szóval tényleg nem volt sok választásunk. A szerteszét heverő kopott, koromfekete töltényhüvelyekből ítélve (amerikaiak és szovjetek vegyesen) a gerincnek megvolt a saját története, és Dana mesélt is belőle egymást.

Dana Stone kiugrott favágó volt Vermontból (gyakran mondotta, hogy inkább visszamegy a fejszéhez, főként egy kemény nap után a terepen, picsába ezzel a baromsággal), huszonöt éves létére hatvanöt éves szempárral figyelt drótkeretes szemüvege mögül, metsző, világlátott tekintete kis híján eltűnt arcának szikár pengeélei között. Biztosra vettük, hogy most is méterekkel a szakasz előtt lohol az ösvényen, jó szokása szerint és a bőrnyakúak nagy örömére, mivel magasan Dana volt a legmegfelelőbb ember az egész őrjáratban, hogy kiszagolja a halálos csapdákat és rajtaütéseket. De nem ezért haladt az élen. Dana született örökmozgó volt, aki képtelen lassítani: a legkisebb fickó volt az ösvényen, de a motorja úgy repítette fel rajta, mintha lejtőn járna. Ha valamelyik baka elfelejtette a nevét, nagyjából úgy utalt rá: „az a vörös hajú csóka, flúgos kis geci, kibaszott vicces”, és Stone *tényleg* vicces volt, de keményen megkérte az árát minden egyes poénnak. Főleg durva ugratásokban utazott – hüvelykujját belenyomta a lágytojásodba a reggelinél, este néha a snapszodba lógatta, kövekkel bombázta a bádogtetőt a szobád felett a sajtóközpontban, lángoló öngyújtófolyadék kigyózott feléd a padlón, babszószt találtál a barackkonzervedben, amikor majd szomjan haltál – ilyesmik jelentették Danánál, hogy isten hozott a fronton, azzal tett helyre, hogy folyton ugratott. Képes volt felrázni hajnalok hajnalán: – Kéne a szemüved egy percre, kurva fontos – aztán lelépett vele egy órára. Csodálatos fényképeket csinált (csak „kattoknak” hívta őket, híven a sajtófotós-etikethez, amely kimondta, hogy sosem kérkedhetsz a sikerreddel), háborús fényképészként töltött három éve alatt több akcióban vett részt, mint bárki, akit ismertem, nemegyszer letépte a gépét a hátáról egy lövés vagy robbanás, de neki egy hajszála sem görbült. Mostanra semmi sem történhetett körülötte a terepen, amit ne látott volna már százszor, és bármilyen harcias vagy akár vérfagyasztó tréfákat űzött velünk, legalább tudtuk, honnan erednek, láttuk, mire vigyáz-

nak. Aznap délelőtt, miközben a támadásra vártunk a harcálláspont leszállója mellett, belefogott egy sztoriba arról, amikor legutóbb a Moraj-gerincen járt, akkor még neve sem volt a helynek. Mit ad isten, épp ezen a napon történt, két évvel korábban és *pontosan ezen a helyen*, mondta. A 9-esekkel jött fel, akik *jó nagy szarba* kerültek idefent. (Jól tudtuk, mennyire igaz a mese, megint előadta a szokásos műsort, még egy vigyor is átfutott a képén.) Egész éjjel a gerinchez szögezték őket, utánpótlás, sebesültkivonás halvány esélye nélkül, és a *veszteségek* egyszerűen *elképesztőek* voltak, nagyjából 70 százalék körül. Flynn nevetve elküldte a picsába, de Stone csak folytatta azon a vontatott vermonti hangján, részletesen beszámolt, mintha csak egy versenyló pályafutásáról mesélne; egyszer csak felnézett, és észrevette, hogy már nem vagyunk egyedül, pár srác a Kilo századból átjött hozzánk, hogy kérdezzenek valamit a fényképezőgépekről vagy valami másról, és pont belecsöppentek a sztoriba. Stone bíborvörös lett, mint mindig, amikor rájött, hogy kissé elvetette a sulykot. – Na jó, csak szívatlak titeket, a bűdös életben nem jártam erre – mondta, majd rám bökött. – Be akartam fosatni a fickót, mert ma van utoljára terepen, és teljesen ki van akadva. – Felnevetett, de végig a földre meredt.

Még javában vártunk rá, amikor odajött egy tengerészgyalogos Lengle-hez és hozzám, hogy megkérdezze, nem vetnénk-e pár pillantást a fotóira. A bakák mindig is fesztelenül viselkedtek Lenglel: ránézésre olyan volt, mint a legmenőbb kosaras a főiskolai csapatban, legalább kétméteres és legfeljebb húszéves (valójában harminc körül járt); nevadai jófiú-sármjából sikerrel kovácsolt komoly szakmai érdemeket. A katonafotók egy kis műbőr mappában sorakoztak, a baka mellettünk feszített, mialatt átlapoztuk: várakozó mosolyából rögtön kiderült, milyen sokat jelentenek neki a képei. (Azt mondta, gyűjtött melléjük néhány „prima szuvenírt” is, de a részleteket inkább a képzeletünkre bízta.) Több száz ilyen fotó-

album vándorolt Vietnámban, sőt több ezer, mintha ugyanazokból a képekből álltak volna: az elmaradhatatlan zippós portré („Jól van, akkor most gyűjtsunk rá ezekre a kunyhókra, aztán haladjunk!”), levágott fejek, többnyire a halott mellkasán vagy egy vigyorgó tengerészgyalogos markában, esetleg egyszerre több, takaros sorba rendezve, égő cigivel a szájukban és felnyitott szemekkel („Tisztára mintha *bámulnának*, haver, iszonyú...”); vietkong fogoly egy lánc-talpashoz kötve a sárban vagy a sarkánál fogva fellógatva egy dzsungeltisztráson; AK-47-est szorongató, kölyökképű hullák (– Szerinted hány éves lehet a srác? – járt hozzájuk a kérdés. – Tizenkettő, tizenhárom? A fasz se tudja ezeknél a sárgáknál.); büszke bőrnyakú egy-két füllel gazdagabban, vagy éppen egy egész nyakláncsal belőlük, lásd azt a bakát, akit Pleikuból ismertem, „szerelemgyöngysornak” hívta; és persze az a kép, amelyet éppen néztünk, halott vietkong lány, alul csupaszon és égnek meredő lábbal.

– Nincs több bumm-bumm a kis *mama-szannak* – kommentálta a tengerészgyalogos, azzal az agyonkoptatott frázissal, amelyet minden helyi halott megkapott, ha történetesen nő volt. Olyan olajozottan mondta, szinte magától csúszott ki a száján.

– De hát ezt beállítottad – mondta Lengle.

– Én ugyan nem – felelte nevetve a baka.

– Ugyan már, te betyár, csak azt ne mondd, hogy így találtad.

– Hát, egy másik srác csinálta, és baromi vicces volt, mert még aznap telibe kapták őt is. De figyelj, ezt a csajt nézd, félbe van vágva!

– Igazán bájos – mondta John –, bravó, pajtás.

– Arra gondoltam, talán elküldhetnék párat a *Csillagok és sávo*knak, szerinted betennék az újságba?

– Hát, tudod... – de itt már nevtünk, mégis mi mást tehattünk volna?

Minden második vietnámi bakának rejtőztek ilyesmik a tarso-lyában; még a fényképezés volt a legártatlanabb harctéri hobbi, és a képek legalább nem bűdösödtek meg idővel. Beszéltem egyszer egy tengerészgyalogossal, aki rengeteg fotót lőtt el a Cua Viet-folyónál lezajlott hadművelet után, majd később, amikor már kifelé állt a rúdja, és kezdett majrézni, elvitte mindet a tábori lelkészhez. A pap megnyugtatta, hogy bocsánatos a bűne, a képeket azonban elkobozta, és a fiókjába dugta.

Néhány bőrnyakú időközben szóba elegyedett Flynn-nel és Wheelerrel, a fényképezőgépeikről kérdezősködtek, hol lehet jó objektíveket venni, milyen zársebesség kell az ilyen meg olyan fotókhoz, én már rég elvesztettem a fonalat. A bakák voltak olyan dörzsöltek médiatéren, hogy komolyabban vegyék a fényképészeket az újságíróknál; tisztjeik között jó néhányal összefutottam, aki nem is hitte el, hogy tudósító vagyok, mert nem lógott kamera a nyakamban. (Nemrég egy akció során majdnem kivágtak emiatt a parancsnoki helikopterből; mivel az ezredes valami rejtélyes okból többre becsülte a fényképészeket. Zászlóaljának egyik százada belefutott egy csapat vietkongba, majd csapdába szorultak egy földnyelven, egyik oldalról a zárótűzzel, másiktól a tengervízzel, már csak a harci helikopterek segíthettek. Ez a bizonyos ezredes előszeretettel parancsolta földközbe a gépét, hogy .45-ösével a gerillák közé lövöldözzön, és ragaszkodott hozzá, hogy erről fotók is készüljenek. Aznap kétszeresen is csalódnia kellett: nem csak fényképező nélkül járultam a színe elé, de mire odaértünk, csak halott vietnámiak vártak – nagyjából 150 hevert szerteszét a paron vagy bukácsolt a hullámok között. Az ezredes azért leadott pár lövést, csak hogy megdolgoztassa a fegyverét.)

A tengerészgyalogosok lassan bekerítettek minket, már legalább tizenöten nyüzsögtek körülöttünk; váratlanul egy tömzsi

kölyök – lapos, sötét arccal és egy túlfejlett troll összes bájával – közelebb lépett, majd szúrósan ránk meredt.

– Maguk olyan reporterek vagy mik, ugyi? Csak jól összegá-nyolnak nekünk mindent – jelentette ki. – Faterom szokott küldeni dolgokat az újságokból, mindig asszongya, csak úgy dől magukból a szar.

Néhány tengerészgyalogos lehurrogta, a többi csak röhögött rajta.

Lengle is nevetett. – Hát, pajtás, most mit mondjak? Hidd el, tényleg nagyon igyekszünk.

– Akkor mért nem mongyák az igazat?

– Baszki, Krynski! – rivallt rá valaki, és lehúzott neki egy tocskost. Sisakja szerint maga a Bosszúálló tisztelte meg jelenlétével körünket, épp a legjobbkor sietett megmentésünkre. Úgy nézett ki, mint egy elsőéves valami teológiai szemináriumról, égkék szemek, sima bőr, fitos orr, selymes kukoricahaj; annyi bizalom és ártatlanság áradt belőle, hogy csak remélni tudtam, mindig akad majd, aki gondját viseli ebben a pokolban. Láthatóan kínosan érezte magát, hogy a társa így beszólt nekünk.

– Ne is figyeljenek erre a seggfejre – folytatta. – Az isten *faszát*, Krynski, szart se tudsz te erről. Ezek a fickók kurvára frankók, nekem elhiheted.

– Köszönjük, barátom – mondta Lengle.

– Nem komolyból montam – méltatlankodott Krynski. – Nem kő' rögtön a torkomnak ugrani.

De a Bosszúálló nem érte be ennyivel. – Haver, ezek a fickók kockára teszik az életüket, zabálják velünk a fos kaját, döglenek a sárban meg a többi szarság. Nem kéne a süket baromságaidat hallgatniuk. Itt se kéne lenniük, baszki!

– Ezt meg hogy érted? – kérdezte Krynski megnyúlt képpel. – Ezek a csávók önkint gyűttek ide?

– Miért, mit gondoltál, húgyagyú? – kérdezett vissza Bosszúálló. – Azt hiszed, ők is olyan szőrös talpú bakák, mint te?

– Haver, te most szívatsz, ugyi? Maguk tényleg *maguktól* vannak itt?

– Igen.

– És meddig kő maradniuk?

– Ameddig akarunk.

– Bárcsak én is addig maradhatnék – szólt közbe Szívkirály. – Már tavaly márciusban hazamentem volna.

– Mikor érkezted? – kérdeztem.

– Tavaly márciusban.

A hadnagy, aki a robbantásokat felügyelte, lenézett a leszállópályáról, majd odakiáltott valamit Collinsnak.

– Igen, uram? – kiabált vissza Bosszúálló.

– Collins, húzza fel a belét, de gyorsan.

– Máris, uram.

Néma kavarodás támadt a leszálló szélén, a járőrszakasz most érte el a tisztást. Stone bukkant fel először, sebesen hátrált ki a fák közül, felemelt fényképezőgéppel, időnként gyors pillantást vetve a lába mögé, két kattintás között. Négy tengerészgyalogos követte, egy ötödiket cipeltek egy összeeszkábált hordágyon. A tisztás közepére vitték, majd óvatosan a földre tették. Először azt hittük, halott, elintézte egy taposóakna az ösvényen, de a színe túl brutális volt ehhez. Még a hulláknak is volt valami borzalmas fényük, ami fokozatosan hunyt ki bennük, rétegről rétegre távozott a bőrből, jó ideig eltartott, mire végleg eltűnt – de ebből a srácból minden szín elszállt. Nehéz volt elhinni, hogy ami ennyire fehér és merev, még életben lehet.

– Collins – mondta a hadnagy –, kerítse elő az Öreget. Mondja meg neki, hogy van itt egy súlyos hőgutánk. Mindenképp hangsúlyozza, hogy *súlyos*.

– Igenis, uram – mondta Bosszúálló, majd futólépésben elindult a gerincen a parancsnokság felé.

Dana készített még néhány képet, azután leült, hogy filmet cseréljen a gépben. Terepruháját teljesen sötétre izzadta, ám ezenkívül nyoma sem volt rajta kimerültségnek. A menetoszlop maradéka is kiért az erdőből, lerogytak a tisztásra, mintha egy orvlövész szedte volna le őket egymás után, előbb a hátizsákok repültek nagy ívben a földre. Néhányan felvigyorogtak a napra, mintha ébren álmodnának, a többiek arccal a földre zuhanva heverték mozdulatlanul, legfeljebb a lábuk rángott; a rádiós átvánszorgott a tisztáson a híradósok sátrához, ahol lassan a földre eresztette hátáról a készüléket, kinézett magának egy fekvőhelyet, gondosan a feje alá gyűrte a sisakját, majd azon nyomban elaludt.

Stone odarohant, és lefényképezte. – Tudjátok, mi van, srácok? – kérdezte.

– Na, mi?

– Rohadt nagy hőség.

– Ja, kösz.

Láttuk, hogy az ezredes felénk tart, alacsony, kopaszodó fickó volt, kovakemény tekintettel és koromsötét bajuszkával. Alig fért bele a repeszmellényébe; amint felbukkant a hegyháton, egy csoport tengerészgyalogos szétrebbent, futottak a saját mellényeikhez, és magukra kapták, még mielőtt a nagyfőnök szóvá teszi. Az ezredes előrehajolt, és szemügyre vette az eszméletét veszített bakát, aki azóta egy ponyva árnyékába került, két eü-s tartotta kifeszítve a feje fölött, miközben a harmadik egy fémkulacsból vízzel locsolta a mellkasát és az arcát.

A pokolba is, jelentette ki az ezredes; nincs ezzel az emberrel semmi baj, adjanak neki sót, és állítsák fel, sétáltassák meg egy kicsit, ez itt a tengerészgyalogság, nem a francos Tavirózsa Cserkészegylet, *ide* ma egyetlen helikopter se fog feljönni. (Ez a hír kissé szíven

ütött minket, Dana csinált is gyorsan egy csoportképet négyünk-ről. Nagyon szurkoltunk a kölyöknek: ha netán maradnia kell, mi is itt ragadunk, akár egész éjszakára.) A szanitécek megpróbálták elmagyarázni az ezredesnek, hogy nem szimpla hógutáról van szó, udvariasak voltak, de roppant határozottak, nem hagyták a nagyfőnöknek, hogy visszateperjen a parancsnokságra. (Vigyorogva figyeltük a szóváltást, Dana megint lefénnyépezett minket. – Húzzál el, Stone! – szólt rá Flynn. – Maradj így egy kicsit – mondta Dana, és odaszaladt hozzá egy közelkép kedvéért, az objektív alig két centiről meredt Flynn orrára. – Még egyet.) A földön heverő tengerészgyalogos borzalmas látvány nyújtott, küszködve próbálta mozgatni a száját, az ezredes meg olyan ridegen bámult a törékeny, néma alakra, mintha az zsarolni próbálná. Miután a kölyök remegő ajkán kívül meg se moccant majdnem negyed órán keresztül, az ezredes engedett. Megkérdezte az eü-söket, hogy láttak-e már valakit belehalni ebbe.

– Ó, igen, uram. Egyértelmű, hogy komolyabb ellátásra van szüksége, mint amit itt kaphat.

– Ühmmm – dünnyögte az ezredes. Végül engedélyezte a sebesültek kivonást, és visszacsörtetett a parancsnokságra, olyan határozott léptekkel, amilyeneket csak produkálni tudott kurta lábaival a közönségnek.

– Azt hiszem, szívesebben lőtte volna le a kölyköt – jegyezte meg Flynn.

– Vagy legalább közölünk valakit – mondtam.

– Mázlid van, hogy tegnap nem kapott el – mondta Flynn. Előző este, amikor kettesben megérkeztünk a bázisra, az ezredes bevitt minket a parancsnoki bunkerbe, hogy megmutassa a szép, színes térképeit, és elmagyarázza a hadművelet lényegét, miközben egy százados a kezünkbe nyomott egy-egy műanyag poharas kávé. Kiementem az enyémmel, és lassan kortyolgattam, mialatt az ezredes

erőtől és jóindulattól duzzadóan csevegett velünk; jól ismertem már ezt a stílust, és cseppet sem bíztam benne. Körülnéztem, hogy hová dobhatom az üres poharat, a parancsnok pedig észrevette.

– Adj a csak ide – mondta.

– Nem gond, ezredes úr, köszönöm.

– Ugyan már, elveszem...

– Igazán nem kell, találtam is egy...

– Adj a már ide! – rivallt rám, mire rögtön odaadtam. Egymásra sem mertünk nézni Flynn-nel, amíg a fickó vissza nem bújta az odújába, aztán kitört belőlünk a röhögés, és mesélni kezdtük egymásnak a legdurvább ezredessztorikat. Ismertem például egy ezredest, aki hadbíróssággal fenyegetett meg egy szakaszvezetőt, mivel az nem volt hajlandó kivágni és megetetni a kutyaikkal egy halott vietkong szívét; Flynn pedig találkozott egyszer egy ezredessel az Americal hadosztálynál (amit Flynn szerint a General Foods szponzorált), aki szívből hitt benne, hogy minden emberének szüksége van harctéri tapasztalatra: még a szakácsok, írnokok, ellátók és sofőrök is kénytelenek voltak egy M16-ossal kimenni az éjjeli őrzáratokra, míg nem az egyik rajtaütésnél az összes konyhása odaveszett.

Már hallottuk a közeledő Chinook dübörgését, átnéztük a holminkat, hogy mindenünk megvan-e, amikor hirtelen belém villant valami szörnyű érzés, maga a totális rettenet; egyenként végignéztem mindenkin és mindenben, hátha megtudom, van-e valós forrása. Stone igazat mondott, tényleg ez volt az utolsó küldetésem, és én is épp olyan idegbeteg voltam a finisben, akár a bakák; innentől Saigonig a világon mindentől rám jött a frász, de ez most egészen más volt.

– Kurva hőség... – mondta valaki. – Ezt... nem... lehet... nem bírom... *elviselni!*

Egy tengerészgyalogos volt, és amint megláttam, rögtön tudtam, hogy valahonnan ismerős: kábé két perccel ezelőtt a tisztás

szélén állt, és minket bámult, mialatt szedelőzködtünk. Egy rakás baka vette körül, de valahogy éreztem, hogy kilóg közülük, csak nem akartam beismerni magamnak. A többiek is minket néztek, mosolyogva, kíváncsian vagy irigységgel (épp leléptünk: sebesültek és tudósítók, arra a kijárat, irány Danang), de többé-kevésbé barátságosan, kivéve ezt a fickót: nyomban leolvastam róla, mégis átlapoztam rajta, de nem teljesen. Most pedig felénk baktatott: láttam a hosszúkás, hólyagos sebet, amely szinte felzabálta az alsó ajkát – mégsem ettől tűnt fel első pillantásra. Ha rögtön kiszúrom, legfeljebb kissé nyomorultabbnak láttam volna a társainál, de semmi több. Megtorpant, és ránk pillantott: szája fura, ördögi vigyorba száradt, szeméből immár vegytiszta gyűlölet áradt.

– Kibaszott köcsögök – hörögte. – Örültek vagytok!

Valami borzalmas sürgetés sugárzott a szavaiból; arcunkba meredt, már azt vártam, hogy ránk szegezi az ujját, aztán egyenként megfertőz minket pusztulással és rothadással, majd hirtelen rádöbentem, hogy a háború még ennyi itt töltött hónap után is tartogat valamit, amit látni sem bírok. Pedig láttam már ilyesmit korábban, és reméltem, hogy sosem fogom többé, félreértettem, és csúnyán felsértett, azt hittem, sikerült feldolgoznom egyszer és mindenkorra, erre most itt bámul a pofámba, tudja, hogy mit jelentett nekem, és épp olyan védtelen vagyok ellene még így, utoljára is, mint első alkalommal.

Jól van, naná, hogy menő volt háborús tudósítónak lenni, haverkodni a bakákkal, és összelegeledni a háborúval, megérinteni, elmerülni benne, és megmérkőzni vele. Mindig is erre vágytam, azt most hagyjuk, miért, talán úgy éreztem, része az életemnek, ahogyan ez a film is a része, és végre az enyém: számtalan téren sorstársa lettem ennek a sok fáradt, nyomorult bakának, tudtam, amit már ők is tudtak, végigcsináltam, és kemény menet volt. Bárhová mentem, mindig akadt egy tengerészgyalogos vagy mezei baka, aki azt

mondta nekem, amit Bosszúálló Krynskinék: *Fasza csávók vagytok, igazi frankó, tőkös gyerekek!* Nem mindig tudták, hová tegyenek, mit mondjanak, néha addig hajtogatták, hogy „uram”, amíg könyörögve le nem állítottam őket, megéreztek a helyzetemmel járó tébolyt, hogy mit is jelent önkéntes tudósítóként félelemben élni, és ez nevetésre ingerelte őket, netán tiszteletet ébresztett bennük. Ha kedveltek, mindig látták rajtam, hogy tisztában vagyok vele, majd amikor elrepültem, búcsút intettek, és sok szerencsét kívántak. Néhányan meg is köszönték, erre már tényleg nem tudtam mit mondani.

És mindig megkértek, még hozzá döbbenetesen heves indulattal, hogy feltétlenül meséljem el otthon – mert van egy olyan érzésük, hogy senki sem mesélte még el helyettük –, min mennek át itt, mert erről valahogy semmit sem tud a külvilág. Lehet, hogy mindössze ostoba, kegyetlen gyilkosok voltak, egy egész seregnyi (számos tudósító a lelke mélyén ezt gondolta róluk), de ezzel azért tisztában voltak. Az egyik tengerészgyalogos Huében, útban a reptéri teherautó felé lecsapott rám; két hete sínylődött már abban a borzalomban, mialatt én két-három napokra feltűntem, aztán eltűntem. Már jól ismertük egymást, és amikor elkapott, olyan erőszakosan markolta meg az ingem ujját, hogy azt hittem, valami szemrehányás következik, vagy még rosszabb, megpróbál visszatartani. Üres arcán mindössze kimerültség látszott, de maradt még benne annyi érzélem, hogy azt mondja: – Oké, haver, menj csak, húzz el innen, te geciláda, de azt ajánlom, mesélj el mindent! Mondd el az egészet, haver, mert ha nem mondod...

Borzalmas idők jártak arrafelé, minden összeomlott, az egyik zászlóalj háromból két embert elvesztett, a tisztek mind lecserélődtek, a bakák sorra küldték el őket a picsába, hogy keressenek maguknak más hülyéket, akik kimennek azokra az utcákra; itt aztán senkit sem kellett megkérnem, hogy ne szólítson „uramnak”. A katonák megértették ezt, sőt többet értettek az egészből, mint én, mégsem

gyűlött közülük senki, még akkor sem, amikor leléptem. Három nappal később visszatértem, és a harcok épp alábbhagytak, szinte egyetlen áldozat sem volt; és ugyanaz a kimerült tengerészgyalogos most lelkes győzelemjelet mutatott, amelynek halvány köze sem volt a dicső tengerészgyalogsághoz, a lanyhuló csatához vagy az amerikai zászlóhoz, amely már egy napja ott lobogott a fellegvár déli oldalán. A srác kedvesen hátba vágott, és töltött nekem valami piát egy üveg-ből, amelyet az egyik kunyhóban talált. Még azok a katonák, akik nagy ívben elkerültek, mert gyűlöltek mindazt, amivel a munkám jár, és úgy érezték, halottaik vérén élősködöm, még azok is, akik minden újságíróat árulónak, hazugnak és a legaljasabb parazitának tartottak, még azok is visszakoztak a végén, és elismerték, amit mi is a legjobban szerettünk magunkban: – Meg kell hagyni, tökös fickók vagytok. – Ez talán nem jelentett többet egy szimpla megállapításnál, de nekünk is megvoltak a saját hajtóerőink, és ettől szárnyakat kaptunk: még a legmorgorvább elismerést is hősi kitüntetésnek vet-tük, ami mindent rendbe hozott.

De gyakran voltak pocsék, mocskos pillanatok: azok az elkapott pillantások, amelyekről rögtön elkaptuk a tekintetünket, pedig a maguk gyűlöletes módján ezek voltak a háború legtisztább megnyilvánulásai. Nyoma sem volt bennük csodálkozásnak vagy hitet-lenségnek, közük sem volt olyan zavaros dolgokhoz, mint az erkölcs vagy az előítélet, nem volt mögöttük indíték vagy szándék. Hol egy esőköpeny kapucnija alatt villant meg, hogy egy vérizamos sebesült szegezze ránk a szecskavágó padlójáról, felnyársalt vele egy halálosan rettegő vagy bajtársát vesztett baka, netán egy hóguta nyomorult áldozata, valami szenvedő szellemkatona, a napfény repesznyomai-val az ajkán.

Eleinte nem láttam a különbségeket, semmit sem értettem, és sajnáltam magam, hogy így félreértenek. Ti is bekaphatjátok, gon-doltam. Könnyen lehettem volna én is, ugyanannyi rizikót vállalok,

nem értitek? Azután rájöttem, hogy pontosan ez a lényeg, pofon-egyszerű volt a képlet, a háború egy újabb sötét megvilágosodá-sa: szó sem volt lenézésről vagy szemrehányásról, még csak nem is érdekelte őket a személyem. Egyszerűen gyűlöltek, a reménytelen hülyéknek kijáró gyűlölettel: nekem lenne választásom, mégis itt kínlódom, egy barom vagyok, aki nem tartja többre az életét, mint hogy itt játszadozzon vele.

– Örültek vagytok! – mondta az a tengerészgyalogos, és tudom, hogy amikor aznap elrepültünk a Moraj-gerincről, sokáig állt még a tisztáson, és bámult utánunk azzal a primitív utálattal, amely egyre csak célpontot keresett, és hirtelen ránk talált. Talán egyszerűen magának mondta, kibukott belőle, mint ahogy egyszer fültanúja voltam egy megjegyzésnek: miután egy tudósítókkal teli dzsip ma-gamra hagyott a lövészek között, az egyikük odafordult a társához, és küldött utánuk egy kőkemény, fagyos kívánságot:

– Micsoda kibaszott köcsögök – mondta. – Remélem, megdög-lenek.

2.

Ha látnék itt valaki mást, nem csak parazitát,
azonnal elmondanék érte egy imát.

Bob Dylan: *Johanna látomásai*

GYAKRAN GONDOLOK azokra a srácokra, akiket tizenhét éven át nyuvasztottak a háborús filmek, aztán átmentek Vietnámba, hogy a háború kinyuvassza őket. Senki sem látott még akkora té-vébuzikat, mint akikkel a bakák között összefutottunk: rögtön belevetették magukat a harcba, ha tudták, hogy van a közelben egy híradóstáb; igazi háborús filmeket forgattak fejben, lenyomták a tökös-tollas harci táncukat a tűzvonalban, és kinyomták a pat-

tanásaikat a tévécsatornáknak. Tisztára elment az eszük, de nem a háború vette el. A legtöbb bakának elég volt néhány tűzharc, és többé nem gondolt kalandfilmként a háborúra; de mindig akadt olyan, aki nem tudott lemondani erről az illúzióról, ők játszották az eszüket a kameráknak. Persze a tudósítók sem voltak sokkal jobbak. Legtöbbször túl sok filmet láttunk, túl sokáig éltünk Képcsőfalyán, és a hosszas médiabőség elszakított bizonyos szálakat, amelyek a valósághoz fűztek. Az első pár alkalommal, amikor rám lőttek, vagy a szemem láttára öltek meg valakit, még a szemem se rebkent, reakcióim a koponyámba szorultak. Ugyanaz az unalomig ismert erőszak volt, csak egy másik képernyőn, egyfajta dzsungel-mozi behemót helikopterekkel és bámulatos speciális effektekkel, statiszták hevertek a hullaszakokban, várva a jelenet végét, hogy újra felkeljenek és járjanak. Mondhatom, fura egy jelenet volt (hamar rájöttem), sehol egy vágás.

Rengeteg dolgot kellett kivenni a fejünkből, hogy helyet csináljunk a tanuláshoz, de hiába lettünk okosabbak, könnyen összetéveszthettük a háborút kedvenc háborús filmjeink részleteivel, mint *A csendes amerikai* vagy *A 22-es csapdája* (utóbbi Nám-alapmű, mivel kimondja, hogy a háborúban mindenki örülnek tart mindenki mást), vagy épp a televíziós frontfelvételekkel (– Ellen-séges lövések a fák közül! – Merre? – Arra! – Merre? – Hát arra! – Hogy ARRA? – Igen, ARRA! – Flynn egyszer tizenöt percig hallgatta ezt, mit mondjak, kész reveláció volt.); a kép elmosódik a szemünk előtt, a felvételek ugrálnak és eldőlnék, mintha egy leejtett kamera venné őket, szörnyű ricsajok kakofóniája, sírások és sikolyok, hisztérikus üvöltések, lüktető robaj árad szét a fejünkben fékezhetetlenül, remegő hangok próbálják kivenni a parancsokat, fegyverek dörrennek és pukkannak mindenfelé (egy jó tanács: ha közel vannak, füttyölnek, ha még közelebb, csak reccsennek), helikopterrotorok zúgnak, tompa cérnahang sipít a rádióból: – Rend-

ben, vettem, adja meg a pozícióját, vétel. – És vége. De mennyire, hogy vége.

Ez a médiazaj egész Vietnámban elkísért, néha kis híján beleőrültem, de aztán mindig egy kicsit józanabb lettem tőle, mint amire jogosan számíthattam. Határsértési időnként kifinomultak és kegyetlenek voltak. Egyik délután, Hue ostroma alatt David Greenaway-jel, a *Time* tudósítójával voltam, és úgy gondoltuk, mindenáron végig kell járnunk a tengerészgyalogosok állásait. Közvetlenül szemben voltunk a fellegrvár déli oldalával, a légicsapások miatt a nagy része már az utcán hevert romokban, az észak-vietnámi védők büzlő cafataival együtt, akik a tövébe ásták be magukat. Nagyjából 400 métert kellett rohannunk azon az utcán, de tudtuk, hogy nyílt terepet kínál a közeli orvlövészeknek, akár a falmaradványok tetejéről jobb felől, akár a baloldali háztetőkről. Amikor egy órával korábban elfoglaltuk a jelenlegi fedezékünket, David szaladt elől, most rajtam volt a sor. Egy tépett sövény mögött kuporogtunk néhány tengerészgyalogossal, odafordultam a mellettem lapuló fekete fickóhoz, és megkérdeztem: – Figyelj, nekünk most át kell vágnunk, fedeznél minket? – Rám nézett, azzal az egyszerűre csodálkozó és rosszalló tekintettel, és azt felelte: – Kimehetsz oda, ha akarsz, picinyem, de bazd meg... – azzal máris löni kezdett. Daviddal görnyedten futásnak eredtünk, negyvenméterenként valamelyik ledőlt faldarab fedezéke mögé húzódva, majd félúton egyszer csak röhögni kezdtem, és a fejemet rázva néztem Davidet. David volt közöttünk a nagyvárosi értelmiségi díszpéldánya, jó házból való bostoni mintadiák, amolyan vérbeli patrícius, bár ez nem különösebben érdekelte. Egészen összebarátkoztunk, és hajlamos volt megbízni a humorérzékemben, így aztán ő is elnevelte magát.

– Mi az? – kérdezte.

– Öregem, csak az jutott eszembe, hogy hol cikázunk, hol cikázunk.

David rám nézett, enyhén felhúzott szemöldökkel.

– Igen – mondta végül. – Ez igaz. Nahát, ez szenzációs!

Végigrohogtunk volna az utat, csak hogy a vége felé borzalmas látvány fogadott minket: egy összedőlt ház romjai alatt fiatal lány hevert szétvetett tagokkal néhány törött deszkán. Az egész romhalmaz égett, a lángok egyre közelebb kúsztak csupasz talpához. Pár perc és belekapnak, nekünk pedig végig kell néznünk a bűvőhelyünkről. Megegyeztünk, hogy ennél még a halál is jobb, azzal nekieredtünk az utolsó szakasznak, de előbb David még megfordult, fél térdre huppant, és gyorsan csinált egy képet.

PÁR NAPPAL később megjelent a *Time*-ban David anyaga Huéről, átírták arra az egyendumára, amelyet minden újság és magazin használt, és besuvasztották öt-hat másik Vietnám-cikk közé, amelyek az elmúlt héten érkeztek az öt-hat másik riportertől, akiket a *Time* Vietnámba küldött. Nagyjából öt hónap múlva az *Esquire* is leköszölte az én írásomat az ostromról, mintha csak valami nemrég előkerült beszámoló lenne a búr háborúból. Aznap láttam először nyomtatásban, amikor visszatértünk a Moraj-gerincről, ezzel szemben az a *Time*, amelyben David cikke szerepelt, már egy héttel az események után kapható volt Saigontól Danangig. (Jól emlékszem arra a számra, mivel Giap tábornok szerepelt a címlapján, és Dél-Vietnámban addig nem kerülhetett a standokra, amíg rá nem firkáltak minden egyes példányra egy fekete X-et, inkább csak elcsúfítva, mint eltakarva Diep arcát. Fura dolgok estek meg azon a holdújéven.) De csak arra akarok kilyukadni, hogy bármennyire kedvesen cseng is a fülemnek, távolról sem nevezhetem magam „háborús tudósítónak”, legfeljebb akkora adag nagyképszerűséggel, amely már a szintisza önáltatással határos. Sosem kellett visszaroahannom valami irodába, hogy legépeljem a cikket (vagy ami még rosszabb, átküldjem Danangból valami kibogozhatatlan kato-

nai távírórendszeren keresztül: – Működő, hallja, azt mondtam, működő, halló, működő... a fene a hülye fejébe, *működő!*). Sosem kellett kiszáguldanom a danangi repülőterre, hogy feljuttassam a filmet a nyolcórás saigoni futárgépre; nem volt se iroda, se film, New York-i összeköttetésem szerénységét csupán megbízatásom homályossága múlta felül. Az ilyesmi nem számított furcsaságnak a tudósítók között, inkább csak külön voltam, különleges kiváltságokkal. (Igazi csodabogárnak ott volt John Schneider fotográfus, aki a motorja kormányára erősített fehér zászlóval száguldott át a 881-es magaslát északi oldaláról a délire egy szörnyű csata kellős közepén, bravúrja „Schneider-menet” néven vonult be a köztudatba; vagy az a koreai operatőr, aki négy évet töltött matadorként Spanyolországban, választékos, kristálytisztá kasztíliai spanyolt beszélt, és az El Taikwando névre hallgatott; netán az a portugál regényíró, aki sportzakóban és kockás kiskofferrel toppant be Khe Sanhba, abban a hitben, hogy a helyszínen majd bevásárolhat a frontra.)

Saigonban belefutottam Bernie Weinraubba, épp útban volt a *The New York Times* irodájába, egy köteg papírral a hóna alatt. Valami megbeszélésről jött, néhány „jól fésült öltönyössel” a Kommunikációs Hivataltól, és egyre csak sopánkodott: – Most kaptam egy enyhe lefolyású gutaütést, talán nem látszik rajtam, de így van. Hidd el, még pár hét, és neked is lesz. – Legalább annyira a megjegyzésében rejlő, csipetnyi igazságon nevetett, mint azon a részen, amelyik gyorsan visszatérő poén lett kettőnk között. Túl a hőségen, a város rondaságán és a fojtogató papírmunkán, a front borzalmain és a kormányajtósok pöcsverésén, Saigon lehengerlően nyomasztó hely volt, Bernie-t is rendszeresen kikészítette; szikkadt, elgyötört és alultáplált alakja még egy palesztin gerillából is kihozta volna a zsidó anyát.

– Ígyunk valamit – javasoltam.

– Sajnos nem lehet. Tudod, hogy van ez, mi a *Times*nál... – nevetni kezdett. – Úgy értem, *mi* egész nap nyakig ülünk a cikkírásban. Iszonyú nagy a felelősség, rohadt kevés az idő... Remélem, megérted.

– Persze. Ne haragudj, kiment a fejemből.

– Köszönöm, rendes vagy.

Persze könnyen nevezhettem: neki vissza kellett rohannia a melóba, hogy megírjon egy sztorit, amely pár óra múlva utcákra kerül New Yorkban, én meg átsétáltam a Continental Szálló teraszához, rendeltem egy italt a pultnál, és talán lezseren papírra vettem néhány jegyzetet, de valószínűbb, hogy nem. Laza pórázon voltam, és egy maroknyi buzgó mócsingon kívül, akik marha komolyan vették a munkájukkal járó felelősséget, senki sem vetette ezt a szememre. Nem csak az számított, hogy ezek a kollégák mi mindent tudtak a háborúról: pontosan tudom, milyen elszántan próbálták mindezt belesűriteni a tudósításaikba, milyen nagylelkűen tanígtattak, és mennyire elkeserítő tudott lenni ez a munka.

Főként azért, mert a hírmédiában robotoltak, olyan szervezeteknek, amelyek a felszín alatt mélységes tisztelettel viszonyultak az érintett intézményekhez: az Elnöki Irodához, a Hadsereghez, a Háborús Amerikához, és mindenekelőtt a Vietnámot jellemző üres technológiához. Valahányszor eszembe jutnak saigoni cimboráim, eszembe jutnak az elképesztő elvárások is, amelyekkel a több ezer kilométerre lévő irodákból macerálták őket. (Amikor csak a hírszerkesztőségi nagyfőnökök, csatornaalelnökök és külügyi szerkesztők belebújtak az Abercrombie & Fitch terepruháikba, és átugrottak személyes helyzetfelmérésre, rögtön óriási sztori kerekedett, Havazás a Trópusokon, majd a három napig tartó vezérkari tájékoztatók és helikopterkerutak után hazatértek azzal a szent meggyőződéssel, hogy a háborúnak vége, és a frontot járó embereik remekül helytállnak, csak kicsit túl közel kerültek a tűzhöz.) Vala-

hol a Vietnám-különszám periferiáján, amelynek napi riportjaitól kibírhatatlanul nehezek lettek a reggeli lapok, elveszetten a televízió szürreális összefüggérendszerében, ott lapult egy örök érvényű és pofonegyszerű sztori: ember embernek farkasa, egy rettenő háborúban, százféle áldozattal. De ott volt a főparancsnokság, amely nem érezte ezt, bezavart minket a kivéreztetés csapdájába, mesebeli veszteségi arányokat pufogtatva, és ott volt a kormány, amely hitt a parancsnokoknak, keresztbe porozták egymást ostobasággal, miközben a sajtó, híven az objektivitás és a pártatlanság nemes hagyományához (valamint saját érdekeihez), megfelelő teret biztosított az egésznek. Elkerülhetetlen volt, hogy amint a média elég komolyan veszi a témérdek elterelő húzást ahhoz, hogy beszéljen róluk, egy lendülettel szentesíti is őket. A szóvivők olyan szavakkal dobálóztak, amelyek már értéküket veszítették, mondataikban az értelemnek szikrája sem csillant egy épeszű világban, és bármennyit is kérdőjelezett meg belőlük a sajtó, kétszer annyit idézett. A média kezében voltak a tények (többé-kevésbé), de túl sokat markolt belőlük; képtelen volt érdemben beszámolni a halálról, miközben lényegében erről szólt a háború. Még a gyilkolást igazoló legundorítóbb és legátlatlszóbb szóvirágok is napról napra ott virítottak a napilapokban és híradókban. A Haladás zsargonja úgy hatolt be sokmilliónyi agyba, akár egy gépfegyversorozat; mire az ember átküzdötte magát az összes washingtoni állásponton és saigoni értékelésen, az árnyékháborús meséken és a korrupciós történeteken, a VKH hatékonyságának újabb pompás tanúbizonyságain, maga a szenvedés valahol út közben elsikkadt. Elég volt hozzá néhány év (bár néhány év ebből egy örökkévalóságnak felelt meg), és eljutottunk arra a pontra, hogy ha leültünk este a híradó elé, és azt hallottuk, hogy a heti amerikai veszteségek száma másfél hónapja a legalacsonyabb, csupán nyolcvan katona esett el ütközetben, rögtön úgy éreztük, mintha kifogtunk volna egy leárazást.

Aki egyetlen cikket is olvasott mondjuk Peter Kann, William Touhy, Tom Buckley, Bernie Weinraub, Peter Arnett, Lee Lescaze, Peter Braestrup, Charles Mohr vagy Ward Just tollából, pontosan tudta, hogy a Misszió üzenetei az amerikai közvéleménynek holmi eszelős bohózatba illettek: a Pacifikálás például nem volt több egy jókora, automatizált gumicsontnál, amit beletömtek a többszörösen meggyalázott nép szájába, egy költséges kamuprogram volt, amely kizárólag sajtótájékoztatók keretében működött. Mégis, a Tet-offenzívát megelőző évben („1967 – a Haladás Esztendeje!”, állította róla egy hivatalos éértékelő) több cikk látott napvilágot a Pacifikálásról, mint a harcokról – címlapon, főműsoridőben, mintha valóban zajlana.

Mindez egy folyamat része volt, amelyet ismerőseim napi munkájuk gyűlölt, de kényszerű velejárójának tartottak, nekem viszont nyugtom volt tőle. A hátam közepére se kívántam, hogy ki kelljen robognom a reptérre, végignézni Los Angeles polgármestere és Cua, a saigoni polgármester parolázását. (L.A. testvérvárosának fogadta Saigont, nem semmi, Yorty át is ruccant némi reflektorfényre; de ha nincsenek az újságok és a tévécsatornák, a két városfő sosem találkozott volna.) Nem kellett tudósítanom a Fülöp-szigeteki Polgári Jogvédő Csoport tagjainak adott díszbédékről vagy udvariasan nevetnem, amikor a Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság lengyel küldöttje elsüt egy poént a rovásomra. Nem kellett a főparancsnokság tábornokait elkísérnem a frontra, végtelen hosszú bratyizásaikra a közkatonákkal. (– Honnan való, fiam? – Macon, Georgia, uram. – Pompás. Kapja rendesen a postáját, megvan a napi meleg étele? – Igen, uram. – Pompás. Honnan való, fiam? – Ó, már nem is tudom, istenem, nem tudom, *nem tudom!* – Pompás, igazán pompás, honnan való, fiam?) Nem kellett kiismernem magam a kormányügynökségek és alosztályok labirintusában, sosem volt dolgom az Árnyakkal. (Ők a nagybetűs ügynökséghez, a CIA-hoz tartoz-

tak, végtelen játszmák zajlottak köztük és a bakák között, de mindig az Árnyak nyertek.) Azon kívül, hogy felvettem a postámat, és meghosszabbítottam az akkreditációm, be sem tettem a lábamat a JUSPAO kommunikációs hivatalába, legfeljebb ha úgy tartotta kedvem. (Ez a hivatal intézte egy füst alatt a sajtókapcsolatokat és a pszichológiai hadviselés ügyeit, bár senkit sem ismertem onnan, aki felfogta, hogy van közöttük különbség.) Kihagyhattam a napi eligazításokat, nem kellett jó viszonyt ápolnom a Forrásokkal. Voltaképpen annyira felülemelkedtem mindezekben, hogy nem is értettem, mi a fenét kérdezhet a többi újságíró Westmorelandtól, Bunkertől, Komertől vagy Zorthiantól. (Barry Zorthian volt a JUSPAO főnöke, bő öt éven át *minden* információ kútfője.) Mégis miféle válaszokat vártak ezektől az alakoktól? Bármilyen magas posztokat töltöttek be, akkor is hivatalnokok voltak, minden téren szilárd és közismert, sőt világhírű állásponttal. Ha békák potyognak az égből Tan Son Nhut felett, az sem izgatta volna őket; ha a Cam Ranh-öböl egy nap eltűnik a Dél-kínai-tengerben, még abból is kihoznak valami biztatót; ha a Bo Doi hadtest (Ho saját csapata) elmenetel az amerikai nagykövetség előtt, az sem érdemelt volna többet tőlük egy „aggasztó”-nál – akkor meg miről írhattak akár a Misszióhoz legközelebb álló tudósítók, miután befejeztek egy ilyen interjút? (Az én interjúm Westmoreland tábornokkal reménytelenül kínosra sikerült. Rögtön kiszúrta, hogy az *Esquire*-nek dolgozom, és megkérdezte, hogy netán valami „humorisztikus” írást tervezek-e. Ezenkívül nem sok használható hangzott el. Azzal az érzéssel távoztam az irodájából, hogy olyan emberrel beszélgettem, aki rámutat egy székre, és kijelenti, hogy „Ez egy szék”, majd rámutat egy asztalra, és kijelenti, hogy „Ez egy asztal”. Egyetlen épkezláb kérdést sem tudtam feltenni neki, az interjúra gyakorlatilag nem is került sor.) Őszintén érdekelt, hogyan épülhet fel egy ilyen beszélgetés, ám azok az újságírók, akiket megpróbáltam kifaggatni, egyszerre na-

gyon hivatalos hangnemre váltottak, hadartak valamit „a vezérkari álláspontról”, és úgy néztek rám, mintha idióta lennék. Bizonyára én is így nézhettem arra a kollégára, aki egyszer megkérdezte tőlem, mi a fenéről tudok annyit diskurálni a bakákkal; (gyanítom) arra számított, hogy beismerem: én is hervasztóan unalmasnak találom őket.

Ugyanakkor, pont-mint-a-filmekben, volt egy rakás tudósító, aki egyszerűen tette a dolgát, betartotta a határidőket, elvégezte a legabszurdabb megbízásokat is, méghozzá a legjobb tudása szerint, és lassacskán visszahúzódott, a háttérből nézve a háborút és borzalmas titkait, keményen megdolgozott a cinizmusáért, majd öngyűlöletét visszájára fordítva nevetni tudott az egészen. Ha New York tudni akarta, mit éreznek a katonák Robert Kennedy meggyilkolása miatt, ők kimentek a frontra, és megkérdezték. (– Rá szavazott volna? – Ó, igen, remek fickónak tartottam, igazán remek fickónak. Olyan... fiatal volt. – És most kire fog szavazni? – Hát, asszem Wallace-ra.) Még arról is kikérték a bakák véleményét, vajon Párizs megfelelő helyszín-e a béketárgyalásokhoz. (– Párizs? Tudom is én, mér ne? Ha már eccer Hanoiban nem tarthatják, igaz?), de legalább tudták, mennyire nevetséges, milyen felesleges és gyalázatos ez a cirkus. Tudták, hogy bármilyen becsületesen is dolgoznak, még a legjobb írásaik is elvesznek a hírözönben, az összes valódi tény, az összes vietnámi igaz történet közepette. A hagyományos újságírás még annyira sem tudta feltárni ezt a háborút, amennyire a hagyományos tűzerő megnyerni – mindössze arra volt képes, hogy fogja az évtized legfontosabb amerikai eseményét, és médiamaszlaggá gyúrja, mindenki számára világos és letagadhatatlan történetéből titkos történelmet faragjon. Sőt tudósítóink krémje még ennél is többet tudott.

Volt akkoriban egy remek Mothers of Invention sláger, a „Mindennap jön a baj”, amolyan himnusza lett egy (nagyjából húsz főből álló) fiatal újságírócsapatnak. Gyakran lejátszottuk éjszakába nyú-

ló saigoni mulatságainkon, körülöttünk a halmozódó hamutalak, meleg vízzel teli jégvödrök, üres palackok, végigszívott spanglik, végtelen szövegelések: – Tudod, csak néztem azt a kurva zajládát, amíg belesajdult a fejem, Ahogy az a sok riporter hajtogatta, hogy mennek a csatába – (keserű-vidám tekintetek az asztal körül) – Ha még egy női vezetőt kilőnek gépfegyverrel a kormány mögül, Majd küldenek pár brownie-s bohócot, és el lesz intézve (szájszélrágcsálás, fészkelődés, zavart nevetés) – Amint az a hely a levegőbe repül, mi tudjuk meg elsőként, Mert a fiúk a belvárosból rendesen kitesznek magukért... – Az egész hajcihő nem *rólunk* szólt, ugyan már, mi *túl* menők voltunk, vihorásztunk és összekacsintottunk, ha szóba került, az egész bagázs, távirati irodák fotósai és tévécsatornák tudósítói és persze a magamfajta, különleges megbízással érkezett kívülállók, cinkos vigyorral egy csapatban, amit összetartott a közös tudás, hogy minden Vietnámról írt hasáb mögül csatáros, nevetős halálarc bámul; ott lapult a napilapokban és magazinokban, ott derengett a képernyőkön még órákkal a kikapcsolás után is, miután ágyba bújtál, egy utókép, amely végre el akarja mesélni mindazt, amit valahogy sosem mondtak el.

Egyik délután, nem sokkal újév után, kevéssel a Tet előtt, rendkívüli sajtótájékoztatót tartottak Saigonban, hogy bejelentsék a Pacifikálási program településbesorolási rendszerének legújabb módosításait, az ország A-B-C-D biztonsági osztályozását és – ezzel szoros összhangban – a kormány népi támogatását „a vidéki régióban”, amelybe nagyjából minden beletartozott Saigonon kívül, a susnyás. Temérdek újságíró megjelent, nagy részük kénytelen volt, én pedig ezalatt néhány fotóssal mulattam az időt az egyik bárban a Tu Dón, dumálgattunk pár bakával az 1. gyalogsági hadosztálytól, akik átruccantak egy napra a Lai Khe-i támaszpontjukról. Egyikük kijelentette, az amerikaiak úgy bánnak az itteniekkel, akár az állatokkal.

– Hogy érted? – kérdezte valaki.

– Hát, tudod, hogy bánunk az állatokkal... kinyírjuk őket, meg folyton ütjük, hogy beleverjünk valamit a fejükbe. Picsába, pont ezt csináljuk a ferdeszeműekkel is.

Tudtuk, hogy igaza van, és elég volt az arcára nézni, hogy lássuk, tudja, miről beszél. Nem ítélte el, szerintem nem is bosszantotta igazán, egyszerűen közölte az észrevételét. Később megemlítettük a sztorit pár újságírónak, akik ott voltak a pacifikálási szájtevéseken, egyikük a *Time*-től jött, a másik az AP-től, és mindketten úgy vélték, ez a kölyök a Nagy Vörös Egyestől többet mondott a „Szívek-és-Elmé” programról, mint amit az egy órán át hallgatott statisztikák; az irodáik mégsem hozták le a sztoriját, jobban érdekelte őket Komer nagykövete. Meg is kapták, aztán az olvasók is.

FELŐLEM NYUGODTAN hihetik, hogy mindannyian vakmerő, szellemes, vonzó és sejtelmesen tragikus fickók voltunk, olyanok, mint valami páratlan kommandós brigád, nagymenő brigantik, a Rettgett Chi, veszélyimádó, érző szívű bölcsék. Akár még én is hasznát vehetném ennek a tévképzetnek, sokkal pofásabb film sülné ki belőle; de azért nem ártana helyre tenni ezt a sok „mit” és „nekünk”.

Csak a Tet-offenzíva tetőpontján 600-700 akkreditált tudósítót tartottak nyilván a vietnámi Katonai Segítségnyújtás Parancsnokságán. Hogy ki volt ez a sok ember, és merre járt, örökös rejtélyt jelentett nekem és minden általam ismert újságírónak, akárcsak annak a galamblelkű és bivalyképű tüzér őrmesternek, aki a JUSPAO egyik részlegénél dolgozott, ahol azokat a kis, laminált sajtókártyákat osztogatták. Kiadta őket, felírta a számukat egy fekete falitáblára, majd derűs csodálkozással nézte hosszú soraikat, és megjegyezte nekem, micsoda kibaszott cirkusz az egész. (Ő volt az, aki egyszer közölte egy tévésztárral: – Maradjon szépen a seggén. Maguk az elektronikus médiától már nem ijesztenek meg.) Nem volt nagy szám egy

ilyen kártya, sem a harctéri tudósításokhoz szükséges társa, a Bao Chi igazolvány a Dél-vietnámi Köztársaságtól, több ezret bocsátottak ki belőlük az évek során. Mindössze arra jogosítottak fel, hogy bejuss a vietnámi sajtósok közé, és kimenj a frontra tudósítani, ha feltétlenül ragaszkodsz hozzá. Mindenféle emberek hozzájuthattak: egyházi kiadványok és fegyvermagazinok újságírói, főiskolai lapok szünidős munkatársai (az egyik kettőt is delegált belőlük, egy Sólomot és egy Galambot, sokat viccelődtünk azon, hogy küldhetek volna valami mezei csókát is); másodvonalbeli írókat, akik arról ömlengtek, mennyivel jobban gyűlölik a háborút, mint bárki a világon; sajtószindikátusok eminenciáit, akik Westmoreland vagy Bunker házában laktak, a vezérkarral jártak ki zárótűznézőbe, és különleges kiváltságuk volt, hogy maradéktalanul beszámolhattak a Tet győzedelmes csatáiról, majd évről évre és évről évre publikálhatták a bizonyítékokat: azon a februáron bizony szétroppant a vietkong gerince, Hanoi pedig elindult a bukás felé. Nem volt olyan ágrólszakadt ország vagy eldugott kisvárosi újság, ahonnan ne toppant volna be legalább egy küldött valami röpke élménytűrára. Utóbbiak általában öreg riporterek voltak, akik az általam ismert ifjú riporterek legrosszabb rémálmát testesítették meg saját jövőjükről. Időnként összeakadtam eggyel a danangi sajtóközpont bárjában, a negyvenes éveik végén jártak, és utoljára a fegyverletétel napján viselhettek egyenruhát; elcsigázva és megilletődve ültek a sok eligazítás és villámlátogatás után, kótyagosan a rájuk zúduló tények áradatától, magnetofonjuk gajra ment, tollaikat elcsaklították az utcakölykök, idejük lassan lejárt. Még hátravolt programjukból a Cam Ranh-öböl és egy vidéki kiruccanás (a Misszó előírászerűen elvitte őket valamelyik „Új Élet” mintafaluba), egy VKH-szemle (hol?), esetleg frontlátogatás a mi fiainknál (hol?), és persze fejtárgítók a Katonai Tájékoztatási Irodánál. Túlásagosan is lenyűgözte őket az egész felhajtás hordereje ahhoz, hogy belássanak

mögé; túlságosan visszahúzódóak voltak ahhoz, hogy a helyi kollégákkal barátkozzanak, magukra hagyatva és szótlánul sodródtak, legfeljebb annyit mondtak: – Hát, amikor idejöttem, azt hittem, elég reménytelen az ügy, de el kell ismernem, egész jól kézben tartjuk a gyeplőt, ami azt illeti, leesett az állam... – Rengeteg bértollnok megfordult köztünk, akik szóról szóra leírták, amit a tábornokok és hivatalnokok elvártak tőlük, legtöbbjük számára Vietnám csak egy fok volt a számléltrán: egyesek nem tudtak eligazodni rajta, és két nap után hazamentek, mások pont az ellenkező módon vesztek nyomot, még évekig próbálták összeegyeztetni elszánt gyűlöletüket és lelkes rajongásukat a háború iránt, hogy átessenek azon a kemény tűzkeresztségen, amellyel szinte mindannyian szembekeverültünk. Akadtak köztük vérszomjas vadbarmok, akik az első adandó alkalommal szabadjára engedték tébolyukat, mint az, aki közölte velem, igazán nem érti, minek ez a nagy hűhó, az ő M16-osa soha nem ragad be. Voltak franciák, akiket ejtőernyővel dobtak le Dien Bien Phuba még az „első indokínai háború” idején (ahogy ők emlegették); angolok, akik egyenesen a *Bombahír*ből pattantak ki (kötelező olvasmány volt a sajtósoknál, mivel Waugh írta le először, hogy ami nincs benne az újságokban, az meg sem történt); olaszok, akiknek az összes szakmai tapasztalatuk kimerült a divatfotózásban; koreaiak, akik a vásárlási kedvezményeik révén egész kis vagyont gyűjtöttek össze; japánok, akikből annyi vezetékek és drót lógott ki, hogy tranzistoroknak becéztük őket; vietnámiak, akik csak azért lettek harctéri fotósok, hogy megússzák a katonaságot; amerikaiak, akik egész nap a L'Amiral étterem bárjában iszogattak az Air America pilótáival. Egyesek csak a kisvárosi hírharsonájuknak írogattak, mások az amerikai közösség társadalmi térképét rajzolgatták, néhányan mindössze azért jártak ki a frontra, mert nem volt pénzük szállodára, jó páran ki sem mozdultak a hotelszobából. Mindenkit összeadva nagyjából kijött a végeredmény az Őrmester falitábláján;

a maradék pedig, úgy ötven ember, a tehetségesek, tisztességesek vagy melegszívűek csapata volt, akik jobb színben tüntették fel az újságírást, mint amit érdemelt, főleg Vietnámban. Végso soron a saigoni sajtóhadtest pontosan olyan sokarcúnak és arctalannak tűnt, mint a háború összes regimentje, a legfontosabb különbség annyi volt, hogy legtöbben saját parancsainkat követtük.

A Vietnámiban lévő amerikaiak egyik fő vonását az jelentette, hogy fogalmuk sem volt róla, mikor közönségesek; néhány tudósító is beleesett ebbe a csapdába, cikkeiket a napi sajtóközleményekből és csatajelentésekből fércelték össze, a katonai főparancsnokság sajtóirodájának hurráoptimista frázisaiból, ott volt például a „körültekintő robbantás” (mint amelyik cafatokra szakított egy nagypapát két kisgyerekekkel a rizstáblájuk szélén, egy helikopterpilóta későbbi beszámolója szerint), a „baráti áldozatok” (vidám buli lehetett), vagy az „ellenséges tevékenységbe botlottak” (értsd: rajtaütés), ami rendszerint 17 vagy 117 vagy 317 észak-vietnámi áldozattal és „szórványos” amerikai veszteséggel ért véget. Akadtak olyan tudósítók, akik hasonló érzékenységet tanúsítottak a halottak iránt, mint a vezérkar: Sajnos háborúban vagyunk, ahol gyalulnak, hullik a forgács, kétségtelenül kaptunk egy csúnya monoklit, de feltöröltük csárlival a szaros padlót, az áldozati arányunk igazán pompás, úgy ám... Volt egy neves tudósító, három háborút is megjárt, aki rendszeresen körbesétált a danangi sajtóközpontban egy nagy zöld főkönyvvel, leült beszélgetni az emberekkel, és szorgosan lejegyezte minden szavukat, mondhatni, beírta őket a megfelelő rubrikába. A tengerészgyalogság leszervezett neki egy saját helikoptert (azaz „lőtt magának egy kopit”, ahogy egymás között neveztük), és egyetlen délután alatt megjárta Khe Sanht, hetekkel azután, hogy helyreállt ott a rend. Amikor visszatért, lelkesen örvendezett a győzelmünknek. Épp Lengle-lel ültünk az asztalnál, és emlékeztettük rá, hogy nagyjából 200 katona veszett oda az ottani harcokban,

valamint körülbelül ezren sebesültek meg. A fickó felnézett a főkönyvéből, és annyit mondott: – Ó, a kétszáz semmiség, egy óra alatt több embert veszítettünk Guadalcanalnál. – Erre tényleg nem tudtunk mit mondani, inkább otthagytuk a búsba; pedig már hozzászokhattunk volna az ilyen érvekhez, mintha ezekkel érvényteleníteni lehetne a Khe Sanh-i áldozatokat, mintha haláluk elhalványulna a világháborús halálok fényében, mintha a szórványos veszteség nem lenne épp olyan végleges, mint a közepes vagy súlyos veszteség, hullái nem hevernének épp olyan mozdulatlanul. És ezek még csak az amerikai áldozatok voltak – a vietnámi veszteségekről ennél cifrábbakat is mondtak.

Így nézett ki a gárdánk: sehol egy igazi gonosztevő és alig néhány hős, rengeteg kalandor és számtalan málhahordó, sok-sok csodaszép eszelős és átlagember, ide jöttek; és jelentéseket küldtek egy háborúról, amely végső soron az átlagembereké volt; aztán valahogy a végére sokan egymásra találtak és egymásba láttunk. Lehet az ember köszívű, és tagadhatja, hogy igazi bajtársak lettünk, de akkor mi másnak nevezhetnénk magunkat? Több volt ez a banda háborús cimborák szűk körénél, ahhoz túl sokan voltunk benne, legalább tucatnyi különféle klikkből, egyesek átfedései végül összeolvastották őket, mások megvető távolságtartással kezelték egymást. Ahhoz viszont kevés volt, hogy magába foglalja a vietnámi sajtókatonák teljes, felpuffadt és alakatlan hadtestét. Követelményei kimondatlanok maradtak, mivel csupán érző szívűnek és jó tollúnak kellett lenni hozzá. Máshol ez is csak egy közjáték szcénája, egy szereplőgárda lett volna, de a háború jelentőséget adott neki, mélységgel ruházta fel, olyan mélységgel, hogy még kedvelnünk sem kellett a másikat, hogy összetartsunk. Sok minden maradt kimondatlanul közöttünk, de attól még, hogy ritkán beszéltünk róla, nagyon is tudatában voltunk titkainknak, miként annak is, hogy azon a borzalmas, védtelen helyen mekkora hálával tartozunk egymásnak.

Körünkben akadt hely olyan tudósítóknak, akik maguk is Saigon amerikai elitjébe tartoztak, volt közöttük ifjú házaspár, mindenféle riporterlány, számos európai, néhány ázsiai borostyánligás, párvagány a danangi brancsból, voltak zsúrfiúk és kokszosok, morzsik és menők, régi motorosok (többségük fiatal kölyök), sőt még turisták is, akik olyan helyet kerestek, ahol kitombolhatják magukat, és egy háborúban kötöttek ki. Nem mondhattuk azt, hogy „ilyenek voltunk”, mivel túlságosan eltértünk egymástól, de amiben hasonlítottunk, abban hajszálra megegyeztünk. Sokat segített, ha rendszeresen kijártunk a frontra vagy értettünk a munkánkhoz, de egyik sem volt feltétlenül szükséges, ha tudtunk valami fontosat arról, mi a háború (ellentétben azzal, amit a Misszió és a katonai főparancsnokság állított róla) – már amíg nem villogtunk vele. Mindannyian szörnyű, felkavaró dolgokkal talákoztunk, gyakran életveszélyben voltunk, és egyedül mi tudtuk megítélni, egymás között, mennyit ér valójában, amit csinálunk. Az otthoni tapsvihar fabatkát sem ért pár kedves szóhoz képest valamelyik kollégától. (Az egyik tudósító egyszerűen úgy hívta New York-i főnökeit, hogy „azok a talpas gecik”, a légi deszantos fiúk kifejezésével a gyalogosokra; aki értette és értékelte, miért hívja magát az a lurp a 4. hadosztályból „Keresztelőnek”, miközben episzkopális, vette az adást.) Mindannyian ugyanabba az iskolába jártunk, és akit megöltek, nem kapott bizonyítványt.

Komolyan vettük a munkánkat Vietnámban, ugyanakkor el voltunk varázsolva tőle (még a legtompább tanyasi tizedesre is ragadt valami a háborúban, aminek hasznát vehette); még amikor lógott a belünk, torkig voltunk, megöszültünk egyetlen délután, akkor is addig gyúrhattuk az élményt, amíg sikerült bedolgoznunk saját stílusunkba, amelyen folyamatosan dolgoztunk. Borzalmas dolgokon kellett átmennünk, hogy olyan tisztán lássuk a háborút, ahogy a katonák többsége látta, de elég ritkán botlottunk beléjük és mindnyájan (azok az Örült Fickók...) javíthatatlanok voltunk.

Szinte valamennyien tucatnyi alkalommal megfogadtuk, hogy a közelébe sem megyünk többé a tűznek, csak most az egyszer jussunk ki belőle, mind kötöttünk ilyen alkukat, de elég volt pár nap Danangban, Saigonban netán Hongkongban vagy Bangkokban, és gyorsan kihevertük, a lehetőség pedig mindig ott várt, hogy visszamenjünk; a kezünkben volt, akár egy felbecsülhetetlen kincs, a sajtósok legfőbb vagyona.

Gyorsan és egyszerűen születtek barátságok, nem kellett az a sok cécó, amelynek régen szükségét éreztük, és ha rátaláltunk egy igazi cimborára, a kapcsolat még a legrégebbi, legkülönlegesebb barátságnál is drágábbnak bizonyult. Vietnám előtti életünk lényegtelenné vált, senki nem akart hallani róla, gyakran már olyanok voltunk, mint azok a Zöldsapkások az eldugott, zúrzavaros helyőrségeikben: nyolc-tíz-tizenkét amerikai több száz helyi zsoldos élén, akik majdnem úgy gyűlölik őket, mint a vietkong, főleg ha *tényleg* a vietkong tagjai; hónapokig éltünk így, anélkül, hogy megtudnánk egymás keresztnévét vagy szülővárosát. Persze máshol is szereztünk barátokat, egy századost a különleges erőknél a Deltában, egy bakát odafent Phu Baiban, egy jó szándékú, éles eszű (és többnyire gyötördő) fickót a nagykövetség politikai részlegéből. De akár velük lógtunk, akár a tudósító haverokkal, másról sem beszéltünk, csak a háborúról, és egy idő után úgy tűnt, mintha két egészen különböző háborúról lenne szó. Mert ugyan ki más, mint egy másik tudósító beszélhetne olyasféle mitikus háborúról, mint amelynek szavait úgy szomjaztam? (Eleg volt hallanom, ahogy Flynn kiejti: „Vietnám”, a belé sűrített gyengédséget és tiszteletet, máris többet megtudtam az egész hely szépségéről és rémségéről, mint a bocsnatrebegők és bizonyítványmagyarázók kiselőadásáiból.) Ugyan kivel tárgyalhatunk volna ki a háború politikáját, ha nem egy kollégával? (Nagyjából ugyanazt az álláspontot képviseltük: nyakig benne voltunk, ez már önmagában álláspontot jelentett.) Ki máshoz fordulhattunk,

ha valóban érteni akartuk a háború múltját? Ezerféle alak rohanguált arrafelé, aki pontosan ismerte a hátteret, a tényeket, a legutolsó kis részletet, de kizárólag egy haditudósító idézhette meg a hiteles hangulatát minden egyes korszaknak: Ia Drang vadállati rettegését, az első komoly tengerészgyalogsági hadművelet iszonyú csapását, amely a „Csillagfény” nevet viselte, és ahol a bőrnyakúak olyan sebességgel hullottak (magasan túlszárnyalva a parancsnokság számításait), hogy volt köztük olyan, akit előbb tettek hullazsákba és dobta az „akcióban meghalt” kupacra, mint hogy meghalt volna. A halom tetején tért magához, vonaglott és öklendezett, mígnem a zsák végre legurult a földre, ahol egy szanitéc belebotlott, és megmentette. A Háromszög és Bong Son épp olyan távolinak tűntek, mint a Chosin víztározó vagy Chickamauga: olyasvalakitől kellett hallanom a tegnapi csaták történetét, akiben teljesen megbíztam, és mégis ki másban bízhattam volna? Amikor megláttam egy sisakfeliratot, amely köteteket mesélt, eszembe se jutott, hogy megvitassam a dolgot egy tábornokkal vagy a PsziHad egyik tisztjével. Az „Ölni született” ártatlanul összepárosítva egy békejellel, vagy az, hogy „Egy sívító légmell a Természet üzenete, hogy tűzharcba kerültél”, olyan kuriózumok voltak, amelyeket kizárólag az igazi gyűjtők értékelhettek, márpedig ezek – nagyon kevés kivételtől eltekintve – a tudósítók voltak.

Rengeteg mindent megosztottunk egymással: terepfelszerelést, fűvet, whiskyt, csajokat (az a „Férfiak nők nélkül”-nóta lejárt lemez volt), forrásokat, információkat, megérzéseket, tippeket, presztízst (az első napokban a *Life* és a CBS irodavezetői körbevittek, és bemutatottak mindenkinek, aki csak eszükbe jutott, és ezt mások is megtették a zöldfülűekkel), még a másik szerencséjéből is kivettük a részünket, ha épp szűkében voltunk a sajátunknak. Nem voltam babonásabb, mint bárki más Vietnámban, hittem minden egyes tévhitben, és mindig akadtak páran, akiket olyan vitathatatlan

varázserő lengett körbe, hogy képtelen voltam holtan látni őket; ha egy ilyen ember tartott velem egy bevetésen, az fontosabbnak tűnhetett, mint valamennyi józan megfontolás a ránk leselkedő veszélyről. Kétlem, hogy lehet két ember között ennél élőködőbb kapcsolat, vagy ennél bensőségesebb.

Valami különös képlet szerint, amelynek csodája úgy lenyűgözött, hogy sosem próbáltam megfejtetni, általában a legderekből és legmerészebb tudósítókba szorult a legtöbb együttérzés, ők álltak a legszorosabb kapcsolatban azzal, amit csináltak. Ilyen volt Greenaway, akárcsak Jack Laurence és Keith Kay, akik riporter-operátor párost alkottak a CBS-nél majdnem két éven át. És ide tartozott Larry Burrows, a *Life* háborús fotósa 1962 óta, egy negyven körüli, nyakigláb, megfontolt angol, az egyik legbámulatosabb hírnévnek örvendő figura a vietnámi tudósítók körében. Egyszer együtt álltunk a Khe Sanh felmentő hadműveletéhez épített leszállóhelynél, és Burrows leszaladt, hogy készítsen pár képet egy landoló Chinookról. A szél olyan erős volt, hogy bitumendarabokat sodort tizenöt-húsz méterre a pályán, ő meg futott át köztük, és fotózta a pilótákat, lekapta a domboldalon közeledő bakákat, mielőtt bemásztak a gépbe, lekapta a postaszákokat, lőszerládákat, a fejadag-csomagokat rámoló srácokat, az óvatosan fedélzetre emelt három sebesültet, aztán megfordult, hogy lekapja a hat lezárt hullazsákot, lekapta a felemelkedő helikoptert a gatyaszaggató rotorszélben, csinált pár képet a vízszintesre fújt fűről és a kavargó szemérről, majd egyet-egyet a hátralendülő, egyenesbe álló és útnak induló gépről. Miután a Chinook távozott, Burrows rám nézett, arcáról elkeseredettség sugárzott. – Néha akkora szemétládának érzem magam – mondta.

Igen, még ebben is osztoztunk. Nem is próbáltuk titkolni, sem azt, mit éreztünk tőle. Időnként szóba hoztuk egymás között, néhányan többet is beszéltek róla a kelletténél, sőt bőven akadt olyan, aki

másról sem tudott beszélni. Hervasztó volt, de hozzátartozott a körhöz – csak akkor zavart az undor, ha kívülről érkezett. Mindenféle tolvaj és gyilkos úgy érezte, megvetéssel kezelhet minket: a zászlóalj parancsnokok és civil üzletemberek, sőt még a bakák sem voltak kivételek, amíg rá nem jöttek, milyen kevesen kapunk rendes pénzt ezért. Nem volt kibúvó: ha az ember lefotózta egy esőköpennyel letakart tengerészgyalogos hulláját, és ezért megfizették, *valamiféle* vérszívó volt. De mi volt akkor, ha a felvétel kedvéért lehúzta a hulla arcáról a köpenyt, ráadásul a cimborái előtt? Gondolom, egy egész másféle vérszívó. És mi volt az, aki csak ott állt, és nézte mindezt, jól a fejébe vésve a képet, hátha később hasznát veheti? A variációk száma végtelen volt, sokat törtük rajtuk a fejünket, pedig hát annyi mindent gondoltak még rólunk. Neveztek minket élvhajhászoknak, halálvágyóknak, vérszagra gyűlő háborúbuziknak, hősimádóknak, sunyi faszlesőknek, drogos pöcsöknek, ócska piásoknak, keselyűknek, kommunistáknak, uszítóknak és mindenféle mocskos dolognak, amit csak ki lehet találni. Voltak a seregben, akik sosem tudták megbocsátani Westmoreland tábornoknak, hogy nem tiltott ki minket az elején, amikor még volt rá lehetősége. Akadtak tiszték és sok naivnak tűnő katona, akik azt hitték, már rég véget ért volna a háború, ha egy tudósító sincs Vietnámban, és sosem éreztem, hogy bármelyikükkel is vitatkozhatnék erről. Rengeteg bakában ott élt az az alattomos, mucsai gyanakvás a sajtóval szemben – de legalább századosi rang alatt senki nem kérdezte meg tőlem, kinek az oldalán állok, nem utasított, hogy szálljak be a programba, pattanjak fel a közös szekérre, csatlakozzak a Nagy Diadalúthoz. Lenézőink között voltak szimpla idióták, és akadtak igazán őszinték, akiket a katonáik szeretete hajtott, de előbb-utóbb kibújt a szög a zsák-ból: – Az én tengerészgyalogosaim megnyerik ezt a háborút, maguk meg elveszítik nekünk az újságaikban – mondták, időnként kifejezetten barátságos modorban, de összeszorított foggal a mosoly

mögött. Hátborzongató volt megtapasztalni ezt a spontán, szinte nemtörődöm megvetést. És persze gyakran találkoztunk olyanokkal, akik mindössze körülrajongott háborús haszonlesőknek tartottak minket. Talán azok is voltunk; már akik nem fordultak fel, sebesültek meg vagy baszódtak el bármi más módon.

A RENDES napi munka során nemegyszer hajszálon múlt az életünk. A karcolások felett gyorsan napirendre tértünk; nem arról szóltak, hogy a lehető legközelebb mentél, elvégre sokkal közelebb is mehettél anélkül, hogy észrevetted volna; mint azon a hajnali sétán, amikor a különleges erők egyik táborában ballagtam le a barakkhoz egy hegytetőről, ahol az éjszakát töltöttem, hogy megigyam a reggeli kávé. Letértem az ösvényről egy kisebb csapásra, és végigmentem rajta, majd észrevettem az épületet és egy nyolc főből álló csapatot, csupa vietnámi zsoldost, „mikiket”, amint tágra nyílt szemmel, vihorászva mutogatnak rám, és izgatottan fecsegnek. Egy emberként kaptak utánam, amint leértem, és pár pillanattal később kiderült, hogy most sétáltam végig egy ösvényen, amelyen a zöldsapkások legalább húsz aknát helyeztek el, de akár egyetlen is könnyűszerrel elintézhetett volna (ez az „Akár Egyetlen Is” még napokig zakatolt az agyamban). Minél többet jártunk a fronton, annál biztosabb volt, hogy egyszer olyan kutyaszorítóba kerülünk, ahol a túlélési etikett szerint fegyvert kell fognunk (– Tudja, hogy működik ez a szar? – kérdezte egyszer egy fiatal őrmester, és bólintanom kellett, miközben odadobta. – Akkor hadszójon! – hangzott az amerikai csatakiáltás), elkerülhetetlen volt, hogy életveszélyben találjuk magunkat. Számítottunk valami ilyesmire, de nem pontosan erre, aztán egyszer csak világossá vált a helyzet. Az életveszélytől az ember valahogy elveszítette a kívülálló státuszát: nem töltött el büszkeséggel, egyszerűen beszámoltam róla az egyik barátomnak, aztán nem hoztam többet szóba, úgyis tudtam, a sztori innentől

kezdve körbejár, és különben sem lehetett róla mást mondani. De ettől még nem tudtam kivenni a fejemből, továbbgondoltam százféle szörnyű verzióban, komplett zsebmétafizikát építettem fel belőle, odáig jutottam, hogy végül már azon rágódtam, *melyik* volt a nagyobb életveszély, az a séta a domboldalon, az a pár perccel lekéssett repülő, amely órákkal később darabokra robbant a Khe Sanh-i kifutón, vagy az az orvlövés, amely a repeszmellényem hátán csattant, miközben fújtatva-zihálva átvergődtem egy alacsony kerti falon Huében. Akkor aztán a jó öreg *Hajnali őrző*-fantáziák bedurvultak, sorra peregtek bennem az események, amelyek másként alakultak, míg nem rádöbbsentem, hogy soha olyan közel nem kerül a halálhoz az ember, mint amikor egy közeli barátja meghal.

1968 májusának első hetében a vietkong végrehajtott egy rövid, de kegyetlen támadást Saigon ellen, elfoglalt és sokáig megtartott néhány kisebb állást Cholon szélén, ellenőrzése alá vonva a külső területet, amelyet mindössze néhány pontról lehetett visszafoglalni: az Y-hídról, a lóversenypálya irányából, az Ültetvényesek útja felől és a nagy francia temetőn keresztül, amely több száz méter után a gerillabunkerek hálózatát rejtő ligetnél ért véget. Az offenzívának nem sok haszna volt a pusztá forradalmi rémületkeltésen túl (amelynek eredményeit sosem tudtuk kiszámítani, kiváló felszereléseink dacára), nagyjából azt jelentette az egész, amit a katonai főparancsnokság állított róla: túl sok emberáldozattal járó vietkongkudarcot. De a saját oldalunkon is sok áldozattal járt (Saigon és A Chau között ezen a héten halt meg a legtöbb amerikai az egész háborúban), komoly károkat szenvedtek a külső kerületek, rengeteg ház szétbombáztak. Az újságok úgy emlegették, Májusi offenzíva vagy „Mini-offenzíva” (esküszöm, nem viccelek), esetleg Második Hullám; ez volt a régóta várt Algíri Csata Saigonban, amelyet megszállottan jósolgattak az amerikaiak, jóformán minden egyes hétvégére a Tet-offenzíva vége óta. Első óráiban öt tudósító Cholonba

szárguldott egy dzsippel, végighajtottak az első menekültmenet mellett (többször is figyelmeztették őket, hogy forduljanak vissza), egyenesen a vietkong karjaiba. Az egyikük úgy menekült meg (saját elmondása szerint), hogy halottnak tette magát, majd fejvesztve berohant a Cholon utcáin nyüzsgő tömegbe. Elmesélte, hogy végig azt üvöltözték, „bao chi, bao chi”, mégis légépígyverezték őket.

Kivételesen balszerencsés halál volt, már ha ez számított valamit, és a négy odaveszett újságíró közül csak egyet nem ismertem. Ketten közeli ismerőseim voltak, a negyedik pedig a jó barátom. John Cantwellnek hívták, egy ausztrál fickó volt a *Time*-től, a legrégebbi cimboráim közé tartozott Vietnámban. Melegszívű és hasonszórú mókamester volt, rendszerint másról sem beszélt, mint elképesztően bonyolult és elképzelhetetlen bujálkodásokról, monumentális erotikus képzelgéseit építészeti műremekekkel vetekedtek. Egy kínai feleséget és két kisgyereket hagyott Hongkongban (folyékonyan beszélt kínaiul, szívesen vágott fel vele a choloni kocsmákban), és azon kevés ismerősöm közé tartozott, akik szívből gyűlölték Vietnámot és a háborút, minden egyes apró elemét. Csak addig akart maradni, amíg elég pénzt összeszed valami adósság rendezéséhez, de aztán végleg ott ragadt. Jó, kedves és túláradoan vidám ember volt; a mai napig úgy érzem, egyszerűen *nem lett volna szabad* meghalnia Vietnámban, ahogy sem passzolt Johnhoz a háborús halál, másokkal ellentétben nem volt benne a leosztásában. Sokan meghaltak már, akiket nagyon kedveltem, bakák, sőt még tudósítók is, de amikor Cantwellt megölték, többet éreztem bánatnál és döbbenetnél. Mivel egy jó barát halt meg, az eddigi esélyek felborultak.

Abban a kurta, alig két hetig tartó időszakban egyszerre kényelmessé vált a háború: kényelme iszonyú volt, de csak a miénk. Reggel tíz körül beültünk egy dzsipbe vagy minimoke-ba, néhány kilométerre a csatatértől, pár órát furikáztunk körülötte, délre már otthon voltunk. Aztán csak üldögéltünk a Continental teraszán, behívtuk

a többi cimborát, korán betéptünk és későn feküdtünk, mert senkinek sem csörgött fél hatkor a vekker. Hónapokig szét voltunk szóródva egész Vietnámban, csak néhanap futottak össze a haverok, így aztán ez a két hét összekovácsolta a bandát. Mondhatom, soha jobbkor, nagy szükségünk volt rá. Egy nappal John és a többiek halála után egy fura, halálmániás fotós a UPI-től, Charlie Eggleston, életét vesztette a Temetőben, a jelentések szerint visszalőtt egy vietkongállásra. (Végakarataiban mindenét vietnámi jótékonyági szervezetekre hagyta.) Még aznap lelőttek egy japán fényképész is, másnap egy brazil elvesztette a lábát, és valahol a sűrűjében még egy tudósító elesett. Addigra már nem is számoltuk, csak azon voltunk, hogy ne kerüljünk sorra. Ugyancsak a Temetőben roncsolta szét egy golyó Co Rentmeister kezét és fúródott egy másik fotós, Art Greenspahn szeme alá. Egy Christien Simon-Pietrie nevű francia (akit filmőrült haverjai csak „Frenchy”-nek hívtak) repeszt kapott a homlokába, ugyanabból a lövedékből, amely megnyomorította Loan tábornokot: nem volt komoly seb, de tovább bővítette a máris túl hosszú nyúlt listát, ennyi újságíró soha nem sérült még meg egyszerre. Az ötödik napra nyolc halottnál és tucatnyi sebesültnél tartottunk. Éppen a lóversenypálya felé hajtottunk, amikor egy vápos a kocsink elé lépett, és a papírjainkat kérte.

– Ide hallgassanak – mondta. – Láttam azt a négy másik fickót, és soha többé nem akarok ilyesmit látni. Ismerik őket, nem? Akkor meg mi a fasznak akarnak bemenni oda? Maguk semmiből sem tanulnak? Értsék meg, *láttam* azokat a szerencsétleneket, higgyék el, nem éri meg.

Szilárdan eltökélte, hogy nem enged tovább minket, de addig erősködtünk, míg végül feladta.

– Hát, én nem parancsolhatok maguknak. *Tudják*, hogy nem állíthatom meg magukat. Pedig szavamra, megtenném. Akkor aztán nem kerülnének akkora szarba, mint az a négy másik.

Kora esténként pontosan azt csináltuk, mint bármelyik másik tudósító azokban a szörnyű sztorikban, amelyek 1964-65 körül keringtek: álltunk a Caravelle Hotel tetején, és piával a kezünkben néztük a folyón túli légicsapásokat, olyan közlőről, hogy egy rendes teleobjektívvel a repülőket jelzéseit is leolvashattuk volna. Több utcán lebzselünk odafent, akár a borogyinói csatát magaslatról szemlélő arisztokraták, legalább olyan távolságtartással, pedig jártunk már a sűrűjében. Sok nő is volt köztünk, még újságíró is (mint Cathy Leroy francia fotográfusnő vagy Jurate Kazickas, a kiváló haditudósító-nő és gyönyörű fotómodell), többségük a riporterek felesége vagy lánya volt. Egyesek elszántan próbálták elhitetni magukkal, hogy Saigon is csak egy város a sorban, ahol megfordultak; társasági szokásokat alakítottak ki, éttermeket próbálgattak, találkozókat tartottak, partikat adtak, szerelmi ügyekbe bonyolódtak. Akik a feleségüket is magukkal hozták, az esetek nagy részében rosszul jártak. Nagyon kevés nő kedvelte Saigont, a többség ugyanúgy viselkedett, mint a nyugati nők általában keleten: unatkoztak, szétestek, rettegetek, elkeseredtek, és ha túl sokáig maradtak, dühöngő fúriák lettek. Most pedig, három hónapon belül másodjára, Saigon ismét veszélybe került. Rakéták hullottak alig egyutcányira a legjobb szállodáktól, a fehéregerek (a helyi rendőrök) rövid, hisztérikus tűzharcokat vívtak az éjsötét árnyakkal, a fülünkbe dörgött az egész, amikor nyugovóra tértünk: Saigon immár nem csak egy bűzös, korrump, kimerítő, idegen nagyváros volt.

Éjjelente a Continental szobái megteltek újságírókkal, ki-be járkáltak cigiért, piáért lefekvés előtt, beszélgettek és zenét hallgattak, szólt a Rolling Stones, „Annyira egyedül vagy, kétezer fényévre hazádtól”, vagy a „Gyere, keress meg a fellegvárban”, ettől a szótól mindenki megfagyott a vér. Ha valaki visszajött szabadságról, mindig hozott magával lemezeket, a zene értékes volt, akár az ivóvíz; Hendrix, az Airplane, Frank Zappa and the Mothers, csupa

olyan előadó, aki még sehol sem volt, amikor eljöttünk az Államokból. Wilson Pickett, Junior Walker, Dylantól a *John Wesley Harding*, elkoptak és lecserélődtek egy hónap alatt; jött a Grateful Dead (már a nevük is elég volt) és a The Doors távoli, jeges hangzásukkal. Mintha csak a tél dalolt volna, az ablaküveghez nyomtam a homlokom, ahol a légkondi lehűtötte, behunytam a szemem, és éreztem a kívülről jövő hőség nyomását. Három háztömbnyire fényjelzők lebegtek feltételezett célpontjaik felett, egész éjjel fegyveres dzsipek és robusztus konvojok robogtak a Tü Dón a folyó felé.

Amikor már csak a hat-hét fős keménymag maradt, a lármá ki-fulladt, betépett háborús társalgásra apadt; sorra utánoztuk a tábornokokat, ahogy olyasmiket mondanak, mint például: „Hát, a sárgák piszkosul beásták magukat, de amint kirángatjuk őket a napra, rögtön módunk lesz rá, hogy rendesen megritkítsuk őket, szét lesznek géppuskázva, méghozzá izibe, csak hát addig nem tudunk löni rájuk, amíg nem látjuk őket, mert feszt rohangásznak. Na, jöjjön, felvisszük az oromra, ott könnyebben lelőhetik...” Beszélgettünk a diszkóról, amelyet Saigonban akartunk nyitni, Harmadik Hullámnak hívtuk, táncparkettjét rozsdamentes acél, falait a legmenőbb harctéri fotók nagytáblái borítják, a zenét pedig a Westy és a Véraldozatok biztosítják. (Humorunk ízléstelensége igazodott a háborúéhoz.) Szóba került a Loon leszállóhely, egy hírhedt zug Khe Sanh-nál, ahol olyan gyorsan leszállt az éjjel, hogy mire az ember rájött, hogy reggelig már nem lesz több kopter, már tudta is, hol fog aludni. A Loon volt az eszményi Vietnám-film helyszíne, ahol az összes hibbant tábornok és halálmármoros baka, akivel valaha dolgunk volt, összesereglett egyetlen körletbe, és dőlt belőlük az összes szívzaggató szöveg; olyan nemtörődöm módon beszéltek borzalmakról és rettegről, hogy tudtam, sosem tartozhatok közéjük, bármennyire tartózkodom közöttük. Egyszerűen nem tudtuk, sírjunk vagy nevéssünk rajtuk. Kevesen sírtunk egynél többször a fronton,

és aki túlesett rajta, attól fogva nevetett: azok a kölykök olyan ártatlanok és kegyetlenek voltak, olyan édes és ádáz, gyönyörű gyilkosok.

Egyik reggel úgy huszonöt újságíró sürgölődött az Y-híd körül, amikor arra vittek egy haldokló VKH-katonát egy féltonnás teherautó platóján. A kocsi megállt valami szögesdrótnál, és mind a sebesült köré gyűltünk. Tizenkilenc-húsz éves lehetett, három lövést kapott a mellkasába. A fotósok közelebb húzódtak hozzá, hogy jobb szögből fényképezhessék, egy tévékamera fölé hajolt, mi meg hol a fiút néztük, hol egymást. A félájult vietnámi néhány-szor kinyitotta a szemét, és visszanézett ránk. Először még próbált mosolyogni (a helyiek a külföldiek közelében rendszerint zavartan vigyorogtak), de aztán feladta. Amikor utoljára kinyitotta a szemét, már biztosan nem látott minket; de mindannyian tudtuk, mit látott közvetlenül előtte.

UGYANEZEN A HÉTEN tért vissza Page Vietnámba. *Két keréken a fronton*, írta Tim Page, *Tim Page*, írta Charles Dickens. Pár nappal az offenzíva előtt érkezett, és mindazok, akik tudták, milyen balszerencsés, viccelődve rákenték az egész balhét. Sokkal több fiatal, apolitikus radikális, földtől elrugaszkodott habókos rohanguált Vietnámban, mint hittük: részben a háborútól betépő, elszálló bakák, részben a pontosan ugyanezt művelő tudósítók között saját kis szubkultúrát alkottak. Böven voltak a sajtóhadtestben, akik így álltak ellen a rájuk nehezedő nyomásnak, és ha Flynn a kifinomult példa volt erre, Page a lehető legelszálltabb. Már akkor hallottam róla, amikor még be sem tettem a lábam Vietnámba („Keresd meg mindenképp, már ha még él”), majd abban az időszakban, amikor én már ott voltam, de ő még nem tért vissza májusban, annyi mindent mondtak róla, hogy simán azt hihettem volna, máris ismerem, ha nem figyelmeztetnek annyian: – Azt a fickót látnod kell, hogy elhidd, leírhatatlan, de tényleg.

- Page? Megmondom én, egy kisgyerek.
- Dehogysis, Page egyszerűen örült.
- Page egy örült kisgyerek.

Mindenféle sztorit meséltek róla, időnként felhorgadt indulatokkal hajdani vétkei miatt, amikor még rendszeresen kiakadt, és durva balhéi voltak; de aztán gyorsan elmúlt a harag, lehiggadtak, és szerető gyengédséggel mondogatták a nevét: – Page, az a kurva Page.

Londonban nőtt fel, árva gyerekként, tizenhét évesen megházasodott, egy évvel később elvált. Szállodai szakácsként bejárta Európát, egyre keletebbre sodródott Indián, majd Laoszon át (ahol állítása szerint összedolgozott az Árnyakkal, némi kamaszkori kémkedés erejéig), végül húszéves korára Vietnámban kötött ki. Abban nagyjából mindenki egyetértett, hogy eleinte nem sokat értett a fotózáshoz (úgy ragadt rá a fényképésszakma, ahogy másokra a kosz), ugyanakkor olyan helyekre ment a gépével, amelyeket szinte mindenki messzire elkerült. A beszámolók szerint eszelős és becsvágyó volt, igazi hatvanas évekbeli renegát, kőkemény külön egy olyan országban, ahol hegyen-völgyön tombol a téboly, végigsöpör az őserdőkön, ahol Ázsia veleje, drog, háború, egetverő kaland, csupán egy karnyújtásnyira van.

Amikor először eltalálták, repeszt kapott a lábába és a gyomrába. Chu Laiban történt, még '65-ben. A következő sérülését az 1966-os buddhista tiltakozások alatt szerezte Danangban: ismét repeszt, ezúttal fej, hát és karok. (A *Paris Match* egyik fotóján Flynn és egy francia fényképész egy ajtólapon cipelik, arcát félig kötés borítja: „*Tim Page, blessé à la tête.*”) Barátai próbálták lebeszélni Vietnámról, azt mondták: – Figyelj, Page, már csak a légicsapás van hátra. – Igazuk is lett; épp egy őrnaszáddal csavargott a Dél-kínai-tenger partjainál, amikor kirobbantották őket a vízből, mert tévedésből vietkongnak nézték az egységet. Három ember kivételével

mindenki életét vesztette, Page kábé kétszáz sérülést szenvedett, és órákig hanykolódott a hullámok között, mire megmentették.

Egyre súlyosabbak lettek a sérülései, és végül beadta a derekát. Otthagyta Vietnámot, állítólag végleg, egy ideig Flynn-nel lógott Párizsban. Onnan átment az Államokba, képeket készített a Time Life-nak, lecsukták a The Doorsszal New Havenben, magányosan beutazta az országot (amíg tartott a pénze), készített egy fénykép-sorozatot, amelynek az *Amerikai tél* címet akarta adni. Nem sokkal a Tet-offenzíva után Flynn újra Vietnámba ment; amint Page tudomást szerzett erről, már csak idő kérdése volt, hogy ő is viszszaérjen. Amikor májusban megérkezett, valami gondja támadt a belépési papírjaival, ezért a vietnámi hatóságok pár napig Tan Son Nhutban tartották, a barátai rögtön felkeresték, és vittek neki holmikat. Amikor először találkoztam vele, nevetgélt, és idiótán utánozta a két bevándorlási hivatalnokot, ahogyan a belőle kihúzott pénzen marakodnak – Minh phung, auk nyong bgyang glututy pu phuc lyuk fas, hallanod kellett volna a két rohadékot. Hol fogok aludni, kinél jut ágy Page-nek? A sárgák annyit szarakodtak Page-dzsel, Page *nagyon* fáradt fiú.

Huszonhárom éves volt, amikor megismerkedtem vele; emlékszem, azt kívántam, bárcsak ismerhettem volna fiatalon. Megviselt, összetört, sebekkel borított kölyök volt, tébolya visszaigazolt mindent, amit valaha mondtak róla, egy dolgot kivéve: látszott rajta, hogy bármilyen örült is, örjöngeni többé sosem fog. Le volt égve, a barátai lakásán húzta meg magát, kapott tőlük piasztert, cigit, piát és füvet. Azután keresett pár ezer dollárt néhány remek képpel az offenzíváról, és mindent kétszeresen visszafizetett. Ilyen volt Page szerint a világ: amikor padlón volt, gondoskodtunk róla, amikor csúcson, gondoskodott rólunk. Eltörpültek mellette a pénzügyek.

– Szerintetek bírná Ellsworth Bunker a Mothers of Invention? – kérdezte. (Hangfalakat akart felszerelni körben az Alsó-

házban és a szemközti parkban, majd lejátszani a legbizarrabb zenét, amit csak talál, a technikailag lehetséges legnagyobb hangerővel.)

– Álmodban, Page – mondta Flynn.

– Nem. Jó, akkor bírná William C. Westmoreland a Motherst, vagy nem?

Folyton utalásokban beszélt, kavarogtak a képek a háborúból, történelemből, rockzenéből, keleti vallásokból, úti élményekből, irodalomból (sok mindent olvasott, büszke is volt rá), de hamar rájöttünk, hogy valójában egyetlen témája van: Page. Többször beszélt magáról egyes szám harmadik személyben, mint bárki, akit valaha ismertem, de olyan zseniálisan csinálta, hogy sosem tűnt zavarónak. Időnként nagyon sértő vagy süket tudott lenni, sőt felháborítóan lekezelő (őszinte híve volt az Új Arisztokráciának), úgy beszélt emberekről vagy dolgokról, hogy legszívesebben szájba vágta volna, aztán az utolsó pillanatban lefékezett, sávot váltott, és máris mulatságos lett, sőt kifejezetten gyengéd. Mindenhová magával hurcolta az újságkivágásait, a róla készült hírlapfotókat, cikkeket a sebesülései idejéből és egy elbeszélés példányát, amelyet Tom Mayer írt róla: megölték benne egy bevetésen a koreai tengerészgyalogosokkal. Arra a novellára különösen hiú volt, dagadt tőle a melle, és kirázta a hideg. Az első héten folyton előrángatta a relikviáit, hogy felidézze a múltját, eszébe vesse, errefelé könnyen megölhetik, párszor kis híján meg is történt az, ami a novellában.

– Nézzetek már magatokra – mondta, amikor éjjel bevágatott a szobába. – Egytől egyig be vagytok tépve. Most komolyan, csináltok bármi mást a füvezésen kívül? A vigyorgás, Flynn, a vigyorgás vétek. A kábszer árver. Segítség! Adjál már egy kicsit. Nincsen ebbe semmi rossz, csak egy szippantást kérek. Óóóó, igen. Ugye nem cserélhetek lemezt, csak most jöttem. Csajok is lesznek? Hol van Mimsy és Poopsy? (Két ausztrál lányt hívott így, akik időnként

benéztek hozzánk.) A nő áldás, a nő szükséges, a nő a meló elengedhetetlen része. Ezaz!

– Ne szívd azt, ember, az agyad már így is olyan, mint a lucskos piskóta.

– Abszurdum, teljes abszurdum. Tekerjél inkább egy ötkézes spanglit, én meg keríték egy bongot ennek az ócska szarnak. – Ez alatt bal keze eltorzult mutatóujjával felénk bökdösött, aláhúzva a kulcsszavakat, tekergette beszéde fonálát, amerre csak gyerekes szeszélyei vitték a gondolatait, merész tervek szövegetett átfogó New York-i gerilla-hadműveletektől a szállodánk foszforeszkáló színekre való kifestéséig, hogy feldobja a vietnámiakat. – Úgyis feszt be van állva az összes – mondta. Ha mégis felbukkant egy lány, eszelős sztorikat adott elő neki a háborúról, a Közel-Keletről (Flynn-nel eltöltöttek pár napot a „júniusi háborúban”, Párizsból repültek át), mindenféle nemi bajról, amelyeket összeszedett, úgy beszélt a csajokkal, mint bárki mással. Igazság szerint csak egyetlen beszédmódot ismert, legyen szó rólunk vagy Erzsébet királynőről, nem számított. (– Hogy érted ezt, *még szép*, hogy csípem a Királynőt, igazi cukorfalat csibe.) Néha annyira magába mélyedt, hogy elakadt a szava, csak álldogált egy egész alakos tükör előtt, táncolt a The Doorsra egy-egy órát, teljesen elveszve benne.

Amikor Saigon május harmadik hetére ismét elcsendesült, úgy tűnt, mintha véget ért volna a háború. Schol nem történt semmi, én pedig rájöttem, hogy hét hónap állandó hajtas után kell egy kis kikapcsolódás. Saigon olyan hely volt, ahol amúgy is minden ismerős szüntelenül nyúzottnak látszott: erre csak az igazán karakteres városok képesek, és itt egyik nap majd kicsattantál, másnap már teljesen letörtél, folyton ezt hallottam a haverokról. Így aztán, mialatt Flynn felment egy hónapra a 4. hadosztály mélységi felderítőivel, és pokoli, négyemberes őrzáratok élén rótt a Fennsíkot (három

tekercs ellőtt filmmel tért vissza a küldetésről), én átruccantam egy hónapra Hongkongba, majd hamarosan utánam jött jóformán az egész baráti kör. Mintha csak áthelyeztem volna a jeleneteimet egy sokkal kellemesebb helyszínre, némi közjáték erejéig. Page is felbukkant, hogy újabb drága játékszereket vegyen: fényképezőgépet, halszemoptikákat, egy Halliburton alukoffert. Egy hétig maradt, és folyamatosan szapulta Hongkongot, mekkora szar hely, bezzeg Szingapúr milyen menő. Amikor július elején visszatértem Vietnámba, tíz napot töltöttem vele a Deltában a különleges erőikkel, azután átmentünk Danangba, hogy találkozzunk Flynn-nel. (Page csak „Danger”-nek nevezte, kemény gével. Ebben a háborúban az emberek szemrebbenés nélkül „Honger”-nek hívták Hongkongot, és gyakran átugrottak „Pnomper”-be, hogy interjút csináljanak „Sukie”-val, sőt egy Don Wise nevű brit tudósító fél Vietnámot átkeresztelte: Canter, Saiger, Nharter, Quinner, Pleiker, Quanger, Danger és Ho-Simi-Tenger.)

Page sisakját új felirat díszítette: SEGÍTSÉG, KŐ VAGYOK! (egy Frank Zappa-dal után), mellé tűzve egy apró Mao-jelvény – bár nem sok alkalma volt, hogy hordja. Még mindig nyugodt volt a helyzet, „fini la guerre”, szeptemberben akartam hazamenni, és már benne jártunk az augusztusban. Megfordultunk pár akcióban, de harcok egyszer sem voltak. Nekem ez tökéletesen megfelelt, nem akartam harcokat (mégis mi a szarnak?); az a Hongkongban eltöltött hónap több szempontból is hasznosnak bizonyult, például elég nyugalmat kínált, hogy pontosan felidézhessem, mennyire borzalmas tud lenni Vietnám. Messziről nézve egészen más világ lett. Az augusztus nagy részét a China Beachen töltöttük, vitorláztunk és ökörködtünk, tengerészgyalogosokkal dumáltunk, akik helyi eltávra jöttek, délutánonként pedig bejártunk a sajtóközpontba a Danang-folyónál. A napok teljes békében teltek, mintha csak

vakáción lettünk volna, de én tudtam, hamarosan hazautazom, az időm lejárt, és valamiféle felmelegített félelem járt a sarkamban mindenfelé.

A sajtóközpont bárjában gyűltek össze a tengerészgyalogság és a Haditengerészeti Támogató Bázis tagjai, csupa információ-szakértő, hogy megöntözzék kitikkadt torkukat egy hosszú nap után a dollárboltokban, még mielőtt eléggé besötétedne a kinti filmvetítéshez. Többnyire tiszták voltak (törzsőrmester alatt nem engedtek be katonát, még a frontszolgálatos bakákat sem, bárhogyp próbáltuk becsempészni őket egy italra), kölcsönös bizalmatlansággal kezeltük egymást. A Harctéri Hírszerző Iroda tengerészgyalogosai nagyjából annyira kedvelték a civil riportereket, mint mondjuk a vietkongot, talán egy kicsit kevésbé; mi pedig torkig voltunk azzal, hogy állandóan megpróbálják ránk erőltetni a tengerészgyalogság szabályait. Azon a télen hihetetlenül borzalmas helyeken jártunk két iszogató között, amit különösen megsínylett a társasági modorunk; ebből aztán ostoba veszekedések pattantak ki olyasmikről, mint például illik-e trikóban és zuhanypapucsban bemenni az étterembe, vagy sisakot viselni a bárban. Ezúttal épp a China Beach strandjáról jöttünk, az egész bagázs ránk nézett, odaintettek, és harsányan röhögve megkérdezték, mi a helyzet.

– Nyerésben vagyunk – válaszolta Flynn rejtélyesen, majd kedvesen rájuk mosolygott, amit bizonytalanul viszonyoztak is.

– Látjátok, milyen idegesek Page-től – mondta nekünk Flynn. – A bőrnyakúak mindig a falra másznak tőle.

– Fasz – vetette oda Page.

– Nem, Istenre esküszöm, hogy így van. Nézzétek meg, amint beszél, olyanok lesznek, mint a félős pónik, egy kicsit közelebb húzódnak egymáshoz. Nem bírják a séródat, Page, ráadásul külföldi vagy, tisztára begolyóztál... összefossák magukat tőled. Lehet,

hogy gözüik sincs, hogy éreznek a háború iránt, talán páran még el is ítélik, vagy fü alatt csípi az öreg Hót, sok mindenről halvány fogalmuk sincs, de veled kapcsolatban világos minden, mint a nap. Page, te vagy az ellenség. „Vesszen Page!”, majd meglátod, haver. Várd csak ki a végét...

Nem sokkal azelőtt, hogy visszamentem Saigonba, előkészíteni a hazautamat, beültünk hármasban egy Tam Ky nevű helyre, nem messze a Parfüm-folyó torkolatától. Page kipróbálta a halszemoptikáját néhány légcसारos csónakon, amelyek most tértek vissza Vietnámba, miután korábban kudarcot vallottak a fronton. Egész nap száguldoztunk velük, aztán az egyikkel felmentünk a folyón Huéig, ahol találkoztunk a UPI egyik riportérével, Perry Dean Younggal, egyenesen Észak-Karolinából. (Flynn csak úgy hívta, „a déli degeneráltság pompás gyöngyszeme”, pedig a vicceink sokkal közelebb voltak a degeneráltsághoz, róla vagy arról, hogy milyen füvezős-lazulós faszagyerek vagyunk. Sokkal kevésbé voltunk beállva, mint a körülöttünk ülő piások, és a májunk is bírta a strapát.) Perrynek volt egy Dave nevű bátyja, aki egy párfős haditengerészeti bázist vezetett, még a harcok idején állították fel, pontosan szemben a fellegrvár déli falával. Flynn-nel hónapok óta éltünk egymás háborús történeteiből, ő Ia Drang-sztorikkal tömött, én pedig Hue-sztorikkal viszonyoztam; Perry bátyja szerzett egy teherautót, és körbefuvarozott minket a városon, miközben én kommentárokat fűztem minden sarokhoz, amelyek bizonyára hitelesek lettek volna, ha akár egyetlen helyet is felismerék. A kocsí hátuljában ültünk három kempingszéken, ide-oda zötykölődtünk a hőségben és porban. A folyónál húzóódó park mentén egymás után hajtottunk el a járdán bicikliző bájos, fiatal lányok mellett, Page kihajolt, és kerek szemmel bámulta őket, majd odakiáltott: – Jó reggelt, kicsi iskolás lányok, én egy kicsi iskolás fiú vagyok!

Amikor legutóbb erre jártam, nem lehetett végigmenni a folyóparton anélkül, hogy minden lépést géppuskalövések kísérték volna a túloldaltól, egyetlen lélegzetet sem vehettem Huéban anélkül, hogy a véráramomba szabadult volna valakinek a halála, a központi híd közepén a folyóba szakadt, a nappalok hűvösek és nedvesek voltak; úgy tűnt, az egész várost romokból és pusztulásból emelték. Most pedig derűs, meleg idő volt, megállhattunk a Cercle Sportifnál egy italra, a híd épségben állt, a falak ledőltek, és elszállították az összes törmelékét.

– Nem lehetett ez *olyan* durva – mondta Page, mire elneveltük magunkat Flynn-nel.

– Csak bassza a csőröd, hogy lemaradtál róla – mondta Flynn.

– Te most magadról beszélsz, fiú, nem Page-ről.

Én meg csak most ébredtem rá, milyen észbontóan veszélyes volt az egész, mivel annyira másként láttam, mint februárban.

– Ugyan – mondta Page –, piszkosul túllihegik ezt az egész Huét. Tuti, hogy nem lehetett olyan rossz, nézzetek már körül. Durvább helyeket is láttam már, sokkal, de sokkal durvábbakat.

Szívesen megkérdeztem volna tőle, ugyan hol, de már New Yorkban voltam, mire eszembe jutott.

3.

VISSZATÉRTEM A VILÁGBA, de sokaknak sehogy sem sikerül. Vagy a történet felett, vagy felettünk járt el az idő, talán sokkal öregebbek lettünk, mint amennyi idő eltelt azóta, és közben sok minden megoldódott. Vagy legalábbis úgy tűnt, amikor egy-két-öt év múlva rájöttünk, hogy egyszerűen kifulladtunk. Oda jutottunk, hogy olyasvalamitől félünk, ami a halálnál jóval bonyolultabb, egy

kevésbé végleges, de sokkal teljesebb megsemmisüléstől, azután kiszálltunk. Mert (újabb bölcsesség) mindnyájan tudtuk, hogy aki túl sokáig marad, az olyan lesz, mint azok a szánalmas nyomorultak, akiknek napi huszonnégy órában háború kell, és hol van az már? Inkább kiszálltunk, olyanok lettünk, mint mindenki más, aki megjárt egy háborút: átformált, felnagyított minket, és (bármilyen sokba is kerül kimondani) elvett belőlünk valamit. Hazatértünk és továbbléptünk, tartottuk egymással a kapcsolatot New Yorkból vagy San Franciscóból, Párizsból vagy Londonból, Afrikából vagy a Közel-Keletről; egyesek beszorultak egy irodába Chicagóban, Hongkongban vagy Bangkokban, ahol olyan elevenen fáj az élet hiánya (például nekem is), hogy megértették, min mennek át az amputáltak, amikor érzik mozogni a hónapokkal korábban elvesztett kéz- vagy lábujjaikat. Akadtak szélsőséges esetek, akik szerint dicsőséges életünk volt odaát, míg a legtöbben úgy éreztük, hogy szimplán csodálatos. Azt hiszem, nekünk Vietnám volt az, ami másnak a boldog gyerekkor.

Az első hónapomat töltöttem otthon, amikor egyik éjjel felriadtam, és tudtam, hogy a nappalim tele van halott tengerészgyalogosokkal. Igazság szerint legalább három-négy alkalommal előfordult a dolog, mindig ugyanazt álmodtam előtte (Vietnámban sosem volt ilyen álmom), de azon az első éjszakán nem csak az álomból fakadt a rettenet, tudtam, hogy tényleg ott vannak a srácok, úgyhogy, miután felkapcsoltam a kislámpát az ágynál, és elszívtam egy cigit, azon kezdtem gondolkodni, hogy mindjárt felkelek, és letakarom őket. Semmit sem akarok kihozni ebből, főleg nem akarom sajnáltatni magamat, eleve az én ötletem volt, hogy odamenjek, bármikor leléphettem volna, és az ottani helyzethez képest alig valamit, szinte semmit sem fizettem érte. Voltak olyanok, akik hazajöttek, és fényes nappal törtek rájuk a rémálmaik az utcán, másokba be is költöztek

és letanyáztak, sokféle lidérc járhatott a nyomunkban, és különben is, nálam egy idő után teljesen elmúlt ez a dolog, az álmomtól is megszabadultam. Ismerek egy fickót, frontsebész volt a központi fennsíkon, és még két évvel később is égő lámpa mellett aludt. Egyik nap átvágtunk az 57. utcán, és elmentünk egy vak ember mellett, akinek ez állt a tábláján: A NAPPALAIM SÖTÉTEBBEK MINT AZ ÉJSZAKÁITOK. – Erre ne vegyen mérget, papa – vetette oda a hajdani felcser.

Persze hogy lehangelő volt a hazatérés. Egy ilyen élmény után miféle izgalmakat tartogathat nekünk az élet, mi érhet fel vele, hogyan kerülhetne pont az i-re? Minden egy kicsit tompábbnak tűnt, mindenfelől nyomás nehezedett ránk, apró emléktárgyakat hagytam mindenütt, hogy ne veszítsek nyomot, érezzem a valóságot: azokat a zenét hallgattam, mint Huében, Khe Sanhban vagy a Májusi offenzíva alatt, próbáltam elhinni, hogy a vietnámi idők egyszerűsége és szabadsága megőrizhető a „normális körülmények között”, micsoda nevetséges kifejezés. Olvastam az újságokat, néztem a televíziót, de jól tudtam, valójában mi rejtőzik a sztorik háttérben, csak felkaptam tőlük a vizet. Hiányoztak azok a helyek, hiányoztak a bakák és a kalandok, a nagy érzelmek, amelyekhez nem kellett drámákat kitalálni, ott voltak minden bokorban. Próbáltam ugyanúgy felpörögni, ahogyan odaát, de minden módszer kudarcot vallott. Sokat tűnődtem, vajon egy idő után ez is elillan, és épp olyan távoli lesz-e, mint a többi emlék, sehogy sem tudtam elképzelni, méghozzá okkal. A barátságok megmaradtak, sőt pár esetben elmélyültek, de tivornyáinkra mindig ráborult az üresség és a vágyakozás árnya, mintha valami veterántalálkozón lennénk. Fűvet szívtunk, hallgattuk a Motherst és Hendrixet, megszállottan nosztalgiaztunk, régi háborús sztorikból repetáztunk. De nem volt ezzel semmi baj. A háborús sztorik is pont ugyanarról szólnak, mint a többi történet: emberekről.

ÁPRILISBAN FELHÍVTAK, hogy Page-et ismét eltalálták, és úgy tűnik, ezúttal nem éli túl. Valahol Cu Chi környékén szórakozott a nagy játékszereivel, amikor a helikopter, amelyen ült, utasítást kapott, hogy szálljon le és vegyen fel néhány sebesültet. Page kirohant a gépből segíteni egy őrmesterrel, aki egyenesen rálépett egy aknára, amely leszakította a lábát és egy ötcentis repeszt állított Page homlokába, mélyen az agyába fúródott a jobb szeme felett. Egész úton magánál volt a Long Binh-i kórházig. Flynn és Perry Young épp szabadságon voltak Vientiane-ban, amikor közölték velük a hírt, mire azonnal visszarepültek Saigonba. A Time Life-nál dolgozó barátaim két héten át folyamatosan tájékoztattak telefonon a napi táviratok alapján, Page átkerült egy japán klinikára, ahol azt mondták, valószínűleg életben marad. Ezután a Walter Reed Katonai Kórházba szállították (tekintve, hogy civil és brit állampolgár, nem ment könnyen), ahol kijelentették, hogy életben marad, de véglegesen lebénul a bal oldala. Ott sikerült felhívnom: úgy hangzott, egész jól van, mesélte, hogy a szobatársa egy piszkosul vallásos ezredes, aki egyfolytában mentegetőzött neki, mivel csak kivizsgálásra feküdt be, és nem volt súlyos sérülése vagy más, hasonlóan izgalmas problémája. Page úgy érezte, kezd az ezredes agyára menni. Következő állomása a New York-i Fizikai Rehabilitációs Intézet volt, ahol mindenki legnagyobb csodálkozására lassanként visszanyerte uralmát a bal oldala felett. Amikor először meglátogattam, kapásból elmentem mellette egy négyfős szobában, pedig őt láttam meg először, és a másik három beteg negyven-ötven év között járt. Szokásos ferde, eszelős vigyorával hevert az ágyán, párás szemmel; hirtelen felemelte jobb kezét, hogy rám bökjön az ujjával. A fejét kopaszra borotválták, és valami búraszerűség volt a homlokán, ahol felnyitották (– Na, mit találtak odabent, Page? – kérdeztem. – Meglett az a lucskos piskóta?), a koponyája jobboldalt kissé behorpadt, ahol

kivettek egy csontdarabot. Lesoványodott és megvénült, de rendületlen büszkeséggel vigyorgott, miközben az ágyához mentem, mintha azt mondaná: – Csak megjárta végül ez a Page gyerek, nem igaz? –, mintha egy ötcentis repesz az ember homlokában a világ legdilisebb bulija lenne; a Tim Page Kalandtörténet csodás pillanata, ahol ifjú hősünk csillogó szemmel visszatámolyog a halálból, akár saját kísértetének ikertestvére.

Ennyi volt, mondta, *fini Vietnam*, nem maradt több esélye, megmondták neki. Eszelős volt, persze, de *annyira* azért nem. Összeszedett egy csajt; egy csodaszép angol csibét, Linda Webbnek hívták, Saigonban találkoztak. Végig mellette volt a Long Binh-i kórházban, pedig a sokktól és a félelemtől legalább tizenötször elájult az első este. – Istenverte hülye lennék, ha elszalasztanám, nem igaz? – kérdezgette, és mindenki azt felelte, naná, haver, de mennyire.

A huszonötödik születésnapján nagy bulit csaptunk a kéglijében, amelyet a kórház közelében béreltek Lindával. Page az összes embert meghívta, aki, mint mondta, évekkorábban fogadott vele Saigonban, hogy nem éri meg a huszonhármát. Kék melegítőt viselt, ujján kommandós felvarró virított, egy fekete halálfej. Aznap elég volt belépni a lakásába, már a küszöbön betéptél, és Page annyira örült, hogy ott lehet, életben és barátok között, hogy még a betévedő idegenek is elolvadtak tőle. – A Gonosz köztünk jár – mondogatta nevetve, és a vendégeit kergetve toloszékében –, ne tégy Gonoszat, ne gondolj Gonoszat, ne szívj Gonoszat... ezzaz!

A következő hónapban elképesztően gyorsan gyógyult, a toloszék botra cserélte, bal karja rögzítőkengyelbe került.

– Van egy csodás új trükköm a dokiknak! – újságolta egyik nap: karját kinkeservvel kilendítette a kengyelből, a feje tetejére, és onnan integetett vele. Időnként csak állt az egész alakos tükör előtt

otthon, nézte a romokat, könnyekig nevetett, miközben a fejét rázva hajtogatta: – Óóóóó, baszki, most nézzétek meg, de tényleg! Page egy kibaszott hemi-plég – majd felemelte a botját, visszabotorkált a székbe, és megint kitört belőle a nevetés.

Készített egy házi oltárt a Buddha-szobraiból, imagyertyákat dugott egy hevedernyi .50-es töltényhüvelybe. Beállított a szobába egy sztereo magnót, órákon át szórakozott a diái rendezgetésével, arról beszélt, hogy repeszaknákat helyez éjszakára az ajtajához, hogy távol tartsa a „nemkívánatos elemeket”, repülőmodelleket bütykölt („Piszok jó terápia”), játék helikoptereket akasztott a plafonra, Zappa- és Cream-plakátokat ragasztott a falakra, és foszforeszkáló poszttereket, amelyeket Linda készített szerzetesekről, tankokról, rendes fekete tesókról hatalmas spanglikkal Vietnám harcmezején. Egyre többet beszélt a háborúról, időnként könnyek között, amikor eszébe jutott, milyen boldog volt, boldogok voltunk odaát.

Egyik nap levelet kapott egy brit kiadótól, arra kérték, írjon egy könyvet, amelynek azt a munkacímet adták, hogy „Leszámolás a háborúval”, mivel az volt a szent küldetése, hogy egyszer és mindenkorra leszámoljon „a háború hamis glamúrájával”. Page teljesen kiakadt.

– Leszámolni a háború glamúrájával? És mégis hogy a faszbá? Menjek oda, és szedjem ki a glamúrt a Huey-kból, szedjem ki a glamúrt a Sheridanekből... Te meg tudnál fosztani a glamúrájától egy Cobrát, vagy egy átfűvezett éjszakát a China Beachen? Olyan lenne, mint elvenni a glamúrt egy M79-estől, vagy elvenni Flynn glamúráját! – Rábökött egy fotóra, amelyet ő készített, Flynn kacagott rajta megszállottan, diadalmasan (– Nyerésben vagyunk – mondta). – Nincs *semmi* baj a sráccal, nem igaz? Hozzáadnád a lányodat egy ilyen faszihoz? Óóóó, a háború *jót* tesz, nem veheted el a glamúráját! Akkor már szedjük el a szextől is a glamúr-

ját, kobozzuk el a kibaszott Rolling Stonestól! – Már csak hápogni tudott, fel-alá csapkodott, hogy érzékeltesse, mekkora baromság az egész.

– Most tényleg, te *tudod*, haver, hogy ez *lehetetlen!* – Mindketten a vállunkat vonogatva neveltünk, aztán Page egy pillanatra eltűnődött. – Már maga az ötlet is! – mondta. – Óóó, ez kész röhej! Leszámolni a kibaszott *háború* kibaszott *glamúrijával!*

KILÉGZÉS

Hazamegyek, eleget láttam Vietnámból 18 hónap alatt.
Isten óvja ezt a helyet. Deros, '68. szeptember 10.

Itt járt Mendoza. Texas, 1968. szeptember 12.

Húztam a vérbe. (Mendoza a haverom)

LESZERELŐK FALFIRKÁI a Tan Son Nhut repülőtéren, ahol Flynn egy pillanatra szinte leplezetlen komolysággal utamra engedett, áldását adva rám („Aztán ne pocskold el a koktélparkokra!”), Page pedig odacsúsztatott egy apró ópiumpogácsát útravalónak; kába álomban lebegek kifutóról kifutóra, Wake, Honolulu, San Francisco, New York, végül a hazatérés illúziója. Ópiumvilág, a nagy kerek O, időn túli idő, évekig tartó, pillanatnyi trip, ázsiai idő, amerikai tér, gőzöm sincs, Vietnám keletre vagy nyugatra volt az origótól, mögöttem van, vagy még mindig előttem. – Magam részről ennek vége is, amint hazaérek – jelentette ki nekünk egy baka pár hete, 1968 augusztusában; egy bevetés után üldögéltünk, és a háború végéről diskuráltunk. – Azért ne vegyél rá mérget – jegyezte meg Dana.

Hazaértem: huszonnyolc éves, hosszú álomból ébredt Csipkerózsika, a szívem akár azok az apró kínai papírlabdacsok, amelyek vízbe ejtve kinyílnak, csészényi tigris, hibiszkusz vagy pagoda lesz belőlük. Bennem háború és veszteség bontott szirmot. Odaát nem történt semmi újdonság, minden megvolt már itthon, csirája megbújt, és várt, mélyen a Világban. Ha vesztet maradok, félig akkor is

bekattanok; a háború csak egy módon képes egy csapásra eltüntetni a fájdalmat.

Innen nézve úgy tűnt, mindenki ismer valakit, aki megjárta Vietnámet, és nem akar beszélni róla. Talán csak nem találták a szavakat. Akik velem próbálkoztak, szentül hitték, hogy a szavak embere vagyok, udvariasan kérdezgettek, de többnyire csak politikai jellegű, korrekt és ártatlan kérdéseik voltak, előre tudták, milyen választ várnak, én pedig alig beszéltem már ezt a nyelvet. Néha-nyan ízléstelennek vagy zavarba ejtőnek találták, ha közöltem velük, hogy a körülmények ellenére szerettem azt a helyet. Ha meg azt kérdezték: – Mi volt ott a dolga? – ugyancsak bajban voltam a felelettel, többnyire annyit mondtam, hogy próbáltam írni róla, és ügyeltem rá, nehogy elherdáljam kincseit. Persze ahhoz, hogy elherdálhassam, előbb össze kellett szednem. Amit ma elültetsz, holnap kihüvelyezheted: azt a rengeteg információt retinákra nyomtatva, elmékben tárolva, bőrbe kódolva és vérben közvetítve – talán ezt nevezték annak idején „vértudatnak”. Egyre csak közvetítik és közvetítik, megszakítás nélkül, mind erősebb frekvenciákon, amíg végül bejutnak az agyadba, vagy kizárod őket végleg; Ezer Vágás Halál, csak éppen információkkal, minden egyes metszés olyan precíz és finom, hogy érezni sem lehet a növekvő kint, egyszer csak felkelsz egy reggel, és leesik az állad.

Volt egy fekete baka a 9. hadosztálynál, aki Dobsztárnak hívta magát. Amikor megkérdeztem, miért, csak annyit mondott: – Mert tolom a tempót, nyomom a ritmust – azzal kattintgatni kezdte az M16-osán a tűzváltót ide-oda, automata és félautomata között. Majd elsétált, és mintha két részletben távozott volna, a fenekére jócskán lemaradt a mellkasa mögött, miközben dögcédulája örülten verte az ütemet. Hirtelen megpördült a sarkán, és pár méterrel hátramenetben folytatta. Azután megállt, és felemelte a kezét. Amikor visszahúzta, szakadni kezdett az eső. – Már olyan

régóta vagyok itt, hogy *hajszál* pontosan tudom irányítani a rohadékot! – Rengeteg energiát és műgondot fektetett ebbe a magánszámba, sztár lett tőle az egységében, de a fickó nem csak valami lótifuti rongylábszambó volt. Így aztán, amikor elmesélte, hogy az éjszakai őrjáratokon szellemeket lát, eszem ágában sem volt kinevetni, sőt amikor hozzátette, hogy egy ideje a sajátját is látja, azt hiszem, kissé kiakadtam. – Ja, nem, semmi gáz, az a geci *mögöttem* jött – magyarázta. – Csak ha egyszer elibéd vág, akkor szakad rád a kénköves istennyila. – Megpróbáltam elmagyarázni neki, hogy amit látott, valószínűleg a rothadó fatörzseket körbelengő foszforeszkálás volt, amely vibráló fényeket küld szét a talaj nyirkos pontjaira. – Örület – mondta, majd: – Na, viszlát.

Éppen egy mellékutat vájtak buldózerrel a 22-es úthoz Tay Ninh mellett, nem messze a régi Vasháromszögtől, amikor a vágóélek váratlanul belefutottak egy vietkongtömegsírba. Szanaszét repkedtek a csontok a földből, halmokba gyűltek a barázdák mentén, mintha valamelyik koncentrációtábor-film pergett volna visszafelé. Fotóförgeteg, kamerákkal futkározó, felajzott emberek, villanó vakuk, sípcsontszuvenírek. Talán hozhattam volna én is egyet, három órával később Saigonban már abban sem voltam biztos, hogy tényleg láttam, amit láttam. Mialatt odaát voltunk, és a háború elszakadt az úgynevezett valóságtól és normális világtól, akár egy rémálom, előbb-utóbb mindannyiunknak volt pár pocsek flessé, mint amikor egy régi trip visszaüt, egy pszichotikus reakció parazsa. Kedvenc rockszámainkban néha megtapadt a pergőtűz és az embersikoly. Egyszer egy marhasült felett ültem Saigonban, és a képzeletem undorító hústársításokat szült a rothadt-égett hullákkal Hue téli ostromából. A legrosszabb az volt, amikor olyanok nyüzögtek körülöttem, akiket saját szememmel láttam meghalni az elsősegélyszátrak előtt vagy kopterekben. Az a kölyök a hatalmas ádámcsutkájaival és fémkeretes szemüvegével a Continental teraszán

jóval közönyösebbnek tűnt halott tengerészgyalogosként két hete a Rockpile bázison, mint most, amikor az 1. hadosztály vörös címerét viselve kólát próbált rendelni a pincértől, míg a feje mögött gekkók kergették egymást a fehér oszlopon. Amikor megláttam, egy pillanatra azt hittem, elájulok. Egy gyors második pillantással meggyőződtem róla, hogy nem kísértet, még csak nem is doppelgänger, valójában nem is igazán hasonlított arra a halottra, de közben a torkomon akadt a szusz, arcom kihűlt és elfehéredett, rázott, rázott a félsz. – Pánikra semmi ok, fiú – mondta Page –, ez csak a tizenkilencedik idegrohamod.

Mindenhol azt hajtogatták, nem szabad elfelejtenünk a holtakat, és mindenhol azt hajtogatták, ne hagyjuk, hogy folyton a fejünkben járjanak. Az ember csődöt mondott katonaként vagy tudósítóként, ha rácsavarodott a halottakra, csapdába ejtette morbid gondolatainak hálózata, szüntelen gyászba szorult. – Majd hozzászoksz – mondogatták mindenfelé, de sehogy sem sikerült, sőt a fájdalom egyre személyesebb lett, és elfajult.

Danának egy időben durva hobbija volt: lefényképezett minket a golyózáporok kellős közepén, és később odaadta a képeket ajándékba. Az egyikén egy Chinook rámpáján állok Cam Lóban, csak az elmosódott jobb lábamból látszik, hogy nem bénultam le teljesen, huszonhétből hirtelen ötven lettem, nyúlok a kobakomért és az oltalom illúziója után. Mögöttem a gépben ott lapul egy ajtólovész hatalmas, sötét sisakban, az egyik ülésen hulla hever, közvetlenül előttem egy fekete tengerészgyalogos hajol a gépbe, miközben nyers, veszett rettegéssel mered a lövések irányába: négyfős csoportképünket Dana a fényképezőgépe mögött guggolva, harsány kacajjal készítette. – Faszfej – mondtam neki, amikor odaadta a fotót, mire közölte velem: – Gondoltam, nem árt, ha látod magadat.

Nekem egyetlen képem sincs Danáról, de úgysem kell attól tartanom, hogy kitörlődhet az emlékezetemből borotvaéles képe,

az a harcvonalarc; sosem vett filmre semmit, amit ne vett volna magára, hogy aztán három év alatt azzá váljon, amit fényképezni jött. Flynnről több fotóm is van, de tőle egy sem: olyan mélyen elmerült az egészben, idővel már nem izgatta, hogy megörökítse. Végleg szakított a sajtóval a fiú: már mögötte volt egy háború, amely elfordította és megszabadította a tékozló filmcsillag karmájától, az apját kiégető átoktól. Ha Sean csak megjátszotta magát, pokoli jó színész volt. Azt mesélte, a filmek elnyelik az embert, ezért inkább a terepen dolgozott, és a terep nyelte el (senki sem túrt nálad mélyebbre, haver) – Danával együtt nyoma veszett valahol 1970 áprilisában, miután átmotoroztak Kambodzsába, „feltehetőleg fogságba esett”, azóta semmi, csak szóbeszéddek és hosszú csendek, Ütközetben Eltűnt, a legjobb esetben.

Helyben vagyunk, mondták a bakák az ilyesmire: ültünk az út szélén pár gyalogossal, és eldübörgött mellettünk egy két-és-fél-tonnás, négy hullával a platóján. A hátsó részét félig lenyitották, hogy megtartsa a halottak lábát és bakancsait, amelyek immár legalább ötvenkilósnek tűntek darabonként. Mindenki néma csendben ült, amikor a koci egyszer csak áthajtott egy csúnya bukkanón, a lábak a levegőbe lendültek, majd keményen a platónak csapódtak. – Micsoda szarság – mondta valaki, egy másik pedig: – A kurva életbe –, majd jött egy: – Helyben vagyunk. – Vietnám legtisztább párlata, még csak be sem kellett szívnod, simán kacagó-fénylő koponyák látomásaivá sűrítetted; nevezhetted csupán egy újabb hullának a zsákban, mondhattad, hogy félbevágott az aratásra, vagy magába húzott, akár egy szerető, de az íze semmit sem veszített az erejéből: a tűzkeresztség igazi pillanata, amikor letérsz, és leharapod egy hulla nyelve hegyét. – Jót tesz a melónak – Flynn csak ennyit mondana.

AKIK EMLÉKEZNEK a múltra, azok is arra ítéltetnek, hogy megismételjék, így szól a történelem egyik kis tréfája. Szabadulj meg

az egésztől, szórd szét a szuvenirjeidet: egy terepnadrág, amely csak egy héttel a hazautam előtt kezdett passzolni rám, egy hamutál a Continentalból, nagy rakás fénykép, az egyiken például egy Nui Kto nevű hegyen feszíttek, a folyódelta Hét Nővéreinek egyikén, kambodzsai zsoldosok körében (vagy inkább banditák voltak, minden osztagban akadt pár harapófogó az aranyfogakhoz), úgy tűnik, pompás hangulatban várjuk a helikoptereket, hogy elreptítsenek az egyetlen kiútra a pokolból: elfoglaltuk a hegy lábát és a hegytetőt, de minden más közöttük hemzsegett a vietkongtól. Egy *National Geographic*-térkép Indokínáról, ceruzanyomokkal számszámra, az összes helyet, ahol megfordultam, pontok és keresztetek jelzik, sőt nagy keresztetek, ahol harcközelben vagy ütközetben jártam, és büszke voltam rá, hogy nem esett „bántódásom”, minden egyes jelhez arcok, hangok, mozdulatok hálózata kötődik. Valódi helyek voltak, de aztán már csak a mögöttem lévő messzeségben tűntek valódinak, a különböző arcok és helyek összecsúsztak, elemficamok és emlékeztetavarok lettek. Amikor a térkép szétesett a hajításoknál, amelyeket már csak a szelleme tartott össze, biztos, bár reszketeg kezekben landolt; akkor már egyetlen ceruzajel is elég volt, a Loon leszállóhely keresztje.

SÖTÉTEDES UTÁN fejezték be a védvonalat, megduplázták az őrséget, és a század felét kizavarták járőrözni; ott állt egy vadiúj és nevesincs tengerészgyalogos-leszállóhely az indiánvidék szívében. Aznap éjjel úgy aludtam, akár egy morfinista, nem láttam különbséget álom és ébrenlét között, mértem a múlt időt a felhajtott sátorlap sötét háromszögén, ahogy mélyékbe, ködféherbe, napsárgába fordult, amíg úgy nem éreztem, már nyugodtan felkelhetek. Épp mielőtt visszarepültem Danangba, elkeresztelték a bázist Loon leszállónak, találó név, többek között „örült”-et jelent, Flynn szerint akár az egész ország felvehette volna, elvégre a „Vietnám”-nál sokkal

pontosabban illett erre a haláltérre és a benne talált életre. Még aznap megépítettük a saját Loonunkat a China Beach homokján, és közben fetrengtünk a nevetéstől.

SZERETTEM AZ AJTÓT, szerettem, amikor a gép elfordul egy kissé, és a föld felé billent, alig harminc méter magasan. Sokan úgy gondolták, valamiféle extra veszélyre nyílik, mondjuk gépfegyversorozatok zúdulnak be rajta a bozótból, ahelyett hogy csak hazavágnák a hidraulikus rendszert, vagy lemetszenék a rotorlapátokat rögzítő „Jézus-csavart”. Az egyik barátom azt mondta, képtelen volt az ajtónál ülni: mintha bármikor magával ragadhatta volna a mélység, attól félt, egyszerűen kikapcsolja a biztonsági övét, és kireppen. Én eleve félttem, bezárva pedig még jobban, inkább látni akartam, nem azért mentem át annyi mindenre, hogy semmit se lássak.

Éjfélkor Vinh Long felett egy géppuskás Huey hét-nyolc alkalommal átrepült egy vietkongszázad felett a város keleti szélén. Az első nyomjelzői csak elhussantak a sötétségbe, szikrázva elpazarolták lángjukat, végigpattogtak a földön. Aztán lángok csaptak fel mindenütt, fényükben apró emberek rohantak a nyílt terepen, és a jelzőink egy csapásra elhalványultak. A fehér foszfor füstje úgy ragyogott a sötétben, hogy csak hunyorítva nézhettük. Hajnali négyre a város fele égett. Az újságírókat soha nem engedték fel a harci helikopterekre, de a Tet-offenzíva második éjjelén még teljes volt a pánik, és nem voltak szabályok. Akkor ültem először és utoljára efféle kopteren.

Mindkét oldalunkon egy ilyen Huey kísérte a lőszerszállító Chinookot, amely Hue felé vitt minket. Követtük a folyó vonalát, majd egy keskeny tisztás felett megközelítettük a fellegvárat, jobbról sűrű erdő szegélyezte, balról egy temető. Harminc méter magasan jártunk, amikor löni kezdtek ránk. A földről érkező lövésektől az ember reflexszerűen megfeszíti a seggét, és pár centire

felemelkedik az üléséről. Pucsíts, geci: olyan izmok feszültek meg bennem, amelyeknek a létezéséről sem tudtam.

Egyszer a kopter, amelyen éppen ültem, találatot kapott, és legalább száz métert zuhant, mire a pilótának sikerült megfognia a gépet, visszahozva minket egyenesbe és az élők sorába. Mialatt hazavergődtünk a bázisra, elrepültünk három állig felfegyverzett helikopter roncsa felett, egyszerre lőhették le őket, kettő teljesen összetört, a harmadik szinte sértetlen maradt, körülötte holtan hevert a legénység és a dandárparancsnok, a földet érés után végeztek velük.

Még aznap kimentem egy kis próbarepülésre az egyik Loach felderítő gépen a légilovasság sztárpilótájával. Villámgyorsan szálltunk, kontúrrepülésünk olyan közel járt a felszínhez, hogy alig egy méter választotta el a talpakt a talajtól, lombkoronáktól, kunyhótetőktől. Beértünk egy kanyargó szurdokba, meredek sziklafalak között kígyózott a folyó völgye, akár egy kanyon, a pilóta pedig követte, hajtűkanyarokon keresztül, akár egy nagymester. Miután elhagytuk a szurdokot, a fickó nekirent a dzsungelnek: lesüllyedt, ahol azt hittem, emelkedni fog, éreztem a biztos halál éles, fagyos pillanatát. Aztán a sűrűjében, a lombkorona alatt tettünk egy vad, rázkódó hátraarcot, még mosolyogni sem tudtam, mire kiértünk végre, dermedten ültem, olyan volt, mintha pillanatképek peregnének előttem, a villámfény kőkemény árnyékaival. – Az a faszi a saját seggébe is be tudna repülni velük – mondta valaki a táborban, a pilóta pedig odajött hozzám, és megjegyezte: – Nagy kár, hogy nem lőttek ránk, akkor meg tudtam volna mutatni a kitérőmanővereimet is.

Me Phuc Tayban, a különleges erők A táborában volt egy tábla: „Ha pénzért ölsz, zsoldos vagy. Ha élvezetből, szadista. Ha mindkettő miatt, zöldsapkás.” Me Phuc Tayban mindig remek zenék mentek, a parancsnok csípte a Stonest. An Hoában az „Éhezem a klassz dolgokra, bébi, éhezem reggeltől estig” szólt a rádióból, mialatt a nap hőisével próbáltunk beszélgetni, egy tengerészgyalogossal, aki

az imént hozta vissza az egész osztagát egy durva csávából, de olyan hevesen zokogott, hogy egy mondatot sem lehetett kihúzni belőle. A Csődör leszállónál a „Galveston, ó, Galveston, rettegek a haláltól” ment, miközben két srác a halottonyilvántartóktól hajba kapott. – Ki van akadva, mert nem engedik, hogy légilovas felvarrókat tegyen a zsákokra – mondta az egyik, mire a másik mogorva képpel hajtogatta: – Basszák meg, de tényleg, basszák meg, szerintem nagyon pengén nézne ki. – Huéből csak egy Animals-nóta maradt meg, a „Ki kell jutnunk innen, ha belepusztulunk is”; egy tudósító cimborám se köpni, se nyelni nem tudott, mióta reggel arra ébredt, hogy két bőrnagy nagyban szeretkezik mellette. „A fekete az igazi, gyere vissza, bébi”, hallgattuk China Beachen, mellettünk IGOR, AZ ÉSZAKI, a paklijában minden lap fekete ász. Sombrerót és sarape vállkendőt viselt, az arcán nagyjából annyi tükröződött, amennyi egy kövön, amikor felhő vonul át fölötte. Jóformán a parton lakott, valahányszor kinyírt párat, hozzávágtak néhány nap jutalomszabadságot. Kétszer szólalt meg egy óra alatt, ijesztő, kurta-furcsa beszéde olyan volt, mint a lassított gépfegyvertűz, végül felállt, és annyit mondott: – Na jó, vár Dong Ha, ölök pár faszt – és már ment is. „Azt mondom, puskám, kapd el őket, mielőtt lelépnek”, hallottam Nha Trangban, amikor egy fickó elmesélte, miért jött vissza egy újabb kanyarra: – Amikor hazamentem, láttam, mennyire be van fosva mindenki. Nem mintha félniük kéne valami támadástól, de higgye el, fosik ott mindenki. Itt is ez van, otthon is ez van, akkor meg nem mindegy, baszki? Visszajöttem. – Bezzeg a Can Thóból kifelé vezető úton síri csend volt: húszan gyalogoltunk libasorban, amely egyszer csak széles félkörívbe hajlott egy vietnámi férfi körül, aki szótlánul állt előttünk, és felénk nyújtotta halott csecsemőjét. Elhúztunk onnan, sőt elporoztunk, én pedig megesküdtem Istenre, hogy a lehető leggyorsabban lelépek – csak nyolc hónap kellett hozzá.

ODAKINT AZ UTCÁKON semmi különbséget nem láttam a vietnámi veteránok és a rock and roll veteránok között. A 60-as éveknek millió áldozata volt, háborúja és zenéje annyira kimerítette ugyanazt az áramkört, hogy már biztosíték sem kellett. A háború felkészített a sanyarú évekre, miközben a könnyűzene harsányabb és veszélyesebb lett, mint egy bikaviadal, a rockcsillagok hullottak, akár a hadnagyok; eksztázis, halál és (még szép, nincs mese) élet, bár akkor nem úgy tűnt. Két különbözőnek hitt megszállottságom valójában egy és ugyanaz volt, nem is tudom elmagyarázni, milyen zűrzavaros lett ettől az életem. Fagyban, forróságban és újra nyakig a kultúra mocsarában, keményen kapaszkodva minden egyes tetűlassú lépésnél.

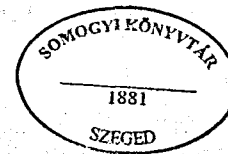
Annak az évnek a decemberében kaptam egy karácsonyi képeslapot az egyik tengerészgyalogostól, akit még Huében ismertem meg. Elmezavar rajza egy tépett terepruhás Snoopyt ábrázolt, fogai között cigivel, kezében füstölő M16-ossal: „Békét a Földön és Szeretetet az Emberek között”, hirdette a felirat, valamint hogy: „Kellemes ünnepeket kíván egy boldog Egy-Kilenc-Hat-Kilences.”

Talán ez volt a klasszikus eset, vagy csak saját húszas éveimet sajnáltam, és nem a 60-as éveket, de mindkettő már akkor nagyon hiányzott, amikor még véget sem értek. Olyan forró volt az az esztendő, hogy úgy éreztem, kiégette az egész évtizedet, csupán egy torz mutáció követte, valamiféle szörnyű 1969-X. Nem csak arról volt szó, hogy öregebb lettem, egyszerűen szivárgott belőlem az idő, mintha léket ütött volna rajtam egy olyan speciális gyalogsági akna, amelynek apró szilánkjai játszva megölnek bárkit, de még a röntgenképen sem látszanak. Hemingway egyszer leírta, hogyan pillantotta meg távozó lelkét, amikor eltalálták: úgy nézett ki, mintha valami finom, fehér keszkenő bomlana ki a testéből, ellebegne, aztán viszszatérne. Belőlem inkább egy hatalmas, szürke ejtőernyő bomlott ki, sokáig lógtam alatta, és vártam, hogy kinyíljon végre. Vagy nem.

Az életem és halálom összeolvadt az ő életükkel és halálukkal, jártam a Túlélő Sasszékat a két véglet között, puhaltam vonzerejüket, de egyformán taszítottak. Egyszer úgy belebetegedtem, gondolatban már odáig jutottam, hogy a holtak jártak jobban, megúszták ezt a rengeteg kínszenvedést.

Álmaim vallatópadján barátok kerestek fel odaátrol, hogy lássák, még mindig élek. Néha ötszáz évesnek tűntek, néha pont olyanak, amilyenek ismertem őket, csak éppen valami furcsa fényben álltak: a fény mesélte a sztorit, és nem úgy ért véget, mint bármelyik háborús sztori, amelyet valaha elképzeltem. Ha egy háborúban nem találsz rá a bátorságodra, tovább kell keresned, de nem egy másik háborúban: inkább egy poros helyen, ahová beszorult, de aztán megmozdulnak a kövek, kis fény és levegő, ezer éve nem láttalak. Másik hír, másik hullámhosszon, és a halál sem rettent el, hogy vedd az adást. A háború véget ért, aztán *tényleg* véget ért, a városok „elestek”, néztem imádott helikoptereimet, ahogy belezuhanak a Dél-kínai-tengerbe, vietnámi pilótáik kiugrálhatnak belőlük, aztán a legutolsó kopter felbőgött, felemelkedett, és kihussant a mellkasomból.

Láttam egy fényképet egy észak-vietnámi katonáról, pontosan ugyanazon a helyen ült a Danang-folyó partján, ahol annak idején a sajtóközpont működött, ahol annyit üldögtünk cigizve, viccelődve, és passzolgatva egymásnak a sok „Ne már”-t és „De fasza”-t, meg az örökös „Istenem, annyira durva, ami a fronton megy!” kifakadást. Hihetetlenül nyugodtnak tűnt, tudtam, hogy valahol aznap éjjel, minden éjjel, emberek gyűlnek össze azon a parton, felelevenítik a dicső menetelés régi csúf napjait, és az a katona eltűnődve azt mondja: – Igen, de hagyjuk ezt, voltak szép napok is. Nekem pedig nem maradt több lépésem, mint hogy papírra vessek néhány utolsó szót, és szétszóródjak, Vietnám, Vietnám, Vietnám, mind megjártuk.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

HÁLÁS KÖSZÖNET az alábbiaknak az engedélyért a korábban már megjelent dalszövegek újraközléséhez:

ABKCO MUSIC, INC.: Specified eleven words from the song "2000 Light Years From Home" by Mick Jagger and Keith Richard (p. 219). Copyright © 1967 by ABKCO Music, Inc. Also, specified seven words from the song "Citadel" by Mick Jagger and Keith Richard (p. 219). Copyright © 1967 by ABKCO Music, Inc. All Rights Reserved. International Copyright Secured. Reprinted by permission.

ACUFF-ROSE MUSIC, INC.: Specified twenty words from the song "Lil' Red Riding Hood" by Ronald Blackwell (p. 21). Copyright © 1966 by Acuff-Rose Music, Inc., 65 Music Square West, Nashville, Tennessee 37013. All Rights Reserved. International copyright secured. Used by permission of the publisher.

AMERICAN BROADCASTING MUSIC, INC.: Specified two lines of lyrics from the song "San Francisco (Be Sure And Wear Some Flowers In Your Hair)" by John Phillips (p. 115). Copyright © 1967 by American Broadcasting Music, Inc., and Honest John Music. Used by permission only. All Rights Reserved.

ARC MUSIC CORP.: Specified ten words from the song "Good Morning, Little Schoolgirl" by Sonny Boy Williamson (p. 227). Copyright © 1964 by Arc Music Corp. All Rights Reserved. Used by permission.

COTILLION MUSIC, INC.: Specified seven words from the song "The Tighten Up" by Archie Bell & The Drells (p. 7). Copyright © 1968 by Cotillion Music, Inc., and Orellia Publishing Co. Also, specified seven lines from the song "For What It's Worth" by Stephen Stills (p. 129). Copyright © 1966 by Cotillion Music, Inc., Springalo Toones and TenEast Music. All Rights Reserved. Used by permission.

DON WILLIAMS MUSIC GROUP: Specified line of lyrics from the song "Foxy Lady" by Jimi Hendrix (p. 169). Copyright © 1967 by Bella Godiva Music, Worldwide Administration Don Williams Music Group. Used by permission.

DWARF MUSIC: Specified two lines of lyrics from the song "Visions of Johanna" by Bob Dylan (p. 195). Copyright © 1966 by Dwarf Music. All Rights Reserved. Used by permission.

EMI APRIL MUSIC, INC.: Specified twenty words from the song "Magical Mystery Tour" by John Lennon and Paul McCartney (p. 100). Copyright © 1967 by Northern Songs Limited. Rights for the USA, Canada, and Mexico, controlled by EMI April Music, Inc. under license from ATV Music (Comet). All rights reserved. Used by permission.

FRANK ZAPPA MUSIC, INC.: Specified six lines of lyrics from the song "Trouble Comin' Every Day" by Frank Zappa and the

Mothers of Invention (p. 204). Copyright © 1965 by Frank Zappa Music, Inc. All Rights Reserved. Used by permission.

JOBETE MUSIC CO., INC.: Specified eight words from the song "Galveston" by Jimmy Webb (p. 241). Copyright © 1968 by Jobete Music Co., Inc. Also, specified ten words from the song "Shotgun" by Autry Dewalt (p. 241). Copyright © 1965 by Jobete Music Co., Inc. All Rights Reserved. Used by permission.

PAINTED DESERT MUSIC CORPORATION: Specified two lines of lyrics from the song "Ring of Fire" by June Carter and Merle Kilgore (p. 12). Copyright © 1962, 1963 by Painted Desert Music Corporation. International Copyright Secured. All Rights Reserved. Used by permission.

ROBERT MELLIN MUSIC PUBLISHING CORP.: Specified eight words from the song "Black Is Black" by Los Bravos (p. 241). Copyright © 1965 by Robert Mellin Music Publishing Corp.

screen gems-emi music, inc.: Specified fifteen words from the song "We Gotta Get Out Of This Place" words and music by Barry Mann and Cynthia Weil (p. 241). Copyright © 1965 by Screen Gems-EMI Music, Inc. Also, specified ten words from the song "Hungry" words and music by Barry Mann and Cynthia Weil (p. 241). Copyright © 1966 by Screen Gems-EMI Music, Inc. All Rights Reserved. Used by permission.

Készült a Borsodi Nyomda Kft.-ben
Felelős vezető: Ducsay György igazgató

„A legjobb könyv a vietnámi háborúról.”

The New York Times Book Review

Michael Herr az *Esquire* magazin haditudósítójaként utazott Vietnámba 1967-ben. Egy olyan igaz történettel tért haza, amely testközelből mutatja be a csatatér tébolyát és poklát, és átélhetővé teszi, a háború miért gyakorolt olyan vonzó és pusztító hatást fiatal férfiak egy teljes generációjára. Beszámolóját nem is igazán erőszakossága, mint inkább őszintesége teszi hátborzongatóvá.

Az eredetileg 1977-ben megjelent könyv az úgynevezett új újságírás irányzatának úttörő képviselője, és a mai napig a vietnámi háborús tematika egyik legnagyobb klasszikusának tartják. Részben Herr műve ihlette Stanley Kubrick *Acéllövedék* című filmjét, amelynek a szerző társ-forgatókönyvírója volt.

GABO
Könyvkiadó

3990 Ft

www.gabo.hu

ISBN 978 963 406 625 5

9 789634 066255